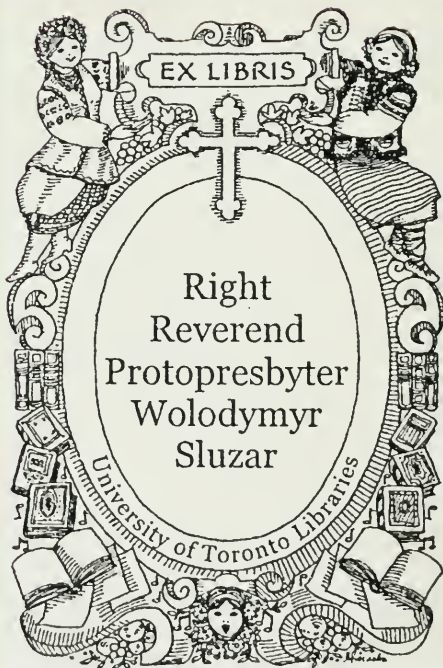




3 1761 06193345 3

7 ~~492.1~~ 332 (1)



6772  
MAY 5 1925

# "Кобзар"

## Тарась Григорьевичъ Шевченко.

Тарась Григорьевичъ Шевченко родился 25 февраля 1814 года въ с. Моринцахъ, Кіевской губерніи въ крестьянской семьѣ. Мать Шевченко умерла и 9-лѣтній мальчикъ остался на попеченіи отца, который вскорѣ женился вторично. Мачиха не влюбилась Тараса и ему не мало пришлось вытерпѣть отъ нея горя. Вскорѣ послѣ вторичнаго брака, отецъ Тараса умеръ и 14-ти лѣтняго мальчугана мачиха отдала сперва въ пастухи, а потомъ въ ученіе къ дьячку, который такъ жестоко обращался съ своимъ ученикомъ, что послѣдній не выдержалъ, убѣжалъ отъ него и попалъ къ маляру, но и этотъ оказался не лучше. Такъ какъ отецъ Шевченко былъ крѣпостнымъ помѣщикомъ Энгельгарда, то въ 1829 году приказано было зачислить Тараса въ число вольныхъ людей. Замѣтивъ у мальчика художественныя способности, помѣщикъ послалъ его учиться сперва въ Варшаву къ художнику Дамии, а потомъ въ Петербургъ, къ живописцу Ширяеву, но средствъ къ существованію во время ученія не далъ никакихъ, благодаря чему Шевченко страшно бѣдствовалъ. Черезъ посредство С. П. Гребенки, Шевченко познакомился съ Ерикомъ Якимъ и Жуковскимъ, которые приняли въ немъ личное участіе. Прежде всего необходимо было освободить

Шевченко отъ цѣпей рабства, но это удалось достигнуть послѣ долгихъ хлопотъ только въ 1838 году, а когда онъ, наконецъ, получилъ свободу, то поступилъ въ академію художествъ. Занимаясь живописью, Шевченко въ то же время не пренебрегалъ литературой. Въ 1840 году онъ выпустилъ сборникъ стихотвореній „Кобзарь“, въ слѣдующемъ году „Гайдамаки“. Получивъ, два года спустя, званіе художника. Шевченко уѣхалъ на родину. Но злой рокъ преслѣдовалъ Шевченко. По ложному доносу, Шевченко, въ 1847 году былъ арестованъ, обвиненъ за свои украинофильскія тенденціи и приговоренъ къ отбыванію военной службы въ Оренбургскомъ линейномъ баталіонѣ, въ которомъ и прослужилъ 10 лѣтъ. Получивъ, наконецъ, въ 1857 году отставку, онъ уѣхалъ въ Петербургъ, гдѣ думалъ усердно заняться живописью и литературой, но расшатанное годами бѣдствій, военной службой и пагубною страстью къ спиртнымъ напиткамъ здоровье, окончательно разстроилось и 26 февраля 1861 года Шевченко скончался. Его похоронили въ Петербургѣ на Смоленскомъ кладбищѣ, но затѣмъ перевезли въ милую ему Малороссію, гдѣ передали землѣ на берегу Днѣпра, близъ Канева.

*Ив. Леонсъ.*





Въ 1838 г.

## Катерина.

(В. А. Жуковському на память 22 апрѣля 1833 р.).

### I.

Кохайтесь, чернобриві,  
Та не з москалями,  
Бо мослалі—чужі люди,  
Роблять лихо з вами.  
Москаль любить жартуючи,  
Жартуючи кине;  
Піде в свою Московщину,  
А дівчина гине.  
Як-би сама, ще б нічого,  
А то й стара мати,  
Що вдова на світ божий,  
Куди їй погибати.  
Сидить не співаючи,  
Водить себе, за-що;  
Ліди дитця не питають,  
Сидить: „ледащо!“  
Кохайтесь ж, чернобриві,  
Та не з москалями,  
Бо мослалі—чужі люди,  
Сидять над вами.

...слухала Катерина  
ні батька, ні неньки,

Полюбила москалика,  
Як знало серденько.  
Полюбила молодого,  
Въ садочок ходила,  
Поки себе, свою долю  
Там занастила.  
Кличе мати вечеряти,  
А донька не чує:  
Де жартує з москаликом,  
Там і заночує.  
Не дві ночі карі очі  
Любо цілувала,  
Поки слава на все село  
Недобрая стала.  
Нехай собі злиї люди,  
Що хочуть, говорять:  
Вона любить, і не чує,  
Що вкралося горе.

Прийшли вісти недобрі,—  
В походъ затрубили;  
Пішов москаль в Туреччину,—  
Катрусю накрыли.  
Не чулася, тай байдуже,  
Що коса покрита:  
За милого, як співати,  
Любо потужити.  
Обіщався вернутися,—  
Тоді Катерина  
Буде собі московкою,  
Забудеться горе;  
А поки-що, нехай люди,  
Що хочуть, говорять.  
Не журиться Катерина—  
Слізоньки втирає,  
Що дівчата на улиці  
Безъ неї співають.

Не журиться Катерина—  
Вмиється сльозою.  
Візьме відра о-півночі,  
Піде за водою,  
Щоб вороги не бачили;  
Прийде до криниці,  
Стане собі під калину,  
Заспіває „Гриця“.  
Виспіває, вимовляє,  
Аж калина плаче.  
Вернулася—і раденька,  
Що ніхто не бачив.

Не журиться Катерина?

І гадки не має!  
У новенькій хустиночці  
В вікно виглядає.  
Виглядає Катерина...  
Минуло пів року,—  
Занудило коло серця,  
Заколало в боку.  
Нездужає Катерина,  
Ледве-ледве дише:..  
Бичуняла, та в запічку  
Дитину колише.  
А жіночки лихо дзвонять.  
Матері глузують,  
Що москалі вертаються  
Та в неї ночують;  
— „В тебе дочка чернобрива,  
Та ще й не єдина.  
А муштрує у запічку  
Московського сина...  
Чернобривого придбала...  
Мабуть, сама вчила...“  
Бодай же вас, цокотухи,  
Та злидні побили,

Як ту матір, що вам на сміх  
Сина породила!

Катерино, серце мое!  
Лишенько з тобою!  
Де ти в світі подінешся  
З малим сиротою?  
Хто спитає, привітає  
Без милого в світі?  
Батько-мати—чужі люди,  
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина;  
Одсуне квартиру,  
Поглядає на улицу,  
Колише дитинку:  
Поглядає—нема, нема!  
Чи то-ж і не буде?  
Пішла б в садок поплакати,  
Такъ дивляться люди.  
Зайде сонце—Катерина  
По садочку ходить,  
На рученьках носить сина,  
Очиці поводить:  
„Отут з муштри виглядала,  
Отут розмовляла,  
А там... а там... сину, сину!“  
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку  
Черешні та вишні;  
Як і перше виходила,  
Катерина вийшла.  
Вийшла, та вже не співає,  
Як перше співала,  
Як москаля молодого  
В вишник дожидала.  
Не співає чернобрива  
Клене свою долю;

А тим часом вороженьки  
Чинять свою волю;—  
Кують річі недобрі  
Що має робити?

Як-би милий-чорнобривий,  
Умів би спинити...  
Такъ далеко чорнобривий,  
Не чує, не бачить.  
Як вороги сміються їй,  
Як Катруся плаче.  
Може, вбитий чорнобривий  
За тихим Дунаєм;  
А може—вже въ Московщині  
Другую кохає!  
Ні, чорнявий не убитий,—  
Він живий, здоровий...  
А де-ж найде такі очі  
Такі чорні брови?  
На край світа, в Московщині  
Но тім боці моря,  
Нема ніде Катерини—  
Та здалась на горі! .  
Вміла мати брови дати,  
Карі оченята,  
Та не вміла на сім світі  
Щастя-долі дати,  
А без долі біле личко—  
Як квітка на полі:  
Пече сонце, гойда вітер,  
Рве всякий по волі.  
Умивай же біле личко  
Дрібними сльозами!  
Бо вернулись москалики  
Іншими шляхами.



## II.

Сидить батько кінець стола,  
 На руки схилився,  
 Не дивиться на світ божий;  
 Тяжко зажурився.  
 Коло його стара мати  
 Сидить на ослоні,  
 За сльозами ледве-ледве  
 Виовляє доні:

„Що, весілля, доню моя?  
 А де ж твоя пара?  
 Де світилки з друженьками,  
 Старости, бояре?  
 В Московщині, доню моя!  
 Іди ж їх шукати!  
 Та не кажи добрим людям,  
 Що є в тебе мати.  
 Проклятий час-годинонька,  
 Що ти народилась!  
 Як-би знала—до схід сонця  
 Була б утопила:  
 Здалась тоді б ти гадні,  
 Тепер—москалеві...  
 Доню моя, доню моя,  
 Цвіте мій рожевий!  
 Як ягідку, як пташечку.  
 Кохала, ростила  
 На лишенько... Доню моя!  
 Що ти наробила?..  
 Оддячила!.. Іди ж, шукай  
 У Москві свекрухи!  
 Не слухала моїх річей,  
 То її послухай!  
 Іди, доню, знайди її,  
 Знайди, привітайся,  
 Будь щаслива в чужих людях,

До нас не вертайся!  
 Не вертайся, дитя моє  
 З далекого краю!...  
 А хто-ж мою головоньку  
 Без тебе сховає;  
 Хто заплаче надо мною,  
 Як рідна дитина?  
 Хто посадить на могилі  
 Червону калину?  
 Хто без тебе грішну душу  
 Поминати буде?  
 Доню моя, доню моя,  
 Дитя моє любе!  
 Іди од нас! "...

Ледве-ледве

Поблагословила:  
 „Бог з тобою!“ — та, як мертва,  
 На діл повалилась.

Обізвався старий батько:  
 „Чого ждеш, небого?“  
 Заридала Катерина,  
 Та бух йому в ноги:  
 „Прости міні, мій батечку,  
 Що я наробила!  
 Прости міні, мій голубе,  
 Мій соколе милий!“  
 — „Нехай тобі Бог прщає  
 Та добрі люди!  
 Молись Богу та йди собі—  
 Міні легше буде“.

Ледве встала, поклонилась,  
 Вийшла мовчки з хати;  
 Осталися сиротами  
 Старий батько й мати.  
 Пішла в садок у вишневи,  
 Багу помолилась,

Взяла землі під вишнею,  
 На хрест почепила;  
 Промолвила: „Не вернуса!  
 В далекому краю  
 В чужу землю чужи люди  
 Мене заховать;  
 А свої ця крихотка  
 Надо мною ляже,  
 Та про долю, мое горе,  
 Чужим людям скаже...  
 Не розкажуй, голубонько,  
 Де б не заховали,  
 Щоб грішної на сім світі  
 Люди не займали!  
 Ти не скажеш... ось хто скаже,  
 Що я його мати!  
 Боже ти мій! лихо моє!  
 Де міні сховатись?  
 Заховаюсь, дитя моє  
 Сама під водою,  
 А ти гріх мій спокутуеш  
 Въ людях сиротою,  
 Безбатченкомъ!...“

Пішла селом,

Плаче Катерина;  
 На голові хустиночка,  
 На рукахъ дитина.  
 Вийшла з села—серце ние;  
 Назадъ подивилась,  
 Покивала головою,  
 Тай заголосила,  
 Як тополя, стала в полі  
 При битій дорозі;  
 Як роса та до схід сонця,  
 Покапали сльози.  
 За сльозами за гіркими

І світа не бачить,  
Тільки сина пригортає,  
Цілує та плаче.  
А воно, як янгелятко,  
Нічого не знає,  
Маленькими ручицями  
Пазухи шукає.

Сіло соннце, з-за діброви  
Небо червоніє;  
Утерлася, повернулась.  
Пішла... тільки мріє.

В селі довго говорили  
Де-чого багато,  
Та не чули вже тих річей  
Ні батько, ни мати...

Отаке-то на сім світі  
Роблять людям люди!  
Того вяжуть, того ріжуть,  
Той сам себе губить...  
А за-віщо? Святий знає!  
Світ, бач-ся, широкий,  
Та нема де прихилитись  
В світі одиноким.  
Тому доля запродала  
Од краю до краю,  
А другому оставила  
Те, де заховать.  
Де-ж ті люди, де-ж ті добрі,  
Що сердце збиралось  
З ними жити їх любити?  
Пропали, пропали!

Єсть на світі доля,  
А хто її знає?

Єсть на світі воля,  
А хто її має?  
Єсть люди на світі—  
Сріблом-злотом сяють;  
Здається, панують,  
А долі не знають,—  
Ні долі ні волі!  
З нудьгою та з горем  
Жупан надівають,  
А плакати—сором.  
Возьміть срібло-злото,  
Та будьте багаті,  
А я возьму сльози—  
Лихо виливати;  
Затоплю недолю  
Дрібними сльозами,  
Затопчу неволю  
Босими ногами!  
Тоді я веселий,  
Тоді я багатий,  
Якъ буде серденько  
По волі гуляти!

### III.

Кричать сови, спить діврова  
Зіроньки сіяють,  
По-над шляхом, щирцею,  
Ховрашки гуляють.  
Спочивають добрі люди;  
Що кого втомило:  
Кого щастя, кого сльози,—  
Все нічка покрила,  
Всіх покрила темнісінька,  
Якъ діточок мати.  
Де-ж Катрусю пригорнула?  
Чи в лісі, чи в хаті?



Чи на полі під копою  
Сина забавляє?  
Чи в діброві з-під колоди  
Вовка виглядає?  
Бодай же вас, чорні брови,  
Нікому не мати,  
Коли за вас таке лихо  
Треба одбувати!  
А що дальше спіткається?  
Буде лихо, буде!  
Зострінуться жовті піски  
І чужії люде,  
Зостринеться зіма люта...  
А той—чи зостріне,  
Що пізнає Катерину,  
Привітає сина?  
З ним забула б чорнобрива  
Шляхи, піски, горе:  
Він, як мати, привітає,  
Як брат заговорить...

Побачимо, почуємо...

А поки—спочину,  
Та тим часом розпитаю  
Шлях на Московщину.  
Далекий шлях, пани-брати!  
Знаю його, знаю!  
Аж на серці похолоне,  
Як його згадаю.  
Попоміряв і я колись—  
Щоб його не мірять!..  
Росказав би про те лихо,  
Та чи то ж повірять?  
„Бреше“, скажуть, „сякий-такий!..  
(Звичайно, не в очі)  
А так тільки псує мову  
Та людей морочить“.

Правда ваша, правда, люди!  
Та й на-що те знати,  
Що сльозами перед вами  
Буду виливати?  
На-що воно? У всякого  
І свого чимало.  
Цур же йому!.. А тим часом  
Ке-те лиш кресало  
Та тютюну, щоб, знаєте,  
Дома не журились;  
А то лихо розказувать,  
Щоб бридке приснилось, —  
Нехай його лихий возьме!  
Лучче ж поміркую,  
Де-то моя Катерина  
З Івасем мандрує.

За Київом та за Дніпром,  
По-під темним гаєм,  
Ідуть шляхом чумаченьки,  
„Пугача“ співають.  
Іде шляхом молодиця, —  
Мусить бути, з прощі.  
Чого-ж смутна, невесела,  
Заплакані очі?  
У латаній свитиночці,  
На плечах торбина,  
В руці ціпок, а на другій—  
Заснула дитина.  
Зострілася з чумаками,  
Закрила дитану.  
Питається: „Люди добрі!  
Де шлях в Московщину?“  
— „В Московщину? оцей самый.  
Далеко, небого?“  
— „В саму Москву. Христа ради  
Дайте на дорогу!“

Бере шага аж труситися:  
Тяжко його брати!  
Та й на-віщо?.. А дитина!  
Вона ж його мати...  
Заплакала, пішла шляхом,  
В Броварях спочила,  
Та синові за гіркого  
Медяник купила...  
Довго-довго сердешная  
Все йшла та питала;  
Було й таке, що під тинком  
З сином ночувала...

Бач, на-що здалися карі оченята:  
Щоб під чужим тинком сльози виливать!  
Ото-ж то дивіться та кайтесь, дівчата  
Щоб не довелося москаля шукать,  
Щоб не довелося, як Катря шукає...  
Тоді не питайте, за-що люде ласть.  
За-що не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чернобриві,  
Бо люди не знають;  
Кого Бог кара на світі,  
То й вони карають...  
Люди гнуться, як ті лози,  
Куди вітер віє;  
Сиротині сонце світить—  
Світить, та не гріє...  
Люди б сонце заступили,  
Як-би мали силу,  
Щоб сироті не світило,  
Сльози не сушило,  
А за-віщо, Боже милий?  
За що світом нудить?  
Що зробила вона людям!  
Чого хотять люди?  
Щоб плакала... Сердце мое!  
Не плач. Катерино!

Не показуй людям сльози,  
Терпи до загину!  
А щоб личко не марніло  
З чорними бровами,  
До схід сонця, в темнім лісі  
Умиїся сльозами!  
Умиєшся—не побачать,  
То й не засміються;  
А серденько одпочине,  
Поки сльози ллються,

Отаке-то лихо, бачите, дівчата!  
Жартуючи кинув Катруся москаль.  
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,  
А люди хоч бачать, та людям не жаль,  
„Нехай“, кажуть, „гине ледача дитина,  
Коли не зуміла себе шанувати!“  
Шануйтеся ж, любі в недобру годину,  
Щоб не довелося москаля шукать!

Де-ж Катруся блудить?

По-під-тинню ночувала,  
Раненько вставала,  
Поспішала в Московщину;  
Аж гульк—зіма впала.  
Свище полем завірюха;  
Іде Катерина  
У личаках—лихо тяжке!—  
І в одній світині.  
Іде Катря, шкандибає,  
Дивиться—щось мріє...  
Либонь, ідуть москалики...  
Лихо!.. серце мліє...  
Полетіла, зострілася,  
Пита: „Чи немає  
Мого Йвана чорнявого?“  
А ті: „Ми незнаєм“.  
І, звичайно, як москалі,  
Сміються, жартують:

„Ай да баба! ай да наші!  
Каво не надуют!“

Подивилась Катерина.

„І ви, бачу, люди!

Не плач, сину, мое лихо—

Що буде, то й буде!

Піду дальше,—більш ходила...

А, може, й зострину;

Оддам тебе, мій голубе,

А сама загину!“

Реве, стогне хуртовина,  
Котить, верне полем;  
Стоїть Катря серед поля,  
Дала сльозам волю.  
Утомилась завірюха,  
Де-де позіхає;  
Ще б плакала Катерина,  
Та сліз більш немає.  
Подивилась на дитину;  
Умите сльозою  
Червоніє, як квіточка  
В-ранці під росою,  
Усмінулась Катерина,  
Тяжко усмінулась;  
Коло серця—як гадина  
Чорна повернулась.  
Кругом мовчки подивилась;  
Бачить: ліс чорніє,  
А під лисом, край дороги,  
Либонь, курінь мріє.  
„Ходім, сину! смеркається...  
Коли пустять в хату;  
А не пустять, то й на дворі  
Будем ночувати,  
Під хатою заночуем,  
Сину мій Іване!



Де-ж ти будеш ночувати,  
Як мене не стане?  
З собаками, мій синочку,  
Кохайся на дворі!  
Собаки злі—покусають,  
Та не заговорить,  
Не розкажуть сміючися...  
З псами їсти й пити!..  
Бідна моя головенько,  
Що міні робити?"

Сирота собака має свою долю,  
Має добре слово в світі сирота;  
Його б'ють і лають, закують в неволю,  
Та ніхто про матір на сміх не пита.  
А йвася питають, зарання питають,  
Не дадуть до мови дитині дожить.  
На кого собаки на улиці лають?  
Хто голий, голодний під тином сидить?  
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...  
Одна його доля—чорні бровенята,  
Та й тих люди заздрі не дають носити.

#### IV.

По-пид горою ярм-долом,  
Мов ті діди високочолі,  
Дуби з гетьманщини стоять;  
В яру гребелька, верби в-ряд,  
Ставок під кригою в неволі,  
І ополонка—воду брать.  
Мов покотьоло червоніє,  
Крізь хмару сонце занялось;  
Надувся вітер,—як повіє!  
Нема нічого, скрізь біліє.  
Та тільки лісом загуло.

Реве, свище завірюха,  
По лісу завило;  
Як то море, біле поле  
Снігом покотилось  
Вийшов з хати карбівничай,  
Щоб ліс оглядіти,  
Та де тобі! таке лихо,  
Що не видно й світа.  
„Еге, бачу, яка фуга!  
Цур же ойму з лісом!  
Піти в хату... Чо там таке?  
От їх до-сто-біса!  
Недобра їх розносила,  
Мов справді за ділом.  
Ничипоре! дивись, лишень,  
Які побілілі!“

— „Що? москалі? де москалі?“

— „Що ти? схаменися!“

— „Де москалі, лебедики?“

— „Та он, подивися!“

Полетіла Катерина

І не одяглася.

„Мабудь, добре Московщина

В тямку їй далася!

Бо у-ночі тільки й знає,

Що москаля кличе.“

Через пеньки, заметами,

Летить, ледве дише.

Боса стала серед шляху,

Втерлась рукавами.

А москалі їй на-зустріч,

Як один, верхами.

„Лихо мое! доле моя!“

До їх... коли гляне,—

Попереду старшій їде.

„Любий мій Іване!

Сердце мое коханее!

Де-ж ти так барився?“

Та до його... за стремена...

А він—подивися,

Та шпорами коня в боки.

„Чого-ж утікаєш?

Хіба забув Катерину?

Хіба не пізнаєш?

Подивися, мій голубе,

Подивись на мене:

Я—Катруся твоя люба!

На що рвеш стремена?“

А він коня поганяє,

Нібу-то й не бачить.

„Постривай же, мій голубе!

Дивись,—я не плачу.

Ти не пізнав мене, Йване

Сердце, подивися!

Їй же Богу, я—Катруся!“

— *„Дура, отвязіся!*

*Возьміте проч безумную!“*

— „Боже мій! Івасю!

І ти мене покидаєш?!

А ти ж присягався!“

— *„Возьміте проч! Что же вы стали?“*

— „Кого? мене взяти?

За-що ж—скажи, мій голубе?

Кому хоч оддати

Свою Катрю, що до тебе

В садочок ходила,

Свою Катрю, що для тебе

Сина породила?

Мій батечку, мій братіку!

Хоч ти не цурайся!

Наймичкою тобі стану...

З другою кохайся,

З цілим світом!.. Я забуду

Що колись кохалась,

Що од тебе сина мала,  
Покриткою стала...  
Покриткою... який сором!  
І за що я гину?  
Покинь мене, забудь мене,  
Та не кидай сина!  
Не покинешь? Сердце мое!  
Не втікай од мене!..  
Я винесу сина“.  
Кинула стремена,  
Та в хатину.

Вертається,  
Несе йому сина;  
Несповита, заплакана  
Сердешна дитина.  
„Ось-де воно, подивися!  
Де-ж ти заховався?  
Утік!.. нема!.. Сина, сина  
Батько одцурався!  
Боже ти мій!.. Дитя моє!  
Де дінусь з тобою?  
Москалики! голубчики!  
Возьмить за собою;  
Не цурайтесь, лебедики!  
Воно сиротина;  
Возьмить його та оддайте  
Старшому за сина!  
Возьмить його!.. бо покину,  
Як батько покинув,—  
Бодай його не кидала  
Лихая година!  
Гріхом тебе на світ Божий  
Мати породила,—  
Виростай же на сміх людям!“  
На шлях положила.  
„Оставайся шукать батька,—  
А я вже шукала...“

Та в ліс з шляху, як навісна,  
А дитя осталося,  
Плаче, бідне... А москалям  
Байдуже,—минули.  
Воно й добре,—та на лихо.  
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,  
Біга та голосить;  
То проклина свого Йваня,  
То плаче, то просить.  
Вибігає на возлісся,  
Кругом подивилась,  
Та в яр... біжить,—серед ставу  
Мовчки опинилась.  
„Прийми, Боже, мою душу,  
А ти—мое тіло!“  
Шубовсть в воду!... По-під-льодом  
Геть загуркотіло.

Чернобрива Катерина  
Найшла, що шукала.  
Дунув вітер по-над-ставом—  
І сліду не стало,

То не вітер, то не буйний,  
Що дуба ламає;  
То не лихо, то не тяжке,  
Що мати вмірає;  
Не сироти малі діти,  
Що неньку сховали:  
Їм зосталась добра слава,  
Могила зосталась.  
Засміються злії люди  
Малій сиротині,—  
Вилле сльози на могилу—  
Серденько спочине.  
А тому, тому на світі,



Що йому зосталось,  
Кого батько і не бачив,  
Мати одтцуралась?  
Що зосталась байстриюкові?  
Хто з нимъ заговорить?  
Ні родини, ні хатини;  
Шляхи, піски, горе...  
Панське личко, чорні брови —  
На-що? Щоб пізнали!  
Змалювала, не сховала...  
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзарь до Київа  
Та сів спочивати;  
Торбинками обвешаний  
Його повожатый;  
Мале дитя коло його  
На сонці куняє,  
А тим часом старий кобзарь  
„Ісуса“ співає,  
Хто йде, їде, — не минає:  
Хто — бублика, хто — гроші;  
Хто старому, а дівчата  
Шажок міхоніші.  
Задивляться чорнобриві;  
І босе і голе.  
„Дала“, кажуть, „бровенята,  
Та не дала долі!“

Їде шляхом до Київа  
Берлин шестернею,  
А в берлині господиня  
З паном і семьею.  
Опинився проти старців —  
Курява лягає.  
Побіг Івась, бо з віконца  
Рукою махає:

Дає гроші Івасеві,  
Дивується пані.  
А пан глянув—одвернувся...  
Пізнав препоганий.  
Пізнав тії карі очі,  
Черні бровенята,  
Пізнав батько свого сина,  
Та не хоче взяти.  
Пита пані, як зоветься?  
„Івась“.— „*Какой милый!*“  
Берлин рушив, а Івася  
Курява покрила...  
Полічили, що достали,  
Встали сіромахи,  
Помолились на схід сонця,  
Пішли по-над шляхом.

---

Тече вода в сине море,  
Та не витікає;  
Шука козак свою долю,  
А долі не має.  
Пішов козак світ за очі;  
Грає сине море,—  
Грає серце козацьке,  
А думка говорить:

Куди ти йдеш, не спитавшись?

На кого покинув  
Батька, неньку старенькую,  
Молоду дівчину?  
На чужині не ті люди,  
Тяжко з ними жити;  
Ні з ким буде поплакати,  
Ні поговорити“.

Сидить козак на тім боці,—  
Грає сине море.  
Дунав: доля зострінеться,—  
Спіткалося горе.  
А журавлі летять собі  
На той бік ключами.  
Плаче козак—шляхи биті  
Заросли тернами.

---

## На вічну пам'ять Котля- ревському.

Солнце гріє, вітер віє  
З поля на долину,  
Над водою гне з вербою  
Червону калину;  
На калині одиноке  
Гніздечко гойдає.  
А де-ж дівся соловейко?  
Не питай: не знає!  
Згадай лихо, то й байдуже:  
Минулось, пропало;  
Згадай добре,—серце вяне:  
Чому не осталося?  
Ото-ж гляну, та й згадаю:  
Було, як смеркає;  
Защербече на калині,—  
Ніхто не минає;  
Чи багатий, кого доля,  
Як мати дитину,  
Убірає, доглядає,—  
Не мине калину;  
Чи сирота, що до-світа  
Встає працювати,  
Опиниться, послухає,

Мов батько та мати  
Розпитують, розмовляють:  
Сердце, б'ється, любо,  
І світ божий, як Великдень,  
І люди, як люди!

Чи дівчина, що милого

Що-день виглядає,  
Вяне, сохне сиротою,  
Де дітись, не знає,—

Піде на шлях подивитись,

Поплакати в лози:

Защебече соловейко—

Сохнуть дрібні сльози;

Послухає, усмихнеться,

Піде темним гаєм,—

Ніби з милим розмовляла.

А він, знай, співає,

Та дрібно, та рівно, як Бога благас.  
Поки вийде злодій на шлях погулять  
З ножем у халяві—піде луна гаєм,  
Піде та й замовкне: на-що щебетать?  
Запеклюю душу злодія не спинить,  
Тільки стратить голос, добру навчить;  
Нехай він лютує, поки сам загине,  
Поки безголовья ворон прокричить.

Засне долина, на калині

І соловейко задріма.

Повіє вітер по долині,

Пішла дібровою луна;

Луна гуляє,—божа мова.

Встануть сердеги працювать,

Корови підуть по діброві,

Дівчата вийдуть воду брать,

І сонце гляне—рай та й годі!

Верба сміється,—свято скрізь!

Заплаче злодій, лютій злодій.

Будо так перш,—тепер дивись:

Солнце гріє, вітер віє  
З поля на долину;  
Над водою гне з вербою  
Червону калину;  
На калині одиноке  
Гніздечко гойдає.  
А де ж дівся соловейко?  
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у насъ в Україні  
Старий Котлеревский отак щебетав;  
Замовк неборака, сиротами кинув  
І гори і море, де перше вітав,  
Де ватагу пройдисвіта  
Водив за собою,—  
Все осталося, все сумує,  
Як руїни Трої.  
Все сумує,—тільки слава  
Солнцем засіяла;  
Не вмере кобзарь, бо на віки  
Його привітала.  
Будешь, батьку, панувати,  
Поки живуть люди;  
Поки сонце з неба сяє,  
Тебе не забудуть!

Праведная душе! прийми мою мову,  
Немудру та щиру,—прийми, привітай!  
Не кинь сиротою, як кинув діброви,  
Прилини до мене хоч на одно слово,  
Та про Україну міні заспівай!  
Нехай усміхнеться душа на чужині,  
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти  
Всю славу козацьку, за словом єдиним,  
Переніс в убогу хату сироти.  
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий  
Сирота на світі, в чужому краю;

Дивлюся на море широке, глибоке,  
Поплив би на той бік,—човна не дають!  
Згадаю Енея, згадаю родину,  
Згадаю,—заплачу, як тая дитина;  
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.  
А може я й темний, нічого не бачу,  
Злая доля, може, по тім боці плаче?  
Сироту усюди люди осміють!  
Нехай би сміялись, та там море грає,  
Там сонце, там місяць ясніше сія,  
Там з вітром могила в степу розмовляє,  
Там не одинокий був би з нею й я.  
Праведная душе! прийми, мою мову,  
Немудру та щиру,—прийми, привітай!  
Не кинь сиротою, як кинув діброви,  
Прилини до мене хоч на одно слово  
Та про Україну міні заспівай!

---

Вітре буйний, вітре буйний!

Ти з морем говориш,—  
Збуди його, заграй ти з ним,  
Спитай сине море:  
Воно знає, де мій милий,  
Бо його носило,  
Воно скаже, сине море,  
Де його поділо.

Коли милого втопило—  
Разбий сине море!  
Піду шукать миленькаго,  
Втоплю своє горе.  
Найду його—пригорнуся,  
На серці зомлію.  
Годі, хвиле, неси з милим  
Куди вітер віє!

Коли ж милий на тім боці,—  
Буйнесенький знаєш,  
Де він ходить, що він робить:  
Ти з ним розмовляєш.  
Коли плаче, то й я плачу:  
Коли ні—співаю;  
Коли ж згинув чорнобровий  
То й я погибаю.

Тоді неси мою душу  
Туди, де мій милий;  
Червоною калиною  
Постав на могилі!  
Буде легше в чужім полі  
Сироті лежати:  
Буде над ним його мила  
Квіткою стояти,  
І квіткою й калиною  
Цвісти над ним буду,  
Щоб не пекло чуже сонце,  
Не топтали люди.  
У-вечері посумую,  
А в-ранці поплачу;  
Зійде сонце—утру сльози,  
Ніхто й не побачить.

Вітре буйний, вітре буйний!  
Ти з морем говориш,  
Збуди його, заграй ти з ним,  
Спитай сине море!

---

## Причинна.

Реве та стогне Дніпр широкий,  
Сердитий вітер завива,  
До-долу верби гне високі,  
Горами хвилю підійма.

І блідний місяць на ту пору  
Із хмари де-де виглядав,—  
Неначе човен в синім морю,  
То виринає, то потопає.  
Ще треті півні не співали,  
Ніхто ніде не гомонів,  
Сичі в гаю перекликалис,  
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,  
Біля того гаю,  
Що чорніє над водою,  
Щось біле блукає.  
Може, вийшла русалонька  
Матері шукати,  
А, може, жде козаченька,  
Щоб залоскотати.  
Не русалонька блукає:  
То дівчина ходить,  
Й сама не зна (бо причинна),  
Що такеє робить.  
Такъ ворожка поробила,  
Щоб менше скучала,  
Щоб, бач. ходя о-півночі  
Спала й виглядала  
Козаченька молодого,  
Що торік покинув.  
Обіцався вернутися,  
Та, мабуть, і згинув!  
Не китайкою покрились  
Козацкії очі  
Не вимили біле личко  
Слізоньки дівочі:  
Орел вийняв карі очі  
На чужому полі,  
Біле тіло вовки ззіли—  
Така його доля!



Дарма що-ніч дівчинонька

Його виглядає...

Не вернеться чорнобровий

Тай не привітає,

Не возплете довгу косу,

Хустку не завяже;

Не на ліжко,—в домовину

Сиротою ляже!

Така її доля... О, Боже мій милий!

За що-ж ти караєш її молоду?

За те, що так щиро вона полюбила

Козацькі очі? Прости сироту!

Кого-ж їй любити? Ні батька, ні неньки:

Одна, як та пташка в далекому краю.

Пошли же Ти їй долю,—вона молоденька,—

Бо люди чужий її засміють.

Чи винен той голуб, що сокіл убів?

Сумує, воркує, білим світом нудить,

Літає, шукає, дума—заблудив.

Щаслива голубка: високо літає,

Полине до Бога—милого питає,

Кого-же сиротина, кого запитає?

І хто їй раскаже, і хто тее зна,

Де милий ночує: чи в темному гаю?

Чи в бистрім Дунаю коня напува?

Чи може з другою, другу кохає,

Її чорноброву уже забува?

Як-би то далися орлині крила—

За синім би морем милого найшла:

Живого б любила, другу задушила,

А до неживого у яму б лягла!

Не так серце любить; щоб з ким поділитися,

Не так воно хоче, як Бог нам дає:

Воно жить не хоче, не хоче журиться.

„Журись!“ каже думка, жалю завдає.

Кобзарь.

О, Боже мій милий Така Твоя воля,  
Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари  
Широкий Дніпр не гомонить;  
Разбивши, вітер, чорні хмари,  
Ліг біля моря одпочить;  
А з неба місяць так і сяє;  
І над водою, и над гаєм—  
Кругом, як в усі, все мовчить...  
Аж пучък—з Дніпра повириннали  
Малиї діти сміючись.

„Ходімо гріться!—закричали:  
„Зійшло вже сонце!“ (Голі скрізь,  
З осоки коси, бо дівчата).

„Чи всі ви тут?“ кличе мати:  
Ходім шукати вечеряти.

Пограємось, погуляймо,  
Та пісеньку заспіваймо!“

„Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!

Мене мати породила  
Нехрещену положила.

Місяченьку!

Наш голубиньку!

Ходи до нас вечеряти:

У нас козак в очереті,

В очереті, в осоці,

Срібний перстень на руці;

Молоденький, чорнобровий,—

Знайшли вчора у діброві.

Світи довше в чистім полі,

Щоб нагулятись доволі!

Пока відьми ще літають,

Поки півні не співають,

Посвіти нам!... Он щось ходить!

Он під дубом щось там робить!

Ух, ух!

Соломяний дух, дух!  
Мене мати породила,  
Нехрещену положила”.

Зареготались нехрещені...  
Гай обізвався; галас, зик,  
Орда мов ріже. Мов скажені,  
Летять до дуба... ні-чичирк!

Схаменулись нехрещені,  
Дивляться: мелькає.  
Щось лізе вверх по стовбуру  
До самого краю.  
Ото-ж тая дівчинонька,  
Що сонна блудила:  
Отаку-то їй причину  
Ворожка зробила!  
На самий верх на гилляці  
Стала— в серце коле.  
Подивилась на всі боки,  
Та й лізе до-долу.  
Кругом дуба р'усалоньки  
Мовчки дожидали,  
Взяли її, сердешную,  
Тай залоскотали.  
Довго, довго дивувались  
На її уроду...  
Треті півні: „кукуруку!“—  
Шелеснули в воду.

Защebetав жайворонок,  
У-гору летючи;  
Закувала зозуленька,  
На дубу сидючи;  
Защebetав соловейко—  
Пішла луна гаєм;  
Червоніє за горою;

Плугатарь співає.  
Чорніє гай над водою,  
Де Ляхи ходили;  
Засніли по-над Дніпром  
Високі могили;  
Пішов шелест по діброві,  
Шепчуть густі лози;  
А дівчина спить під дубом  
При битій дорозі,—  
Знать, добре спить, що не чує,  
Як кує зозуля,  
Що не лічить, чи довго жить..  
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви  
Козак виїзжає;  
Під ним коник воронинький  
На-силу ступає.  
„Ізнемігся, товарищу!  
Сьогодні спочинем:  
Близько хата, де дівчина  
Ворота одчинить.  
А, може, вже одчинила  
Не міні,—другому..  
Швидче, коню, швидче, коню,  
Поспішай до-дому!“

Утомився вороненький,  
Іде, спотикнеться,—  
Коло серця козацького  
Як гадина б'ється.  
„Ось і дуб той кучерявий  
Вона, Боже милий!  
Бач, заснула виглядавши  
Моя сизокрила!“  
Кинув коня та до неї:  
„Боже ти мій, Боже!“

Кличе її та цілує...  
Ні, вже не pomoже!  
„За що ж вони розлучили  
Мене із тобою?“  
Зареготавсь, розігнався—  
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата и поле жати  
Та, знай, співають їдучи,  
Як провозжала сина мати,  
Як бивсь Татарин у-ночі.  
Ідуть... Під дубом зелененьким  
Кінь замордований стоїть,  
А біля його молоденький  
Козак та дівчина лежить.  
Цікаві (ніде правди діти!)  
Підкралися, щоб ізлякати;  
Коли подивляться, що вбитий,—  
З переполоху ну втікати!

Збіралися подруженьки—

Слізоньки втирають;  
Збіралися товарищі,  
Та ями копають.  
Прийшли попи з корогвами,  
Задзвонили дзвони;  
Поховали громадою,  
Як слід, по закону.  
Насипали край дороги  
Дві могили в житі;  
Нема кому запитати,  
За що їх убито.  
Посадили над козаком  
Явір та ялину,  
А в головах у дівчини  
Червону калину.  
Прилітає зозуленька  
Над ними кувати:

Прилітає соловейко  
Що-ніч щебетати,—  
Виспівує та щебече,  
Поки місяць зійде,  
Поки тії русалоньки  
З Дніпра грітись вийдуть.

---

Въ 1839 г.

## Перебендя

(Е. П. Гребінці).

Перебендя старий, сліпий—  
Хто його не знає?  
Він усюди вештається  
Та на чобзі грає.  
А хто грає, того знають  
І дякують люди:  
Він їм тугу розганяє,  
Хоть сам світом нудить.  
По-під-тинню сіромаха  
І днює и ночує,—  
Нема йому в світі хати;  
Недоля жартує  
Над старою головою,  
А йому байдуже!  
Сяде собі, заспіває:  
„Ой не шуми, луже!“  
Заспіває, та й згадає,  
Що він сиротина,  
Пожуриться, посумує,  
Сидячи під тином.

Отакий-то Перебендя,  
Старий та химерний!  
Заспіває про „Чалого“,

На „Горлицю“ зверне;  
 З дівчатами на вигоні  
 „Гриця“ та „веснянку“,  
 А у шинку з парубками—  
 „Сербина“, „Шинкарку“;  
 З жонатими на бенкеті  
 (Де свекруха злая) .  
 Про тополю—лиху долю,  
 А потім—„У гаю“;  
 На базарі—про „Лазаря“,  
 Або, щоб те знали,  
 Тяжко-важко заспіває,  
 Як Січ руйнували.  
 Отакий-то Перебендя,  
 Старий та химерний:  
 Заспіває, засміється  
 А на сльози зверне.

Вітер віє—повіває,  
 По полю гуляє,—  
 На могилі кобзарь сидить  
 Та на кобзі грає,  
 Кругом його степ, як море  
 Широке, синіє;  
 За могилою—могила,  
 А там—тільки міре.  
 Сивий ус, стару чуприну  
 Вітер розвіває,  
 То приляже та послуха,  
 Як кобзарь співає,

Як серце сміється, сліпі очі плачуть...  
 Послуха, повіє...

Старий заховавсь

В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,  
 Щоб вітер по полю слова розмахав,  
 Щоб люди не чули,—бо то Боже слово,  
 То серце по волі з Богом розмовля,

То серце щобече Господнюю славу,  
 А думка край світа на хмарі гуля.  
 Орлом сизокрилим литає, ширязь,  
 Аж небо блакитне широкими бь  
 Спочинь на сонці, його запитає;  
 Де воно ночує? як воно встає?  
 Послухає моря, що воно говорить;  
 Спита чорну гору: чого ти німа?  
 І знову но небо, бо на землі горе,  
 Бо на ній, широкій, кусочка нема  
 Тому, хто все знає, тому хто все чує.  
 Що море говорить, де сонце ночує,—  
 Його на сім світі ніхто не прийма!  
 Один він між нами, як сонце високе;  
 Його знають люди, бо носить земля.  
 А як-би почули щó він; одинокий,  
 Співа на могилі, з морем розмовля,—  
 На Божее слово вони б насміялись,  
 Дурними би назвали, од себе б прогнали:  
 „Нехай по-над морем“, сказали б, „гуля!“

Добре еси, мій кобзарю,  
 Добре, батьку, робиш,  
 Що співати-розмовляти  
 На могилу ходиш!  
 Ходи собі, мій голубе,  
 Поки не заснуло  
 Твоє серце, та виспувай,  
 Щоб люди не чули!  
 А щоб тебе не цурались,  
 Потурай їм, брате!  
 „Скажи, враже, як пан каже:  
 На те він багатий“.

Отакій-то Перебендя,  
 Старий та химерний!  
 Заспіває весільної,  
 А на сльози зверне.



## Тарасова ніч.

(П. І. Маргосу).

На распутті кобзарь сидить  
Та на кобзі грає;  
Кругом хлопці та дівчата—  
Як мак процвітає.

Грає кобзарь, виспіває,  
Вимовля словами,  
Як Москалі, Орда, Ляхи  
Бились з козаками;  
Як збиралась громадонька  
В неділеньку в-ранці;  
Як ховали козаченька  
В зеленім байраці.

Грає кобзарь, виспіває,  
Аж лихо сміється:

„Була колись Гетьманщина“

Та вже не вернеться;  
Було колись—панували,  
Та більше не будем...  
Тії слави козацької  
По-вік не забудем!

Україно, Україно!

Ненько моя, ненько!

Як згадаю тебе, краю,

Завяне серденько!

Де поділось козачество,  
Червоні жупани?

Де поділась доля—воля,  
Бунчуки, гетьмани?

Де поділось? Ізгоріло?

А чи затопило

Сине море твої горі,

Високі могили?

Мовчать гори, грає море  
Могили сумують,  
А над дітьми козацькими  
Поганці панують!

Грай же, море! Мовчіть, гори!  
Гуляй, буйний, полем!  
Плачте, діти козацькі,—  
Така ваша доля!

„Встає хмара з-за Лиману,  
А друга з поля:  
Зажурилась Україна—  
Така її доля!  
Зажурилась, заплакала,  
Як мала дитина.  
Ніхто її не рятує...  
Козачество гине;  
Гине слава, батьківщина;  
Немає де дітись...  
Виростають нехрещені  
Козацькі діти,  
Кохаються невінчані;  
Без попа ховають;  
Запродана Жидам віра,  
В церкву не пускають!  
Як та галич поле криє,  
Ляхи, уніяти  
Налітають—нема кому  
Порадоньки дати.  
Обизвался Наливайко—  
Не стало кравчини!  
Обізвався козак Павлюга—  
За нею полинув.  
Обізвався Тарас Трясило  
Гиркими сльозами:  
— „Бідна моя Україно,  
Стоптана Ляхами...“

Обізвавсь Тарас Трясило  
Віру ратувати,  
Обізвався орел сизий—  
Та й дав Ляхам знати!  
Обізвався пан Трясило:  
— „А годі журиться,  
А ходім лиш, пани-брати,  
З Поляками биться!“

„Вже не три дні не три ночі  
Бьється пан Трясило;  
Од Лимана до Трубайла  
Трупом поле крилось.  
Ізнемігся козаченько,  
Тяжко зажурився,  
А поганий Конецпольский  
Дуже звеселився;  
Зібрав шляхту всю до-купи,  
Та й ну частувати!  
Зібрав Тарас козаченьків—  
Поради прохати:  
— „Отамани, товарищі,  
Брати мої діти!  
Дайте міні порадоньку:  
Що будем робити?  
Бенкетують вражі Ляхи.  
Наше безголовья“.  
— „Нехай собі бенкетують,  
Нехай на здоровья!  
Нехай, клятї, бенкетують,  
Поки сонце зайде,  
А ніч-мати дасть пораду;  
Козак Ляха знайде.“

„Лягло сонце за горою,  
Зіркі засіяли,

А козаки, як та храма.  
Ляхів обступали.  
Як став місяць серед неба—  
Ревнула гармата;  
Прокинулись Ляшки-панки—  
Нікуді втікати!  
Прокинулись Ляшки-панки  
Та й не повставали:  
Зійшло сонце,—до одного  
Інокстом лежали.

„Червоною гадюкою  
Несе Альта вісти.  
Щоб летіли крюки з поля  
Ляшків-панків їсти.  
Налетіли черні крюки  
Зильможних будити:  
Бебралося козачество  
Зогу помолитись.  
Вакрякали чорні крюки  
Виймаючи очі,—  
Заспівали козаченьки  
Пісню тії ночі,—  
Тії ночі кривавої,  
Що славою стала  
Тарасові, казачеству,  
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полі,  
Могила чорніє;  
Де кров текла казацькая—  
Трава зеленіє.  
Сидить ворон на могилі,  
Та з голоду кряче...  
Згада козак Гетьманщину,  
Згада, та й заплаче.“

Умовк кобзарь сумуючи:  
Щось руки не грають!

Кругом хлопці та дівчата  
Слізонки втирають.

Пішов кобзарь по улиці,  
З журби як заграє!  
Кругом хлопці навприсядки,  
А він вимовляє:

„Нехай буде отакечки!  
Сидіть, діти, у запічку,  
А я з журби та до шинку,  
А там найду свою жінку,  
Найду жінку, почастую,  
З вороженьків покепку“.

---

## До Основ'яненка.

Б'ють пороги, місяць сходить,  
Як і перше сходів...  
Нема Січи, пропав і той,  
Хто всім верховодив.  
Немо Січи! Очерети  
У Дніпра питають:  
„Де-то наші діти ділись?  
Де вони гуляють?„  
Чайка скиглить літаючи,  
Мов за дітьми плаче;  
Сонце гріє, вітер віє  
На стену козачім.

На тім стапу скрізь могили  
Стоять та сумують;  
Питаються у буйнаго:  
„Де наші панують?  
Де панують, бенкетують?  
Ду ви забарділись?

Верніться! Дивіться:  
Жита похилились,  
Де паслися ваші коні,  
Де тирса шуміла,  
Де кров Ляха, Татарина  
Морем червоніла.  
Верніться!..

— „Не вернеться!“

Загуло, сказало  
Сине море: „не вернеться,  
На віки пропали!“  
Правда, море, правда, сине,  
Такая їх доля!  
Не вернеться спадівані,  
Не вернеться воля,  
Не вернеться козаччина,  
Не встануть гетьмани,  
Не покриють Україну  
Червоні жупани,—  
Обідрана, сиротою  
По-над Дніпром плаче;  
Тяжко-важко сиротині,  
А ніхто не бачить,  
Тільки ворог, що сміється.  
Смійся, лютий враже,  
Та не дуже, бо все гине—  
Слава не поляже;  
Не поляже, а раскаже,  
Що діялось в світі,  
Чия правда, чия кривда,  
І чіі ми діти.  
Наша дума, наша пісня,  
Не вмере, не загине...  
От де, люди, наша слава,  
Слава України!  
Без золота, без каменю,  
Без хитрої мори,

А голосна та правдива,  
Як Господа слово.

Чи так, батьку-отамане?  
Чи правду співаю?  
Ех, як-би то!.. Та що й казать,—  
Кебети не маю.  
А до того—Московщина,  
Кругом чужі люди.  
„Не потурай!“ може, скажеш;  
Та що з того буде?  
Насміються на псалом той,  
Що виллю сльозами;  
Насміються!—Тяжко, батьку,  
Жити з ворогами!  
Поборовся б і я, може,  
Як-би малось сили;  
Заспівав би,—був голосок,  
Та позички ззили.  
Отаке-то лихо тяжке,  
Батьку ти мій, друже!  
Блужу в снігах та сам собі:  
„Ой не шуми, луже!“  
Не втну більше. А ти, батьку,  
Як сам здоров знаєш,—  
Тебе люди поважають,—  
Добрый голос маєш,  
Спивай же їм, мій голубе,  
Про Січ, про могили,  
Коли яку насипали,  
Кого положили;  
Про старину, про те диво,  
Що було, минуло...  
Утни, батьку! щоб нехотя  
На весь світ почули,  
Що діялось в Україні.  
За що погібала.

За що слава козацькая  
На всім світі стала!  
Утни, батьку, орле сизий!  
Нехай я заплачу,  
Нехай свою Україну  
Я ще раз побачу;  
Нехай ще раз послухаю,  
Як те море грає,  
Як дівчина під вербою  
„Гриця“ заспіває;  
Нехай ще раз усміхнеться  
Серце на чужині,  
Поки ляжу в чужу землю,  
В чужій домовині!

На-що міні чорні брови?  
На-що карі очі?  
На-що літа молодії,  
Веселі, дівочі?  
Літа мої молодії  
Марно пропадають,  
Очі плачуть, чорні брові  
Од вітру линяють.  
Серце вяне, нудить світом,  
Як пташка без волі.  
На-що ж міні краса моя,  
Коли нема долі?  
Тяжко міні сиротою  
На сім світі жити;  
Свої люди—як чужії,  
Ні з ким говорити;  
Нема кому роспитати,  
Чого плачуть очі?  
Нема кому розказати,  
Чого серце хоче.



Чого серце, як голубка,  
День і ніч воркує?  
Ніхто його не питає,  
Не знає, не чує;  
Чужі люди не питають,  
Та й на-що питати?  
Нїхай плаче сиротина,  
Нехай літа тратить!  
Плач же, серце, плачте, очі  
Поки не заснули,  
Голосніше, жалобніше,  
Щоб вітри почули,  
Щоб понесли буйнесенькі  
За синєє море—  
Чорнявому, зрадливому  
На лютеє горє!

---

## Тополя.

(С. Петровському).

По діброві вітер виє,  
Гуляє по полю  
Край дороги гне тополю  
До самого долу.  
Стан високий, лист широкий—  
Марно зеленіє.  
Кругом поле, як те море  
Широке, синіє.  
Чумак иде, подивиться,  
Та й голову схилить,  
Чабан в-ранці з сопілкою  
Сяде на могилі  
Подивиться—серце ниє:  
Кругом ні билини!

Одна—одна, як сирота  
На чужині, гине!

Хто-ж викохав тонку, гнучку  
В степу погибати?  
Постривайте, все розкажу.  
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила черnobрива  
Козака дівчина,  
Полюбила—не спинила:  
Пішов, та й загипув,  
Як-би знала, що покине,  
Була б не любила;  
Як-бя знала, що загине,  
Була б не пустила;  
Як-би знала—не ходила б  
Пізно за водою,  
Не стояла б до півночі  
З милим під вербою;  
Як-би знала!..

І то лихо—  
Попереду знати,  
Що нам в світі зострінеться...  
Не знайте, дівчата!  
Не питайте свою долю!  
Само серце знає,  
Кого любить. Нехай вяне,  
Поки закопають!  
Бо не довго, черnobриві,  
Карі оченята,  
Біле личко червоніє—  
Не довго, дівчата!  
До полудня, та й завяне,  
Брови полиняють...  
Кохайтесь ж, любіться,  
Як серденько знає.

Защобече соловейко

В лузі на калині,  
Заспіває козаченько,  
Ходя по долині.  
Виспівує, поки вийде  
Чорнобрива з хати,  
А він її запитає:  
„Чи не була мати?“  
Стануть собі, обіймуться,  
Співа соловейко;  
Послухають, розійдуться—  
Обое раденькі.  
Ніхто того не побачить,  
Ніхто не спитає:  
„Де ти була? що робила?“  
Само собі знає...  
Любилася, кохалася,  
А серденько мліло:  
Чуло серце недоленьку,  
Сказати—не вміло.  
Не сказало,—осталася,  
День і ніч воркує,  
Як голубка без голуба,  
А ніхто не чує.

Не щобече соловейко

В лузі над водою,  
Не співає чорнобрива,  
Стоя під вербою;  
Не співає,—сиротою  
Білим світом нудить  
Без милого батько, мати—  
Як чужії люди;  
Без милого сонце світить—  
Як ворог сміється;  
Без милого скрізь могила...  
А серденько б'ється!

Минув рік, минув другий,—  
Козака немає;  
Сохне вона, як квіточка,—  
Мати не питає;  
„Чого вянеш, моя доню?“  
Стара не спитала,  
За сивого, багатого  
Тихонько еднала.  
„Иди, доню!“ каже мати;  
„Не вік діувати.  
Він багатий, одинокий.  
Будеш панувати!“  
— „Не хочу я панувати,  
Не піду я, мамо!  
Рушниками, що придбала,  
Спусти мене в яму!  
Нехай попи заспівають,  
А дружки заплачуть:  
Легше, мамо, в труні лежать,  
Ніж його побачить“.

Не слухала стара мати,  
Робила, що знала,—  
Дивилася чорнобрива,  
Сохла и мовчала.  
Пішла в-ночі до ворожки,  
Щоб псворожити,  
Чи довго їй, одинокій  
На сім світі жити?  
„Бабусенько, голубонько,  
Сердце мое ненько!  
Скажи міні щиру праєду;  
Де милий-серденько?  
Чи жив-здоров? чи він любить?  
Чи забув, покинув?  
Скажи ж міні: де мій милий?  
Край світа полину!

Бабусенько, голубонько!  
Скажи,—бо ти знаєш!  
Хоче дати мене мати  
За старого заміж.  
Любить його, моя сиза,—  
Серце не навчити.  
Пішла б же я утопилась—  
Жаль душу згубити.  
Коли не жив чорнобривий,—  
Зроби, моя пташко,  
Щоб до-дому не вернулась...  
Тяжко міні тяжко!  
Там старий жде з старостами...  
Скажи ж мою долю!“  
— „Добре, доню! Спочинь трошки!  
Чини ж мою волю!  
Сама колись діувала,  
Тее лихо знаю;  
Минулося,—навчилася:  
Людям помагаю.  
Твою долю, мою доню,  
Позаторік знала,  
Позаторік і зіллячка  
Для того придбала“.

Пішла стара, мов каламар  
Достала з полиці:  
„Ось на тобі сього дива!  
Піди до криниці;  
Поки півні не співали,  
Умийся водою,  
Випий трошки сього зілля—  
Все лихо загоїть,  
Випьеш—біжи, яко мога;  
Що-б там не кричало  
Не оглянься, поки станеш  
Аж там де прощалась:

Одпочинеш. А як стане  
Місяць серед неба,  
Випий ще раз; не приїде—  
В-третє випить треба.  
За перший раз—як за той рік,  
Будеш ти такою;  
А за другий—серед степу  
Тупнекінь ногою.  
Коли живий козаченько,  
То зараз прибуде...  
А за третій—моя доню,  
Не питай, що буде!  
Та ще, чуєш, не хрестися!  
Бо все піде в воду.  
Тепер же йди, подивися  
На торішню вроду“.

Взяла зілля, поклонилась:  
„Спасибі бабусю!“  
Вийшла з хати: „Чи йти, чи ні?  
Ні, вже не вернуся!“  
Пішла, вмилась, напилася—  
Мов не своя стала;  
В-друге, в-третє, та, мов сонна,  
В степу заспівала:

„Плавай, плавай, лебедонько,  
По синьому морю!  
Рости, рости, тополенько,  
Все в-гору та в-гору!  
Рости гнучка та висока  
До самойі хмари,—  
Спитай Бога чи діжду я,  
Чи не діжду пари?  
Рости, рости, подивися  
За синєє море: .  
По тім боці—моя доля,  
По сім боці—горе.

Там десь милий чернобривий  
Співає, гуляє,  
А я плачу, літа трачу  
Його виглядаю.  
Скажи йому, моє серце,  
Що сміються люди;  
Скажи йому, що загину,  
Коли не прибуде!  
Сама хоче мене мати...  
В землю заховати...  
А хто ж її головоньку  
Буде доглядати?  
Хто догляне, розпитає  
На старість pomoже?  
Мамо моя! доле моя!  
Боже милий, Боже!

Подивися тополенько!  
Як нема — заплачеш  
До схід сонця, ранесенько,  
Щоб ніхто не бачив.  
Рости ж серце-тополенько,  
Все в гору та в-гору!  
Плавай, плавай, лебедонько,  
По синьому морю!“

Отак тая чорнобрива  
Плакала, співала,  
І на диво — сердъ поля  
Тополею стала.

По діброві вітер віє,  
Гуляє по полю,  
Край дорсги гне тополю  
До самого долу.

---

## Іван Підкова.

(В. І. Штернбергу).

### I.

Було колись—в Україні  
Ревіли гармати;  
Було колись—Запорожці  
Вміли панувати!  
Панували, добували  
І славу, і волю,—  
Минулося: осталися  
Могили по полю!  
Високі ті могили,  
Де лягло спочити  
Козацьке біле тіло.  
В китаїку повіте.  
Високі ті могили  
Чорніють, як гори,  
Та про волю нишком в полі  
З вітрами говорять,  
Свідок слави, дідівщини  
З вітром розмовляє,  
А внук косу несе в росу,  
За ними співає.

Було колись в Україні  
Лихо танцювало,  
Журба в шингу мед-горілку  
Поставцем кружала.  
Було колись добре жити  
На тій Україні...  
А згадаймо! може, серце  
Хоч трохи спочине.



II.

Чорна храма з-за Лиману  
Небо, сонце криє;  
Сине море звірюкою  
То стогне, то вие,  
Дніпра гирло затопило.  
„А ну-те, хлопята,  
На байдаки! Море грає,—  
Ходім погуляти!“

Висипали Запорожці,—  
Лиман човни вкрили.  
„Граї же, море!“—заспівали,  
Запінились хвилі.  
Кругом хвилі, як ті гори:  
Ні землі, ні неба.  
Серце мліє, а козакам  
Того тільки й треба,—  
Пливуть собі та співають;  
Рибалка літає,  
А попереду отаман  
Веде, куди знає;  
Похожає вздовж байдака  
Гасне люлька в роті—  
Поглядає сюди-туди;  
Де-то будь роботі?  
Закрутивши чорні уси,  
За ухо чуприну,  
Підняв шапку—човни стали.  
„Нехай ворог гине!  
Не в Синопу, отомани,  
Панове-молодці,  
А у Царград, до султана  
Поїдемо в гості!“  
—„Добре, батьку отомане!“  
Кругом заревіло.  
„Спасибі вам!“

Надів шапку.

Знову закипіло  
Синє море. Вздовж байдака  
Знову похожає  
Пан отоман, та на хвилю  
Мовчки поглядає.

---

Думи мої, думи мої,  
Лихо міні з вами!  
На що стали на папері  
Сумними рядами?  
Чом вас вітер не розвіяв  
В степу, як пилину?  
Чом вас лихо не приспало,  
Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,  
Поливали сльози—чом не затопили?  
Не винесли в море, не розмили в полі?  
Не питали б люди, що в мене болить,  
Не питали б, за що проклинаю долю,  
Чого нужу світом... „Нічого робить!“—  
Не сказали б на сміх...

Квіті мої, діти!  
На-що вас кохав я, на-що доглядає?  
Чи заплаче серце одно на всім світі,  
Як я з вами плакав? Може, і вгадав.  
Може, знайдеться дівоче  
Серце, карі очі,  
Що заплачуть на ці думи,—  
Я більше не хочу,  
Одну сльозу з очей карих,  
І—пан над панамі!  
Думи мої, думи мої,  
Лихо міні з вами!

За карії оченята,  
За чорнії брови  
Серце рвалося, сміялось,  
Виливало мову;  
Виливало, як уміло,  
За темнії ночі,  
За вишневий сад зелений  
За ласки дівочі.  
За степи та за могили,  
Що на Україні,  
Серце мліло, не хотіло  
Співать на чужині.  
Не хотілось в снігу, в лісі  
Козацьку громаду  
З булавами, з бунчуками  
Збірать на пораду...  
Нехай душі козацькі  
В Україні вітають:  
Там широко, там весело  
Од краю до краю...  
Як та воля, що минулась,  
Дніпр широкий—море.  
Степ і степ, ревуть пороги,  
І могили—гори.  
Там родилась, гарцювала  
Козацькая воля,  
Там шляхтою, Татарами  
Засівала поле;  
Засівала трупом поле,  
Поки не остило...  
Лягла спочить; а тим часом  
Виросла могила,  
А над нею Орел Чорний  
Сторожем лігає,  
І про неї добрим людям  
Кобзарі співають.

Все співають, як діялось,  
Сліпі небораки—  
Бо дотепні. А я?.. а я  
Тільки вмію плакати,  
Тільки сльози за Україну,  
А слова—немає  
А за лихо—та цур йому!  
Хто його не знає?!  
А надто той, що дивиться  
На людей душою—  
Пекло йому на сім світі,  
А на тім...

Журбою

Не накличу собі долі,  
Коли так не маю...  
Нехай злидні живуть три дні  
Я їх заховаю—  
Заховаю змію люту  
Коло свого серця,  
Щоб ворсги не бачили,  
Як лихо сміється...  
Нехай думка, як той ворон,  
Літає та криче,  
А серденько соловейком  
Щебече та плаче  
Нишком—люди не побачать,  
То й не засміються...  
Не втирайте ж мої сльози—  
Нехай собі ллються,  
Чуже поле поливають  
Що-дня і що-ночі,  
Поки попи не засиплють  
Чужим піском очі...  
Отаке-то! А що робить?  
Журба не допоможе  
Хто ж сироті завидує,  
Карає тсго, Боже!

Думи мої, думи мої,  
Квіти мої, діти!  
Виростає вас, доглядає вас,—  
Де ж міні вас діти,  
В Україну ідять, діти,  
В нашу Україну,  
По-під-тинню, сиротами,  
А я—тут загину.  
Там знайдете щирі правду,  
І слово ласкаве,  
Там знайдете щире серце  
А ще, може, й славу...

Привітай же, моя ненько,  
Моя Україно,  
Моїх діток нерозумних,  
Як свою дитину!

---

Въ 1840 г.

Вітер в гаї нагинає  
Лозу і тополю,  
Лама дуба, котить полой  
Перекоти поле.  
Так і доля: того лама,  
Того нагинає,  
Мене котить,—і де спинить,  
І сама не знає!

У якому краї мене заховують?  
Де я прихилюся, на віки засну?  
Коли нема долі, нема талану,  
То нікого й кинуть. Ніхто не сподіє,  
Не скаже хоть на сміх: „Нехай спочиває!  
Тільки його й долі, що рано заснув!..“

---

Тяжко—важко в світі жити  
Сироті без роду:  
Нема куди прихилиться,—  
Хоч з мосту та в воду!  
Утопився б молоденький,  
Щоб не нудить світом;  
Утопився б,—тяжко жити,  
І нема де дітись.  
В того доля ходить полем,  
Колоски збирає;  
А моя десь, ледащиця,  
За морем блукає.  
Добре тому багатому:  
Його люди знають;  
А зо мною зострінуться—  
Мов не добачають.  
Багатого губатого  
Дівчина шанує;  
Надо мною, сиротою,  
Сміється, кепкує.

„Чи я ж тобі не вродливий  
Чи не в тебе вдався,  
Чи не любив тебе широко,  
Чи з тебе сміявся?  
Люби ж собі, мое серце,  
Люби, кого знаєш!  
Та не смійся надо мною,  
Як коли згадаєш!  
А я піду по край світа...  
На чужій сторонці  
Найду кращу, аби згину,  
Як той лист на сонці.“

Пішов козак сумуючи  
Нікого не кинув;

Шукав долі в чужім полі,  
Та там і загинув.  
Уміраючи дивився,  
Де сонечко сяє...  
Тяжко-важко умірати  
У чужому краю!

---

## Н. Маркевичу.

Бандуристе, орле сизий!  
Добре тобі брате:  
Маєш крила, маєш силу.  
Є коли літати!  
Тепер летиш в Україну —  
Тебе виглядають;  
Полетів би за тобою,  
Та хто привітає?  
Я й тут чужий, одинокий  
І на Україні  
Я сирота, мій голубе,  
Як і на чужині.  
Чого-ж серце б'ється, рветься?  
Я там одинокий!..  
Одинокий... А Вкраїна?  
А степи широкі?!  
Там повіє буйнесенький,  
Як брат заговорить;  
Там в широкім полі воля;  
Там синее море  
Виграває, хвалить Бога,  
Тугу розганяє;  
Там могили з буйним вітром  
Въ степу розмовляють,---  
Розмовляють, сумуючи:  
Такая їх мова:

„Було колись, минулося  
Не вернеться знову!“  
Полетів би, послухав би,  
Заплакав би з ними...  
Та ба! доля приборкала  
Між людьми чужими.

---

Въ 1841 г.

## Гайдамаки.

Все йде, все минає—і краю немає...  
Куди-ж воно ділось?—відкіля взялось  
І дурень, і мідрий нічого не знає.  
Живе... умірає... Одно зацвіло,  
А друге завяло, на віки завяло,  
І листя пожовкле вітри рознесли.  
А сонечко встане, як перше вставало;  
І зорі червоні, як перше плили,  
Попливуть і потім; і ти, білолиций,  
По синьому небу вийдеш погулять,  
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю  
І в море безкрає, і будеш сіять,  
Як над Вавилоном, над його садами,  
І над тим, що буде з нашими синами.  
Ти вічний без краю!.. Люблю розмовлять  
Як з братом, з сестрою, розмовнять з тобою  
Співать тобі думу; що ти ж нашептав.  
Пора й міні ще раз: де дітись з журбою?  
Я не одинокий я не сирота:  
Єсть у мене діті, та де їх подіти?  
Заховать з собою? Гріх: душа жива!



А може їй легше буде на тім світі.  
Як хто прочитає ті сльози-слова,  
Що такъ вона щира колись виливала,  
Що так вона нишком над ними ридала.  
Ні, не заховаю, бо душа жива!  
Як небо блакитне, нема йому краю,—  
Так душі почину і краю немає.  
А де вона буде? Химерні слова!  
Згадай же хто-небудь її на сім світі,—  
Безславному тяжко сей світ покидати  
Згадайте, дівчата, вам треба згадати!  
Вона вас любила, рожевії квіти,  
І про вашу долю любила співати.

Поки сонце встане,—спочивайте, діти  
А я поміркую, ватажка де взяти.

Сини мої, гайдамаки!  
Світ широкий, воля,—  
Ідіть, сини, погуляйте,  
Пошукайте долі!  
Сини мої невеликі,  
Нерозумні діти!  
Хто васъ щиро без матері  
Привітає в світі?  
Сини мої! Орли мої!  
Летіть в Україну!  
Хоч і лихо сострінеться  
Так не на чужині,  
Там знайдеться душа щира.  
Не дасть погибати;  
А тут... а тут... тяжко, діти  
Коли пустять в хату,  
То зострівши насміються,  
Такі, бачте, люди:  
Все письменні, друковані,  
Сонце навіть гудять:  
Кобзарь.

„Не відтіля—каже—сходить,  
Та не так і свитить;  
Отак,—каже—було б треба...“  
Що маєш робити?  
Треба слухать, може й справді  
Не так сонце сходить,  
Як письменні начитали.  
Розумні та й годі!  
А що-ж на вас вони скажуть?  
Знаю вашу славу!  
Поглузують, покепкують,  
Та й кинуть під лаву.  
„Нехай—скажуть—спочивають,  
Поки батько встане  
Та розкаже по-нашому  
Про свої гетьмани;  
А то дурень розкажує  
Мертвими словами,  
Та якогось-то Ярему  
Веде перед нами  
У постоліх. Дурень! дурень.  
Били, а не вчили:  
Од козацтва, од гетьманства  
Високі могили—  
Більш нічого—не осталось,  
Та й ті розривають;  
А він хоче, щоб слухали,  
Як старці співають!  
Дарма праця, пане-брате  
Коли хочеш грошей,  
Та ще й слави, того дива,  
Співай про „Матрьюшчу“,  
Про „Наранцу, радість нашу“.  
Судити, паркет, шпори,—  
От-де слава! А то співа:  
„Грає синє море“.  
А сам плаче; за тобою

І твоя громада  
У сіряках... „—Правда мудрі!  
Спасибі за раду!  
Теплий кожух, тільки, шкода,  
Не на мене шитий,  
А разумне ваше слово  
Брехнею підбите.

Вибачайте! Кричїть собі!

Я слухать не буду,  
Та й до себе не покличу:  
Ви разумні люди,  
А я дурень; один собі  
У моїй хатині,  
Заспіваю, заридаю,  
Як мала дитина.  
Заспіваю—море грає,  
Вітер повіває,  
Степ чорніє, і могила  
З вітром розмовляє.  
Заспіваю—развернулась  
Висока могила;  
Аж до моря Запорожці  
Степ широкий крили;  
Отамани на вороних  
Передь бунчуками  
Вигравають, а пороги  
Між очеретами  
Ревуть, стогнуть, разсердились,  
Щось страшне співають!  
Послухаю, пожурюся,  
У старих питаю:  
Чого, батьки, сумуете?  
—„Не весело, сину!  
Дніпро на нас розсердився,  
Плаче Україна...“  
І я плачу. А тим часом

Пишними рядами  
Виступають отамани,  
Сотники з панами,  
І гетьмани,—всі в золоті.  
У мою хатину  
Прийшли, сіли коло мене,  
І про Україну  
Розмовляють—росказують,  
Як Січ будували;  
Як козаки на байдаках  
Пороги минали;  
Як гуляли по синьому,  
Грілися вь Скутарі,  
Та як, люльки закуривши  
В Польщі на пожарі,  
В Україну верталися;  
Як бенкетували, —  
„Грай, кобзарю! лий, шинкарю!“—  
Козаки гукали.  
Шинкарь знає, наливає  
І не схаменеться;  
Кобзарь вшкварив, а козаки—  
Аж Хортиця гнеться—  
Метелиці та гопака;  
Гуртом оддирають;  
Кухоль ходить, переходить,  
Так і висихає,  
„Гуляй, пане, без жупана!  
„Гуляй, вітре, полем!  
Грай, кобзарю, лий, шинкарю,  
Поки встане доля!“  
Взявшись в боки, навприсядки  
Парубки з дідами:  
„Отак, діти, дебре, діти!  
Будете панами!“  
Отамани на бенкеті,  
Неначе на раді,

Похожають, розмовляють...  
Вельможна громада  
Не втерпіла, ударила  
Старими ногами...  
І я дивлюсь, поглядаю,  
Сміюся сльозами.—

Дивлюся, сміюся, дрібні утираю;  
Я не самотній, є з ким в світі жити.  
У моїй хатині, як в степу безкраїм,  
Козацтво гуляє, байрак гомонить;  
У моїй хатині й синє море грає,  
Могила сумує, тополя шумить,  
Тихесенько „Гриця“ дівчина співає—  
Я не самотній, є з ким вік дожити!

От де моє добро, гроши  
От де моя слава!  
А за раду—спасибі вам,  
За раду лукаву!  
Буде с мене, поки живу,  
І мертвого слова,  
Щоб виливать журбу—сльози  
Бувайте здорові!  
Піду синів виводжать  
В далеку дорогу  
Нехай идуть; може, найдуть  
Козака старого,  
Що привіта моїх діток  
Старими сльозами.  
Буде з мене. Скажу ще раз  
Пан я над панами!

Отак, сидя в кінці стола  
Міркую, гадаю:  
Кого просить? Хто поведе?  
На дворі світає,  
Погась місяць, горить сонце,

Гайдамаки встали,  
Помолились, одяглися,  
Кругом мене стали.  
Сумно, сумно, як сироти,  
Мовчки похилились;  
— „Благослови, кажуть, батьку,  
Поки маєш силу,  
Благослови шукать долю  
На широкиім світі.“  
— „Постривайте! Світ—не хата,  
А ви малі діти,  
Нерозумні. Хто ватажком  
Піде перед вами?  
Хто проведе? Лихо, діти,  
Лихо міні з вами!  
Викохав вас, вигодував,  
Виросли чимали,  
Йдете в люди, а там теперь  
Все письменне стало,  
Вибачайте, що не вивчив,  
Бо й мене, хоч били,  
Добре били, а багат.  
Де-чому навчили:  
Т ма, м на знаю, а оксію  
Не втну таки й досі.  
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,  
Ходімо, попросим!  
Єсть у мене щирий батько  
(Рідного немає)—  
Дасть він міні раду з вами,  
Бо сам, здоров, знає,  
Як то тяжко блукать в світі  
Сироті без роду;  
А дотого—душа щира,  
Коза кого роду,  
Не одуравсь того слова  
Що мати співала,

Як малого повивала,  
 З малим розмовляла;  
 Не отцуравсь того слова,  
 Що про Україну  
 Сліпий старець, сумуючи,  
 Співає під тином,—  
 Любить її, думу правди,  
 Козацькую славу,  
 Любить її! Ходім, сини,  
 На раду ласкаву!  
 Як-бы не він спіткав мене  
 При лихій годині,  
 Давно б досі заховали  
 В снігу на чужині,—  
 Заховали б тай сказали:  
 „Так якесь ледащо!“  
 Тяжко-важко нудить світом,  
 Не знючи за що.  
 Минулóся, щоб не снилось!..  
 Ходімо, хлопята!  
 Коли міні на чужині  
 Не дав погибати,  
 То й вас прийме, привітає,  
 Як свою дитину.  
 А од його, помолившись,  
 Гайда в Україну!“  
 Добрідень же, тату, в хату!  
 На твоім порогу  
 Благослови моїх діток  
 В далеку дорогу!

## I. ІНТРОДУКЦІЯ.

Була колись шляхетчина,  
 Вельможная пані,—

Мірялася з Москалями,  
З Ордою, з султаном,  
З Німотою. Було колись..  
Та що не минає?  
Було, шляхта, знай, чванявся,  
День і ніч гуляє,  
Та королем коверзує,  
Не кажу Степаном,  
Або Яном Собієським  
Ті два незвичайні,—  
А іншими... Небораки  
Мовчики панували.  
Сейми, сеймики ревіли,—  
Сусіди мовчали,  
Дивилися, як королі  
Із Польщи втікають,  
Та слухали, як шляхетство  
Навісне гукає:  
Niepozwalam, niepozwalam!  
Шляха репетує,  
А магнати палять хати  
Шабельки гартують.  
Довго таке творилося,  
Поки не в Варшаві  
Запанував над Ляхами  
Понятовський жвавий.

Запанував, та й думав шляхту

Приборкать трошки,—не зумів;

Хотів добра, як дітям мати,

А, може, й ще чого хотів,

Єдине слово „niepozwalam“

Хотів у шляхти одібратъ,

А потім... Польща запалала

! Шляхта сказала, — кричать:

— „Слово гонору, дарма праця!

Поганець, наймит Москаля!“



На гвалт Пулавського і Паца  
Встає шляхетська земля,  
І—разомъ сто конфедерацій.

Розбрелись конфедерати  
По Польщі, Волині,  
По Литві, по Молдованах  
І по Україні;  
Розбрелися, та й забули  
Волю рятувати,  
Полигалися з Жидами  
Та й ну райнувати.  
Райнували, мордували,  
Церквами топили...  
А тим часом гайдамаки  
Ножі освятили.

---

## II. ЯРЕМА.

— „Яremo! герш-ту, хамів сину  
Піди кобилу приведи!  
Подай патинки господині,  
Вимети хату! внеси дрова!  
Посип індікам! гусям дай!  
Піди до льоху, до корови,  
Та швидче, хаме!.. Поstrівай!  
Управшись, біжи в Вильшану:  
Імості треба. Не барись!“—  
Пішов Ярема, похиливсь.  
Отак у ранці Жид поганий  
Над козаком коверзував,  
Ярема гнувся, бо не знав,  
Не знав сіромаха, що вирости крила:  
Що неба достане, коли полетить,  
Не знав, нагинався.

О, Боже мій милий!

Тяжко жить на світі, а хочеться жить:  
Хочеться дивитись, як сонечко сяє,  
Хочеться послухать, як море заграє,  
Як пташка щебече, байрак гомонить,  
Або чорнобрива в гаю заспіває...  
О, Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:  
Ні сестри, ні брата, нікого нема!  
Попихач жидівський, виріс у порогу,  
А не клене долі, людей не займа.  
Та й за-що їх лаять? Хіба вони знають,  
Кого треба гладить, кого катувать?  
Нехай бенкетують! У їх доля дбає,  
А сироті треба самому придбать.  
Трапляється часом тихенько заплаче,  
Та й то не од того, що серце болить:  
Що-небудь згадає, або що побачить...  
Та й знову до праці... Отак треба жить!  
На-що батько—мати, високі палати,  
Коли нема серця—з серцем розмовлять?  
Сирота Ярема—сирота багатий,  
Бо є з ким заплакати, є з ким заспівати.

Єсть карії очі—  
Як зіроньки сяють,  
Білі рученята  
Мліють, обнімають;  
Єсть серце єдине,  
Серденько дівоче:  
Що плаче, сміється,  
Як він того хоче;  
Що плаче, сміється,  
И мре, й оживає,  
Святим духом серед ночі  
По над ним вітає.

Отакий-то мій Ярема,  
Сирота багатий.  
Таким і я колись-то був...  
Минуло, дівчата!  
Минулося, розійшлося,  
І сліду не стало.  
Серце мліє, як згадаю:  
Чому не осталось?  
Чому не осталось? Чому не вітало?  
Легше було б сльози, журбу виливатьь.  
Люди одібрали, бо їм було мало:  
„На-що йому доля Треба закопать,—  
Він і так багатий!“

Багатий на лати

Та на дрібні сльози—бодай не втирать...  
Доле моя, доле! Де тебе шукать?  
Вернися до мене, до моеї хати,  
Або хоч приснися... не хочеться спать!

Вибачайте, люди добрі!

Може, не до-ладу  
Та прокляте лихо, злидні—  
Кому не завадять?  
Може ще раз зострінемось.  
Поки шкандибаю  
За Яремою по світу.  
А, може... й не знаю.  
Лихо, люди, всюди лихо,  
Ніде пригорнуться:  
„Куди—каже—хилить доля,  
Туди й треба гнуться“—  
Гнуться мовчки, усміхаться.  
Щоб люди не знали  
Що на серці заховано,  
Щоб не привітали,  
Бо їх ласка—нехай сниться  
Тому, в кого доля,

А сироті щоб не снилась,  
Не снилась ніколи!  
Тяжко, нудно розказувать,  
А мовчать не вмію.  
Виливайся ж, слово-сльози:  
Сонечко не гріє,  
Не висушить. Поділюся  
Моїми сльозами,  
Та не з братом, не з сестрою,  
З німими стінами  
На чужині... А пски що—  
До корчми вернуся:  
Що там робиться?

Жидюга

Дріжить, зігнувшись  
Над каганцем, лічить гроші  
Коло ліжка, клятий.  
А на ліжку... ох, аж душно!  
Білі рученята  
Розкидала, розкрилася,  
Як квіточка в гаю  
Червоніє; а пазуха...  
Пазухи немає,  
Розірвана. Мабуть, душно  
На перині спати, —  
Одинокій, молоденькій  
Ні з ким розмовляти, —  
Одна шепче... Несказано  
Гарна нехрещена!  
Ото дочка, а то батько, —  
Чортова кишенья.  
Стара Хайка лежить долі.  
Въ перинах поганих.  
Де-ж Ярема? Взявши торбу,  
Потяг у Вільману.

### III. КОНФЕДЕРАТИ,

— „Одчиняй, проклятий Жиде!  
Бо будеш битий! Одчиняй!  
Ламайте двері, поки вийде  
Старий паскуда!“

— „Постривай!

Стривайте, зараз!“

— „Нагаями

Свиняче ухо! Жартувать,  
Чи що ти хочеш?“

— „Я? З панами?

Крий Боже! Зараз. дайте встать,  
Ясновельможні! (нишком—свині!)“

— „Пане полковнику, ламай!“

Упали двері, а нагай

Малює вздовж жидівську спину

„Здоров, свине! Здоров, Жиде!

Здоров, чортів сину!“

Та нагаєм, та нагаєм...

А Жид зогнув спину:

„Не жартуйте, мосте-пане!“

— „Добри-вечір в хату!

Ще раз шельму! ще раз.. годі!

Вибачай, проклятий!

Добри-вечір! А де дочка?“

— „Умерла, панове!“

— „Лжеш, Іудо! Нагаями!“

Посипались знову...

„Ой паночки—голубчики,

Їй-Богу, немає!“

— „Брешеш, шельмо!“

— „Коли брешу,

Нехай Бог карає!“

— „Не Бог, а ми. Признавайся!“

— „На ще б мав ховати,

Як-би жива? Нехай, Боже,  
Щоб я був проклятий!..“  
„Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,  
Літанню співає.  
Перехрестись!

— „Як же воно?

Далєбі, не знаю,“

— „Отак, дивис!“

Лях хреститься,

А за ним Іуда.

„Браво! браво! охрестили!

Ну, за таке чудо

Могоричу, мості-пане

Чуєш, охрещений?

Могоричу!“

— „Зараз, зараз!“

Ревуть, мов скажені,

Ревуть Ляхи, а поставець

По столу гуляє.

„Єще Польша не згнінела!“—

Хто куди гукає.

— „Давай, жиде!“

Охрещений

Із льоху та в хату,

Знай, шмигляє, наливає;

А конфедерати,

Знай, гукають:— „Жидо! меду!

Жид не схаменеться.

— „Де цимбали? грай, псявіро!“

Аж корчма трясеться;

Краковяка оддирають,

Вальса та мазуру.

А Жид гляне та нищечком:

„Шляхетська натура!“

— „Добре, годі! Тепер співай!“

— „Не вмю, ей-Богу!“

— „Не божись, собача шкуро!“

— „Яку-ж вам? „Небогу“?

— „Була собі Гандзя,

„Каліка небога,

„Божилася,

„Молилася,

„Що боліли ноги:

„На панщину не ходила,

„А за парубками

„Тихесенько,

„Гарнесенько

„Поміж бурьянами,“

— „Годі! годі! це погана:

Схизмати співають.“

— „Якої-ж вам? Хіба оцю?

Стривайте! згадаю...

„Перед паном Хведором

„Ходить Жид ходором

„І задком,

„І передком—

„Перед паном Хведіркою?“

— „Добре, годі! Тепер плати!“

— „Жартуєте, пане!

За-що платить?“

— „Що слухали.

Не кривись, поганий!

Не жартую. Давай гроші!“

— „Де міні їх взяти?

Ні шеляга; я панською

Ласкою багатий!

— „Лжеш, собако! Признавайся

А ну-те, панове,

Батогами!“

Засвистіли,

Хрестять Лейбу знову.

Періщили, періщили

Аж пір'я летіло...

— „Єй же Богу, ні шеляга!

Їжте мое тіло!

Ні шеляга! гвалт! рятуйте!“

— „Ось ми порятуєм!“

— „Постривайте! я щось скажу...“

— „Почуєм, почуєм,

Та не бреш! Бо, хоч здохни,

Брехня не поможе.“

— „Ні... в Вільшаній...“

— Твої гроші?“

— „Мої?.. Ховай Боже!

Ні, я кажу, що в Вільшаній...

Вільшанські схизмати...“

— „По три семьї, по чотирі:

Живуть в одній хаті?

Ми це знаєм, бо ми самі

Їх так одчухрали...“

— „Та ні, не те... вибачайте,—

Щоб лиха не знали,

Щоб вам гроші приснилися!..

Бачте, у Вільшаній...

У костьолі... у титаря...

А дочка Оксана!

Ховай Боже! Як панночка!

Що-то за хороше!

А червінців! Хоч не йсго,

Так що? Аби гроші!“

— „Аби гроші, однаково!

Правду Лейба каже;

А щоб певна була правда

Нехай шлях покаже.

Одягайся!“

Поїхали

Ляхи у Вільшану.

Один тільки під лавою

Конфедерат п'яний



Нездужа встать, а курника,  
Пьяний і веселий:  
„Му zyjemy, му zyjemy,  
Polsk nie zginela.

---

#### IV. ТИТАРЬ.

„У, гаю, гаю  
Вітру немає;  
Місяць високо,  
Зіроньки сяють,  
Вийди, серденько,—  
Я виглядаю—  
Хоч на годину,  
Моя рибчино!  
Виглянь, голубко,  
Та поворкуем,  
Та посумуем:  
Бо я далеко  
Сю ніч мандрую.  
Виглянь же пташко,  
Мое серденько,  
Поки близенько,  
Та поворкуем...  
Ох, тяжко, важко!“

Отак, ходя по-під гаєм,  
Ярема співає,  
Вигладає, а Оксани  
Немає, немає.  
Зорі сяють, серед неба  
Світить білолиций;  
Верба слуха соловейка,  
Дивиться в криницю;  
На калині, над водою,  
Так і виливає,

Неначе зна, що дівчину  
Козак виглядає.

А Ярема по долині  
Ледве-ледве ходить,  
Не дивиться, не слухає.

„На-що міні врода,

Коли нема щастя, коли немя долі?  
Літа молоді марно пропадуть.  
Один я на світі—стебло—серед поля,  
Його буйні вітри полем роснесуть.  
Так і мене люди не знають, де діти.  
За-що ж одцурались? Що я сирота?  
Одно було сердце, одно на всім світі,  
Одна душа щира, та бачу, що й та,  
Що й та одцуралась!..

І хлинули сльози..

Поплакав сердега, утер рукавом.  
Оставайсь здорова! В далекій дорозі  
Найду або долю, або за Дніпром  
Ляжу головою. А ти не заплачеш,  
А ти не побачиш, як ворон клює  
Ті карі очі, ті очі козачі,  
Що ти цілувала серденько моє!  
Забудь мої сльози, забудь сиротину,  
Забудь, що клялася,—другого шукай!  
Я тобі не пара; я в сірій свитині,  
А ти—титарівна... кращого вітай!  
Вітай, кого знаєш,—така моя доля!  
Забудь мене, пташко, забудь, не журись!  
А коли почувеш, що на чужім полі  
Сховали Ярему,—нишком помолись,—  
Одна, серце, на всім світі  
Хоч ти помолися!“

Та й заплакав сіромаха,  
На кий похилився.  
Плаче собі тихесенько..

Шелесть!... коли гляне:  
По-під гаєм, мов ласочка,  
Крадеться Оксана.  
Забув... побіг... обнялися...  
— „Серце!“—та й зомліли.  
Довго, довго тільки—„серце!“  
Та й знову німіли.  
— „Годі, пташко!“  
— „Ще трошечки,  
Ще... ще, сизокрилий!  
Вийми душу!.. Ще раз... ще раз...  
Ох, як я втомилась!“  
— „Одпочинь, моя ти зоре!  
Ти з неба злетіла!“  
Послав свитку. Як ясочка,  
Усміхнулась, сіла.  
— „Сідай же й ти коло мене!“  
Сів, та й обнялися.  
— „Сердце мое, зоре моя,  
Де се ти зоріла?“  
— „Я сьогодні забарилась:  
Батько занедужав,—  
Коло його все поралась.“  
— „А мене й байдуже?“  
— „Який бо ти, ей-же Богу!“  
І сльози блиснули.  
— „Не плач, серце, я жартую.“  
— „Жарти!“  
Усміхнулась.  
Прихилилась головою,  
Та й ніби заснула.  
— „Бач, Оксано, я жартую,  
А ти й справді плачеш!  
Ну, не плач же, глянь на мене:  
Завтра не побачиш!  
Завтра буду я далеко,  
Далеко. Оксано!

Завтра в-ночі у Чигрині  
Свячений достану;  
Дасть він міні срібло-злото,  
Дасть він мені славу.  
Одягну тебе, обую,  
Посажу, як паву,  
На дзиглику, як гетьманшу,  
Та й дивитись буду;  
Поки не вмру—дивитимусь.“  
— „А може й забудеш?  
Розбагатієш, у Київ,  
Поїдеш з панами,  
Найдеш собі шляхтяночку.  
Забудеш Оксану!“

— „Хіба краща є за теле?“

— „Може й є не знаю.“

— „Гнівиш Бога, моє серце:  
Кращої немає!“

Ні на небі, ні за небом,  
Ні за синім морем  
Нема кращої од тебе!“

— „Що се ти говоришь?  
Схаменися!

— „Правду, рибко!“

Та й знову, та й знову.  
Довго вони, як бачите,  
Між мови—розмови  
Цілувались, обнімались  
З усієї сили;  
То плакали, то божились  
То ще раз божились.  
Йй Ярема розказував,  
Як жить вони будуть.  
Як окує всю в золото,  
Як долю добуде,  
Як виріжуть гайдамаки  
Ляхів в Україні,

Як він буде панувати,  
Коли не загине.  
Аж обридло слухаючи,  
Далєбі, дівчата!  
„Ото який! Мов і справді  
Обридло!“

А мати  
Або батько як побачь,  
Що ви, мої любі  
Таке диво читаєте,—  
Грїха на всю губу!...  
Тоді, тоді—та цур йому!  
А дуже цікаве!  
А надто вам розказать би,  
Як козак чорнявий  
Під вербою над водою  
Обнявшись сумує;  
А Оксана, як голубка.  
Воркує, цілує,  
То заплаче, то зомліє,  
Головоньку схилить:  
„Серце мое, доле моя!  
Соколе мій милий!  
Мій!“... Аж верби нагинались  
На таку мову.  
Ото мова! Не розкажу,  
Мої чорноброві,  
Не розкажу против ночі,  
А то ще присниться.  
Нехай собі розійдуться  
Так, як і зійшлися:  
Тихесенько, гарнесенько,  
Щоб ніхто не бачив  
Ні дівочі дрібні сльози,  
Ні щирі козачі.  
Нехай собі! Може, ще раз

Вони на сім світі  
Зострінуться? Побачимо...

А тим часом світить  
З усіх вікон у титаря.  
Що-то там твориться?  
Треба глянуть та розказать...  
Бодай не дивиться!

Бодай не дивитись, бодай не казати!  
Бо за людей сором, бо серце болить.  
Гляньте, подивиться! то конфедерати,  
Люди, що зібрались волю боронить!  
Боронять, прокляті! Будь проклята мати.  
Ї день, і години, коли понесла,  
Коли породила, на світ привела!  
Дивиться, що роблять у титаря в хаті  
Пекельні діті!

У печі пала

Огонь і світить на всю хату;  
В кутку собакою дріжить  
Проклятий Жид. Конфедерати  
Кричать до титаря: / Хоч жить?  
Скажи, де гроші!"

Той мовчить.

Налигачем скрутили руки,  
Об землю вдарили,—нема,  
Нема ні слова.

— <sup>1</sup> Мало муки!

Давайте приску! Де смола?  
Кропи його! Отак! Холопе?  
Мерщій же приском посипай!  
Що? Скажеш, шельмо?.. І не стогне!  
Завзята бестія! Стрівай!  
Насипали в халяви жару...  
— „У тімя цвяшок закатай!“  
Не витерпие святої кари,

Упав сердега. Пропадай  
Душа без сповіди святої!  
— „Оксано, дочко!“ тай умер  
Ляхи задумалися стоя  
Хоч і запеклі.

— „Що-ж тепер?  
Панове, ради! Поміркуем.  
Теперь з ним нічого робить.  
Запалим церкву!“

— „Гвалт! Рятуйте!  
Хто в Бога вірує!“ — кричить  
На дворі голос, що є сили.  
Ляхи зомліли. — „Хто такий?“  
Оксана в двері: „Вбили. Вбили.“  
Тай пада крижем. А старший  
Махнув рукою на громаду.  
Понура шляхта, мов хорти,  
За двері вийшла. Сам позаду  
Бере зомліую...

Де ж ти,  
Яremo? де ті? Подивися!  
А він мандруючи співа,  
Як Наливайко з Ляхом бився.

Ляхи пропали; нежива  
Пропала з ними і Оксана.  
Собаки де-де по Вильшаній  
Загавкают, тай замовчать.  
Біліє місяць; люди сплять,  
І титарь спить... Не рано встане!  
На-віки, праведний, зазнув.  
Горіло світло, погасало, —  
Погасло... Мертвий мов здрігнув  
І темно, сумно в хаті стало.

V. СВЯТО В ЧИГИРИНІ.

Гетьмани, гетьмани! Як-би то ви встали.—  
Встали, подивились на той Чигирин,  
Що ви будували, де ви панували,—  
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали  
Козацкой слави убогих руїн!  
Базари—де військо, як море, червоно,  
Перед бунчуками, бувало, горить,  
А ясновельможний, на воронім коні!  
Блисне булавою—море закипить;

Закипить, і розлилося  
Степами, ярами;  
Лихо мліє перед ними...  
А за козаками...  
Та що й казать? Минулося!  
А те, що минуло,  
Не згадуйте, пани-брати,  
Бо щоб не почули...  
Та й що з того, що згадаєш?  
Згадаєш—заплачеш.  
Ну, хоч глянем на Чигирин,  
Колись-то козачий.

Із-за лісу, з-за туману  
Місяць впливає;  
Червоніє круглолиций,  
Горить, а не сяє;  
Неначе зна, що не треба  
Людам його світу,  
Що пожари Україну  
Нагріють, освітять.  
І смерклося, а в Чигирині,  
Як у домовині  
Сумно—сумно (Отак було  
По всій Україні



Против ночі Маковія,  
Як ножі святили).  
Людей не чуть; через базар  
Кажан костокрилий  
Перелетить; на вигоні  
Сова завиває.  
А де-ж люди? Над Тясмином,  
У темному гаю,  
Зібралися; старий, малий,  
Убогий, багатий  
Поеднались,—дожидают  
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві,  
На припоні коні отаву скубуть;  
Осідлані коні, вороні готові  
Куди-то поїдуть? Кого повезуть?  
Он кого, дивіться! Лягли на долині,  
Неначе побиті, ні слова не чуть.  
Ото гайдамаки... На гвалт України  
Орли налетіли; вони рознесуть  
Ляхам, Жидам кару;  
За кров і пожари  
Пеклом гайдамаки Лохам оддадуть.  
По-під дібровою стоять  
Вози залізної тарані:  
То щедрої гостинец папі—  
Уміла що кому давать,—

Нівроку їй, нехай царствує!  
Нехай не вадить, як не чує!..  
По-між возами ніде стать:  
Неначе в ирїй налетіло  
З Смілянщини, з Чигирина,  
Просте козацтво, старшини,  
На певне діло налетіли.  
Козацьке панство похожає  
В киреях чорних, як один,

Тихенько ходя розмовляє  
І поглядає на Чигрин.

Старшина первий.

Старий Головатый щось дуже коверсує.

Старшина другий.

Мудра голова! Сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а подивися—скрізь Головатий. „Коли сам“—каже—“не повершу, то синові передам“.

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострівся з Залізняком таке розкажує про його, що цур йому! „Кошовим“—каже,—„буде, та й годі; а може ще й гетьманом, коли тзе...“

Старшина другий.

А Гонта на-що? А Залізняк? До Гонти сама... сама писала: „Коли“—каже...

Старшина первий.

Цитьте лишень! Здається, дзвонять.

Старшина другий.

Та ні, люди гомонять.

Старшина первий

Гомонять, поки Ляхи почують. Ох, старі голови та розумні! Химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну—треба ззісти; плачте, очі, хоч повилазьте; бачили, що купували,—грошам не пропадять! А то думають-думають, ні в-голос, ні мовчки, а Лахи догадаються—от тобі й пшик! Що

там за рада? Чом вони не дзвонять? Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, слава Богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте, співають?

Старшина третій.

Справді, співа щось: піду, спиню.

Старшина первий.

Не спиняй! Нехай собі співає, аби не голосно!

Старшина другій.

Ото мабуть Волох! Не втерпів таки старий дурень; треба тай годі!

Старшина третій.

А мудро співає! Коли не послухаеш, усе иншу. Підкрадемося, братці, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другій.

А що-ж? То й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзарь; кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзарь співає з повагою і неголосно).

Кобзарь.

„Ой Волохи, Волохи!  
Вас осталося трохи;  
І ви, Молдавани  
Тепер ви не пани:  
Ваші господарі—  
Наймити Татарам,  
Турецьким султанам,  
В кайданах, в кайданах!

Годі ж, не журіться,  
Гарно помоліться,  
Братайтеся з нами,—  
З нами, козаками;  
Згадайте Богдана,  
Старого гетьмана!  
Будете панами,  
Та, як ми, з ножами,  
З ножами святими,  
Та з батьком Максимом  
Сю ніч погуляєм,  
Ляхів погойдаєм,  
Та так погуляєм,  
Що аж пекло засміється,  
Земля затрясється,  
Небо запалає...  
Добре погуляєм!“

Запорожець.

Добре погуляєм! Правду старий співа, як не бреше. А що-б то з його за кобзарь був, як-би не Волох!

Кобзарь.

Та я й не Волох,—так тільки: був колись у Волощині, а люди й зовуть Волохом—і сам не знаю, за-що.

Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь! А ну лишень про батька Максима ушкварь!

Гайдамака.

Та не голосно, щоб не почула старшина.

Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, тай годі! У нас один старший—батько Максим; а він як почує, то ще карбованця дасть. Співай, старче божий, не слухай його!

Гайдамака.

Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю,  
та ось що: не так пани, як підпанки! або—  
поки сонце зійде, то роса очі виїсть.

Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку знаєш,  
а то й дзвона не діждемо,—поснемо.

Гуртом.

Справді, поснемо: співай яку-небудь!

Кобзарь (співає).

„Літа орел, літа сизий  
По-під небесами;  
Гуля Максим, гуля батько  
Степами, лісами.  
Ой літає орел сизий,  
А за нимъ орлята,—  
Гуля Максим, гуля батько,  
А за ним хлопята:  
Запорожці ті хлопята,  
Сини його, діти.  
Поміркує, загадає,  
Чи бити, чи пити,  
Чи танцювать, то й ушкварять,  
Аж земля трясеться;  
Заспіває—заспівають,  
Аж лихо сміється;  
Горілку-мед не чаркою—  
Поставим черпає,  
А ворога, заплющившись,  
Ката, не минає.  
Отакій-то наш отаманъ,  
Орел сизокрилий!

І воює, і гарцює  
З усієї сили.  
Нема в його ні оселі,  
Ні саду, ні ставу...  
Степ і море—скрізь битий шлях.  
Скрізь золото, слава.  
Шануйтеся ж, вражі Ляхи,  
Скажені собаки:  
Йде Залізник Чорним шляхом,  
За ним гайдамаки“.

Запорожець.

Оце то так! Вчистив, нічого сказати: і доладу, і правда. Добре, далєбі добре! Що хоче, то так і втне. Спасибі, спасибі!

Гайдамака.

Я щось не второпає, що він співав про гайдамаків?

Запорожець.

Який бо ти бєвз і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб Ляхи погані, скажені собаки, каються, бо йде Залізник Чорним шляхом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака.

І вішать, і мордують! Добре, ей-Богу, добре! Ну, це так! Далєбі, дав би карбованця, як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара вязне, більше мяса буде! Поборгуй, будь ласкав—завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайдамаків!

Кобзарь.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати,—поки не охрип, співатиму: а, охрипну—чарочку, другу тії ледадиці-живиці

як то кажуть, та й знову. Слухайте ж, панове громадо!

„Ночували гайдамаки  
В зеленій діброві,  
На припоні пасли коні,  
Сідлані, готові.  
Ночували Ляшки-панки  
В будинкахъ з Жидами,  
Напилися, простяглися,  
Тай...“

Громада.

Цить лишень! Здається, дзвонять. Чуєшь?  
ще раз... о!

Кобзарь.

Задзвонили, задзвонили!  
Пішла луна гаємъ!  
Ідіт же ви та моліться,  
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,  
Аж стогне діброва;  
Не повезли, а на плечах  
Чумацькі волові  
Несут вози. А за ними  
Сліпий Волох знову:  
«Ночували гайдамаки  
В зеленій діброві...»  
Шкандибає, курникає,  
І гич не до речі.  
—«Ну лиш иншу, старче божий!»  
З возами на плечах  
Кричать йому гайдамаки.

— „Добре, хлопці, на-те!  
О так! о так! добре, хлопці!  
А ну-те, хлопята,  
Ушкваримо!“

Земля гнеться,  
А вони з возами  
Так і ріжуть. Кобзарь грає  
Додає словами:

„Ой гоп таки-так!  
Кличе Гандзю козак:  
„Ходи, Гандзю, пожартую!  
„Ходи, Гандзю, поцілую!  
„Ходім, Гандзю, до попа  
„Богу помолиться;  
„Нема жита ні снопа—  
„Вари варениці!“

Оженився, зажурився:  
Нічого немає;  
У ряднині ростуть діти.

А козак співає:  
„І по хаті ти-ни-ни,  
„І по сінях ти-ни-ни,  
„Вари, жінко, лини!“  
„Ти-ни-ни, ти-ни-ни!“  
— „Добре! добре! ще раз! ще раз!“  
Кричать гайдамаки.

— „Ой гоп того дива!  
Наварили Ляхи пива,  
А ми будем шинкувать,  
Ляшків-панків частувать;  
Ляшків-панків почастуем,  
З панянками пожартуем.  
Ой гоп таки-так!  
Кличе панну козак:  
„Панно, пташко моя!  
„Панно, доле моя!



„Не соромся, дай рученьку,  
„Ходім погуляймо;  
„Нехай людям лихо сниться,  
„А ми заспіваймо!  
„А ми заспіваймо,  
„А ми посідаймо,  
„Панно, пташко моя!  
„Панно, доле моя!“

— „Ще раз, ще раз!“

„Як-би таки або так, або сяк,  
Як-би таки запорожський козак!  
Як-би таки молодий, молодий,  
Хоч по хаті б поводив, поводив!  
Страх міні не хочеться  
З старим дідом морочиться!  
Як-би таки...“

— „Цу-цу, скажені, схаманіться!  
Бач, разходилися! А ти,  
Стара собако, де-б молиться,  
Верзеш тут погань! От чорти!“  
Кричить отоман. Опинились,—  
Аж церков бачать: дяк співа,  
Попи з кадилами, з кропилом...  
Громада—ніби нежива,  
А-ні телень по-між возами  
Попи з кропилами пішли;  
За ними корогви несли,  
Як на великдень над пасками.

— „Моліться, братія, моліться!“  
Так благочинний начина:  
„Кругом святого Чигрина  
Сторожа стане з того світу,  
Не дасть святого розпинать.  
А ви Україну ховайте:  
Кобзарь.

Не дайте матері, не дайте  
В руках у ката пропадуть!  
Од Канашевича і досі  
Пожар не гасне, люди мруть,  
Конають в тюрмах, голі, босі...  
Діти нехрещені ростуть, —  
Козацькі діти; а дівчата,  
Землі козацької краса,  
У Ляха вяне, як перш мати,  
І непокрита коса  
Стидом січеться; карі очі  
В неволі гаснуть; розкувать  
Козак сестру свою не хоче,  
Сам не соромиться конать  
В ярмі у Ляха... Горе; горе!  
Молітесь, діти! Страшний суд  
Ляхи в Україну несуть, —  
І заридають чарні гори.  
Згадайте праведних гетманів:  
Де їх могили? Де лежить  
Останок славного Богдана?  
Де Остряниціна стоїть  
Хоч-би убогая могила?  
Де Наливайкова? Нема!  
Живого й мертвого спалили.  
Де той Богун, де та зіма?  
Інгул що-зіму замерзає, —  
Богун не встане загатить  
Шляхетським трупом. Лях гуляє:  
Нема Богдана—червонить  
І Жовті Води й Рось зелену.  
Сумує Корсунь староденний:  
Нема журбу з ким поділити!  
І Альта плаче:\* Тяжко жити.  
Я сохну, сохну... Де Тарась?  
Нема, не чуть,—не в батька діти!  
Не плачте, братія: за нас

. душі праведних, і сила  
Архистратига Михаїла.  
Не за горами кари час!  
Молітесь, братія!“

Молились

Молились щиро козаки,—  
Як діти, щиро; не журились,  
Гадали тее... а зробилось —  
Над козаками хусточки!

Одно добро, одна слава —  
Біліє хустина,  
Та й ту знімуть...

А диякон:

— „Нехай ворог гине!  
Беріть ножі! Освятили.“  
Аж серце холоне.  
Ударили в дзвони;  
Реве гаєм: „освятили!“  
Освятили, освятили!  
Гине шляхта, гине!  
Розібрали, заблищали  
По всій Україні.

---

## VI. ТРЕТІ ПІВНІ.

Ще день Україну катували  
Ляхи скажені; ще один,  
Один останній сумували  
І Україна і Чигрин.  
І той минув, день Маковія,  
Велике свято в Україні,  
Минув,—і Лях, і Жидовин  
Горілки, крові упивались,  
Кляли схизмата, розпинали,  
Кляли, що нічого вже взять.

А гайдамаки мовчки ждали,  
Поки поганці ляжуть спать.  
Лягли, і в голови не клали,  
Що вже їм завтра не вставать.  
Ляхи заснули, а Іуди  
Ще лічать гроші,—у ночі  
Без світла лічать бариші,  
Щоб не побачили злі люди;  
І ті на золото лягли,  
І сном нечистим задрімали.

Дрімують; на-віки бодай задрімали!  
А тим часом місяць пливе оглядять  
І небо, і зорі, і землю, і море,  
Та глянуть на люди, що вони моторять,  
Щоб Богові в-ранці тее розказать.  
Світить білолиций на всю Україну,  
Світить, а чи бачить мою сиротину  
Оксану з Вільшани, мою сироту?  
Де її мордують, де вона воркує?  
Чи знає Ярема? Чи знає, чи чує?  
Побачимо потім, а тепер не ту;  
Не ту заспіваю, іншої заграю:  
Лихо—не дівчата—буде танцювать!  
Недолю співаю козацького краю;  
Слухайте ж, щоб дітям потім розказать,—  
Щоб і діти знали, внукам розказали,  
Як козаки шляхту тяжко покарали  
За те, що не вмiла в добрі панувать.

Гомонiла Україна,  
Довго гомонiла,—  
Довго-довго кров степами  
Текла, червонiла:  
Текла, текла, та й висохла  
Степи зеленiють;  
Дiди лежать, а над ними  
Могилы синiють.

Та що з того, що високі?  
Ніхто їх не знає,  
Ніхто щиро не заплаче,  
Ніхто не згадає.  
Тільки вітер тихесенько  
Повіє надъ ними,  
Тільки роси ранесенько  
Сльозами дрібними  
Іх умиють. Зійде сонце,  
Осушить, пригріє;  
А унуки? Їм байдуже,—  
Жито панам сіють!  
Богато їх, а хто скаже,  
Де Гонти могила?  
Мученика праведного  
Де похоронили?  
Залізник де, душа щира,  
Де одпочиває?  
Тяжко—важко! Кат панує,  
А їх не згадають.

Гомоніла Україна,  
Довго гомонила,—  
Довго-довго кров степами  
Текла, червоніла.  
Ї день і ніч гвалт, гармати;  
Земля стогне, гнеться;  
Сумно, страшно, а згадаєш—  
Серце усміхнеться.

Місяцю мій ясний! З високаго неба  
Сховайся за гору, бо світу не треба,  
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Русь  
І Альту, і Сену: і там розлилось,  
Не знать за що, крови широкее море.  
А теперь що буде? Сховайся-ж за гори;  
Сховайся, мій друже, щоб не довелоць  
На старість заплакати!

Сумно, сумно серед неба  
Сяє білолиций;  
По-над Дніпром, козак іде—  
Може, з вечорниці?  
Смутний іде, невеселий,  
Ледве несуть ноги,—  
Може дівчина не любить  
За те, що убогий?  
І дівчина його любить,  
Хоч лата на латі,—  
Чернобривий, а не згине,  
То буде й багатий.  
Чого-ж сумтний, невеселий  
Іде, чуть не плаче?  
Якусь тяжку недоленьку  
Віщує козаче:  
Чує серце, та не скаже,  
Яке лихо буде,  
Мине лихо... Кругом його—  
Мов вимерли люди.  
А-ні півня, ні собаки,  
Тільки із-за гаю  
Десь далеко сіроманці—  
Вовки завивають.

Байдуже! Іде Ярема,  
Та не до Оксани,  
Не в Вільшану на досвітки,—  
До ляхив поганих  
У Черкаси. А там третій  
Півень заспіває.  
А там... а там... Йде Ярема,  
На Дніпр поглядає.

„Ой Дніпр мій, Дніпре, широкий та дужій!  
Багато ти, батьку, у море носив  
Казацької крови,—ще понесеш, друже!

Червонив ти сине, та не напоїв.—  
А сю ніч упьється! Пекельнее свято  
По всій Україні сю ніч зареве;  
Потече багато-багато-багато  
Шляхетської крови! Казак оживе,  
Оживуть гетьмани в золотім жупані,  
Прокинеється доля; козак заспива:  
„Ні Жида, ні Ляха!“ А в степах України—  
Дай-то Боже милий—блисне булава!“

Так думає, ідучи в латаній свитині,  
Сердега Ярема з свяченим в руках.  
А Дніпр мов підслухав; широкий та синій  
Підняв гори-хвилі, а в очеретах

Реве, стогне, завиває,  
Лози нагинає,  
Грім гогоче, а блискавка  
Хмару роздирає.  
Їде собі наш Ярема,  
Нічого не бачить;  
Одна думка усміхнеться,  
А друга заплаче.  
„Там Оксана, там весело,  
І в сірій свитині;  
А тут... а тут... що ще буде?  
Може, ще загину!“  
А тим часом з-за байраку  
Півень: „кукуруку“  
„А, Черкаси, Боже милий,  
Не вкороди віку“.

## VII. ЧЕРВОНІЙ БЕНКЕТ.

Задзвонили в усі дзвони  
По всій Україні:  
Закричали гайдамаки!

„Гине шляхта, гине!  
Гине шляхта! Погуляємъ  
Та хмару нагріємъ!“

Зайнялася Смилянщина, —  
Хмара червоніє  
А найперша Медведівка  
Небо нагріває.  
Горить Сміла—Смилянщина  
Кровью підпливає,  
Горить Корсунь горить Канів,  
Чигирин, Черкаси;  
Чорним шляхом запалало,  
І кров полилася  
Аж у Умань. По Поділлю  
Гонта бенкетує,  
А Залізник в Смилянщині  
Дамаску гартує,  
У Черкасах, де й Ярема  
Пробує свячений.  
— „Отак, отак! Добре діти!  
Мордуйте скажених!  
Добре, хлопці!“—на базарі  
Залізник гукає,  
Кругом пекло; гайдамаки  
По пеклу гуляють.  
А Ярема—страшно глинуть:  
По три, по чотири  
Такъ і кладе. — „Добре, сину!  
Матері їх хиря!  
Отак, отак! В раю будеш,  
Або есаулом.  
Гуляй, сину! Ну-те, діти!“  
І діти майнули  
По горищах, по коморах,  
По льохах, усюди;  
Всіх уклали, все забрали.



— „Тепер, хлопці, буде!  
Утомились, одпочиньте!“

Улиці, базари  
Крились трупом, плили кровью.

„Мало клятим кари!  
Ще раз треба' перемучить,  
Щоб не повставали

Нехрещені, клятї душі!“

На базар збірались

Гайдамаки. Йде Ярема,

Залізник гукає:

— „Чуеш, хлопче? Ходи сюди!

Не бійсь, не злякаю.“

— „Не боюся!“ Знявши шапку,

Став, мов перед паном.

— „Відкіля ти? Хто ти такий?“

— „Я, пане, з Вільшани.“

— „З Вільшаної, де титаря

пси замордували?“

— „Де? Якого?“

— „У Вільшаній;

І кажуть, що вкрави  
Дочку його, коли знаєшь.“

— „Дочку... у Вільшаній?“

— „У титаря, коли знав“.

— „Оксано! Оксано!“

Ледве вимовив Ярема,

Та й упав до-долу.

— „Єге! ось що... Школа хлопця!

Провітри, Миколо!“

Провітрився. — „Батьку! брате!

Чом я не сторукий?

Дайте ножа, дайте силу,

Муки Ляхам, муки!

Муки страшної, щоб пекло

Тряслося та мліло!

— „Добре, сину, ножі будуть  
На святее діло.  
Ходім з нами у Лисянко  
Ножі гартувати!“  
— „Ходім, ходім, отомане!  
Батьку ти мій, брате  
Мій єдиний! На край світа  
Полечу, достану,  
З пекла вирву, отамане...  
На край світа, пане...  
На край світа, та не найду,  
Не найду Оксан !“

„Може й найдеш. А як тебе  
Зовуть? я не знаю.“

— „Яремою.“

— „А прізвище?“

— „Прізвица немає!“

— „Хіба байстриук? Без прізвица. .

Запиши, Миколо,

У реестер! Нехай буде...

Нехай буде Голий!

Так і пиши!

— „Ні, погано!“

— „Ну, хіба Бідою?“

— „І це не так.“

— „Стривай лишень:

Пиши Галайдою!“

Записали.

— „Ну, Галайдо,

Поїдем гуляти!

Найдеш долю! А не найдеш...

Рушайте, хлопята!“

І Яремі дали коня

Зайвого з обозу...

Усміхнувся на воронім.  
Та й знову у сльози.  
Ейіхали за царину,—  
Палаюгъ Черкаси..  
— „Чи всі, діти?“

— „Усі, батьку!  
— „Гайда!“

Простяглася  
По діброві по-над Дніпроом  
Козацька ватага.  
А за ними кобзарь Волох  
Переваги-ваги  
Шкандибає на конику,  
Козакам співає:  
„Гадамаки, гайдамаки!  
Залізняк гуляє.“

Поїхали. А Черкаси  
Палають, палають.  
Байдуже! Ніхто й не гляне!  
Сміються та лають  
Кляту шляхту; хто балака,  
Хто кобзаря слуха,  
А Залізняк попереду  
Нашоршив уха,  
Іде собі, люльку курить,  
Нікому ні слова;  
А за ним німий Ярема.  
Зелена діброва  
І темний гай, і Днипр дужий,  
І високі гори,  
Небо, зорі, добро, люди  
І лютеє горе—  
Все пропало, все! Нічого  
Не знає, не бачить,—  
Як убитий. Тяжко йому,  
Тяжко,— а не плаче.

Ні, не плаче: змія люта  
Жадна випиває  
Його сльози, давить душу  
Сердце роздирає.

„Ой ви сльози, дрібні сльезі!  
Ви змиєте горе,—  
Змийте його! Тяжко! нудно!  
І синього моря,  
І Дніпра, щоб вилить люте;  
І Дніпра не стане!  
Занапасть хіба душу?  
Оксано, Оксано!  
Де-ти? де ти? Подивися,  
Моя ти єдина!  
Подивися на Ярему!  
Де ти? Може, гине?  
Може, тяжко клене долю,  
Клене, умірає,  
Або в пана у кайданах  
У склепу канає?  
Може, згадує Ярему,  
Згадує Вільшану?  
Може каже: „обнимімось,  
На віки зомлієм,  
Мій соколе! Нехай Ляхи  
Знущаються!“ Віє,  
Віє вітер з-за Лиману,  
Гне тополю в полі,—  
І дівчина похилиться,  
Куди гне недоля;  
Посумує, пожуриться,  
Забуде... і, може...  
У жупані—сама пані!..  
А лях... Боже, Боже!  
Карай пеклом мою душу,  
Вилий муки море,

Розбий кару надо мною!  
Та не таким горем  
Карай серце! Розірветься,  
Роспидеться камінь,  
Доле моя, серце мое!  
Оксано, Оксано!  
Де ти ділася, поділась? "

І хлинули сльози,—  
Дрібні-дрібні полилися.  
Де вони взялися?  
А Залізник гайдамакам  
Велить опинитись:  
— „У ліс, хлопці! Вже світає.  
І коні пристали—  
Попасемо!“

Повернули  
У ліс та й сховались.

---

## VIII. ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна—  
Де палала, тліла,  
А де шляха, запершися,  
У будинках мліла.  
Скрізь по селах шибениці:  
Навішано трупу—  
Тільки старших, а так шляхта—  
Купою на купі.  
На улицах, на розпутьях  
Собаки, ворони  
Їдять шляхту, клюють очи,—  
Ніхто не боронить...  
Та й нікому: осталися  
Діти та собаки,

Жінки навіть з рогачами  
Пішли в гайдамаки.

Отаке-то було лихо  
По всій Україні!  
Гірше пекла... А за-віщо,  
За-що люди гинуть?  
Того-ж батька, такі-ж діті,  
Жиги б та брататься!  
Ні, не вмiли, не хотілі,—  
Треба роз'єднаться!  
Треба крови брата, крови,  
Бо заздро, що в брата  
Є в коморі і на дворі,  
І весело в хаті.  
„Уб'єм брата! Спалим хату!“—  
Сказали, і сталось.  
Все б, здається: ні, на кару  
Сироти остались,—  
В сльозах росли, та й вирости;  
Замучені руки  
Разв'язались,—і кров за кров,  
І муки за муки!  
Болить серце, як згадаеш:  
Старих Славян діти  
Впились кров'ю. А хто винен?  
Ксьондзи, єзуїти.

Мандрували гайдамаки  
Лісами, ярами,  
А за ними і Галайда  
З дрібними сльозами.  
Вже минули Воронівку,  
Вербівку, в Вільшану  
Приїхали, — „Хіба спитать,  
Спитать про Оксану?  
Не питаю, щоб не знали,  
За що пропадаю.“

А тимъ часомъ гайдамаки  
Й Вільшану минають.  
Питається у хлопчика:  
— „Що титаря вбили?„  
— „Ба ні, дядьку; батько казав,  
Що його спалили  
Оті Ляхи, що там лежать,  
І Оксану вкрали;  
А титаря на цвинтарі  
Вчора поховали.“  
Не дослухав... „Неси, коню!“  
І поводи кинув.  
„Чом я вчора, поки не знав,  
Вчора не загинув!  
А сьогодні, коли й умру,  
З домовини встану  
Шукать тебе. Серце моє!  
Оксано, Оксано!  
Де ти?“

Замовк, зажурився,  
Поїхав ходою;  
Тяжко йому, сіромасі,  
Боротись з нудьгою.  
Догнав своїх. Боровиків  
Вже хутір минають,—  
Корчма тліє з стодолою,  
А Лейби немає.  
Усміхнувся мій Ярєма,  
Тяжко усміхнувся:  
„Отут, отут позавчора  
Перед Жидом гнувся,  
А сьогодні“... Та й жаль стало,  
Що лихо минуло.

Гайдамаки по-над ярєм  
З шляху повернули:  
Наганяють пів-парубка:

Хлопець у свитині  
Полатаній, у постолал,  
На плечах торбина.  
— „Гей, старченя! Стривай лишень!“  
— „Я не старець, пане!  
Я, як, бачте, гайдамака.“  
— „Який же поганій!  
Відкіля ти?“

— „З Керелівки“  
— „А Будища знаєш  
І озеро коло Будиш?  
— „І озеро знаю,—  
Отам воно, оцим яром  
Втрапите до його.“  
— „Що, сьогодні Ляхів бачив?“  
— „Ніде ні одного!  
А вчора було багато;  
Вінки не святили:  
Не дали Ляхи прокляті,  
За-те ж їх і били!  
І я, й батько святим ножем;  
А мати не здужа,  
А то й всна б...“

— „Добре, хлопче!  
Ось на-ж тобі, друже,  
Сей дукачик, та не згуби!“  
Узяв золотого,  
Подивися:—„Спасибі вам!“  
— „Ну, хлопці в дорогу!  
Та чуєте? Вез гомону!  
Галайдо, за мною!  
В оцім яру є озеро  
Й ліс по-під горою,  
А в лісі скарб. Як приїдем,  
То щоб кругом стали,—



Скажи хлопцям! Може льохи  
Стерегти осталась  
Яка погань.“

Прі́хали,  
Стали кругом ліса;  
Дивляться; нема нікого.

— „Ту їх до-сто-биса!  
Які груші уродили!  
Збивайте, хлопята!  
Швидче, швидче! Отак, отак!“  
І конфедерати  
Поскипалися до-долу,—  
Груші гнилобокi.  
Позбивали, упорались,—  
Козакам нівроку!  
Найшли льохи, скарб забрали,  
У Ляхів кишені  
Потрусили, та й потягли  
Карати мерзених  
У Лясинку.

---

## 10 IX. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ.

Смеркалося. Із Лисянки  
Кругом засвітало:  
Ото Гонта та Залізняк  
Люльки закурили  
З гайдамаками Аж страшно!  
І в пеклі не зміють  
Оставь курить. Гнилий Тікич  
Кров'ю червоніє  
Шляхетською, жидовською:  
А над ним палають  
І хатина, і будинок:  
Мов доля карає  
Бездомного й неможного

А серед базару  
 Стоїть Гонта з Залізняком,  
 Кричать „дітям“: „кари!  
 Кари Ляхам, щоб каялись!“  
 І „діти“ карають.  
 Стогнуть, плачуть; один просить.  
 Другий проклінає;  
 Той молиться, сповідає.  
 Гріхи перед братом,  
 Уже вбитим. Не милують,—  
 Карають завзяті;  
 Як смерть люта, не вважають  
 Ни літа, на вроду  
 Шляхтяночки й жидівочки,—  
 Тече кров у воду.  
 Ні каліка, а-ні старий,  
 Ні мала дитина  
 Не остались, не вблагали  
 Лихої години!  
 Всі полягли, всі покотом  
 Ні души живої  
 Не осталося у Лисянці.  
 А пожар у-двоє  
 Разгорівся распалався  
 До самої хмари.  
     А Галайда, знай, гука“;  
 „Кари Ляхам, кари!“  
 Мов скаженний, мертвих ріже.  
 Мертвих віша, палить.  
 „Дайте Ляха, дайте Жида:  
 Мало міні, мало!  
 Дайте Ляха, дайте крові  
 Наточить з поганих!  
 Крові море... мало моря!..  
 Оксано, Оксано!  
 Де ти?— криине й сховається  
 В полум'ї, в пожурі.

А тим часом гайдамаки  
Столи вздовж базару  
Поставили, несуть страву,  
Де що запопали.  
Щоб за-світла повечерять.  
„Гуляй!“ загукали.

Вечеряють, а кругом їх  
Пекло червоніє.  
У полум'ї, повішані  
На кроквах чорніють  
Панські трупи. Горять кроквн  
І падають з ними.

— „Пийте, діти! Пийте, лийте!  
З панами такими,  
Може, ще раз зострінемось,  
Ще раз погуляєм!“  
І поставець одним духом  
Залізник черкає.

— „За прокляті ваші трупи,  
За душі прокляті  
Ще раз випью. Пийте, діти!  
Випьем, Гонто брате!“

— „Пострівай! я дожидаю,  
Що Ляхи прокляті...“

Ярема встав:— „Які Ляхи?“

— „Ото-бо завзятий!  
Пий горілку, мій голубе!“

— „Які Ляхи, брате?“

— „По тім боці, у будинку  
Заперлись прокляті.“

— „Розвіємо“— „Шкода муру:  
Старосвітська штука!  
А ще гірше— Богданови  
Мурували р, ки!“

— „Богданови? Шкода, шкода  
Гетьманської праці!“

— „Я послав сказати проклятим,  
Щоб видали Паца:  
Помилую! Не видадуть—  
Порох засипаю...  
Потайники вже зроблені...“

— „І Ляхи гуляють?  
Лічать зорі? Добре, брате!  
А поки що буде,  
Випьем чарку!“ — „Добре, випьем!“

— „Пийте, добрі люди  
Та не дуже, бо ще, може,  
Не кончили карі!“

— „Не кончили!... Пийте, бийте!  
Грай, співай, кобзарю!  
Не про дід'ів,—бо незгірше  
Й ми Ляхів караєм;  
Не про лихо,—бо ми його  
Не знали й не знаєм,—  
Веселої утні, старче.  
Щоб земля ломилась,  
Про вдовицю-молодицю,  
Як вона журилась.“

Кобзарь (грає й приспівує):

„Од села до села  
Танці та музики:  
Курку, яйця продала,  
Куплю черевики!  
Од села до села  
Буду танцювати:  
Ні корови, ні вола,—  
Осталася хата.“

Я оддам, я продам  
Кумові хатину,  
Я куплю, я зроблю  
Яточку під тиномъ;  
Торгувать шинкувать  
Буду чарочками,  
Тонцювать та гулять  
Таки з парубками.  
Ох ви, дітки мої,  
Мої голубята!  
Не журіться, подивіться,  
Як танцює мати!  
Сама в найми піду,  
Діток в школу оддам,  
А червоним черевичкам  
Таки дам, таки дам!“

У „Добре! добре! Ну, до танців  
До танців, кобзарю!“  
Сліпий вшкварив. Навприсядки  
Пішли по базару.  
Земля гнеться... „Ну-мо, Гонто!“  
— „Нум, брате Максиме!  
Ушкваримо, мій голубе,  
Поки не загинем!“  
„Не дивуйтеся, дівчата,  
„Що я обідрався;  
„Бо мій батько робив гладко,  
„То й я в його вдався.“  
— „Добре, брате! Єй-же Богу!“  
„А ну ти Максиме!“  
Постривай лиш!

„Отак чини, як я чиню,  
Люби дочку аби-чию:  
„Хоч попову,  
„Хоч дякову,  
„Хочь хорошу мужикову!“

Всі танцюють, а Галайда

Не чує, не бачить;  
Сидить собі кінець стола,  
Тяжко-важно плаче,  
Як дитина. Чого б, бач-ся?  
В червонім жупані,  
І золото і слава є...  
Та нема Оксани!  
Ні з ким долю поділити,  
Ні з ким заспівати!  
Один, один сиротою  
Мусить пропадати!  
А того, того й не знає,  
Що ойго Оксана  
По тім боці за Тікичем  
В будинку з панами,  
З тими самими Ляхами,  
Що замордували  
Її батька. Недолюди!  
Теперь заховались  
За мурами, та дивитесь,  
Як Жиди конають,  
Брати ваші А Оксана  
В вікно поглядає  
На Лисянку засвічену.  
„Де-то мій Ярема?“  
Сама думає. Не знає,  
Що він коло неї,  
У Лисянці,—не в свитині,  
В червонім жупані,  
Сидить один та думає:  
„Де моя Оксана?  
Де вона, моя голубка  
Приборкана, плаче?“  
Тяжко йому! А із яру  
В киреі козачій  
Хтось крадеться.

— „Хто ти такий?“

Галайда питає.

— „Я посланець пана Гонти.

Нехай погуляє,

Я пидожду.“

— „Ні, не діждеш,

Жидівська собако!“

— „Ховай Боже! Який я Жид?

Бачиш? Гайдамака!

Ось царицина копійка,

Хіба ти не знаєшь?“

— „Знаю, знаю!“ — і свячений

З халєви виймає.

— „Признавайсь, проклятий Жиде:

Де моя Оксана?“

Та й замахнувсь.

— „Ховай Боже!...

В будинку... з панами..

Вся в золоті...“

— „Виручай же

Виручай, проклятий!

— „Добре, добре... Які-ж бо ви,

Яremo, завзяті!

Іду зираз и виручу:

Гроші мур ламають.

Скажу Ляхам: замісь Паца...“

— „Добре, добре! знаю.

Іди швидче!“

— „Зараз, зараз!

Гонту забавляйте

З пів-упруга, а там нехай!

Ідіть же, гуляйте!...

Куди везти?“

— „В Майданівку.

В Майданівку,—чуєшь?“

— „Чую, чую.“

І Галайда

З Гантою танцює

А Залізник бере кобзу:

— „Потанцюй, кобзарю!

Я заграю.“

Навприсядки

Сліпий по базару

Оддирає постоломи,

Додає словами:

„На-вгороді постирнак, постирнак;

Чи я ж тобі не козак, не козак?

Чи я ж тебе не люблю, не люблю?

Чи я ж тобі черевичків не куплю?

Куплю, куплю, чернобрива!

Куплю, куплю того дива!

Буду, серце ходить,

Буду, серце, любить!“

„Ой гоп-гопака!

Полюбила козака,

Та рудого,

Та старого,—

Лиха доля така!

Іди ж, доле, за журбою,

А ти, старий, за водою!

А я—так до шинку.

Випью чарку, випью другу,

Випью третью на потугу,

П'яту, шосту, та й кінець!

Пішла баба у танець,

А за нею горобець,

Викрутасом,

Вихилясом...

Молодець горобець!

Старий рудий бабу кличе,

А та йому дулю тиче:



„Оженився сатано,  
„Заробляй же на пшоно!  
„Треба діток годувать,  
„Треба діток одягать,  
„А я буду добувать;  
„А ти, старий, не гріши,  
„Та в запічку колиши,  
„Та мовчи, не диши!“

„Як була я молодію преподобницею,  
Повісила хвартушину, над віконницею;

Хто йде, не мине,  
То кивне  
То моргне.

А я шовком вишиваю,  
В кватирочку виглядаю:  
Семени,  
Івани!

Надівайте жупани,  
Та ходімо погуляймо,  
Та следемо заспіваймо!“  
„Заганяйте квочку в бочку,  
А курчата в вершу;

. . . . .

„І... гу!

Загнув батько дугу!  
Тягне мати суню,  
А ти завяжи, доню!“  
— „Чи ще? Чи годі?“

— „Ще, ще!

Хоч погану! Самі ноги несять.“

„Ой сип сирівець  
Та криши опеньки!  
Дід та баба,  
То й до-ладу,  
Обое раденькі.

„Ой сип сирівець  
Та криши петрушку!  
. . . . .

„Ой сип сирівец  
Та накриши хрину!  
Як дід бабі . . . . .  
. . . . .

„Ой сип воду, воду  
Та пошукай броду, броду! .“

— „Годі, годі!“ кричить Гонта:

„Годі! Погасає.  
Світла, діти!.. А де Лейба?..  
Ще його немає?  
Найти його та повісить!  
Петелька свиняча!  
Гайда, діти! Погасає  
Каганець козачий!“  
А Галайда:— „Отомане!  
Погуляймо, батьку!  
Дивись: горить; на базарі  
І видко, і гладко.  
Потанцюєм. Грай, кобзарю!“  
— „Не хочу гуляти!  
Огню, діти! Дьогтю, клоччя!  
Давайте гармати;  
В потайники пустіть огонь!  
Думають: жарту!ю“

Заревліли гайдамаки:  
— „Добре, батьку! чусь!“  
Через греблю повалили,  
Гукають співають.

А Галайда кричить:— „Батьку“!  
Стійте! Пропадаю!

Пострівайте, не вбивайте!  
Там моя Оксана!  
Годиночку, батьки мої!  
Я її достану!“

— „Добре, добре! Залізняйте,  
Гукни, щоб палили!  
Преподобиться з Ляхами...  
А ти, сизокрилий,  
Найдеш иншу!“

Оглянувся—

Галайди намає.

Ревуть гори,—і будинок  
З Ляхами гуляє  
Коло хмари. Що осталося—  
Пеклом запалало...

— „Де Галайда?“ Максим кличе.  
І сліду не стало.  
Поки хлопята танцювали,  
Ярема з Лейбою прокрались  
Аж у будинок, в самий льох;  
Оксану вихопив чуть живу  
Ярема з льоху, та й полинув  
У Лебедин...

## X. ЛЕБЕДИН.

— „Я сирота з Вільшаної.  
Сирота, бабусю!  
Батька Ляхи замучили,  
А мене—боюся,  
Боюсь згадать, моя сиза!—  
Узяли з собою.  
Не розпитуй, бабусенько,  
Що було зо мною!“

Я молилась, я плакала,  
Серце розривалось,  
Сльози сохли, душа мерла...  
Ох, як-би я знала,  
Що побачу його ще раз,  
Що обніму знову,—  
В-двое, в-трое б витерпила  
За єдине слово!  
Бибачай, моя голубко!  
Може, я гришила?  
Може, Бог за те й карає,  
Що я полюбила...  
Полюбила стан високий  
І карії очі,  
Полюбила, як уміла,  
Як серденько хоче.  
Не за себе, не за батька  
Молилась в неволі,—  
Ні, бабусю, а за його,  
За милого долю,  
Карай, Бсже! Твою правду  
Я витерпіть мушу.  
Страшно сказати. я думала  
Занапастити душу.  
Як-би не він,—може б... може,  
І занипастила.  
Тяжко було! Я думала—  
О Боже мій милий!—  
„Він сирота,—хто без мене  
„Його привітає?  
„Хто про долю, про долю,  
„Як я розпитає?  
„Хто обійме, як я, його?  
„Хто душу покаже?  
„Хто сироті убогому  
„Добре слово скаже?“  
Я так думала, бабусю,

І серце сміялось:

„Я сирота, без матері,

„Без батька осталась;

„І він один на всім світі

„Мене вірно любить;

„А почує, що я вбилась,

„То й себе погубить.“

Так я думала, молилась,

Ждала, виглядала:

Нема його, не прибуде,—

Одна я осталась...“

Та й заплакала. Черниця,

Стоя коло неї,

Зажурилась.

— „Бабусенько!

Скажи міні: де я?“

— „В Лебедині, моя пташко!

Не вставай: ти хвора.“

— „В Лебедині? Чи давно я?“

— „Ба ні,—позавчора.“

— „Позавчора?.. Стривай, стривай!..

Пожар над водою..

Жид, будинок, Майданівка..

Зовуть Галайдою...“

— „Галайдою Яремою

Себе називає

Той, що привіз...“

— „Де він, де він?

Теперь же я знаю!“

— „Через тиждень обіцявся

Прийти за тобою.“

— „Через тиждень?

Раю мій, покою!

Бабусенько, минулася

Лихая година!

Той Галайда — мій Ярема!..  
По всій Україні.

Його знають. Я бачила.  
Як села горіли;  
Я бачила: кати Ляхи  
Трусилися, мліли,  
Як хто скаже про Галайду.  
Знають вони, знають.  
Хто такий і відкіля він,  
І кого шукає!  
Мене шукав, мене найшов,  
Орелъ сизокрилий!  
Прилітай же, мій соколе,  
Мій голубе сизий!  
Ох, як весело на світі,  
Як весело стало!  
Через тиждень, бабусенько!..  
Ще три дні осталось.  
Ох, як довго!..  
„Загрібай, мамо, жар, жар,  
„Буде тобі дочки жаль, жаль...“  
„Ох, як весело на світі!  
А тобі, бабусю,  
Чи весело?“

— „Я тобою,

Пташко, веселюся“.

— „Чом же ти не співаєш?“

— „Я вже одспівала...“

Задзвонили до вечерні,  
Оксана осталась,  
А черниця, помолившись,  
В храм пошкандибала.

Через тиждень в Лебедині  
У церкві співали:  
„Ісаія лікуй!“ В-ранці  
Ярему вінчали;

А в-вечері мій Ярема  
(От хлопець звичайний!),  
Щоб не сердить отомана,  
Покинув Оксану:  
Ляхів конча, з Залізняком  
Весілля справляє.  
В Уманщині, на пожарах...  
Вона виглядає;  
Виглядає, чи не їде  
З боярами в гості—  
Перевезти із келії  
В хату на помості.

Не журися, сподівайся  
Та Богу молися!  
А міні тепер на Умань  
Треба подивиться.

## XI. ГОНТА В УМАНІ.

Хвалилися гайдамаки,  
На Умань Івучи:  
„Будем драти, пане-брате,  
З китайки онучі!“

Минають, дні, минає літо  
А Україна, знай, горить;  
Батьків немає. Шелестить  
Пожовкле листя по діброві,  
Гуляють хмари, сонце спить;  
Ніде не чуть людської мози;  
Звір тільки вие, йде в село,  
Де чує трупи. Не ховали,—  
Вовків Ляхами годували,  
Аж, поки снігом занесло  
Огризки вовчі.

Не спiniла хуртовина  
Пекельної кари:

Ляхи мерзли, а козаки  
Грілись на пожарі.  
Встала й весна, чорну землю  
Сонну разбудила,  
Уквічала її рястом,  
Барвінкомъ покрила;  
І на полі жайворонок,  
Соловейко в гаї  
Землю, убрану весною,  
В ранці зостричають...  
Рай та годі! А для кого?  
Для людей... А люди?  
Не хочять на його й глянуть,  
А глянуть—огудять.  
Треба кровью домалювать,  
Освятить пожаром!  
Сонця мало, рясту мало  
І багато хмари,  
Пекла мало!.. Люди, люди!  
Коли-то з вас буде  
Того добра, що маєте?  
Чудні, чудні люде!

Не спинила вес накрови  
Ні злости людської.  
Тяжко, глянуть; а згодаем—  
Так було і в Трої,  
Так і буде.

Гайламаки  
Гуляють карають;  
Де проїдуть—земля горить;  
Кровью лодпливає.  
Придбав Максим собі сина  
На всю Україну;  
Хочь не рідний син Ярема,  
А щира дитина.



Максим ріже, а Ярема  
Не ріже—лютує:  
З ножем в руках, на пожарак  
І днює й ночує.  
Не милує, не минає  
Ніде ні одного,—  
За титаря Ляхам платить,  
За батька святого,  
За Оксану... та й зомліз,  
Згадавши Оксану.  
А Залізник:—„Гуляй, сину!  
Поки доля встане,  
Погулям!“

Погуляєм:

Купою на купі.  
Од Київа до Умані  
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки  
Умань обступили  
О-півночі; до схід сонця  
Умань затопили.  
Затопили, закричали:  
„Карай Ляха знову!“  
Покотились по базару  
Кінні пагодові;  
Покотились малі діти  
І каліки хворі.  
Гвалт і галас. На базарі,  
Як посеред моря  
Кривавого, стоїть Гочта  
З Максимом завзятим:  
Кричать у-двох:—„Добре, діти!  
Отак їх, проклятих!“  
Аж ось ведуть гайдамаки  
Ксьбондза езуїта

І двох хлопців.— „Гонто, Гонто!  
Оце твої діти!  
Ти нас ріжеш—заріж і їх:  
Вони католики!  
Чого-ж ти став? Чом не ріжеш?  
Поки невеликі,  
Заріж і їх; бо виростуть,  
То тебе заріжуть!“...  
— „Убійте пса! А собачат  
Своею—заріжу...  
Клич громаду! Признавайтесь,  
Що ви—католики?“  
— „Католики, бо нас мати...“  
— „Боже мій великий!  
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!“  
Зібралась громада.  
„Мої діти—католики...  
Щоб не було зради,  
Щоб не було поговору,  
Панове громадо!  
Я присягав, брав свячений—  
Різать католика.  
Сини мої, сини мої!  
Чом ви не великі?  
Чом ви Ляха не ріжете?“  
— „Будем різать, тату!“  
— „Не будете! Не будете!  
Будь проклята мати,  
Та проклята католичка,  
Що вас породила!  
Чом вона вас до схід сонця,  
Була не втопила?  
Менше б гріха; ви б умерли  
Не католиками!  
А сьогодні, сини мої,  
Горе міні з вами  
Поцілуйте мене, діти

Бо не я вбиваю,  
А присяга!"

Махнув ножем—  
І дітей немає!  
Попадали зарізані.  
— „Тату!“ белькотали.  
— „Тату, тату! ми не Ляхи!  
Ми...“—та й замовчали.  
— „Поховать хіба?“

— „Не треба!  
Вони католики.  
Сини мої, сини мої!  
Чом ви не великі?  
Чом ворога не різали?  
Чом матір не вбили,  
Ту прокляту католичку  
Що вас породила?..  
Ходім брате!“

Взяв Максима,  
Пішли вздовж базару,  
І обидва закричали.  
„Кари, Ляхам, кари!“  
І карали... Страшно-страшно  
Умань запалала;  
Ні в будинку, ні в костьолі,  
Ніде не осталося,—  
Всі полягли. Того лиха  
Не було ніколи,  
Що в Умані робилося!  
Базиліян школу,  
Де учились Гонти діти  
Сам Гонта руйнує:  
„Ти поїла моїх дітей!“  
Гукає, лютує:

„Ти поїла невеликих,  
Добру не навчила!  
Валить стіни!“

Гайдамаки  
Стіни развалили;  
Развалили, об каміння  
Ксьондзів разбивали  
А школярів у криниці  
Живих поховали.

До самої ночі Ляхів мордували.—  
Душі не осталось. А Гонта кричить:  
„Де ви, людодіди? де ви поховались?  
Звіли моїх діток—тяжко міні жить!  
Тяжко міні плакати! Ні з ким говорить!  
Сини мої черноброві!  
Де ви поховались? Крови міні, крові!  
Шляхетської крові, бо хочеться п'ять,  
Хочеться дивитись, як вона чорніє.  
Хочеться напиться! Чом вітер не віє,  
Ляхів не навіє? Тяжко міні жить,  
Тяжко міні плакати! Празедні зорі!  
Сховайтесь за хмару,—я вас не займав,  
Я дітей зарівав!.. Горе міні, горе!  
Де я прихилюся?“

Так Гонта кричав,  
По Умані бігав. А серед базару,  
В крові, гайдамаки ставили столи:  
Де що запопали, страви нанесли  
І сіли вечерять. Остатная кара,  
Остатняя вечеря!

— „Гуляйте, сини!  
Пийте, поки п'ється! Бийте, поки б'ється!“  
Залізник гукає: „А ну, навісний,  
Ушкварь нам що-небудь,—нехай земля  
Нехай погуляють мої козаки!“ [гнеться,

І кобзарь ушкварив:  
„А мій батько орандарь,  
Чоботарь;  
Моя мати пряха  
Та сваха;  
Брати мої соколи,  
Привели  
І корову из діброви,  
І намиста нанесли.  
А я собі Христя  
В намисті;  
А на лиштві листя  
Та листя,  
І чоботи і підкови.  
Вийду в-ранці до корови,—  
Я корову напою,  
Подою,  
З парубками постою.  
Постою“.

„Ой гоп по вечері!  
Замикайте, діти, двері!  
А ти, стара, не журись  
Та до мене пригорнись!“

Всі гуляють. А де-ж Гонта?  
Чом він не гуляє?  
Чому не п'є з козаками?  
Чому не співає?  
Нема його: тепер йому,  
Мабуть, не до неї,  
Не до співи.

А хто такий  
У чорній киреї  
Через базар переходить?

Став, розрива купу  
Ляхів мертвих, шука когось  
Нагнувся, два трупи  
Невеликих взяв на плечі  
І, по-зад базару,  
Через мертвих переступа,  
Криється в пожарі  
За костьолом. Хто-ж це такий?  
Гонта, горем битий,  
Несе дітей поховати.  
Землею накрити,  
Щоб козацьке мале тіло  
Собаки не іли.  
І темними улицями,  
Де меньше горіло,  
Поніс Гонта дітей своїх  
Щоб ніхто не бачив,  
Де він синів поховає  
І як Гонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляхту;  
Свячений виймає  
І свяченим копа яму  
А Умань палає,  
Світить Гонті до роботи  
І на дітей світить;  
Неначе сплять одягнені.  
Чого-ж страшні діти?  
Чого Гонта ніби краде,  
Або скарб ховає?  
Аж труситься. Із Умані  
Де де чуть—гукають  
Товарищі гайдамаки,—  
Гонта мов не чує;  
Синам хату серед степу  
Глибоку будує,—  
Тай збудував... Бере синів,

Кладе в темну хату,  
Й не дивиться, ніби чує  
„Ми не Ляхи, тату!“  
Поклав обох; із кишені  
Китайку виймає;  
Поцілував мертвих в очі,  
Хрестить, накриває  
Червоною китайкою  
Голови козачі.  
Розкрив, ще раз подивився...  
Тяжко-важко плаче:  
— „Сини мої, сини мої!  
На ту Україну  
Подивіться: ви за неї  
Й я за неї гину,  
А хто мене поховає?  
На чужому полі  
Хто заплаче надо мною?  
Доле моя, доле,  
Доле моя нещастлива,  
Що ти наробила?  
На що міні дітей дала?  
Чом мене не вбила?  
Нехай вони б поховали,  
А то я ховаю!“

Поцілував, перехрестив.  
Покрив, засипає.

— „Спочивайте, сини мої,  
В глибокій оселі!  
Сука-мати не придбала  
Нової постелі.  
Без васильків і без рути  
Спочивайте, діти,  
Та благайте, просить, Бога,  
Нехай на сім світі  
Мене за вас покарає,

За гріх сей великий!  
Простить, сини! Я прощаю,  
Що ви католики“.

Зрівняв землю, покритв дерном,  
Щоб ніхто не бачив.  
Де полягли Гонти діти,  
Голови козачі.  
— „Спочивайте, виглядайте,—  
Я швидко прибуду.  
Укоротив я вам віку,  
І міні те буде!  
І мене вб'ють... коли-б швидче!  
Та хто поховає?  
Гайдамаки!.. Піду ще раз,  
Ще раз погуляю!„

Пішов Гонта, похилившись,  
Іде, спотикнеться,  
Пожар світить; Гонта гляне,—  
Гляне, усміхнеться.  
Страшно, страшно усміхався,  
На степ оглядався,  
Утер очі... тільки мріє  
В диму, та й сховався.

## ХІІ. ЕПІЛОГ.

Давно те минуло, як, мала дитина,  
Сирота в ряднині я колись блукав  
Без свити, без хліба, по тій Україні,  
Де Залізник, Гонта з свяченим гуляв.  
Давно те минуло, як тими шляхами,  
Де йшли гайдамаки,—малими ногами.  
Ходив я та плакав, та людей шукав,  
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,—



Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло, —  
Молодеє лихо! Як-би ти вернулось —  
Проміняв би долю, що маю тепер.  
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,  
І батька, і діда старого згадаю...  
Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.  
Бувало, в неділю закривши Мінею,  
По чарці з сусідом випивши тієї,  
Батько діда просить, щоб той розказав  
Про Колівщину, як колись бувало,  
Як Залізник, Гонта Ляхів покарав.  
Столітні очі, як зорі, сяяли,  
А слово за словом сміялось лилось:  
Як Ляхи конали, як Сміла горіла...  
Сусіді од страху, од жалю німіли,  
І міні, малому, не раз довелось  
За титаря плакати, — і ніхто не бачив  
Що мала дитина у куточку плаче.  
Спасибі, дідусю, що ти заховав.  
В голові столітній ту славу козачу:  
Я її унукам теперь розказав!

Вибачайте, люди добрі,  
Що козацьку славу  
Так навмання розказую,  
Без книжньої справи. —  
Так дід колись розказував, —  
Нехай здоров буде! —  
А я за ним... Не знав старий,  
Що письменні люди  
Тії речі прочитають  
Вибачай, дідусю!  
Нехай лають! А я поки  
До своїх вернуся,  
Да доведу вже до краю.  
Доведу, — спочину,  
Та хоч крізь сон подивлюся

На ту Україну,  
Де ходили гайдамаки  
З святими ножами,—  
На ті шляхи, що я міряв  
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,  
Добре погуляли:  
Трохи не рік шляхетською  
Кров'ю напували  
Україну, та й замовкли,—  
Ножі пощербили.  
Нема Гонти! Нема йому  
Хреста, ні могили;  
Буйні вітри размахали  
Попіл гайдамаків,  
І нікому помолитись,  
Нікому заплакати!  
Один тільки брат названий  
Оставсь на всім світі;  
Та й той—почув, що так страшно  
Пекельні діти  
Його брата замучили,—  
Залізник заплакав  
В-перше зроду; сльози не втер,  
Умер неборака.  
Нудьга його задавила  
На чужому полі,  
В чужу землю положила;  
Така його доля!  
Сумно-сумно гайдамаки  
Залізную силу  
Поховали, насипали  
Високу могилу;  
Заплакали, розійшлися,  
Видкиля взялися.  
Одинъ тільки мій Ярема

На кий похилився,  
Стояв довго.— „Спочинь, батьку,  
На чужому полі!  
Бо на своїм нема місця,—  
Нема місця, волі...  
Спи козаче, душа щира!  
Хто-небудь згададає“.

Пішов степом сіромаха,  
Сльози утирає.  
Довго-довго оглядався,  
Та й невидко стало;  
Одна чорна серед степу  
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки  
В Україні жито,  
Та не вони його жали.  
Що мусим робити?  
Нема правди, не виросла,—  
Кривда повиває...  
Розійшлися гайдамаки,  
Куди який знає:  
Хто до-дому, хто в діброву,  
З ножемъ у холяві,  
Жидів кінчать. Така й досі  
Осталася слава.  
А тим часом стародавню  
Січ разруйнували:  
Хто на Кубань, хто за Дунай:  
Тільки і остались,  
Що пороги серед степу,  
Ревуть, завивають:  
„Поховали дітей наших,  
І нас розривають!“  
Ревуть собі і ревимуть, —  
Їх люди минули;

А Україна—на-віки,  
На-віки заснула.

З того часу в Україні  
Жито зеленіє;  
Не чуть плачу, ні гармати,  
Тільки вітер віє,  
Нагинає верби в гаї,  
А тирсу на полі.  
Все замовкло. Нехай мовчить:  
Така Божа воля!

Тільки часом у-вечері,  
По-надъ Дніпром, гаєм  
Ідуть старі гайдамаки,

Ідучи співають:  
„А в нашомо Галайди  
Хата на погості!  
Грай, море! Добре, море!  
Добре буде, Галайда!“

## П Е Р Е Д М О В А.

По мові передмова,— можна б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), всюди є перед-слово, а в мене нема. Як-би я не друкував своїх „Гайдамаків“, то воно б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: „От який! Хіба діди та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть граматки безъ предисловія!“ Так, далєбі так, вибачайте! Треба предисловія. Так як-же й ого скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, не було і правди, а так, як всі предисловія komponуються? Хоч убий, не вмію: треба б хитіть. так сором, а гудить не хочеться.

Начнемъ же убо начало книги сице. Весело подивиться на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися Ляхи з козаками. Весело, а все-таки скажеш: „Слава Богу, що минуло!“ А надто як згадаеш, що ми одної матері діти, що всі ми—Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом-пшницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться на віки од моря і до моря славянська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, здається, і нема нічого. Галайда в-половину видуманий, а смерть вільшанського титаря—правдива, бо ще є люди, которі його знали. Гонта і Залізняк, отамани того кривавого діла, може виведені в мене не так, як вони були,—за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде! коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: „Коли старі люди брешуть, то й я з ними“.

## Човен.

Вітер з гаєм розмовляє,  
Шепче з осокою,—  
Пливе човен по Дунаю  
Один за водою.  
Пливе човен води повен—  
Ніхто не спиняє;  
Може-б спинив рибалонька,  
Та його немає.  
Гойдається сюди-туди,  
Аж серденько мліє!  
Без весельця пливе собі,  
Куди вітер віє...

Виплив човен в синє море,  
А воно заграло...  
Погралися чорні хвилі—  
Та й скіпок не стало!

Недовгий шлях,—як човнові  
До синьго моря,—  
Сиротині на чужину,  
А тамъ і до горя:  
Пограються добрі люди,  
Як холодні хвилі,  
Поки схочуть, поки стане  
В сердешного силы;  
Потім собі подивляться,  
Як сирота плаче;  
Потім спитай—де сирота?..  
— Не чув і не бачив!

---

## Черниця Марьяна.

(Частина поеми).

### I.

Унеділю на вигоні  
Дівчата гуляли,  
Жартували з парубками  
Де-які співали—  
Про досвітки, вечорниці,  
Та як била мати,  
Щоб з козаком не стояла..  
Звичайно—дівчата,  
То про своє все й співають,  
Яка про що знає.  
Аж ось, з хлопцем старий сліпець  
В село шкандибас;

В руках чоботи, на плечах  
Латана торбина  
У старого. А дитина,  
Сердешна дитина,  
Обідрана, ледве-ледве  
Несе ноженята...  
Безталанний син Катрусі!

— „Дивіться, дівчата,  
Кобзарь іде! кобзарь іде!“

Та всі, яко мога,  
Хлопців кинули, побігли  
Зострічать сліпого.

— „Діду-серце, голубчику!  
Заграй нам що-небудь!“

Я шага дам, я—черешень,  
Я напою медом;

А тим часом одпочинець,  
А ми потанцюєм.

Заграй же нам яку-небудь!“

— „Чую, любі, чую!  
Спасибі вам, мої квіти,  
За слово ласкаве!“

Заграв би вам, та, бачите,  
Справи нема, справи.

Учора був на базарі,—  
Кобза запсувалась,

Розвалилася.“

— „А струни?“

— „Тільки три осталося.“

— „Та хоч на трьох яку-небудь!“

— „На трьох? Ох, дівчага!“

І на одній колісь-то грав.

Та ба, вже не грати!

Постривайте ж, мої любі,

Трошки одпочину...

Сядьмо, хлопче!“

Посідали.

Розв'язав торбину,  
Вийняв кобзу, разів зо два  
Ударив по рваних.  
„Що б вам заграць? Постривайте!  
Черницю Марьяну...  
Чи чували, чи не чули?..  
Слухайте ж, дівчата,  
Та кайтеся!“

II.

Давно колись  
Була собі мати;  
Був і батько, та не стало:  
Осталась вдовою,  
Та й немолодою,  
І з волами, і з возами,  
З малою дочкою.  
Росла дочка Марьяна,  
А виросла, як панна—  
Чорнобрива, уродлива,  
Хоч за пана гетьмана!  
Стала мати гадати  
Та зятя еднати,  
А Марьяна не до пана  
Виходила стояти,—  
Не до пана товстого,  
Усатого старого,—  
До Петруся, в гаю, в лузі  
Що-вечора святого  
Размовляла, жартувала,  
Обнімала, мліла.—  
В раю жила... а іноді  
Плакала, німіла.  
— „Чого плачеш, моя пташко?“  
Петро запитає.



Вона гляне, усмихнеться:

— „І сама не знаю!“

— „Може, думаєш, покину?“

Ні, моя рибчино!

Буду ходити, буду любити,

Поки не загину.

Хіба було коли в світі,

Щоб ті, що кохались,

Розійшлися, не взялися,

Живими осталися?“

— „Ти жартуєш, мій голубе!

Ти чув, що співають?...“

То кобзарі вигадують,

Бо, сліпі, не знають;

Бо не бочать, що є брови

Чорні й карі очі,

І високий стан козачий,

І гнучкий дивочий;

Що є коси, чорні коси,

Козацька чуприна;

Що на мову на Петрову

В глухій домовині

Усміхнуся, скажу йому:

„Орле сизокрилий!

Люблю тебе й на тім світі.

Як на сім любила.“

Отак, серце, обнімимось,

Отак поцілую!

Нехай в-купі заховують

Умру—не почую...

Не почую...“

Обнялися,—

Обнялись, зомлілі.

Отак вони любилися.

Отак і хотіли.

Щоб на той світ переступить

Та не по їх стало...

Що-вечора сходилися,

І мати не знала,

Де Марьяна до півночі,

З ким вона гуляла.

„Воно мале, ще дитина,

Нічого не знає...“

Угадала стара мати,

Та не все вгадала:

Знать, забула, що колись же

Сама дівувала?

Угадала мати: Марьяна—дитина,

Не знала, як треба на сім світі жить.

Думала,—ні люди, а-ні домовина

З Петром не разлучать, уміла любити;

Думала, що тільки кобарі співають.—

Бо, сліпі, не бачать карих оченять,—

Що тільки лякають молодих дівчатъ.

Лякають, дівчата, правдою лякають!

І я вас лякаю, бо те лихо знаю—

Бодай на сім світі Ніколи не знать

• Того, що я знаю!.. Минуло, дівчата!

Серце не заснуло,—я вас не забуду...

Люблю вас і досі, як діточок мати,

Буду вам співати, поки не загину..

Тоді, мої любі, як мене не стане,

Згадайте про мене, про мою Марьяну;

Я вам з того світа серцем усміхнусь,

Усміхнуся...

Та й заплакав.

Дивились дівчата,

Не питали, чого плаче,—

Та й на-що питати?

Минулося,—помогало

Ласкаве дівоче

Щире слово...

## III.

— „Вибичайте!“

(Утер сліпі очі)

„Вибичайте, мої любі!

Нехотя журюся.

Так от, бачите, Марьяна

З убогим Петрусем

Що-вечера размолвляла:

А мати не знала,

Дивувалась: „Що се таке

Марьяну спікало?

Чи не пристрить? Сяде шити—

Не вишиває;

Замість „Гриця“, задумавшись,

*Петруся* співає:

Часом сонна розмовляє,

Подушку цілує...“

Мати спершу сміялася,

Думала—жартує;

Потім бачить, що не жарти,

Та й каже Марьяні:

— „Треба буде старостів ждати,

Та, може, й од пана.

Ти вже виросла—нівроку,

Уже й дівувала;

Я вже думаю, що... бачиш...

(На силу сказала),

Що вже й заміж... коли тее...“

— „А за кого, мамо?“

— „Хто вподоба, то я й оддам.“

Співає Марьяна:

„Минулася твоя доля,

На віки минула!

Чом ти вчора, як вернулась.

На вік не заснула?

Було б легше в домовині  
Одинокій спати,—  
Тоді, може б, над тобою  
Заплакала мати.  
Теперь мати не заплаче,  
Та й не заспіває;  
А лиха ще буде-буде,  
Поки заховають!“

Отаке-то, мої любі,  
Бува на сім світі:  
Одна дочка у матері,  
Та й тій тяжко жити!..  
По садочку нахожає,  
Слізеньки втирає;  
Поглядає на сонечко—  
Пече, а не сяє,  
Стоїть собі серед неба,  
Мов сміється з неї:  
Воно не зна, що Марьяна  
Рада б під землею  
Заховаться од матері,  
Щоб не почуть знову  
Гії мови, що вже чула,  
Проклятої мови;  
Воно не зна, що як зайде  
Спочити за гаєм,  
Петрусь вийде на долину,  
Петрусь заспіває,  
Петрусь її розпитає,  
Як брат заговорить,  
Поцілує, розпитає  
Про лютеє горе.

Не знала Марьяна, чого серце мліє,  
Чого плачуть очі. На-що його знать?  
Хилиться тополя, куди вітер віє,—  
Тяжко одинокій на степу стоять.

Утомиться вітер—тополя спочине:

Отак і дівочка мине хуртовина.

Тяжко самотній в степу зустрічатъ.

А ще гірше любій попереду знать.

Де і як спіткає лихая година.

Несподівано Марьяна

Зстріла недолю,

Співа, було, а иноді

Дає сльозам волю,—

Сама не зна, чого плаче,

Може, серце й чує,

Та не вміє розказати

Про те, що віщує.

Раз у-вечері Марьяна,

Як мати заснула,

Пішла слухать соловейка,

Мов з-роду не чула.

Вийшла в садок, послухала,

Сама заспівала,

Та й заговкла: під яблунею

Тихосенько стала,

Заплакала, як дитина

Без матері плаче...

Петро стоїть перед нею,—

Ничого не бачить.

#### IV.

— „Оддай мене, моя мамо,

Та не за старого,—

Оддай мене, моє серце,

Та за молодого!

Нехай старий бурлакує,

Гроші заробляє,

А молодий мене любить,

Долі не шукає;

Не шукає, не блукає  
Чужими степами:  
Свої воли, свої вози,  
А між парубками,  
Як маківка на-вгороді,  
Цвіте—процвітає;  
Має поле, має волю,  
Та долі не має.  
Його доля—меї брови,  
Мої карі очі;  
Мое слово—панство-царство:  
Нічого не схоче.  
У кайданах, моя сиза,—  
Та не сиротою!  
Тільки мамо, щоб плакати,  
Щоб співать зо мною,—  
Оддай..“

— Дочко моя, Марьно!  
Оддам тебе за пана,  
За старого, багатого,  
За сотника Йвана.“  
— Умру, серце-мамо,  
За сотником Йваном!“  
— „Не вмреш,—будеш панувати,  
Будеш діток годувати!“

Мати галка, мати чорна  
Литаючи криче;  
Чорнобрива дівчононька,  
Ходя гаєм, плаче.  
Летить галка через балку,  
В степу погуляти,  
А дівчина нудить світом:  
Ні з ким розмовляти,  
Не пускає її мати  
В-ранці до криниці,

Ні жита жать, ні льону брать,  
 Ні на вечорниці,  
 Де дівчата з парубками  
 Жартують, співають,  
 Та про мене, чорнобриву.  
 Нишком розмовляють:  
 „Багатого дочка батька,  
 Шляхетського роду.“  
 — „Тяжко, мамо, важко, мамо!..  
 На-що дала вроду?  
 На-що брєви змалювала,  
 Дала карі очі?  
 Усе дала, тільки долі,  
 Долі дати не хочеш.  
 На-що мене годувала,  
 На-що доглядала?  
 Поки лиха я не знала,  
 Чом не заховала?“—

Не слухала стара мати,  
 Лягла спочивати;  
 А Марьяна заплакала,  
 Ледве пішла з хати.  
 „Злякалася“, — дума мати:  
 „Нехай переплаче!“  
 А Марьяна за сльозами  
 І світу не бачить,  
 Пішла в садок... серце мліє,  
 Як згадає пана.  
 Серце моє, рибко моя!  
 Марьяно, Марьяно!  
 Постривайте!.. Заспівала—  
 Пішла луна гаєм:  
 Не про „Гриця“—про „Петруся“  
 Так і виливала.  
 Заспиває, опиниться,  
 Послуха, та знову,

Аж голосок утомився.  
 Петрової мови  
 Не чуть, нема, не гукає,  
 Не кличе: „Марьяно!-  
 Де ти, пташко? Вилинь, серце,  
 Серденько кохане!“  
 Нема Петра, не чуть Петра...  
 Не вже-ж то покинув  
 Сиротою чернобриву  
 При лихій годині?

Побачимо... А тим часом  
 По-над темним гаєм,  
 Як русалка жде місяця,  
 Марьяна блукає.  
 Не співає чорнобрива,  
 Тяжко-тяжко плаче...  
 „Ой вернися, подивися,  
 Зрадливий козаче!“  
 Утомилась би Марьяна,—  
 Утоми не чує;  
 Без Петруся в гаю в лузі  
 Ходячи ночує.  
 На схід сонця чевоніє,  
 Ховаються зорі;  
 Іде дівчина до хати.  
 Несе своє горе.  
 Прийшла в хату— спила мати;  
 Глянула на неї:  
 „Ой як би ти, мамо, знала,  
 Якою змією  
 Окрутила моє серце,  
 Рідно дитина!...“  
 Та й упала на постелю,  
 Як у домовину!



## Утоплена.

(Баллада).

Вітер в гаї не гуляє,  
В-ночі спочиває,  
Прокинется, тихесенько  
В осоки питає:  
„Хто се, хто се по сім боці  
Чеше косу? Хто се?  
Хто се, хто се по тім боці  
Рве на собі коси?  
Хто се, хто се?“—тихесенько  
Спитає-повіє,  
Та й задріма, поки небо  
Не зачервоніє.

„Що се, що се?“ питаєте,  
Цікаві дівчата:  
Ото дочка по сімъ боці,  
По тім боці—мати.

Давно колись те діялось  
У нас в Україні.  
Серед села вдова жила  
У новій хатині,  
Білолиця, кароока,  
І станом висока,  
У жупані, кругом пані,  
І з-переду й з-боку.  
І молода—нівроку їй?  
А за молодю,  
А надто ще за вдовою,  
Козаки ордою  
Так і ходять. І за нею  
Козаки ходили,  
Поки вдова без сорома  
Дочку породила.

Породила, та й байдуже!  
Людяи годувати  
В чужім селі покинула;  
Отака-то мати!..  
Постривайте, що ще буде!  
Годували люди  
Дитиночку, а вдовиця,  
В неділю і в будень,  
З жонатими й з парубками  
Гуляла-гуляла  
Аж поки не підтопталась,  
З лихом не спіткалась;  
Не счулася, як минули  
Літа молодії..  
Лихо, лихо: мати вяне,  
Дочка червоніє,  
Виростає... Та й виросла  
Ганна короока,  
Як тополя серед поля,  
Гнучка та висока.  
„Я Ганнусі не боюся!“  
Співає матуся;  
А козаки-молодики  
Б'ються за Ганнусю.  
А надто той рибалонька,  
Молоденький, жвавий,  
Мліє, вяне, як зостріне  
Гандзю кучеряву.  
Побачила стара мати—  
Сказилася люта;  
„Чи бач, погань ростріпана,  
Байстря необуте!  
Ти вже виросла, дівуєш,  
З матері глузуєш?  
Постривай же,—ось я тебе,  
Голубко, узую  
В черевики!

І од злости  
Зубами скрегоче.  
Отака-то бува мати!  
Де ж серце жіноче,  
Серце матері?.. Ох, лихо,  
Лишенько, дівчата:  
Мати стан гнучкий, високий,  
А серця не мати!  
Зогнеться той стан високий,  
Брови полиняють,  
І не счується... А люди,  
Сміючись, згадають  
Ваші літа молоді,  
Та й скажуть: ледащо!  
Тяжко плакала Ганнуса,  
І не знала, за-що,—  
За-що мати знущається,  
Лає, проклинає,  
Свое дитя без сором  
Бастрям нарікає.  
Байстрям... Кого, лютий кате,  
Кого ти катуєш?  
За-що, за-що дитя свое  
Молоде мордуєш?

Катувала, мордувала  
Та не помагало:  
Як маківка на городі,  
Ганна розцвѣтала;  
Як калина при долині  
В-ранці під росю,  
Ганнусенька червоніла,  
Милася сльозюю.  
„Заворожена,—стривай же!“  
Шепче люта мати:  
„Треба трути роздобути,  
Треба йти шукати  
Стару відьму!“

Найшла відьму

І трути достала,  
І трутою до схід сонця  
Дочку напувала.  
Не допомгло... Клене мати  
Той час і годину,  
Коли на світ породила  
Нелюбу дитину.  
— „Душно міні! Ходім, дочко  
До ставка купатись“  
— „Ходім, мамо!“

На березі

Ганна роздяглася.  
Роздяглася, розкинулась  
На білій сорочці;  
Рибалонька кучерявий  
Мліє на тім боці.  
І я колись... І досі ще  
Сором, як здадаю...  
Цур же йому! Калиною  
Себе забавляє,  
Гне стан гнучий Ганнусенька,  
На сонечку гріє;  
Мати дивиться на неї,  
Од злости німіє—  
То жовтіє, то синіє;  
Розхрістана, боса,  
З роту піна—мов скажена,  
Рве на собі коси;  
Кинулася до Ганнусі  
І в коси впилася.  
„Мамо! мамо! Що ти робишь?“  
Хвиля роздалася,  
Закипіла, застогнала  
І обох покрила.  
Рибалонька кучерявий  
З усієї сили

Кинувсь в воду; пливе, снію  
Хвилю роздирає,  
Пливе, пливе—от-от-доллие!  
Пірнув, виринає—  
І утоплена Ганнусю  
На берег виносить,  
Із рук матері заляканих  
Вириває коси.  
— „Серце мое! Доле мзя!  
Розкрий карі очі!  
Подивися! Усміхнися!  
Не хочеш? Не хочеш?“  
Плаче, пада коло неї,  
Розкрива, цілує  
Мертві очі. „Подивися!  
Не чує! не чує!“  
Лежить собі на пісочку,  
Білі рученята  
Розкидала; а за нею  
Стара люта мати:  
Очі вивернуло з лоба,  
Од страшної муки  
Втербила в пісок жовтий  
Старі сині руки.  
Довго плакав рибалонька;  
— „Нема-в мене роду,  
Нема долі на сім світі  
Ходім жити в воду!“  
Підняв її, поцілував.  
Хвиля застогнала,  
Розкрилася, закрилася,  
І сліду не стало...

З того часу ставок чистий  
Заріс осокою;  
Не купаються дівчата,—  
Обходять горою;  
Як угледять, то хрестяться,

І зовуть заклятим.  
Сумно-сумно кругом його...  
А в ночі, дівчата,  
Впливає з води мати  
Сяде по тім боці,—  
Страшна, синя, розхрістана,  
І в мокрій сорочці;  
Мовчки дивиться на сей б'к,  
Рве на собі коси...  
А тим часом синя хвиля  
Ганнусю виносить:  
Голісінька, стрепенеться,  
Сяде на пісочку...  
І рибалка впливає,  
Несе на сорочку  
Баговіння зеленого;  
Поцілує в очі—  
Та і в воду: соромиться  
На гнучкий дівочий,  
На стан голий подивиться...  
І ніхто не знає  
Того дива, що твориться  
Серед ночі вь гаї  
Тільки вітер з осокою  
Шепче; „Хто се, хто се  
Сидить суно над водою,  
Чеше довгі коси?“

---

Вь 1842 г.

## Гамалія.

Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі  
Із нашої України!  
Чи там раду радять, як на Турка стати?  
Не чуємо на чужині.

„Ой повій, повій, вітре, через море  
Та з Великого Лугу,  
Суши наши сльози, заглуши кайдани,  
Розвій нашу тугу!  
Ой заграй, заграй, синесеньке море,  
Та під тими байдаками,  
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,  
Та на сей бік за нами!  
Ой Боже наш, Боже! Хоч і не за нами,  
Неси Ти їх з України:  
Почуємо славу, козацькую славу,—  
Почуємо, та й загинем!“

Отак у Скутарі козаки співали;  
Співали, сердеги, а сльози лились,  
Лилися козацькі, тугу домовляли.  
Босфор аж затрясся, бо з-роду не чув  
Козацького плачу; застогнав широкий,  
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,  
І хвилю, ревучи, далеко-далеко  
У синее море на ребрах послав.  
І море ревнуло Босфорову мову,  
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові  
Тулу журбу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий,  
Аж піна з уса потекла  
„Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?  
Хортице-сестро?“

Загула

Хортиця з Лугом: „Чую, чую!“  
І Дніпр укрили байдаки,  
І заспівали козаки:  
„У Туркені, по тім боці,  
Хата на помості.

Гай, гай! Море, грай,  
Реві, скелі ламай!

Поїдемо в гості.

„У туркені у кишені

Таляри, дукати.

Не кишені трусить,—

Їдем різати, палити,

Братів визволяти!

„У Туркені яничари

І баша на лаві.

Гой-ги, ворогі!

Ми не маєм ваги!

Наша воля й слава!“

Пливуть собі співаючи;

Море вітер чує.

Попереду Гамалія

Байдаком керує.

— Гамаліє! Серце мліє:

Сказилося море

— Не злякає!—І сховались

За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі—в раю Византія

І Скутар дрімає; Босфор клекотить,

Неначе скажений; то стогне, те вие:

Йому Византію хочеться збудити.

„Не буди, Босфоре: буде тобі горе!

Твої білі ребра піском занесу,

У мул поховаю!“—реве синє море—

„Хіба ти не знаєш, яких я несу

Гостей до султана?“

Так море спиняло

(Любило завзятих чубатих Славян).

Босфор скаменувся. Туркеня дрімала,

Дрімав у гаремі ледачий султан.

Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають

Козаки-сордеги. Чого вони ждуть?

По-своєму Бога в кайданах благають

А хвилі на той бік ідуть та ревуть.



„О, милий Боже України!  
Не дай пропасти на чужині,  
В неволі вольним козакам!  
І сором тут, і сором там—  
Вставать з чужої домовини,  
На суд Твій праведний прийти,  
В залізі руки принести,  
І перед всіми у кайднах  
Стать козакові!..“

— „Ріж і бий!

Мордуй невіру-бусурмана!“  
Кричать за муром. Хто такий?  
Гамаліє! Серце мліє:  
Скутарь скаженіє!  
— „Ріжте, бийте!“ на фортеці  
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,  
Ревуть, лютують вороги;  
Козацтво преться без ваги—  
І покотились яничари.

Гамалія по Скутарі—  
По пеклу гуляє,  
Сам хурдигу розбиває,  
Кайдани ламає.

— „Вилітайте, сірі птахи,  
На базар до паю!“  
Стрепенулись соколята,  
Бо давно не чули  
Хрещеної тії мови.  
І ніч стрепенулась:  
Не бачила, стара мати,  
Козацької плати.  
Не лякайся, подивися  
На бенкет казачий!

Кобзарь

Темно всюди, як у будень.—

А свято чимале!

Не злодії з Гамалієм

Ї дять мовчки сало

Без шашлика,

— „Засвіtimo!“

До самої хмари

З щоглистими кораблями

Палає Скутара.

Византія пробуркалась,

Витріщає очі,

Переплива на допомогу,

Зубами скрегоче.

Реве, лютує Византія,

Руками берег достає;

Достала, зикнула, встає—

І на ножах в крові німіє.

Скутарь, мов пекло те, палає;

Через базари кров тече,

Босфор широкий доливає.

Неначе птахи чорні в гаї,

Козацтво сміливе літає:

Ніхто на світі не втече!

Огонь запеклих не пече.

Руйнують мури; срібло-злото

Несуть шапками козаки

І насипають байдаки.

Горить Скутарь, стиха робота

І хлопці сходяться; зійшлись,

Люльки з пожару закурили,

На байдаки—та й потягли,

Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,

Так буцім гуляють,

Та, звичайне—Запорожці,  
Пливучи співають:

„Наш отаман Гамалія,  
Отаман завзятий,  
Забрав хлопців та й поїхав  
По морю гуляти,—  
По морю гуляти,  
Слави добувати,  
Із турецької неволі  
Братів визволяти.  
Ой приїхав Гамалія  
Аж у ту Скутару,—  
Сидять брати—Запорожці,  
Дожидають кари.  
Ой як крикнув Гамалія:  
„Брати, будем жити,—  
Будем жити, вино пити,  
Яничара бити,  
А курені килимами,  
Оksamитом криті!“  
Вилітали Запорожці  
На лан жито жати;  
Жито жали, в копи клали,  
Гуртом заспівали:  
„Слава тобі, Гамаліє,  
На весь світ великий,—  
На весь світ великий,  
На всю Україну,  
Що не дав ти товариству  
Згинуть на чужині!“

Пливуть співаючи; пливе  
По-зад завзятий Гамалія,  
Орел орлят мов стереже.  
Із Дарданелів вітер віє.  
А не женеться Византія:  
Вона боїться, щоб Чернець

Не засвітив Галату знову,  
Або гетьман Іван Підкова  
Не кликнув в море на ралець  
Пливуть собі...

А із-за хвилі  
Сонце хвилю червонить;  
Перед ними море-миле  
Гомонить і клекотить  
Гамаліє! Вітер віє...  
Ось-ось наше море!  
І сховалися за хвилі,  
За живії гори.

---

Въ 1843 г.

## + Розрита могила.

Світе тихий, краю милій,  
Моя Україно!  
За-що тебе сплюндрували,  
За-що, мамо, гинеш?  
Чи ти рано до схід сонця  
Богу не молилась?  
Чи ти діточок неперних  
Звичаю не вчила?  
— „Молилась я, турбувалась,  
День і ніч не спала,  
Своїх діток доглядала,  
Звичаю навчала.  
Виростали мої квіти,  
Мої добрі діти,—  
Панувала і я колись  
На широкім світі;  
Панувала... О Богдане,  
Нерозумний сиу!

Подивись тепер на матір,  
На свою Україну,  
Що колишучи співала  
Про свою долю,  
Що співаючи ридала,  
Виглядала волю!..  
Ой Богдане, Богданочку.  
Як-би була знала—  
У колисці б придушила,  
Під серцем приспала!  
Степи мої запродані  
Жидові, Німці;  
Сини мої на чужині,  
На чужій роботі;  
Дніпро, брат мій, висихає,  
Мене покидає,  
І могили мої милі  
Москаль розриває...  
Нехай рие, розкопує,  
Не своє шукає;  
А тим часом перевертні  
Нехай підростають,  
Та допоможуть Москалеві  
Господарювати.  
Та з матері полатану  
Сорочку знімати!  
Поспішайте ж, недолюдки,  
Матір катувати!"

На четверо розкопана  
Розрита могила...  
Чого вони там шукають?  
Що там схоронили  
Старі батьки?

— Ех, як-би то,  
Як-би то знайшли те, що там схоронили,—  
Не плакали б діти, мати не журилась...

---

Въ 1844 г.

## С о н.

Духъ истины, его же мiръ  
не можетъ прiяти, яко ни  
видить его, ни-же знаетъ  
го.

Іоан. гл. XIV, ст. 17

У всякаго своя доля  
І свій шлях широкий:  
Той Мудрує, той руйнує  
Той неситим оком  
За край свiта зазирає,  
Чи нема країни,  
Щоб загарбать і з собою  
Взять у домовину;  
Той тузами обирає  
Свата в його хаті,  
А той нишком у куточку,  
Гострить нiж на брата;  
А той, тихий та тверезий,  
Богобоязливий,  
Як кішечка підкрадеться,  
Вижде нещасливий  
У тебе час, та й запустить  
Пазурі в печінки,—  
І не благай: не вимолять,  
Ни діти ні жінка;  
А той, щедрий та роскішний  
Все храми мурує,  
Та „отечество“ так любить

Так за ним бідкує,  
Та так з його, сердешного,  
Кров, як воду, точить!..  
А братія мовчить собі,  
Витріщивши очі,  
Як ягнята; „Нехай!“ — каже:  
„Може, так и треба“.

— Так і треба! Бо немає  
Господа на небі!  
А ви в ярмі падаєте,  
Та якогось раю  
На цім світі бажаєте...  
Немає! немає!  
Шкода й праці! Схаменіться:  
Усі на цім світі,—  
І царята і старчата,—  
Адамові діти!  
І той.. і той.. А що-ж то я?  
— Ось-що, добрі люди:  
Я гуляю, бенкетую  
В неділю і в будень;  
А вам нудно, жалкуєте —  
Єй Богу, не чую!  
Не кричіть!—Я свою пью,  
А не кров людскую.

Отак, ідучи по-під-тинню  
З бенкету п'яний у-ночі,  
Я міркував собі йдучи  
Поки доплентавсь до хатини.  
А в мене діти не кричать  
І жінка не лає,—  
Тихо, як у раї,  
Усюди божа благодать:  
І в серці, і в хаті,  
Ото-ж я ліг і спати,

А вже підпилий як засне,  
То, хоч коти гармати,—  
І усом не моргне.

Та й сон-же, сон, на причуд дивний,  
Міні приснився:

Найтверезіший би упився,  
Скулий Жидюга дав би гривню,  
Щоб позирнуть на ті дива;  
Та чорта з-два!

Дивлюсь: так, буцім-то сова  
Летить лугами, берегами,  
Та нетрями,

Та глибокими ярами,  
Та широкими степами,  
Та байраками;

А я за нею, та за нею,  
Лечу й прощаюся з землею.  
— „Прощай, світе! Прощай, земле.

Неприятний краю!  
Мої муки, мої люті  
В хмарі заховаю,  
А ти, моя Україно,  
Безталанна вдово!  
Я до тебе літатиму  
З хмари на розмову,  
На розмову тиху, сумну  
На раду з тобою;  
О-півночі падатиму  
З чистою росою:  
Порадимось, посумуєм,  
Поки сонце встане.  
Поки твої малі діти  
На ворога стануть.  
Прощай же ти, моя нене,  
Удово-небого!



Годуй діток: жива правда  
У Господа Бога!“

Лечу... Дивлюся—аж світає,  
Край неба палає;  
Соловейко в темнім гаї  
Сонце зустрічає,  
Тихесенько вітер віз;  
Степи, лани мріють;  
Між ярами над ставами  
Верби зеленіють;  
Сади рясні похилились;  
Тополі на волі  
Стоять собі, мов сторожа,  
Розмовляють в полі.  
І все то те, вся країна,  
Повита красою,  
Зеленіє, вмивається  
Раньою росою,  
Вмивається, красується,  
Сонце зустрічає,—  
І нема тому почину,  
І краю немає.  
Ніхто його не добає  
І не розруйнує,  
І все-то те... Душє моя!  
Чого-ж ти сумуєш?  
Душе моя убогая!  
Чого марно плачеш?  
Чого тобі шкода?

Хіба ти не бачиш?  
Хіба ти не чуєш людського плачу?  
То глянь, подивися! А я полечу  
Високо-високо за синіє хмари:  
Немає там власти, немає там кари,  
Там сміху людського і плачу не чуть

Он глянь,—у тім раї, що ти покидаєш,  
Латану свитину з каліки знімають,  
З шкурою знімають.—бо нічим обути  
Панят недорослих. А он розпинають  
Вдову за подушне, а сина кують,  
Єдиного сина, єдину дитину,—  
Єдину надію в в'їсько оддають,  
Бо його, бач, трохи... А он-де під тинном  
Опухла дитина голодная мре,  
А мати пшеницю на панщині жне.

А он—бачиш? Очі, очі!

На-що ви здалися?

Чом ви з малку не висохли,

Слізьми не злилися?

То покритка по-під-тинню

З байстрам шкандибає,—

Батько й мати одцурались.

Й чужі не приймають,

Старці навіть цураються...

А панич не знає:

З двадцятою, недолюдок,

Душі пропиває.

Чи Бог бачить із-за хмари

Наші сльози, горе?

Може, й бачить, та помога—

Як і оті гори

Предковічні, що політі

Кровію людською!..

Душе моя убогая,

Лишенько з тобою!

Упьємося отрутою,

В крижі ляжем спати,

Пошлем думу аж до Бога,

Його роспитати:

Чи довго ще на цім світі

Катам панувати?

Лети ж, моя думо, моя люта муко!  
Забери з собою всі лиха, всі зла,  
Свое товариство! Ти з ними росла,  
Ти з ними кохалась; їх тяжки руки  
Тебе повивали. Бери ж їх, лети,  
Та по всьому небу орду розпусти!

Нехай чорніє, червоніє,  
Полум'ям повіє,  
Нехай знову ригà змія,  
Трупом землю криє.  
А без тебе я де-небудь  
Сердце заховаю.  
А тим часом пошукаю  
На край-світа раю.

І знов лечу по-над землею,  
І знов прощаюся я з нею.  
Тяжко матір' покидати  
У безверхій хаті,  
А ще гірше дивитися  
На сльози та лати.  
Лечу, лечу, а вітер віє;  
Передо мною сніг біліє;  
Кругом бори та болота;  
Туман, туман та пустота,  
Людей не чуть, — не знать і сліду  
Людської страшної ноги...

„І вороги й не вороги,  
Прощайте! В гості не приїду.

Упивайтесь, бенкетуйте:  
Я вже не почую—  
Один собі на вік-віки  
В снігу заночую.  
І поки ви дознаетесь,  
Що ще єсть країна

Неполита слізьми, кровью,  
То я одпочину,  
Одпочину...“

Аж слухаю—

Загули кайдани  
Під землею. Подивлюся...  
О, люде поганій!  
Де ти взявся? Що ти робишь?  
Чого ти шукаєш  
Під землею? Ні! Вже, мабуть,  
Я не заховаюсь  
І на небі! За-що ж кара?  
За-що міні муки?  
Кому що я заподіяв?  
Чийі тяжкі руки  
В тілі душу закували,  
Серце запалили  
І галичі силу—  
Думи розпустили?

За-що, не знаю, а караюсь  
І тяжко караюсь!  
І коли я спокутую?  
Колі дїжду краю?  
Не бачу й незнаю.

Заворушилася пустиня...  
Мов із тісної домовини  
На той останній страшний суд  
Мерці за правдою встають.

То не вмерлі, не зариті  
Не суда ідуть просити:  
Ні, то люди, живі люди,  
В кайданак сабиті,  
Із нор золото виносять,  
Щоб польку залити  
Неситому. То каторжні!

А за-що? Те знає  
Вседержитель; а, може, ще  
Й Він не добачає!  
Он-де злодій штепований  
Кайдани волочить;  
Он разбойник катований  
Зубами скрегоче,—  
Недобитка, товариша  
Зарізати хоче;  
А між ними, запеклими,  
В кайдани убраний,  
Царь всесвітній, царь волі, царь  
Штепом увінчаний,  
В муці, в каторзі—не просить,  
Не плаче, не стогне:  
Раз добром налите серце—  
В-вік не прохолоне.

А де-ж твої думи, рожеві квіти?  
Доглядані, смілі, викохані діти?  
Кому ти їх, друже, кому передав?  
Чи, може, на-віки в серці заховав?  
Ой не ховай, брате! Розсип їх, розкидай!  
Зійдуть і ростимуть, і вийдуть з них люди.  
Чи ще митарство, чи вже буде?  
Буде, буде, бо холодно,  
Мороз розум будить.

---

І знов лечу. Земля чорніє.  
Дримає разум, серце мліє.  
Дивлюсь: хати по-над шляхами,—  
То город із стома церквами;  
А в городі, мов журавлі,  
Нагодовані, обуті  
І кайданами окуті,  
Муштруються. Далі гляну,—

У долині, мов у ямі,  
На багнищі город мріє;  
Над ним хмарою чорніє  
Туман тяжкий... Долітаю,—  
То город без краю.

Чи то турецький.

Чи то німецький?

А мож: те, що й московський!

Церкви та палати,

Та пани пузаті,

І ні однісінької хати!

Смеркалося. Огонь... огнём

Кругом запалало,

Аж злякався.— „Ура! Ура!

Ура!“ закричали.

„Цу-цу, дурні! Скаменіться!

Чого се ви раді?

Що орете?“— „*Экой хохол!*

*Не знаєть параду!* .

Штовхаюсь я; аж землячок

Спасибі признався,

З цинковими гудзиками:

„Гдѣ ты здѣсь узялся?

— „З України“— „Да какъ же ты

*И говорить не вмієшь*

*По здѣшньому?*“— „Ба ні,—кажу,—

Говорить я вмію,

Та не хочу.“— „*Экой чудакъ!*

*Я все входы знаю;*

*Я здѣсь служу; коли хочешь,*

*Въ дворець попытаюсь*

*Веести тебя. Только, знаєшь,*

*Мы, братъ, просеящени,—*

*Не поскупись полтинкомъ!*“

— „Цур тобі, мерзений  
Коламарю!“

І зробився  
Я знову незримий  
Та й пропхався у палати.  
.  
.  
.  
Сміх і сльози! От пішов я  
Город озирати.  
Там ніч, як день. Дивлюся я:  
Палати, палати  
По-над тихою рікою,  
А берег общитий  
Увесь каменем. Дивуюсь,  
Мов несамовитий.  
Як то воно зробилося  
З калюжкі такої  
Таке диво! Отут крові  
Полило людської  
І без ножа! По тим боці  
Твердиня й дзвіниця,  
Мов та швайка загострена,  
Аж чудне дивиться,  
І дзигарі теленькають.  
От я повертаюсь—  
Аж кінь летить, копитами  
Скелю розбиває.  
А на коні сидить охляп,  
У свиті—не свиті,  
І без шапки, якимсь листом  
Голова повита.  
Кінь басує,—от-от річку,  
От-от перескочить,  
А він руку протягає,  
Мов світ увесь хоче  
Загарбати. Хто-ж се тикий?  
От собі й читаю,  
Що на скелі наковано;

„Первому Вторая“  
Таке диво поставила.

. . . . .  
Тяжко міні стало,  
Так, мов я читаю  
Історію України.  
Стою, заміраю.  
А тим часом тихо тихо  
Та сумно співає  
Щось такеє невидиме:

„Із города, із Глухова  
Полки виступали  
З заступами на лінію,  
А мене послали  
У столицю з козаками  
Наказним гетманом

. . . . .  
Що зробив ти з козаками?  
Болота засипав  
Благородними кістками!  
Поставив столицю  
• На їх трупах катованих  
І в темній темниці  
Мене вольного гетмана,  
Голодом замучив  
У кайданах!..  
І Бог не розлучить  
Нас с тобою...

. . . . .  
На вік-віки. Тяжко міні  
Вітать над Невсю!  
України далекої,  
Може, вже немає...  
Полетів би, подивився,  
Так Бог не пускає.  
Може, Москва випалила



І Дніпро спустила  
В синє море? розкопала  
Високі могили,  
Нашу славу? Боже милий!  
Зжалься, Боже милий!“

Та й замовкло. Дивлюся я:  
Біла хмара криє  
Сіре небо; а в тій хмарі—  
Мов звір в гаї виле.  
То не хмара,—білі птахи  
Хмарою спустились  
Над царем тим мусянжовим  
І заголосили:

.....

Разлетілись, розсипались.  
Сонечко вставало;  
А я стояв, дивувался,  
Та аж страшно стало.  
Уже вбогі ворушились,  
На труд поспішали,  
І москалі на розпуттях  
Уже муштрувались.  
По край улиць поспішали  
Заспані дівчата,  
Та не з дому, а до-дому:  
Посилала мати  
На цілу ніч працювати,  
На хліб заробляти.  
А я стою, похилившись,  
Думаю, гадаю:  
„Як-то тяжко той насушний  
Люди заробляють!“

От і братія сипнула  
У сенат писати

Та підписувать, та драти  
І з батька і з брата.  
А між ними і землячки  
Де-де поглядають:  
По-московськи так і чешуть,  
Сміються та лають  
Батьків своїх, ще з-малечку  
Цвенькати не вчили  
По-німецьки, а то тепер  
І кисни в чорнилі...  
П'явки, п'явки! Може батько  
Остатню корову  
Жидам продав, поки вивчив  
Московської мови.

Україно, Україно!  
Отсе твої діти,  
Твої квіти молодії  
Чорнилом політі,  
Московською блекотою,  
В німецьких теплицях  
Заглушені. Плач, Вкраїно,  
Бездітна вдовице!

.....  
Отакое-то

Приснилося диво!  
Чудне якесь! Таке тільки  
Сниться юродивим  
Та п'яницям. Не здивуйте,  
Брати мої милії  
Я не своє розказував,  
А те, що приснилось.

---

## Дивочії ночі.

Висушили карі очі  
Дивочії рочі.  
Черниця Марьяна.

Розплелася густа коса  
Аж до пояса,  
Розкрилися перси-гори—  
Хвилі серед моря,  
Засіяли карі очі—  
Зорі серед ночі,  
Білі руки простяглися,—  
Так-би й обвилися  
Кругомъ стану, і в подушку  
Холодну впилися  
Тай залякли, тай замерли,  
З плачемъ рознялися:  
„На-що міні коса-краса,  
Очі голубині,  
Стан мій гнучий... коли нема  
Вірної дружини,  
Немає з ким полюбитись,  
Серцем поділитись...  
Серце мое! Серце мое!  
Тяжко тобі битись  
Одинокому! З ким жити.—  
З ким, світе лукавий,  
Скажи міні?... На-що міні  
Тая слава!.. слава...  
Я любить, я жити хочу,  
Серцем—не красою!  
А міні ще й завидують,  
Гордою і злою  
Злиї люди нарікають:  
А того й не знають,  
Що я в серці заховала...

Нехай нарікають,—  
Гріх їм буде... Боже милій!  
Чому ти не хочеш  
Укорить свої темні,  
Тяжкі міні ночі!  
Бо я в-день не одинока—  
З полем розмовляю,—  
Размовляю і недолю  
В полі забуваю.  
А в-ночі..“

Та й онімїла,  
Сльози полилися...  
Бїлі руки простяглися,  
В подушку впилися,

## Чигирин.

*Велич.*  
*Григорій*

Чигирине, Чигирине!  
Все на світі гине  
І святая твоя слава,  
Як пилина, лине  
За вітрами холодними,  
В хмарі пропадає.  
Над землею летять літа,  
Дніпро васихає.  
Розсипаються могили,  
Високі могили,  
Твоя слава,—і про тебе,  
Старче малосилий,  
Ніхто й слова не промовить,  
Ніхто й не покаже,  
Де ти стояв, чого стояв,  
І на сміх не скаже!

*Григорій*

За-що боролись ми з панамцї?  
За-що ми різались з Ордами?  
За-що скородили списами  
Татарські ребра? Засівали,

І рудою поливали,  
І шаблями скородили.  
Що-ж на ниві уродило?  
Уродила рута, рута—  
Волі нашої отрута.

*Тук м*  
А я, юродивий, на твоїх руїнахъ  
Марно сльози трачу. Заснула Україна,  
Бурьяном укрилась, цвіллю зацвіла,  
В калюжі, в болоті серце прогноїла,  
І в дупло холодне гадюкъ напустила,  
А дітям надію в степу отдала.

А надію

Вітер по полю розвіяв,  
Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить  
На неокраїнім крилі!  
Нехай же серце плаче, просить  
Святої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,  
Мій друже єдиний!

Прослав-еси степи, ліси  
І всю Україну!  
Спи-ж, новитий Жидовою,  
Поки сонце встане,  
Поки тії недолитки  
Поростуть—гетьмани!

*Пок. П*  
Помолившись, і я б засунув...

*7 с 1320*  
Так думи прокляті  
Рвуться душу запалити,  
Серце розірвати.  
Не рвіть, думи, не паліте!  
Може, верну знову  
Мою правду безталанну,  
Мое тихе слово;  
Може, викую я з його

До старого плуга  
Новий леміш і чересло,  
І в тяжкі упруги,  
Може, зорю перелиг той,  
А на перелозі.  
Я посію мої сльози,  
Мої щирі сльози.  
Може, зайдуть і виростуть  
Ножі обоюдні,  
Розпанахають погане,  
Гниле серце, трудне,  
І вицідять сукровату,  
І наллють живої  
Козацької тії крові  
Чистої, святої,  
Може, може... а між тими,  
Між ножами—рута  
І барвінок розівьється,  
І слово забуте,  
Мое слово тихе, сумне,  
Богобоязливе  
Згадається,—і дівоче  
Серце боязливе  
Згадається,—і дівоче  
Стрепенеться, як рибонька.  
І мене згадає...  
Слово моє, сльози мої,  
Раю ти мій, раю!

*Злиден*

*встає*

Спи, Чигрине! Нехай гинуть  
У ворога діти!  
Спи, гетьмане, поки встане  
Правда на сім світі!

---

## Хустина.

У неділю не гуляла  
Та на шовки заробляла  
Та хустину вишивала,  
Вишиваючи співала:  
„Хустиночко мережана  
Вишиваная!

Вигаптую, подарую  
А ви мене поцілує...

Хустино моя  
Мальованая!

Здивуються в-ранці люди,  
Що в сироти хустка буде  
Мережаная,  
Мальованая.

А я косу розплітаю,  
З дружиною похожаю...

Доленько моя,  
Матінко моя!“

Отак вона вишивала,

У віконце поглядала:  
Чи не ревуть круторогі?  
Чи не йде чумаць з дороги?

Іде чумаць з-за Лиману  
З чужим добром, безталанний,  
Чужі воли погоняє  
Тоганяючи співає

„Доле моя, доле!

Чом ти не такая,  
Як инша чужая?

Чи я пью-гуляю?

Чи сили не маю?

Чи до тебе доріженьки

У степи не знаю?

---

## Сова.

Породила мати сина  
В зеленій діброві;  
Дала йому карі очі  
І чорні брови.  
Китайкою повивала  
Всіх святих благала,  
Та щоб йому всі святи  
Талан-долю слали:  
„Пошли тобі, Матір-Божа,  
Тії благодаті,  
Всього того, чого мати  
Не зуміє дати!“  
До схід сонця воду брала  
В барвінку купала,  
До півночі колихала,  
До світа співала;

„Е-е... лю-лі...

Питала зозулі,—  
Зозуля кувала,  
Правдоньку казала.  
Буду сто літ жити,  
Тебе годувати,  
В жупані ходити,  
Буду понувати:  
Ой виростешь, сину,  
За півчварта року,  
Як княжа дитина,  
Як ясень високий,  
Гнучкий і дебелий,  
Щасливий, веселий  
І не одинокий.  
Найду тобі рівню,  
Хоч за морем синім,  
Або крамарівну,



Або сотниківну.  
Таки панну, сину,  
У червоних черевиках,  
В зеленім жупані,  
По світлиці похожає,  
Як пава, як пані,  
Та з тобою розмовляє...  
В хаті, як у раї;  
А я, сину, на покуті  
Тільки поглядаю.

Ой сину, мій сину,  
Моя ти дитино!  
Чи є кращий на всім світі,  
На всій Україні!  
Нема кращого й не буде,—  
Дивуйтеся, люди!  
Нема кращого!.. А долю...  
Долю роздобуде!"

Ой зозуле, зозуленько,  
На-що ти кувала?  
На-що ти їй довгі літа.  
Сто літ накувала?  
Чи э-ж така на сім світі  
Слухняная доля?  
Ох, як би то!.. Вміла-б мати  
З німецького поля  
Своїм діточкам закликать  
І долю і волю,  
Та-ба... А зле безталання  
Зострінеться всюди.—  
І на шляху і без шляху, —  
Усюди, де люди."

Кохалася мати сином,  
Як квіткою в гаї,

Кохалася... А тим часом  
Батько умірає.  
Осталася удовою,  
Хоч і молодою,  
І не одна... Та все-ж тяжко...  
З горем та нудьгою,  
Пішла вона до сусідів  
Поради просити...  
Присудили сусідоньки  
У наймах служити.  
Ізниціла, ізмарніла,  
Кинула господу,—  
Пішла в найми... не минула  
Лихої пригоди.  
І день і ніч працювала,  
Подушне платила...  
І синові за три копи  
Жупанок купила,  
Щоб і воно—удовине—  
До школи ходило.

Ой талане, талане,  
Удовиний поганій!  
Чи ти в полі, чи ти в гаї—  
Обідраний цигане,—  
З бурлаками гуляєш?  
Тече вода і на гору  
Багатому в хату,  
А вбугому в яру треба  
Криницею копати.  
У багатих ростуть діти—  
Верба при долині;  
А у влови одним-одно,  
Та й те, як билина.

Діждалася вдова долі,  
Зросту того сина:  
І письменний і вродливий,

Квіточка-дитина!  
Як у Бога за дверима,  
Вдова панувала,  
А дівчата лицялися,  
І рушники дбали.  
Полюбила багатая —  
Не поцілувала;  
Вишивала шевком хустку—  
Не подарувала.  
Крались злидні із-за моря  
В удовину хату,  
Та й підкрались: стал чопц в  
В кайдани кувати,  
Та повезли до прийому  
Битими шляхами.  
Пішла й вдова з матерями—  
З дрібними сльозами.  
    Де на ніч ставали—  
    Сторожу давали,  
    Стару вдову до обозу  
    Та й не допускали.

Ой привезли до прийому,  
Чуприни голити:  
Усе дрібні, усе малі,  
Все богатих діти;  
Той каліка-недоріка,  
Той не вміє стати,  
Той горбатий, той богатий,—  
Тих чотири в хаті,  
Усі не в-лад, усіх назад,—  
В усіх доля—мати.  
    А у вдови одиц син,  
    Та й той як раз під аршин

Покинула знову хату.  
Синову господу

Пішла в найми, за хліб черствий,  
Жидам носить воду,—  
Бо хрещені не приймають:  
— „Стара, кажуть, стала  
Не здужає...“—і огризок  
В вікно подавали  
Христа ради... Не дай, Боже,  
Такого дожити!  
Не дай, Боже, в багатого  
І пить попросити!

По копійці заробляла,  
Копу назбирала,  
Та до сина лист писала,  
У військо послала,—  
Полегшало. Минає рік,  
І другий минає;  
І четвертий, і десятий—  
А чутки минає.  
Нема чутки. Що тут робить?  
Треба торбу брати  
Та йти... іти собак дражнить,  
Од хати до хати.  
Взяла торбу, пішла селом,  
На вигоні сіла,  
І в село вже не верталась,  
Ден і ніч сиділа  
Коло коворот... А літо  
За літом минає,  
Помарніла, скалічила,—  
Ніхто й не пізнає.  
Та й кому там пізнавати  
Каліку убогу!  
Сидить собі та дивиться  
В поле, на дорогу.  
І світає, і смеркає,  
А москаля—її сина—  
Немає, немає...

По над ставомъ у-вече;  
Хитається очеретрі  
Дожидає сина мати  
До досвіта вечерять  
По-над ставом у-вечері  
Шепочеться осока,  
Дожидає въ темнім гаї  
Дівчинонька козака.

По-над ставом вітер віє  
Лози нагинає;  
Плаче мати—одна въ хаті,  
А дівчина,—в гаї.  
Поплакала чорнобрива,  
Та й стала співати;  
Поплакала стара мати,  
Та й стала ридати.  
І молилась, і ридала,  
Кляла все на світі.  
Ох, тяжкі ви, безталанні,  
У матері діти!

Скалічені старі руки  
До Бога здіймала,  
Свою долю проклинала,  
Сина вимовляла;  
То од жалю одходила  
І мовчки журилась  
Та на шлях той недалекий  
Крізь сльози дивилась,—  
І день і ніч дивилася,  
Та й стала питати:  
„Чи не чув хто, чи не бачив  
Москаля-салдата,  
Мого сина?.. „Ніхто не чув,  
Ніхто і не бачив.  
Сидить вона не йде в село,

Не пита й не плаче.  
Одуріла! І цеглину  
Муштрує,—то лає,  
То годує, як дитину,  
Й сином називає  
І нищечком—тихесенько,  
Крізь сльози, співає:

Змія хату запалила.  
Дітям каші наварила,  
Поморщила постолі,—  
Полетіли москалі,  
Сірі гуси в ирій, в ирій,  
По чотири, по чотори,  
Полетіли—„гел-гел!“—  
На могилі орел,—  
На могилі, серед ночі,  
У козака вийма очі  
А дівчина в темнім гаї  
Його з війська виглядає“...

В-день лазила по смітниках,  
Черепки збирала,  
Примовляла,—то синові  
Гостинця ховала;  
А у-ночі розхрістана  
І простоволоса  
Селом ходить,—то співає,  
То страшно голосить.  
Люди лаяли... бо, бачте,  
Спать їм не давала  
Та кропиву під їх тином  
І бурьян топтала.  
Діти бігали з паліччям  
У-день за вдовою  
По улицам та, сміючись,  
Дражнили с о в о ю...

## Пустка.

(М. С. Щепкину).

Заворожи міні, волхве,  
Друже сивоусий!  
Ти вже серце запечатав,  
А я—ще боюся...  
Боюся ще погорілу  
Хату руйнувати;  
Воюся ще, мій голубе,  
Серце поховати!..  
Може, вернеться надія  
З тією водою  
Цілющою, живущою—  
Дрібною сльозою;  
Може, вернеться в некриту  
Пустку зімувати,  
І укриз і нагріє  
Погорілу хату,  
І вимете, і виміє  
І світло засвітить;  
Може, ще раз прокинуться  
Мої думи-діти;  
Може, ще раз пожурюся;  
З дітками заплачу;  
Може, ще раз сонце правди  
Хоч крізь сон побачу!

---

## Н. В. Гоголю.

За думою дума роєи вилітає:  
Одна давить серце, друга—роздирає,  
А третья тихо-тихесенько плаче  
У самому серці—може й Бог не бачить

Кому ж її покажу я,  
І хто тую мову  
Привітає, угадає  
Великеє слово?  
Всі оглухли, похилились  
В кайданах—байдуже!..  
Ти смієшся а я плачу,  
Великий мой друже!  
А що вродить з того плачу?  
Бурьян, мабуть, брате!  
Не заревуть в Україні  
Вольнії гармати,  
Не заріже батько сина,  
Своєї дитини,  
За честь, славу, за братерство,  
За волю Вкраїни.  
Не заріже: викохас  
Та й продасть в різниці  
Москалеві... Се-б-то, бачиш,  
Лепта удовиці  
Престолові „отечеству“  
Та Німоті плата...  
Нехай, брате! А ми будем  
Сміятись та плакати.

---

Въ 1845 г.

## Невольник.

(Посвята).

Думи мої молодїи,  
Понуриї діти,—  
І ви мене покинули!..  
Пустку натопити



Нема кому... Остався я,  
Та не сиротою,  
А з тобою, молодю,  
Раю мій, покою,  
Моя зоре досвітняя,  
Єдина думо  
Пречистая! Ти вітаєш,  
Як у того Нюми  
Тая Німфа Егерія;  
Так ти, моя зоре,  
Просіяєш надо мною,  
Ніби заговориш,  
Усміхнешся. Дивлюся я  
Нічого не бачу.  
Прокинуся—серце плаче,  
І очі заплачуть.  
Спасибі, зіронько!

Минає

Неясний день мій; вже смеркає.  
Над головою вже несе  
Свою неклепаную косу  
Косарь непевний... мовчки скосить!  
А там—і слід мій занесе  
Холодний вітер. Все минає!..  
Здаєш, може, молодая,  
Вилиту сльозами  
Мою думу, і тихими,  
Тихими речами  
Проговориш: „я любила  
Його на сім світі,  
Й на тім світі любитиму“..  
О, мій тихий світе,  
Моя зоре вечірняя!  
Я буду вітати  
Коло тебе, і за тебе  
Господа благати!  
Кобзарь

I.

Той блукає за морями,  
Світ пережодає,  
Долі, доленьки шукає,—  
Немає, немає,  
Мов умерла! А той рветься  
З усієї сили  
За долею... от-от догнав,  
І—бебех в могилу!  
А в іншого сиромахи  
Ні хати, ні поля,  
Тільки торба; а з торбини  
Виглядає доля,  
Мов дитинка; а він її  
Лає, проклинає  
І за чвертку закладає—  
Ні, не покидає!  
Як репях той, учепиться  
За латані поли,  
Та й збирає колосочки  
На чужому полі;  
А там—снопи, а там—скирти,  
А там—у палатах  
Сидить собі сиромаха  
Мов у своїй хаті.  
Такая-то доля тая,—  
Хоч і не шукайте!  
Кого схоче—сама найде,  
У колисці найде.

Ще на Українаї веселі  
І вольні пишались села  
Тоді, як праведно жили  
Старий козак і диток двоє;  
Ще за Гетьманщини старої  
Цавно се діялось колись.

Так, коло полудня, в неділю,  
Та на Зелених ще й Святках,  
Під хатою в сорочці білій  
Сидів, з бандурою в руках,  
Старий козак.

— „І так, і сяк!“

Старий міркує, размолвляє;  
„І треба б,“—каже—„й трохи шкода!  
А треба буде; два-три года  
Нехай по світу погуляє  
Та сам своєї пошукає,  
Як я шукав колись... Ярино!  
А де Степан?“— „А он під тином,  
Неначе вкопаний стоїть“  
— „А я й не бачу! А ідіть  
Лишень сюди, та йдіть обоє...  
А ну-те, діти, отакої!“  
І вшкварів по струнах.

Старий грає, а Ярина  
С Степаном танцює;  
Старий грає, примолвляє,  
Ногами танцює:

„Як-би міні лиха та лиха,  
Як-би міні свекрівонька тиха,  
Як-би міні чоловік молодий,  
До другої ме ходив, не любив!“

Ой гоп, чики-чики!  
Та червоні черевики,  
Та троїсті музики,—  
Од віка до віка  
Я любила б чоловіка!“

„Ой гоп, заходивсь.

Зробив хату, оженивсь,  
І піч затопів,  
І вечерять наварив.“—

„А ну-те, діти, отакої!“

І старий піднявся;  
Як ударить, як ушкварить,  
Аж у боки взявся!  
„Чи так, чи не так,  
Уродив постернак,  
А Петрушку  
Криши в юшку—  
Буде смак, буде смак!  
Ой так—таки так,  
Оженився казак,  
Кинув хату  
І кимнату,  
Та й потяг у байрак.“

—„Ні, не та вже, підтопталась  
Стара моя сила;  
Утомився. А все це ви  
Так розворушили.  
О, бодай вас! Що-то літа!  
Ні Вже, не до-ладу...  
Минулося! Іди лишень  
Полуднувать пагодь;  
Гуляючи, як той казав,  
Шматок хліба ззісти...  
Іди ж, доню! А ти, сину,  
Послухаеш вісти.  
Сідай лишень!

Як убили

Твого батька Йвана  
В Шляхетчині, то ти ще був  
Маленьким, Степане,  
Ще й не лазив.“—“То я не син?!  
Я чужий вам, тату?!”—  
—„Та не чужий! Стривай лишень!  
От умерла й мати  
Таки твоя, а я й кажу

Покійній Марині,  
Моїй жінці: „А що — кажу —  
Возьмім за дитину —  
Тебе б-то це...“ — „Добре“ — каже  
Покойна Марина, —  
„Чому не взять?“ — Взяти тебе  
Ми тай спарували  
З Яриночкою до купи...  
А теперь осталося  
Ось що робить: ти на літі,  
І Ярина зріє;  
Треба буде людей шукать,  
Та що-небудь діять.  
Як ти скажеш?“ — „Я не знаю...  
Бо я думавъ... тее...“  
— „Що Ярина сестра тобі?  
А воно — не тее;  
Воно просто: любітеся,  
Та й з Богом до шлюбу!  
А поки що, треба буде  
І на чужі люди  
Подивитись, як там живуть:  
Чи орють,  
Чи не на ораному сіють, —  
І просто жнуть,  
І немолоченее віють,  
Так як і мелють і їдять, —  
Все треба знать.  
Так от як, друже: треба в люди  
На рік, на два піти  
У наймити;  
Тоді й побачимо, що буде.  
Бо хто не вміє заробить,  
То той не вмітиме й пожити.  
А ти як думаєш, небоже?..  
Не думай! Коли хочеш знать,  
Де лучче лихом торгувать,

Іди ти в Січ. Як Бог поможе,  
Там наїсися всіх хлібів;  
Я їх чимало папоїв,—  
І досі нудно, як згадаю!  
Коли здобудеш—принесеш,  
А коли згубиш—поживеш  
Моє добро! Та хоч звичаю  
Козацького наберешся  
Та побачиш світа,—  
Не такого, як у бурсі,  
А живі мислі те  
З товариством прочитаєш,  
Та по-молодечій  
Будеш Богу молитися,  
А не по чернечій  
Харамаркать. Отак, сину;  
Помолившись Богу,  
Осідлаєм буланого,  
Та й гайда в дорогу!  
Ходім лишень полуднувать,  
Чи ти вже, Ярино,  
Змайструвала нам що-небудь?  
Отаке-то, сину!..“  
—„Уже; таточку!“ озвалась  
Із хати Ярина.

## II.

Не їсться, не пьється, і серце не бьється,  
І очі не бачать, не чуть голови,  
Неначе немає, ніби неживий,—  
Замість шматка хліба, за кухоль береться.  
Дивиться Ярина та нишком сміється:  
—„Що се йому стало? Ні їсти, ні пити,  
Нічого не хоче! Чи не занедужав?—  
Братіку Степане, що в тебе болить?  
Ярина питає. Старому байдуже

Ніби-то й не чує.—Чи жать, чи не жать,  
А сіяти треба!“ старий промовляє,  
Ніби-то до себе. „А ну-мо вставать!  
До вечерні, може, ще пошкандибаю.

А ти, Степане, ляжеш спать,  
Бо завтра рано треба встать  
Та коня сідлать“.

—„Степаночку, голубчику!

Чого се ти плачеш?  
Усміхнися, подивися!  
Хіба ти не бачиш  
Що й я плачу? Разсердився?  
Бог знає на кого,  
Та й зо мною не говорить,  
Утечу, ей-Богу,  
Та й сховаюсь у бур'яні...  
Скажи бо, Степане!  
Може, й справді нездужаєшь?  
Я з'лля достану,  
Я побіжу за бабою...  
Може, це з пристріту?“

—„Ні, Ярино, мое серце,  
Мій рожевий квіте!  
Я не брат тобі, Ярино!  
Я завтра покину  
Тебе й батька, —на чужині  
Де-небудь загину;  
А ти мене й не згадаєш,  
Забудеш, Ярино,  
Свого брата!“ —Схаменися!  
Ей-Богу, з пристріту!  
Я не сестра? Хто-ж оце я?  
О, Боже, мій світе!  
Що тут діять? Батька нема,  
А він занедужав,  
Та ще й умре. О, Боже мій!  
А йому, й байдуже,—

Мов сміється. Степаночку!  
Хіба ти не знаєш,  
Що без тебе і таточка  
І мене не стане?—  
— „Ні, Ярино, я не кину,  
А тільки поїду  
Недалеко. А на той рік  
Я до вас приїду  
З старостами, за тобою  
Та за рушниками.  
Чи подаєшь?“— „Та цур тобі  
З тими старостами!  
Ще й жартує...“— „Не жартую,—  
Єй-Богу Ярино,  
Не жартую!“— „То це й справді  
Ти завтра покинеш  
Мене й батька? Не жартуєшь?  
Скажи-бо, Степане!  
Хіба й справді не сестра я?“  
— „Ні, мое кохання,  
Моє серце!“— „Боже ж ти мій!  
Чому я не знала?  
Була б тебе не любила  
І не цілувала...  
Ой-ой, сором! Геть од мене!  
Пусти мене! Бачиш,  
Який добрий! Та пусти-бо!  
Єй-Богу, заплачу...“

І заплакала Ярина,  
Як тая дитина,  
І крізь сльози промовляла:  
„Покине! покине!“  
Як той явір над водою,  
Степан похилився;  
Щирі сльози козацькі  
В серці запеклися,



Мов у пеклі. А Ярина  
То клене, то просить.  
То замовкне, подивиться,  
І знов заголосить.  
Не чулися, як смерклося!  
І сестру і брата,  
Ніби скованих до-купи,  
Застав батько в хаті.

І світ настав, а Ярині  
Не спиться, ридає.  
Уже Степан із криниці  
Коня напуває;  
Й вона з відрами побігла,  
Ніби за водою  
До криниці. А тим часом  
Запорожську зброю  
Старий виніс із комори;  
Дивиться, радіє,  
Приміряє, ніби знову  
Старий молодіє,  
Та и заплакав.— „Зброе моя,  
Зброе золотая!  
Літа мої молодії,  
Сило молодая!  
Послужи, моя ти зброе,  
Молодій ще силі,  
Послужи йому так щиро,  
Як міні служила!“

Вернулися од криниці.  
І Степан лідлає  
Коня, свого товариша,  
Й жупан одягає;  
А Ярина дає сброю,  
На порозі стоя;  
Степан її надіває,  
Та плачуть обое.

І шаблюка, мов гадюка,  
Й ратище-дрючина,  
Й самопал семипяденний  
Повис за плечима.  
Аж зомліла, як узріла;  
І старий заплакав,  
Як побачив на коневі  
Такого юнака.  
Веде коня за поводи  
Та плаче Ярина;  
Старий батько іде рядом,  
Научає сина,  
Як у війську пробувати,  
Старших шанувати,  
Товариство поводити,  
В табор не ховатись.  
— „Нехай тебе Бог заступить!“  
Як за селом стали,  
Сказав батько,—та всі троє  
Разом заридали.

Степан гукнув, і курява  
Шляхом. піднялася.  
— „Не барися, мій синочку!  
Швидче повертайся!“  
Сказав старий. А Ярина,  
Мов тая ялина  
При долині, похилилась.  
Мовчала Ярина,  
Тільки сльози утирає,  
На шлях поглядає;  
Із куряви щось вигляне  
І знов пропадає;  
Ніби шапка, через поле  
Котиться, чорніє;  
Проподає, мошечкою  
Тільки-тільки мріє,—

Та й пропало. Довго-довго  
Сояла Ярина  
Та дивилась, чи не вирне  
Знову комашина  
Із куряви. Не вирнула,—  
Пропала. І знову  
Заплакала Яриночка.  
Тай пішла до-дому.

III.

Минають дні, минає літо:  
Настала осінь,—шеластить  
Пожовкле листя. Мов убитий,  
Старий під хатою сидить:  
Дочка нездужає Ярина;  
Його єдина дитина  
Покинуть хоче! З ким дожить,  
Добити віку-вікового?  
Згадав Степана молодого,  
Загадав свої благі літа,—

Згадав, та й заплакав  
Богатий сивий сирота:

— „В Твоїх руках все на світі  
Твоя всюди воля!  
Нехай буде так, як хочеш,—  
Така моя доля!“—  
Старий вимовив, і нишком  
Богу помолився,  
Та й пішов собі з-під хати  
В садок походити.

І барвінком, і рутою,  
І рястом квіччає  
Весна землю, мов дівчину  
В зеленому гаї;  
І с. нечко серед неба

Опинилось—стало,  
Мов жених той молодую,  
Землю оглядало.  
І Ярина вийшла з хати  
На світ божий глянуть,—  
Ледве вийшла; усміхнеться,  
То ніде, то стане,  
Розглядає, дивується,  
Та любо, та тихо,  
Ніби вчора народилась...  
А лютее лихо  
В самім серці ворухнулось  
І світ запалило.  
Як билина підкошена,  
Ярина схилилась;  
Як з квіточки роса в-ранці,  
Сльози полилися.  
Старий батько коло неї,  
Як дуб, похилився.

Одужала Яриночка.  
Ідуть люди в Київ  
Та в Почаїв помолитись,  
Ї вона йде з ними.  
У Київі великому  
Всіх святих благала;  
У межигорського Спаса  
Тричі причащалась;  
У Почаєві святому  
Ридала-молилась,  
Щоб Степан той, доля тая  
Їй хоча приснилась.  
Не приснилась!.. Вернулася.  
Знову забіліла  
Зіма біла. За зімою  
Знов зазеленіла  
Весна божа. Вийшла з хати

На світ дивуватись  
Яриночка, та не Бога  
Святого благати,  
А нищечком у ворожки  
Про його спитати.

І Ворожка ворожила,  
Пристріт замовляла,  
Талан долю та весілля  
З воску виливала.  
— „Он бачиш, кінь осідланий  
Топає ногою  
Під козаком? А он-де йде  
Дідусь з бородою  
Аж до колін. Ото гроші!  
Як би догадався  
Козак отой злякать діда...  
Злякав!—та й сховався  
За могилу, лічить гроші...  
А он знову шляхом  
Козак іде, ніби старець,—  
То, бач, ради страху,  
Щоб Ляхи або Татари  
Часом не спіткали.“  
І радесенька Ярина  
До-дому верталась.

#### IV.

Уже третій і четвертий  
І пятий минає,—  
Не малий рік, а Степана  
Немає, немає!  
І стежечка-доріжечка,  
Яром та горою  
Утоптана до ворожки,  
Поросла травною.

Нема його! У чорниці  
Косу розплітає  
Безталанна; коло неї  
Падає, благає  
Старий батько,—хоч літечко,  
Хоч Петра діждати,  
Хоч Зеленої неділі...

Діждались, і хату  
Уквіччали гарнесенько,  
І в сорочках білих  
Невеселі, мов сироти,  
Під хатою сіли.  
Сидять собі та сумують;  
Слухають: щось грає,  
Мов на кобзі на улиці,  
І ніби співає...

### Д У М А.

„У неділю вранці-рано  
Сине-море грало;  
Товариство кошового  
На раді прохало:  
„Благослови, отамане,  
Байдаки спускати,  
Та за Тендер погуляти,  
Турка пошукати“.  
Чайки й байдаки спускали,  
Гарматами рештували,  
З Дніпрового гирла широкого випливали,  
Серед ночі темної,  
На морі синьому,  
За островом Тендером потопали,  
Пропадали...  
Один потопав,  
Другий виривав,

Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою  
махав

І зично гукає:

„Нехай вам, панове товариство, Бог допо-  
магає!“

І в синій хвилі потопає,  
Пропáдає.

Тільки три чайки, слава Богу,  
Отамана курінного,

Сироти Степана молодого,  
Сине море не втопило.

А в турецьку землю агарянську  
Без кормиг прибило.

Тоді сироту Степана,  
Козака лейстрового,

Отамана молодого,  
Турки-яничари ловили,

З гармати гримали,  
В кайдани кували,

В тяжкую неволю завдавали...

Ой, Спасе наш Мижигорський,  
Чудотворний Спасе,

І лютому ворогові  
Но допусти впасти

В турецькую землю, в тяжкую неволю  
Там кайдани по три пуда.

Отаманам—по чотири...

І свита божого не бачать, не знають,

Під землею камінь ламають,  
Без сповіді святої умірають,

Як собаки здихають,  
Пропадають.

Ізгадав сирота Степан в неволі

Свою далеку Україну,  
Нерідного батька старого,

І коника вороного,

І нерідную сестру Ярину...

Плаче, ридає,  
До Бога руки здімає,  
Кайдани ламає,  
Утікає на вольную волю...  
Уже на третьому полі  
Турки-яничари догнали,  
До стовпа вязали,  
Очі виймали,  
Гарячим залізом випікали,  
В кайдани кували,  
Въ тюрьму посадили  
Тай замурували“...

V.

Отак на улиці, під тинном,  
Ще молододий кобзарь стояв  
І про невольника співав.  
За тинном слухала Ярича,  
І не дослухала—упала.  
— „Стапаночку! Степаночку!“—  
Кричала, ридала,—  
„Степаночку, моє серце!  
Де-ж це ти барився?  
Тату! тату! Їдїть сюди,  
Їдїть, подивїться!“—  
Прийшов старий, розглядає,  
І свого Степана  
Не пізнає,— таке з його  
Зробили кайдани!

— „Сину ти мій безталанний  
Моя ти дитино!  
Де ти в світі погибаєш,  
Сину мій єдиний?“

Плаче старий та ридає.  
Й Степан сліпий плаче,



Невидющими очима  
Мов сонце побачив.  
І беруть його під руки,  
І ведуть у хату;  
І вітає Яриночка,  
Мов рідного брата;  
І голову йому змила,  
І ноги умила,  
І в сорочці тонкій, білій  
За стіл посадила;  
Годувала, напувала  
Положила спати  
У кімнаті,—і тихенько  
Війшла з батьком з хати.

Через тиждень без старості  
За степана свата  
Старий свою Яриночку,—  
І Ярина в хаті...  
— „Ні, не треба, мій таточку,  
Не треба, Ярино!“  
Степан каже; „Я загинув,  
На-віки загинув!  
За що ж свої молодії  
Ти літа погубиш  
З калікою?.. Ярино!..  
Насміються люди,  
І Бог святий покаре,  
І прожене долю  
З цієї хати веселої  
На чужее поле.  
Ні Ярино! Бог не кине  
І знайде дружину;  
А я піду в Запорожжя!  
Там я не загину,—  
Нагодують“.

— „Ні, Степане,

Моя ти дитино!  
 І Господь тебе покине,  
 Я кти нас покинеш,  
 Оставайся, Степа́ночку!  
 Коли нехоч братись,  
 То так будем: я—сестрою  
 А ти будеш братом,  
 І дітьми йому обоє,  
 Батькові старому.  
 Не йди од нас, Степаночку,  
 Не кидай нас знову!  
 Не покинеш?..“ — „Ні, Ярино!“  
 І Степан остався.  
 Зрадів старий, мов маленький,  
 Аж за кобзу взявся;  
 Хотів вшкварить „метелицю“  
 З усієї сили,  
 Та не вшкварив...

Під хатою

Усі трое сіли.  
 „Роскажи ж ти нам, Степане,  
 Про свою недолю;  
 Бо й я таки гуляв колись  
 В турецькій неволі.“  
 — „Ото-ж мене, вже сліпого,  
 На світ випускали  
 З товариством. Товариство  
 На Січ прямувало,  
 І мене взяли з собою,  
 І через Балкани  
 Простали ми в Україну  
 Вольними ногами;  
 А на тихому Дунаю  
 Нас перебігають  
 Січовики-Запорожці  
 І в Січ завертають...

І розказують, і плачуть,  
Як Січ руйнували,  
Як Москалі срібло-злото  
І свічи забрали  
У Покрови; як козаки,  
В-ночі утікали,  
І на тихому Дунаю  
Новим Кошем стали;  
Як цариця по Кіюву  
З Нечосом ходила,  
І Межигорського Спаса  
В-ночі запалила,  
І по Дніпру у золотій  
Галері гуляла,  
На пожар той поглядала,  
Нишком усміхалась;  
І як степи запорожські  
Тоді поділили,  
І панам на Україні  
Люд закріпостили;  
Як Кирило з старшинами  
Пудром обсипались  
І в цариці, мов собаки,  
Патинки лизали.  
Отак, тату! Я щастливий,  
Що очей не маю,—  
Що нічого того в світі  
Не бачу й не знаю...  
Ляхи були,—усе взяли,  
Кров повипивали,  
А Москалі і світ божий  
В путо закували.

„Отак-то! Тяжко тату,  
Із своєї хати  
До Турчина поганого  
Б сусіди прохатись!

Тепер, кажуть, в Слободзеї  
Останки збірає  
Головатий, та на Кубань  
Хлопців підмовляє...  
Нехай йому Бог поможе!  
А що з того буде—  
Святий знає! Почуємо,  
Що розкажуть люди“.

Отак вони що-день божий  
У-двох розмовляли  
До півночи, а Ярина  
Господарювала,  
Та святих отих благала...  
Таки- ж ублагала:  
На всеїдній у неділю  
Вона спарувалась  
З сліпим своїм...

Такее-то  
Скоїлось на світі,  
Мої любі дівчаточка,  
Рожевії квіти!  
Такее-то! Одружились  
Мої молодії.  
Мож воно й не до ладу,  
Та що маю діять,  
Коли таке сподіялось?

Рік уже минає,  
Уже й другий. З дружиною  
Ярина гуляє  
По садочку. Старий батько  
Сидить коло хати,  
Та вчить внука пузанчика  
Чолом оддавати...

Е П І Л О Г

Оце і вся моя дума...  
Не сдивуйте, люди!  
Те, що було—минулося  
І знову не буде!  
Минулися мої сльози;  
Не рветься, не плаче  
Поточене старе серце,  
І очі не бачать  
Ні тихої хатиночки  
В забутому краю,  
Ні тихої долиночки,  
Ні темного гаю;  
Ні дівчини молоді  
Й малої дитини  
Я не бачу щасливої:  
Все плаче, все гине!  
І рад би я сховатися,  
Але де?—Не знаю.  
Скрізь неправда, де не гляну,  
Скрізь Господа лають!  
Серце вяне, засихає.  
Замерзають сльози...  
І втомивсь я, самотній,  
На самій дорозі.  
Отак-то! Не здивуйте,  
Що вороном кричу:  
Хмара сонце заступила,—  
Я світа не бачу.  
Ледве-ледве о-півночі  
Серцем прозираю,  
І немоцну мою думу  
За світ посилаю —  
Сілющої й живущої  
Води пошукати;  
Як ніколи, то й принесє

І покропить в хаті.  
І засвітить огонь чистий,  
І сумно і тихо  
Розказує про весілля,—  
Звертає на лихо...

Тепер міні про сліпого  
Сироту кінчає.  
Але як довести краю,  
І сама не знає:  
Бо не було того дива,  
Може, спокон-віку,  
Щоб щаслива була жінка  
С сліпим чоловіком!

Отже сталось таке диво!  
Год, другий минає,  
Як побрались; а дивіться—  
В-купочці гуляють  
По садочку. Старий батько  
Сидить коло хати  
Та вчить внука маленького  
Чолом оддавати.

## Суботів.

Стоїть в селі Суботові  
На горі високій  
Домовина України—  
Широка глибока,  
Ото церква Богданова;  
Там-то він молився,  
Щоб Москаль добром і лихом  
З козаком ділився.  
Мир душі твоїй, Богдане,  
Не так воно сталось:  
Москалики, що зустріли,  
То все очухрали;

Могили вже разривають,  
Та грошей шукають;  
Льохи твої розкупають  
Та тебе ж і лають,  
Що й за труди не находять...  
Отак-то, Богдане!  
Занапастив-еси вбогу  
Сироту Вкраїну!  
За те ж тобі така дяка..  
Церкву-домовину  
Нема кому полагодить!  
На тій Україні,  
На тій самій, що з тобою  
Ляха задавила,—  
Байстриюки Єкатерины /  
Сараною сіли.  
Отаке-то, Зіновію,  
Олексіїв друже!  
Тї все оддав приятелям,  
А їм і байдуже!  
Кажуть, бачиш, що „все-то те  
Таки й було наше,  
А що ми тільки наймали  
Татарам на пашу  
Та Полякам“... Може й справді!  
Нехай і так буде!  
Так сміються ж з України  
Сторонні люди...  
Не смійтеся, чужі люди!  
Церква-домовина  
Розвалиться, а з-під неї  
Встане Україна  
І розвіє тьму неволі,  
Світ правди засвітить,  
І помоляться на волі  
Невольничі діти!

---

# Кавказ.

(Якову де-Бальмену).

„Кто дасть главъ моей воду  
и очамъ моимъ источникъ слезъ,  
и плачуся день и ночь о побѣн-  
ныхъ“.

Иеремія, гл. IX, ст. 1.

За горами гори, хмарами повиті,  
Засіяні горем, кровію політі;  
Спокон-віку Прометейя  
Там орел карає,  
Що-день божий довбе ребра  
Й серце розбиває;  
Розбиває, та не випье  
Живущої крови,—  
Воно знову оживає,  
І сміється знову.  
Не вмирає душа наша,  
Не вмирає воля:  
І неситий не виоре  
На дні моря поля,  
Не скує душі живої  
І слова живого  
Не понесе слави Бога,  
Великаго Бога.

Не нам на прю з Тобсю стати,  
Не нам діла Твої судити:  
Нам тільки плакати, плакати, плакати,  
І хліб насущний замісити  
Кровавим потом і сльозами.  
Кати знущаються над нами.  
А правда наша п'яна спить!  
Коли ж вона прокинеться?  
Коли одпочити



Ляжеш, Боже, утомлений,  
І нам даси жити?  
Ми віруєм Твоїй силі  
І слову живому:  
Встане правда, встане воля,  
І Тобі одному  
Поклоняться всі язики  
Во віки і віки.  
А поки-що—течуть ріки,  
Криваві ріки!..

За горами гори, хмарами повиті.

Засіяні горем, кровію політі!

Отам-то . . . . .  
. . . . . Лягло кістьми  
Людей миштрованих чимало.  
А сльоз? а крові? . . . . .  
. . . . . А дівочих,  
Пролитих нишком серед ночі?  
А матерніх горячих сльоз,  
А батьковских, старих, кривавих?  
Не ріки,— море розлилось,  
Огненне море! . . . . .

„Чурек і сакля—все твоє,—

Воно не прошене й не дане,  
Ніхто не візьме за своє,  
Не поведе тебе в кайданах.  
У нас... На те письменни ми,  
Читаєм Божії глаголи,—  
І од глибокі тюрми

. . . . .  
Усі ми в золоті—і голі.  
До нас в науку! Ми навчим,  
По-чому хліб і сіль по-чим...

Ми не погани,—

Ми-настоящі христіяни:  
Храми, ікони,  
Усе добро, сам Бог у нас!

Нам тільки сакля очі коле:  
Чого вона стоїть у вас,  
Не нами дана? Й чом ми вам  
Чурек-же ваш, та вам не кинем,  
Як тій собаці? Й чом ви нам—  
Платить за сонце не повинні!  
Тай тільки-ж то!..  
Ви малим сити!—А за те,  
Як-би ви з нами подружились,  
Багато-б де-чого навчились.  
У нас же й світа!.. Як на те—  
Одна Сибір неісходима!  
А тюрем? люду? Що й лічить!  
Од Молдаванини до Финна—  
На всіх язиках все мовчить...  
Бо благоденствує. У нас  
Святу библію читає  
Святий чернець, і навчає.

.....  
Ви ще темні,  
Догматами не просвіщенні!  
У нас навчіться! В нас дери,  
Дери та дай, і прямо в рай,  
Хоч і рідню всю забори!  
У нас—чого то ми не вмієм?  
Т зорі лічим, гречку сієм,  
Французів лаєм, продаєм  
Або у карти програєм  
Людей,—не Негрів, а таких,  
Таки хрещеніх, та—простих.  
Ми не Гишпане! Крии нас, Боже,

Щоб крадене перекупать  
Як ті Жиди: ми по закону! "...

По закону апостола

Ви любите брата?  
Суєслові, лицеміри,  
Господом прокляті!

Ви любите на братові  
Шкуру, а не душу,  
Та й лупите по закону:  
Дочці на кожушок,  
Жінці на патинки,  
Байстриюкові на придане,  
Собі ж на те, що не знають  
Ні діти, ні жинка!

За кого-ж Ти роспинався,  
Христе, Сине Божий?  
За нас добрих, чи за слово  
Істини? чи, може,  
Щоб ми з Тебе посміялись?  
Воно так і сталось!

Храми, капиці і ікони,  
І ставники і мірри дим,  
І перед образом Твоїм  
Неутомимі поклони—  
За кражу, за війну, за кров,—  
Щоб братню кров пролити, просим,  
А потім в дар Тобі проносим  
З пожару вкрадений покров...

Просвітились!.. Та ще хочем  
Других просвітити,  
Сонце правди показати

Сліпим, бачиш, дітям.  
Все покажем,—тільки дайте  
Себе в руки взяти:  
Як і тюрми мурувати,  
Кайдани кувати,  
Як носить їх, і як плести  
Кнути узловаті.  
Як лягати і як спину  
Під них підставляти,—

Всьому навчим! Тільки дайте  
Взяти свої гори,—

Останії, бо взяли вже

І поле, і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,  
Мій Якове любий! . . . . .  
О, друже, мій добрий, друже незабутий!  
Живою душою в Україні вітай:  
Літай з козаками по-над берегами,  
Розриті могили в степу наглядай,  
Заплач з козаками дрібними сльозами  
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки-що—мої думи,

Мое люте горе,  
Сіятиму: нехай ростуть  
Та з вітром говорять...  
Вітер тихий з росою  
Тії думи аж до тебе.  
Братньою сльозою  
Ти їх, друже, привітаєш,  
Тихо прочитаєш,—  
І могили, степи, гори,  
І мене згадаєш.

---

**Н**е завидуй багатому:

Багатий не має  
Ні привязні, ні любови,  
Він все те наймає;  
Не завидуй могучому,  
Бо той заставляє;  
Не завидуй і славному:  
Славний добре знає,

Що не його люди люблять,  
А ту тяжку славу,  
Що він кров'ю та сльозами  
Вилле на забаву.

І мододі, як зидуться,  
То любо та тихо,  
Як у раю, а дивишся—  
Ворушиться лихо...

Не завидуй же нікому,  
Дивись кругом себе:  
Нема раю на всім світі,  
Хіба що на небі!

---

## „Єретик“ або „Іван Гус“.

ПОСЛАНІЄ СЛАВНОМУ П. І. ШАФА  
РИКОВІ.

Запалили у сусіда  
Нову добру хату ·  
Сусіди злі; нагрилися,  
Та й полягли спати,  
І забули теплий попіл  
По полю розвіять.  
Лежить попіл на разпутті,  
А в попелі тліє  
Огню іскра великого,  
Тліє, не вгасає,  
Підпалу жде, як той местник  
Часу дожидає,  
Злого часу. Тліла іскра,  
Тихо дотлівала  
На разпутті широкому,  
Та й гаснути стала.

Отак Німота запалила  
Велику хату, і семью,  
Семью Славян роз'єдинила,

І нишком-тихо упустила  
Усобиць лютюю змію.

Полилися ріки крові,  
Пожар погасили,  
А Німчики пожарище  
Й сиріт поділили.  
Виростали у кайданах  
Славянської діти.  
І забули у неволі,  
Що вони на світі  
А на давнім пожарищі  
Искра братства тліла,—  
Дотлівала, дожидала  
Рук твердих та смілих.  
І дождалась. Презрив-еси  
В попелі, глибоко  
Огонь добрий, смілим серцем,  
Смілим орлім оком;  
І засвітив, любомудре,  
Світоч правди, волі  
І Славян семью велику  
Во тьмі і неволі  
Перелічив до одного,—  
Перелічив трупи,  
А не славян,—і став-еси  
На великих купах,—  
На разпутті всесвітньому,—  
Ізекіїлем.  
І, о диво! Трупи встали  
І очі розкрили;  
І брат з братом обнялися,  
І проговорили  
Слово тихої любо  
На-віки і віки.  
І потекли в одно море  
Славянської ріки.

Слава тобі, любомудре,  
 Чеху-Славянине,  
 Що не дав ти потонути  
 В німецькій пучині  
 Нашій правді! Твоє море  
 Славянськеє, нови,  
 Затого вже буде повне,  
 І попливе човен  
 З широкими вітрилами  
 І з добрим кормилом,  
 Попливе на вольним морі,  
 На широких хвилях.  
 Слава ж тобі, Шафарику,  
 Во-віки і віки,  
 Що звів-еси в одно море  
 Славянський ріки.

Привітай же в своїй славі:  
 І мою убогу  
 Лепту, думу немудрую  
 Про Чеха святого,  
 Великаго мученика,  
 Про славного Гуса!  
 Прийми, отче! А я нишком  
 Богу помолюся,  
 Щоб усі Славяне стали  
 Добрими братами  
 І синами сонця правди,  
 І еретиками  
 Отаками, як Констанцький  
 Єретик великий:  
 Мир мирові подарують  
 І славу во віки!

I.

Камень, его-же небрегоша зы-  
ждушіи, сей бысть во главу угла;  
оть Господа бысть сей и есть  
дивен во очесѣх нашихъ.

Псаломъ CXVII, ст. 22.

„Кругом неправда і неволя,  
Народ замучений мовчить,  
А на апостольскім престолі  
Чернець годований сидить,  
Людською кровію торгує  
І рай у найми оддає.  
О, Боже! Суд Твій правий всує,  
І всує царствіє Твоє!  
Разбійники, людоїди  
Правду поборолі,  
Осміяли Твою славу  
І силу і волю!  
Люди стогнуть у кайданах,  
Немає з ким взятись,  
Розкуватись,—одностойне,  
Односердне стати  
За Євангеліє правди,  
За темніі люди.  
Нема кому! Боже, Боже!  
Чи то-ж і не буде?  
Чи настане великий час  
Небесної кари?  
Чи разломим три корони  
На гордій тіарі?  
Разломимо!.. Благослови  
Не на месть і муки,  
Благослови мої, Боже,  
Нетвердіі руки  
Й слово тихее! О, Боже!  
Чи вони ж почують?..“

. . . . .



Отак

У келії своїй правдивий  
Іван Гус думав розкувати  
Народ замучений, і диво  
Святее диво показати  
Очам незрячим.

„Поборюсь!

За правду Бог! да совершиться!..“  
І в Вафлеємськую каплицю  
Пішов молитися вірний Гус.

---

## II. ПАПСЬКА БУЛЛА.

„Во імя Господа Христа,  
За нас распятого на дереві,  
І всіх апостолів святих,  
Петра і Павла особливо,  
Ми вирішаємо гріхи  
Святою буллою цією  
Рабині Божій,—отій самій,  
Що водили по улицах  
В Празі позавчора;  
Отій самій, що хилалась  
По шинках, по станах,  
По чернечих переходах,  
По келіях п'яна;  
Ота сама заробила  
Та буллу купила:  
Теперь свята!..“

— „Боже, Боже

Беликая сило!

Беликая славо! Зглянься на людей!  
Одпочинь од карі у святому раї!  
За-що пропадають, за що Ти караш  
Своих і покирних і добрих і добрих дітей!

За щò закрів їх добрі очі  
І вільний розум окував  
Кайданми лихої ночі?!  
Прозріте, люди—день настав!  
Просніться, Чехи,—змийте луду,  
Розправте руки,—будьте люди,  
А не посмішище ченцям!  
Разбойники, кати в тіарах,  
Все потопили, все взяли,  
Мов у Московії Татари,  
І нам сліпим передали  
Свої догмати. Кров, пожари,  
Всі зла на світі, війни, чвари,  
Пекельних мук безкрай ряд,  
І повен Рим байстрат—  
От їх догмати і їх слава!  
То явна слава!... А тепер  
Святим положено конклавом  
Хто без святої булли вмер,—  
У пекло просто! Хто ж заплатить  
За буллу в-двое,—ріж хоч брата,  
Окрème пани і ченця,  
І в рай їи кінець-кінцям!  
У злодія вже злодій краде,  
Та ще й у церкві!.. Гади, гади!  
Чи напилися ви, чи ні  
Людської крові?—Не міні,  
Великий Господни, простому,  
Судить великії діла  
Твоєї волі! люті зла  
Не дієш без вини нікому!“

І плакав Гусь, молитву дія,  
І гірко плакав; люд мовчав  
І дивувався: що він діяв?  
На кого руки піднімав?  
„Дивіться, люди! Ось де булла,  
Що я читав!“— І показав

Перед народом. Всі здрігнули:  
Іван Гус буллу розірвав!

Із Вифлеємської каплиці  
Аж до всесвітньої столиці  
Луна гогочучи, неслась;  
Ченці ховаються: мов кара,  
Луна в конклаві отдалась,—  
І похилилася тіара...  
Шопочеться Авіньона  
З римськими ченцями;  
Шепочуться антипапи,  
Аж трясуться стани  
Од шопоту. Кординали,  
Як гадюки, вьются  
Круг тіари, та нищечком,  
Мов коти, гризуться  
За мишеня. Та й як таки?  
Однієї шкури  
Така сила! А м'ясива!  
Аж здрігнули мури,  
Як зачули, що у Празі  
Загелкали *гуси*  
Та з орлами летять, б'ються...  
Конклав схаменувся,  
Зібрав раду. Положили:  
Одностайне стати  
Проти Гуса, і в Констанцу  
Всіх ворон скликати,  
Та й стерегти, яко мога,  
І з-верху і з-долу,  
Щоб не втікла тая птаха  
На славянське поле.

### III.

Як та галич поле крила—  
Ченці повалили

До Констанцу; шляхи, степи,  
Мов сарана вкрили:  
Барони, герцоги, і дюки,  
Псарі, герольди, шинкарі,  
І трубадури—кобзарі,  
І шляхом військо, мов гадюки.  
За герцогинями—Німота:  
Хто з соколами на руках,  
Хто пішки, верхи на ослах,—  
Так аж кишить! Все на охоту,  
Мов гад у ирїй, поспіша.  
О, Чеху! Де твоя душа?  
Дивись, що сили повалило,  
Мов Сарацина воювать  
Або великого Аттілу:  
У Празі глухо гомонять,  
І цесаря, і Вячеслава,  
І той собор тисячеглавий  
У голос лають,—не хотять  
Пускати в Констанц Івана Гуса.  
—„Жив Бог! Жива душа моя!  
Брати, я смерти не боюся!  
Я докажу отим зміям!  
Я вирву їх несите жало!..“  
І Чехи Гуса прожали,  
Мов діти батька ..

---

Задвонили у Констанці  
Рано в усі дзвони;  
Збиралися кардинали  
Гладкі та червоні,  
Мов бугаї в загороду,  
І прелатів лаа:  
І три папи, і баронство,  
І вінчані глави,—  
Зібралися, мов іуди

На суд нечестивий  
Против Христа. Свари, гоміи,  
Те реве, те виє,  
Як та орда у таборі  
Або Жиди в школі...  
І—всім разом заціпило!..

Мов кедр серед поля  
Ливанського,— у кайданах  
Став Гус перед ними  
І окинув нечестивих  
Орліми очима.  
Затрусилась, побіліли.  
Мовчки озирали  
Мученика.— „Чого мене,—  
Чи на прою позвали?  
Чи дивиться на кайдани?“

— „Мовчи, Чеше смілий...“ —  
Гадюкою зашипіли,  
Звірем заревіли:  
„Ти еретик! Ти еретик!  
Ти сієш росколи,  
Усобища розвіваєш,  
Святійшої волі  
Не приймаєш!.. Одно слово—  
Ти Богом проклятий!  
Ти эретик! Ти еретик!...“ —  
Ревли прелати,—  
„Ти усобник! Одно слово  
Ти всіми проклятий!...“  
Подивився Гус на папи,  
Та й вийшов з палати!...  
„Побороли! Побороли!...“ —  
Мов обеленли.

— „Автодафе! Автодафе!...  
Гуртом заревіли.

І цілу ніч бенкетували  
 Ченці, барони,—всі пили  
 І, п'яни, Гуса проклинали,  
 Аж поки дзвони загули.  
 І світ настав... Ідуть молитися  
 Ченці за Гуса. З-за гори  
 Червоне сонце аж горить,—  
 І сонце хоче подивитися,  
 Що будуть з праведним творить?..

Задзвонили в усіх дзвони,  
 І повели Гуса  
 На Голгофу у кайданах...  
 І не стрепенувся  
 Перед огнем, став на йому  
 І молитву діє:

„О, Господи милосердий!

Що я заподіяв  
 Оцім людям, твоїм людям?  
 За-що мене судять?  
 За-що мене розпинають?  
 Люди! Добри люди!  
 Молітеся, неповинні:  
 І з вами те буде!  
 Молітеся! Люті звірі  
 Прийшли в овніх шкурах  
 І пазурі розпустили:  
 Ні гори, ні мури  
 Нехай схвають! Розіллється  
 Червоне море  
 Крови,—крови з дітей ваших...  
 О, горе! о, горе!  
 Он-де вони,—в ясных ризах...  
 Їх люті очі...“

— „Пали! Пали!..“

„Уже крови...“

— „Пали! Пали!..“

— „Крови, крови хочуть!  
Крови вашої!...“—І димом  
Праведного вкрило.

— „Моліться! Моліться!  
Господи, помилуй,  
Прости Ти ім, бо не знають...“

Та й не чути стало!  
Мов собаки, коло огню  
Кругом ченці стали:  
Боялися, щоб не виліз  
Гадиною з жару  
Та не повис на короні  
Аба на тіарі.

Погас огонь; дунув вітер  
І попіл розвіяв.  
І бачили на тіарі  
Червоного змія  
Прості люди. Пішли ченці  
Й Те Деум співали;  
Розійшлися по трапезах  
І трапезували—  
І день, і ніч, аж попухли.  
Малою семьею  
Зійшлись Чехи; взяли землі  
З-під костра, і з нею  
Пішли в Прагу.

#### Отак Гуса

Ченці осудили.  
Запалили... та Божого  
Слова не спалили.  
Не вгадали, що вилетить  
*Орел* із-за хмари,  
Замість *гуся*—і розклює  
Бисоку тіару,  
Байдуже їм! Розлетілись,

Мов тії ворони,  
З кровавого того свята.  
Ченці і барони  
Розвернулись у будинках,  
І гадки не мають:  
Бенкетують, та инколи  
Те Deum співають.  
Все зробили... Поstrівайте,—  
Он над головою  
Старий Жижка з Тоборова  
Махнув булавою.

---

## Холодний яр.

У всякого своє лихо;  
І в мене те лихо;  
Хоть не своє,—позичине,  
А все-таки лихо.  
На-що б, бач-ся, те згадувать,  
Що давно минуло,  
Будить Бог-знає колишнє?  
Добре, що заснуло!..  
Хоть би й Яр той! Вже до його  
І стежки малої  
Не осталося, і здається,  
Що ніхто й ногою  
Не ступив там,—а згадаеш,  
То була й дорога  
З монастиря Мотриного  
До Яру страшного.  
У Яр тоді сходилися,  
Мов із хреста зняті,  
Батько з сином,  
І брат з братом,  
Одностаїне стати  
На ворога лукавого,



На лютого Ляха.  
В Яру колись гайдамаки  
Табором стояли,  
Лагодили самопали,  
Ратища стругали.

Де-ж ти дівся, в Яр глибокий  
Протоптанний шляху?  
Чи сам заріс темним лісом?  
Чи то засадили  
Нові кати, щоб до тебе  
Люди не ходили  
На пораду: що їм діять  
З добрими панами,  
Людоїдами лихими,—  
Новими Ляхами?  
Не сховаєте: над Яром  
Залізник вітає,  
Та на Умань поглядає  
Гонту вижидає.  
Не ховайте, не лопчіте  
Святого закона.

. . . . .  
Бо ви й самі не знаєте,  
Що . . . коять,  
А кричите, ще несете  
І душу, і шкуру  
„За отечество“! Єй-Богу.  
Овеча натура!  
Дурний шию підставляє  
И сам не знає, за-що,  
Та ще й Гонту зневажає,  
Ледаче ледащо!  
*„Гайдамаки—не воини,  
Разбойники, воры,  
Пятно въ нашей исторіи!“*  
Брешеш, людоморе:

За святую правду, волю  
Розбійник не стане,  
Не розкує закований  
У ваші кайдани.  
Народ темний; не заріже  
Лукавого сина;  
Не розиб'є живе серце  
За свою країну!...  
Ви—розбійники неситі,  
Голодні ворони!  
По якому правдивому,  
Святому закону  
І землею, всім даною,  
І сердешним людом  
Торгуєте? Стережітьсь,  
Бо лихо вам буде,  
Тяжке лихо. Дуріть дітей  
І брата сліпого,  
Дурить себе, чужих людей,  
Та не дуріть Бога!  
Бо в день радості над вами  
Роспадеться кара  
І повіє новий огонь  
З Холодного Яра!

---

Не женися на багатій,  
Бо вижене з хати;  
Не женися на убогій,  
Бо не будеш спати.  
Оженись на вольній волі,  
На козацькій долі:  
Яка буде, така й буде,—  
Чи гола, то й гола!  
Та ніхто не дскупає  
І не розважає;

Чого болить? і де болить?—  
Ніхто не питає.

У-двох, кажуть, і плакати  
Мов легше неначе.  
Не потурай: легше плакати,  
Як ніхто не бачить!

---

## Великий льох.

(Містерія).

Положилъ еси насъ сосѣ-  
домъ нашимъ подражаніе и  
поруганіе сущимъ окрестъ  
насъ. Положилъ еси насъ въ  
притчу во языцѣхъ, покива-  
нію главы въ людехъ.

Псаломъ XLIII, ст. 14—15

### І. ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли  
Через Суботове і сіли  
На похиленому хресті  
На старій церкві.— „Бог простить:  
Ми пташки-душі, а не люди!  
А відсіля видціше буде,  
Як розкопуватимуть льох.  
Коли-б вже швидче розкопали!  
Тоді б у рай нас повпускали!  
Бо так сказав Петрові Бог:  
„Тоди їх в рай ми повпускаєм,  
Як все Москаль позабірає,  
Як розкопа Великий льох.“

Перша душа.

„Як була я людиною,  
То Прісею звалась;  
Я отутечки й родилась,  
Тут і виростала;  
Отут було на цвинтарі  
Я з дітьми гуляю,  
З тим Юрусем гетманенком  
У піжмурки граюсь;  
А гетманша, було, вийде  
Та й кликне в будинок.  
Он-де клуня: отам міні  
І фиг і родзинок,  
Всього міні понадає  
І на руках носить.  
А до гетьмана як прийдуть  
Із Чигрина гості,  
То це й шлють, було, за мною  
Одягнуть, обують,  
І гетман бере на руки,  
Носить і цілує...  
Отак-то я в Суботові  
Росла-виростала,  
Як квіточка, і всі мене  
Любили й кохали,  
І нікому я нічого,  
Ні-же злого слова,  
Не сказала. Уродлива  
Та й ще чорнобрива!  
Всі на мене залищались,  
І сватати стали;  
А у мене, як на тее ж,  
І рушники ткались.  
От-от була б полавала,  
Та лихо зустріло

Вранці-рано, в Пилипівку,  
Як-раз у неділю,  
Я йшла за водою.  
(Вже й криниця тая  
Засунулись і висохла,  
А я все літаю!)  
Дивлюсь—гетман з старшиною...  
Я води набрала,  
Та в-повні шлях перейшла їм,  
А того й не знала,  
Що віин їхав в Переяслав

. . . . .  
І вже ледве я не-ледве  
Донесла до хати  
Оту воду. Чом я з нею  
Відер не побила?..  
Батька, матирь, себе, брата,  
Собак отруїла  
Тою клятою водою!  
От за-що караюсь,  
От за-що мене, сестрички,  
І в рай не пускають!“

Друга душа.

„А, мене, мої сестрички,  
За те не пустили,

. . . . .  
Я була ще недоліток,  
Як Батурич славний  
Москва в-ночі запалила,  
Чечеля убила,  
І старого і малого  
В Сеймі потопила.  
Я між трупами валялась  
У самих палатах  
Мазепиних. Коло мене

І сестра і мати  
Зарізані, обнявшись,  
Зо мною лежали.  
І на-силу то, на-силу  
Мене одірвали  
Од матері неживої.  
Що вже я просила  
Московського копитана,  
Щоб и мене вбили!  
Ні, не вбили, а пустили  
Москалям на грище...  
На-силу я сховалася  
На тім пожарищі!  
Одна тільки і осталась  
В Батурині хата.  
І в тій хаті поставили

*... ..*  
Я йшла з водою  
Повз хатину, а він міні  
Махає рукою:  
Звелів коня напоїти.  
А я й напоїла;  
Я не знала, що я тяжко,  
Тяжко согрішила.  
Ледве я дійшла до хати,  
На порозі впала...

*... ..*  
Мене похвалила  
Та бабуся, що осталась  
На тій пожарині,  
Та що й мене привітала  
В безверхій хатині.  
А на завтра й вона вмерла  
І зотліла в хаті,  
Єо нікому в Батурині  
Було поховати.

Уже й хату розкидали,  
І сволок з словами  
На вугілля попалили,—  
А я над ярами  
І степами козацькими  
І досі літаю;  
А за що мене карають,  
Я й сама не знаю!  
Мабуть, за те, що всякому  
Служила, годила,

.....

### Третя душа.

„А я в Каневі родилась;  
Щей й не говорила,  
Мене мати ще сповиту  
На руках носила,

.....

В Канів до Дніпрові,  
А я з матірью сиділа  
На горі в доброві.  
Я плакала; я не знаю,  
Чи їсти хотилось,  
Чи, може, що в маленької  
На той час боліло?  
Мене мати забавляла,  
На Дніпр поглядала,  
І галеру золотую  
Міні показала,  
Мов будинок; а в галері  
Князі і всі сили,—  
Воеводи, а між ними

.....

Я глянула, усміхнулась—  
Та й духу не стало!  
Й мати вмерла! В одній ямі

Обох поховали.  
От за-що, мої сестриці,  
Я теперь караюсь,  
За-що мене на митарства  
Й досі не пускають!  
Чи я знала, ще сповита,  
. . . . .

„Смеркається. Полетимо  
Ночувати в Чуту:  
Як що буде робитися,  
Відтіль буде чути!“

Схопилися білесенькі  
І в ліс полетіли,  
І на гілонці на дубі  
Ночувати сіли.

---

## II. ТРИ ВОРОНИ.

### Перша.

— Крав! крав! крав!  
Крав Богдан крам,  
Та повіз у Київ,  
Та продав злодіям  
Той крам, що накрав.

### Друга.

— Я в Парижі була  
Та три злота з Радзивилом  
Та с Потоцьким пропила.

### Третя.

— *Через мостъ идетъ чортъ.*  
*А Коза по водъ:*  
*Быть бѣдъ! Быть бѣдъ!*



Отак кричали і летіли  
Ворони з трьох сторон, і сили  
На маяку, що на горі,  
Посеред лісу, усі три;  
Мов на мороз понадувались,  
Одна на другу позирали,  
Неначе три сестри старі,  
Що дівували, дівували,  
Аж поки мохом поросли.

Перша.

— Оце тобі, а се тобі!

Я оце літала  
Аж у Сібір, та в одного  
Декабриста вкрала  
Трохи жовчі, От, бачите,  
Й є чим розговітись!  
Ну, а в твоїй Московщині  
Є чим поживитись?  
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

— Є, сестриці, много!  
Три указа накаркала  
На одну дорогу.

Перша.

— На яку се? На ковану...  
Ну, вже наробила!

Третя.

— Да шесть тысячъ въ одной  
верстѣ.  
Душъ передушила.

Перша.

Та не бреши, бо тільки пять.  
Та й то з фоном-Корфом!  
Ще й чваниться, покузує  
На чужу роботу...  
Капустниця закурена!  
А ви, мосці-пані,  
Бенкетуєте в Парижі?  
Поганці погані!  
Що розлили з річку крови  
Та в Сібір загнали  
Свою шляхту, то вже й годі,  
Уже й запишались!  
Ач яка вельможна пава!

Друга й Третя.

А ти що зробила?

Перша.

— А дзуськи вам питать мене!  
Ви ще й не родились,  
Як я отут шинкувала  
Та кров розливала.  
Дивись, які! Карамзина  
Бачиш, прочитали,  
Та й думають, що ось-то ми!  
Цитьте, недоріки!  
В колодочки ще не вбились,  
Безпері каліки!

Друга.

— Ото, яка недотика:  
Не та рано встала,  
Що до-світа упилася,  
А та, що й проспалась,

Перша.

-- Упилася б ти без мене  
З своїми ксьондзами!  
Чорт-ма хисту! Я спалила  
Польшу з королями;  
А про тебе, щebetухо;  
І досі б стояла!..  
А з вольними козаками  
Що я виробляла?!  
Кому я їх не наймала,  
Не запродавала?  
Та й живучі ж, проклятуші!  
Думала з Богданом  
От-от їх поховала,  
Ні, встали погані  
Із шведською прибудую.  
Та й тоді-ж творилось  
Виростаю, як згадаю:  
Батурин спалила,  
Сулу в Ромні загатила  
Тільки старшинами  
Козацькими а такими,  
Просто казаками,  
Фінляндію засіяла.  
Насипала бурти  
На Орелі; на Ладогу  
Так гурти за гуртом  
Виганяла та цареві  
Болота гатила,  
І славного Полуботка  
В тюрмі задушила.  
Отоді-то було свято!  
Аж пекло злякалось,  
Мати Божа у Иржавці  
В-ночі заридала!

Т р е т я.

*И я таки пожила:  
Ось татарами помутила,  
Да все Нїмцямъ продала.*

П е р ш а.

Та й ти добре натворила:  
Так Кацапів закріпила  
У німецькі кайдани,—  
Хоч лягай та і засни!  
А в мене ще, враг їх знає,  
Кого вони виглядають!  
Вже-ж і в кріпость завдавала  
І дворянства страшну силу  
У мундирах розплодила,—  
Як тих вошей розвела:  
Все вельможній байстрята!  
Уже й Січ їх біснувата  
Німотою поросла,  
Та й Москаль—незгирша штука:  
Добро вміє гріти руки.

І я люта, а все-таки  
Того на зумію,  
Що Москалі в Україні  
З козаками діють!

Тепер уже заходились  
„Древности“ шукати  
У могилах, бо нічого  
Уже в хати взяти,—  
Все забрали любісінько:  
Та лихий їх знає,  
Чого вони з тим поганим  
Льохом поспішають:  
Трошки б, трошки подождали,

І церква б упала;  
Тоді б собі дві руїни  
Разом розкопали.

Друга й Третя.

— Чого-ж ти нас закликала?  
Щоб на льох дивиться?

Перша.

— Таки йна льох! Та ще буде  
Два дива твориться:  
Сю ніч будуть в Україні  
Родитись близнята.  
Один буде, як той Гонта.  
Катів катувати;  
Другий буде (оце вже наш!)  
Катам помагати,—  
Наш вже в череві щіпає...  
А я начитала,  
Що, як виросте той Гонта,  
Все наше пропало!  
Усе добре поплюндрує,  
Й брата не покине,  
І розпустить правду й волю  
По всій Україні.  
Так от бачите, сестриці,  
Що тут komponують;  
На катів та на все добре  
Кайдани готують!

Третя.

— Я золотомъ растопленнымъ  
Залью ему очи!..

Перша.

Ні, він, клятий недовірок,  
Золота не сконє!

Т р е т я.

— Я царевыми чинами  
Скручу ему руки!..

Д р у г а.

— А я зберу с всього світа  
Всі зла і всі муки!

П е р ш а.

Ні, сестриці, не так треба:  
Поки сліпі люде,  
Треба його поховати,  
А то лихо буде!  
Он бачите: над Чигрином  
Мітла простяглася,  
А над Дніпром і Тясмином  
Земля затряслася.  
Чи чуєте? Застогнала  
Гора над Чигрином.  
О, сміється і ридає  
Уся Україна!  
То близнята народились;  
А навісна мати  
Регочеться, що Йванами  
Обох будуть звати.  
Полетимо!.. “

Полетіли  
И летячи співали:

П е р ш а.

„Попливе наш Іван  
По Дніпру у Лиман  
З кумою!“

Друга.

Побіжить наш ярчук  
В ирій їсти гадюк  
Зо мною“.

Третя.

*Какъ хвачу, да помчу,—  
Въ самий адъ полечу  
Стрѣлою!“*

---

### III. ТРИ ЛІРНИКИ.

(Один сліпий, другий кривий,  
А третій горбатий  
Йшли в Суботів про Богдана  
Мирянам співати).

Перший.

—Що-то, сказано—ворони:  
Уже й помостили!  
Мов-би для їх те сідало  
Москалі зробили.

Другий.

— А для кого-ж? Чоловіка,  
Певно, не посадять  
Лічить зорі...

Перший.

— Ти б то кажешь!  
А, може, й посадять  
Москалика або Німця;  
А москаль та Німець  
І там найдуть хлібець

Третій.

— Що се таке верзете ви?  
Які там ворони,  
Та Москалі, та сідало?  
Нехай Бог боронить!  
Може, ще нестись заставлять,  
Москаля плодити?  
Бо є чутка, що царь хоче  
Весь світ полонити.

Другий.

— А може й так! Так на черта ж  
Їх на горах ставить?  
Та ще такі височенні,  
Що й хмари достанеш,  
Як ізлізти.

Третій.

— Так стже ж що!  
Ото потоп буде.  
Пани туди повилазять  
Та дивитись будуть,  
Як мужики тонутинуть.

Перший.

— Розумні ви люде,  
А нічого не знаєте!  
То понаставляли  
Ті хвигури от для чого:  
Щоб люде не крали  
Води з річки, та щоб нишком  
Піску не орали,  
Що скрізь отам за Тясмином.

Другий.

— Чорт-зна що провадиш!  
Нема хисту, то й не бреши!



А що, як присядем  
Отутечки під берестом  
Та трохи спочинем?  
Та в мене ще шматків зо два  
Є хліба в торбині,  
То поснідаем в пригоді,  
Поки сонце встане,  
(Посідали). А хто, братці  
Співа про Богдана?

Третій.

— Я співаю і про Ясси,  
І про Жовтіи-води,  
І містечко Берестечко.

Другий.

— В великій пригоді  
Нам сьогодні вони стануть!  
Бо там коло льоху  
Базар людей наскодилось,  
Та й панства не трохи.  
От де нам пожива буде!  
А-ну, заспіваєм  
Проби! ради

Перший.

— Та цур ойму!  
Лучче полягаєм  
Та виспимось! День великий:  
Ще будем співати.

Третій.

— І я кажу. Помолимось  
Та будемо спати.

Старці під берестом заснули  
Ще сонце спить; пташки мовчать,  
А коло льоху вже проснулись  
І заходилися копати.

Копають день, копають два,  
На третій на-силу  
Докопалися до муру,  
Та трохи спочили,  
Поставивши караули.  
Ісправник аж просить,  
Щоб нікого не пускали,  
І в Чигрин доносить  
По начальству. Приїхало  
Начальство мордате.

Подивилось: „Треба, каже,  
Своди разломати!  
Вірній дїло!“ Разломали  
Та й перелякались:  
Костяки в льоху лежали  
І мов усміхались,  
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:  
Черепок, гниле корито  
Й костяки в кайданах!  
„Як-би в форменних, то б добре:  
Вони б ще здалися!“  
Засміялись... А ісправник  
Трохи не сказився,  
Що нічого, бачиш, взяти;  
А він то трудився,  
І день і ніч побивався,  
Та дурнем убрався.  
Як-би ойму Богдан оце  
У руки попався,  
У москалі заголив би,  
Щоб знав, як дурити  
Правительство! Кричить, біга,  
Мов несамовитий;  
Яременка в пику пише,  
По-московськи лас

Увесь народ. І на старців

Отих налігає.

— „*Вы што дѣлаете плуты?*“

— „Та ми, бачте, пане,

Співаємо про Богдана!“

— „*Я вамъ дамъ Богдана!*“

*Мошенники, дармовѣды!*

*И пѣсню сложили*

*Про тако-жъ мошенника!*

— „Нас, пане, навчили“

— „*Я васъ навчу! Завалить имъ!*“

Взяли й „завалили“,—

Випарили у московській

Бані—прохолоді.

Отак пісні Боганови

Стали їм в пригоді!

Так малий льох в Суботіві

Москва раскопала,

Великаго ж того льоху

Ще й не дощукалась.

---

## Псалми Давидові.

### I.

Блаженний муж на лукаву

Не вступає раду,

І не стане на путь злого,

І з лютим не сяде;

А в законі Господньому

Серце його й воля

Навчається; і стане він,

Як на добрім полі,

Над водою посажене,

Древа зеленіє,

Плодом вкрите: так і муж той

В добрі своїм спіє.

А лукавих, нечестивих  
І слід пропадає,—  
Як той попіл, над землею  
Вітер размахає.  
І не встануть с праведними  
Зліи з домовини;  
Діла добрих оновляться  
Діла злих загинут

XII.

Чи ти мене, Боже милий,  
На-вік забуваєш?  
Одвертаєш лице твоє.  
Мене покидаєш?  
Доки буду мучить душу  
І серцем боліти?  
Доки буде ворог лютий  
На мене дивитись  
І сміятись?! Спаси мене,  
Спаси мою душу.  
Да не скаже хитрий ворог:  
„Я його подужав!“  
І всі злії посміються,  
Як упаду в руки,  
В руки вражі. Спаси мене  
Од лютої муки,  
Спаси мене! Помолюся  
І воспою знову  
Твої блага чистим серцем,  
Псалом тихим новим.

XLIII.

Боже! Нашими ушима  
Чули твою славу.  
І діди нам розказують  
Про давні кроваві  
Тії літа. як руною

Твердою своєю  
Разв'язав Ти наші руки  
І покрив землею  
Трупи ворожі, і силу  
Твою восхвалили  
Твої люди і в покої,  
В добрі одпичили,  
Славя Господа. А нині  
Покрив еси знову  
Срамотою свої люди,—  
І вороги нові  
Разкрадають, як овець, нас  
І жеруть... Без плати  
І без ціни оддав-еси  
Ворогам проклятим;  
Покинув нас на сміх людям,  
В наругу сусідам,—  
Покинув нас, яко в притчу  
Нерозумним людям.  
І кивають, сміючійся,  
На нас головами;  
І всякий день перед нами—  
Стид наш перед нами.  
Окрадені, замучені,  
В путах уміраєм,  
Чужим богам не молилось,  
А теб'ь благаєм:  
Поможи нам, Избави нас  
Вражої наруги!  
Поборов Ти першу силу,  
Побори і другу,  
Ще лютищу. Встань же Боже—  
Вскую будеш спати,  
Од сліз наших отвертатись,  
Скорби забувати?  
Смирилася душа наша  
Тяжко жить в оковах!

Встань же, Боже,—поможи нам  
Встань на ката знову!

LII.

Пребезумний в серці скаже,  
Що Бога намає,  
В беззаконії мерзіє,  
Не творить благая.  
А Бог дивиться: чи є ще  
Взискающі Бога?  
Нема добро творящого,  
Нема ні одного!  
Коли вони, неситі  
Гріхами, дознають?  
Їдять людеї замість хліба,  
Бога не згадають.  
Там бояться, лякаються,  
Де страху й не буде:  
Так самі себе бояться,  
Лукавії люди.  
Хто-ж пошле нам спасеніє,  
Верне добру долю?  
Колись Бог нам верне волю,  
Розібье неволю.  
Восхвалимо Тебе, Боже,  
Хваленієм всяким;  
Возрадується Ізраїль  
І святий Іаков.

LIII.

Боже! Спаси, суди мене  
Ти по своїй волі!  
Молюсь, Господи, внуши їм  
Уст моїх глаголи!  
Бо на душу мою встали  
Сильнії чужії.

Не зрятъ Вога над собою,  
Не знають, що діють.  
А Бог міні допомагає,  
Мене заступає.  
І їм правдою своєю  
Вертає їх злая.  
Псмоплюся Господеві  
Серцем одиноким,  
І на злих моїх погляну  
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіям  
На раді великій  
Став земних владик судити  
Небесний Владика.  
Доколі буде стяжати  
І кров невинну розливать  
Людей убогих, а багатим  
Судом лукавим помогать?  
Вдові убогій допоможіте,  
Не осудите, сироти,  
І виведіть із тісноти  
На волю тихих, заступіте  
Од рук неситих!—Не хотять  
Познать, розбити тьму неволі,—  
І всує—Господа глаголи,  
І всує плачеться земля.  
Царі, раби—однакові  
Сини перед Богом;  
І ви вмірете, як і князь ваш  
І ваш раб убогий.  
Встань же, Боже, суди землю  
І судей лукавих!  
На всім світі Твоя правда  
І воля і слава.

ХСІІІ.

Господь Бог лихих карає,—  
Душа моя знає;  
Встань же Боже, славу—Твою  
Гордий зневажає.  
Вознесися над землею  
Високо-виссоко,  
Закрий славою своєю  
Сліпе, горде око.  
Доки, Господи, лукаві  
Хваляться, доколі—  
Неправдою? Твої люди  
Во тьмі і в неволі  
Закували, добро Твое  
Кровью потопили,  
Зарізали прохожого  
Вдову задавили.  
І сказали: „Не зрить Господь  
Ні-же тебе знає“.  
Умудріться, немудрі:  
Хто світ оглядає,  
Той і серце ваше знає  
І розум лукавий  
Дивіться ділам Його,  
Його вічній славі!  
Благо тому, кого Господь  
Карає між нами:  
Не допуска, поки злому  
Ізриється яма.  
Господь любить свої люди,  
Любить, не оставить;  
Дожидає, поки правда  
Перед ними стане.  
Хто б спас мене од лукавих  
І діющих злая?  
Як-би не Бог поміг міні,



Та душа б живая  
Во тьмі ада поноула,  
Проклялась на світі.  
Ти, Господи, допомагаєш  
По землі ходити,  
Ти радуєш мою душу  
І серце врачуєш;  
І пребуде Твоя воля,—  
І Твій труд не всує:  
Вловлять душу праведничу,  
Кровь добру осудять.  
Міні Господь пристанище,  
Заступником буде,  
І воздасть їм за діла їх  
Кроваві, лукаві,  
Погубить їх, і їх слава  
Стане їм в неславу.

СХХХІІ.

Чи є що краще, лучче в світі  
Як у-купі жити,  
З братом добрим добро певне  
Пожить, не ділити?  
Яко міро добровонне  
З голови честної  
На бороду Аароню  
Спадає росю,  
На гаптовані омети  
Ризи дорогої;  
Або роси Єрмонський  
На святій гори  
Високій Сіонській  
Спадають і творять  
Добро тварям земнородним  
І землі, і людам,—  
Отак братів благих своїх  
Кобзарь.

Господь не забуде—  
Воцариться в дому тихім,  
В семьї тій великій,  
І пошле їм добру долю  
Од віка до віка.

CXXXVI.

На ріках круг Вавилона,  
Під вербами в полі,  
Сиділи ми і плакали  
В далекій неволі,  
І на вербах повішали  
Органи глухі.  
І нам стали сміятися  
Едомляне злії;  
„Розкажіть нам пісню вашу:  
Може й ми заплачем;  
Або нашу заспівайте,  
Невольники наші!“  
— „Якої ж ми заспіваєм  
На чужому полі?  
Не співають веселої  
В далекій неволі.  
І коли тебе забуду,  
Іерусаліме, —  
Забвен буду, покинутий,  
Рабом на чужині;  
І язик мій онеміє,  
Висохне лукавий.  
Як забуду понянути  
Тебе, наша славо!  
І Господь наш час помяне,  
Едомський діти,  
Як кричали ви: „Руйнуйте,  
Руйнуйте, паліте,  
Іерусалім!“ Вавилон,  
Діцере слава.

Блаженний той, хто заплатить  
За твої кайдани!  
Блажен, блажен! Тебе, злая,  
В радості застане  
І розіб'є дітей твоїх  
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві  
І новую славу  
Воспоем честним собором,  
Серцем нелукавим;  
Во псалтирі і тимпані  
Воспоем благая,  
Яко Бог кара неправих,  
Правим помагає.  
Преподобні во славі  
І на тихих ложах  
Радуються, славословлять,  
Хвалять імя Боже;  
І мечі в руках їх добрі,  
Гострі обоюду,  
На отмщеніє неправди  
І в науку людям.  
Окують царей неситих  
В залізній пута,  
І їх, славних, оковами  
Ручними окрутять,  
І осудять неправедних  
Судом своїм правим,  
І во віки стане слава,  
Преподобним слава!

---

## Заповіт.

Як умру, то поховайте  
Мене на могилі,  
Серед степу широкого,  
На Україні милій:  
Щоб лани широкополі  
І Дніпро, і кручі  
Було видно,— було чути,  
Як реве ревучий!

Як понесе з України  
У синєє море  
Кров ворожу, — отоді я  
І лани і гору —  
Все покину і полину  
До самого Бога  
Молитися. А до того —  
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставляйте,  
Кайдани порвіте,  
І вражою злою кров'ю  
Волю окропіте!  
І мене в семьї великій,  
В семьї вольній, новій,  
Не забудьте помянути  
Незлим тихим словом!

---

## Маленькій Марьні.

Рости, рости, моя пташко,  
Мій маковий цвіте,  
Розвивайся, поки твое  
Серце не розбите,

Поки люди не дознали  
Тихої долини!  
Дознаються—пограються,  
Засушать тай кинуть.  
А-ні літа молоді,  
Повиті красою,  
Ні кариї оченята,  
Умиті сльозою,  
А-ні серце твоє тихе  
Добрез дівоче  
Не заступить, не закряс  
Неситиї очі,—  
Найдуть злії, та й окрадуть...  
І тебе убогу  
Кинуть в пекло... Заучишся  
І прокленеш Бога.  
Не цвіти ж, мій цвіте новий,  
Нерозвитий цвіте!  
Зовянь тихо, поки твоє  
Серце не розбите!

Минають дні, минають ночі,  
Минає літо; шелестить  
Пожовкле листья; гаснуть очі,  
Заснули думи, серце спить;  
І все заснуло,—і не знаю,  
Чи я живу, чи доживаю,  
Чи так по світу волочусь,  
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?  
Нема ніякої!  
Коли доброї жаль, Боже,  
То дай злої злої!

Не дай спати ходячому,  
Серцемъ замірати,

І гнилою колодою  
 По світу валяться,  
 А дай жити, серцем жити  
 І людей любити,  
 А коли ні, то проклинать  
 І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,  
 Умірать в неволі;  
 А ще гірше—спати, спати,  
 І спати на волі,  
 І заснути на вік-віки,  
 І сліду не кинуть  
 Ніякого: однаково—  
 Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?  
 Нема ніякої!  
 Коли доброї жаль, Боже,  
 То дай злої!

---

## Три літа.

І день—не день, і йде—не йде,  
 А літа стрілою  
 Пролітають, забирають  
 Все добре з собою,  
 Окрадають добрі думи  
 О холодний камінь  
 Розбивають серце наше  
 І співають амінь,—  
 Амінь всьому веселому  
 Од нині до віка,  
 І кидають на розпутті  
 Сліпого капіку.

Невеликі три літа  
Марно пролетіли,  
А багато в моїй хаті  
Лиха нарobili:  
Опустошили убоге  
Моє серце тихе,  
Погасили усе добре,  
Запалили лихо,  
Висушили чадом-димом  
Тії добрі сльози,  
Що лилися з Катрусєю  
В московській дорозі,  
Що молились з козаками  
В турецькій неволі,  
І Оксану, мою зорю,  
Мою добру долю,  
Що-день Божий умивали,  
Поки не підкралась  
Злий літа, та все тее  
Заразом украла.

Жаль і батька, жаль і матір',  
І вірну дружину,  
Молодую, веселую,  
Класти в домовину,—  
Жаль великий, брати мої!  
Тяжко годувати  
Малих діток неумитих  
В нетопленій хаті!  
Таке лихо, та не таке,  
Як тому дурному,  
Що полюбить, побереться  
А вона другому  
За три шаги продається  
Та з його й сміється.  
От де лихо! от де серце  
Казом розіб'ється!

Отаке то злее лихо  
Й зо мною спіткалось:  
Серце люди полюбило  
І в людях кохалось,  
І вони його вітали,  
Гралися, хвалили...  
А літа тихонько крались  
І сльози сушили,  
Сльози щирої любови...  
І я прозрівати  
Став потроху... доглядаюсь,—  
Бодай не казати!  
Кругом мене, де не гляну,  
Не люди, а змії...  
І засохли мої сльози—  
Сльози молодії.  
І тепер я розбитее  
Серце ядом гою,—  
І не плачу й не співаю,  
А вию совою.

Отаке-то! Що хочете,  
То те і робіте—  
Чи голосно зневажайте,  
Чи нишком хваліте  
Мої думи,—однаково,  
Не вернуться знову  
Літа мої молодії,  
Веселеє слово  
Не вернеться!.. І я серцем  
До вас не вернуся,  
І не знаю, де дінуся,  
Де я пригорнуся,  
І з ким буду розмовляти,  
Кого разважати,  
І перед ким мої думи  
Буду сповідати?



Думи мої! літа мої,  
Тяжкі три літа!  
До кого ви прихилитесь,  
Мої злі діти?  
Не хилітесь ні до кого,  
Ляжте дома спати;  
А я піду четвертий год  
Новий зустрічати.

Добрідень же, новий годе,—  
В торішній свитині!  
Що ти несеш в Україну  
В латаній торбині?  
„Благоденствіе, указом  
Новеньким повите?..“  
Іди ж здоров, та не забудь  
Злидням поклонитись!

## До мертвих і живих і непа- рожденних земляків моїх

В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ СУЩИХ  
МОЄ ДРУЖНЕЄ ПОСПАНІЄ.

„Аще кто речеть, яко  
люблю Бога, а брата своего  
ненавидить, ложь есть“.

Іоан., гл. IV, ст. 20.

... світає, і смеркає,  
День божий минає,  
І снову люд потомлений,  
І все спочиває.  
Тільки я, мов окаянний,  
І день і ніч плачу,  
На розпуттях велелюдних,

І ніхто не бачить,  
І не бачить, і не знає;  
Оглухли, не чують,  
Кайданами міняються,  
Правдою торгують,  
І Господа зневажають,—  
Людей запрягають  
В тяжкі ярма; орють лихе,  
Лихом засівають...  
А що вродить? Побачите,  
Які будуть жнива!

Схаменіться, недолюдки,  
Діти юродиві!  
Подивіться на рай тихий,  
На свою Україну;  
Полюбіте щирим серцем  
Велику руїну!  
Розкуйтеся, братайтесь!  
У чужому краю  
Не шукайте, не питайте  
Того, що немає  
І на небі, а не тільки  
На чужому полі...  
В своїй хаті—своя правда,  
І сила, і воля!

Нема в світі України,  
Немає другого Дніпра;  
А ви претеся на чужину  
Шукати доброго добра,  
Добра святого, волі,  
Братерства братнього... Найшли,  
Несли несли з чужого поля,  
І в Україну принесли  
Великих слів велику силу,  
Тай більш нічого... Кричите,  
Що Бог создав вас не на те.

Щоб ви неправді поклонялись,  
І хилитес, як і хилились,  
І знову шкуру дерете  
З братів незрячих, гречкосіїв;  
І сонця правди позривать  
В німецькі землі у чужій,  
Претесея знову. Як-би взяли  
І всю мізерію з собою,  
Дідами крадене добро,  
Тоді б зостався сиротою  
З святими горами Дніпро!

Ох, як би то сталось, щоб ви не вертались  
Щоб там і здихали, де ви поросли!  
Не плакали б діти, мати не ридала,  
Не чули б у Бога вашої хули;  
І сонце б не гріло смердячого гною  
На чистій, широкій, на вольній землі  
І люди б не знали, що ви за орли,  
І не покивали б на вас головою...

Схаменіться! будьте люди,  
Бо лихо вам буде:  
Розкуються незабаром +  
Заковані люди;  
Настане суд, заговорять  
І Дніпро, і гори,  
І потече сторіками  
Кров у синє море  
Дітей ваших... і не буде  
Кому помогати:  
Одиурається брат брата  
І дитини мати;  
І дим хмарю заступить  
Сонце перед вами,  
І на-віки прокленетеся  
Своїми синями.  
Умилеся ні-брату Бо-жий

Вагном не скверніте!  
Не дуріте дітей ваших,  
Що вони на світі  
На те тільки, щоб панувать —  
Бо невчене око  
Загляне їм в саму душу  
Глибоко-глибоко...  
Дознаються небожата,  
Чия на вас шкура,  
Та й засудять, — і премудрих  
Немудрі одурять.

Як-би ви вчилися так, як треба,  
То й мудрость би була своя;  
А то залізете на небо;  
„І ми — не ми, і я — не я!  
І все те бачив, все те знаю:  
Немає пекла, а ні раю,  
Немає й Бога, тільки я,  
Та куций Німець узловатий,  
А більш нічого...”

— „Добре, брате!”  
Що-ж ти такеє?”

— „Я не знаю —  
Нехай Німець скаже!”

Отак то ви навчаєтесь  
У чужому краю!

Німець скаже: „Ви Моголи!”  
— „Моголи, Моголи,  
Золотого Тамерлана  
Онучата голі!”

Німець скаже: „Ви Славяне”.  
— „Славяне, Славяне;  
Славних прадідів великих  
Правнуки погані!”

І Колляра читатес  
З усієї сили,  
І Шафарика, і Ганку  
Ів славянофили  
Так і претесь, і всі мови  
Славянського люду,—  
Всі знаєте, а свеєї  
Дасть-Біг!— „Колись будем  
І по своєму глаголать,  
Як Німець покаже.  
А до того й історію  
Нам нашу розкаже.  
Отоді ми заходимось!“

Добре заходились  
По німецькому показу  
Тай заговорили  
Так, що й Німець не второпа,  
Учитель великий,  
А не то, щоб прості люди.  
А гвалту! а крику  
„І гармонія, і сила,  
Музика, та й годі!  
А історія?—Поема  
Вольного народу...  
Що ті Римляне убогі!  
Чорт-зна що—не Брути!..  
У нас Брути і Коклеси  
Славні незабуті...  
У нас воля виростала,  
Дніпром умивалась,  
У голови гори слала,  
Степом укривалась!“  
Кров'ю вона умивалась,  
А спала на купах...  
На козацьких вольних трупах,  
Окрадених трупах!..

Подивіться лишень добре  
Прочитайте знову  
Тую славу, та чигайте  
Од слова до слова;  
Не минайте а-ні титли,  
Ніже тії коми,  
Все разберіть, та й спитайте  
Тоді себе що ми?  
Чиї діти? яких батьків?  
Ким, за-що закути?  
Тай й побачите, що ось-що

Ваші славні Брути:

Раби, підніжки, грязь Москви,  
Варшавське сміття ваші пани  
Ясновельможі гетьмани!  
Чого-ж ви чванитесь,—ви,  
Сині сердешної України?  
Що добре ходите в ярмі,  
Ще краще, як діди ходили?!  
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь!  
А з їх, бувало, й лій топили.

Може чванитесь, що братство  
Віру заступило?

Що Синопом, Трапезунтом

Галушки варило?

Правда ваша: наїдались,

А вам тепер вадить,

І на Січі мудрий Німець

Картопельку садить:

А ви її купоске,

Їсте на здоровья,

Та славите Запорожжя.

А чиєю кров'ю

Ота земля напоена,

Що картоплю родить?

Вам байдуже,— аби добра

Була для городу!

— 271 —  
А чванитесь, що ми Польщу —  
Колись завалили!  
Правда ваша; Польща впала,  
Та й вас роздавила.

Так ось-як кров свою лили —  
Батьки за Москву і Варшаву, —  
І нам, синам, передали  
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна  
До самого краю;  
Гірше Ляха свої діти  
Її розпинають,  
Замість пива—праведную  
Кров із ребер точать,—  
Просвітити, кажуть, хочуть  
Материнські очі  
„Современними огнями“,  
Повести за віком,  
За Німцями недоріку,  
Сліпую каліку.  
Добре! Ведіть, показуйте!  
Нехай стара мати  
Навчається, як дітей тих —  
Нових доглядати!  
Показуйте! За науку —  
Не торгуйтеся! буде  
Материнська добра плата.  
Роспадеться луда  
На очах неситих ваших;  
Побачите славу дідів своїх  
І батьків лукавих...

Учітеся, брати мої!  
Думайте, читайте,  
І чужому навчаєтесь,—



Свого не цурайтесь:  
Бо хто матір забуває,  
Того Бог карає,  
Чужі люде цураються,  
В хату не пускають,  
Свої діти—як чужі,  
І немає злomu  
На всій землі безконешній  
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю  
Діла незабути  
Дідів наших: тяжкі діла!  
Як-би їх забути,  
Я оддав би веселого  
Віку половину...

Отака-то наша слава,  
Слава України!  
Отак і ви прочитайте,  
Щоб не сонним снились  
Бсі неправди, щоб розкрились  
Біські негали  
Серед вашими очима,  
Щоб ви розпитали  
Мученикі: кого, коли,  
За-що распинали?..

Обніміте ж, брати мої,  
Найменшого брата,—  
Нехай мати усміхнеться,  
Заплакана мати!  
Благословіть дітей своїх  
Твердими руками,  
І обмитих поцілуйте  
Вольними устами!  
І забудеться срамотня  
Давня година,



І оживе добра слава,  
 Слава України,  
 І світ ясний, 'невечірній,  
 Новий засіяе...  
 Отніміться ж, брати мої,  
 Молю вас, благаю!

---

## Наймичка.

### ПРОЛОГ.

У неділю в-ранці рано  
 Поле крилося туманом;  
 У Тумані на могилі,  
 Як тополя, похилилась  
 Молодиця молодая.  
 Щось до лона пригортає  
 Та з туманом розмовляє:  
 „Ой тумане, тумане,  
 Мій латаний талане!  
 Чому мене не сховаєш  
 Отут серед лану?  
 Чому мене не задавиш,  
 У землю не вдавиш?  
 Чому міні злої долі,  
 Чому віку не абавиш?  
 Ні, не дави, туманочку!  
 Сховай тільки в полі,  
 Щоб ніхто не знав, не бачив  
 Моеї недолі!  
 Я не одна,—єсть у мене  
 І батько і мати...  
 Єсть у мене—туманочку,  
 Туманочку, брате!—  
 Дитя, мез, мій синочку,  
 Нехрещений сину!

Не я тебе хреститиму  
На лиху годину;  
Чужі люди хреститимуть, —  
Я не буду знати,  
Як і зовуть... Дитя моє!  
Я була багата...  
Не лай мене! Молитимусь,  
Із самого неба  
Долю виплачу сльозами  
І пошлю до тебе!"

Пішла полем ридаючи,  
В тумані ховалась,  
Та крізь сльози тихесеньке  
Про вдову співала,  
Як удова в Дунаєві  
Синів поховала:

„Ой у полі могила,  
Там удова ходила, —  
Там ходила, гуляла,  
Трути-зілля шукала.  
Трути-зілля не найшла,  
Та синів двох привела,  
В китаечку повила  
І на Дунай однесла:  
„Тихий, тихий Дунай!  
„Моїх діток забавляй.  
„Ти, жовтенський пісок!  
„Наголуй моїх діток,  
„Ізкупай, изповий,  
„І собою укрій!"

### I.

Був собі лід та баба,  
З-даєнього давна, у гаї над ставом,  
У-двох собі на хуторі жили,

Як діточок двоє,  
Усюди обоз.

Ще з-малечку у-двох ягнята пасля,  
А потім побралися,  
Худоби діждалися,  
Придбали хутір, став і млин,  
Садок у гаї розвели  
І пасіку, чималу,—  
Всього надбали.  
Та діточок у їх Біг-ма,  
А смерть з косою за плечима.

Хто-ж їх старість привітає  
За дитину стане?  
Хто заплаче, поховає?  
Хто душу спомяне?  
Хто поживе добро **чесно**  
В добрую годину,  
І згадає дякуючи,  
Як своя дитина?  
Тяжко дітей годувати  
У безверхій хаті,  
А ще гірше старітися  
У білих палатах,  
Старітися, умірати,  
Добро покидати  
Чужим людям, чужим дітям  
На сміх, на розтрату!

## II.

І дід і баба у неділю  
На призьбі в-двох собі сиділи  
Гарненько, в білих сорочках.  
Сіяло сонце в небесах,—  
А-ні хмариночки, та тихо,  
Та любо, як у раї.  
Сховалося у серці лихо,  
Як змір у темнім лісі.

В такім раї чого б, бач-ся,  
Старим сумувати?

Чи то давнє яке лихо

Прокинулось в хаті?

Чи вчорашнє, задавлене

Знов заворушилось?

Чи ще тільки заклюнулось,

І рай запалило?

Не знаю, що і після чого

Старі сумують. Може, вже

Оце збираються до Бога,

Та хто в далєкую дорогу

Ім добре коней запряже?

— „А хто нас, Насте, поховає,

Як помремо?“

— „Бог знає!

Я все оце міркувала,

Та аж сумно стало:

Одинокі зостарілись...

Кому понадбали

Добра цього?“

— „Стривай, лишень!

Чи чуєшь? щось плаче

За воритьми... мов дитина?

Побіжм лиш! Бачиш?

Я вгадував, що щось буде!“

І разом схопились,

Та до воріт... Прибігають,

Мовчки зупинились:

Перед самим перелазом—

Дитина сповита,

Та не туго, й новенькою

Свитиною вкрита;

Бо то мати словивала,

І літєм укрила

Останньою свитиною!

Дивились, молились  
Старі мої. А сердешне  
Неначе благає:  
Випручало рученята  
Й до їх просягає  
Малюсенькі... І замовкло,  
Неначе не плаче,  
Тільки пхика.

— „А що, Насте?

Я й казав! От бачиш!  
От і талан, от і доля!  
І не одинокі!  
Бери ж лишень та сповивай!...  
Ач яке, нівроку!  
Неси ж в хату, а я верхи  
Кинусь за кумами  
В Городище“.

Чудно якось  
Діється між нами!  
Один сина проклинає,  
З хати виганяє,—  
Другий свічку сердешний,  
Пóтом заробляє  
Та ридаючи становить  
Перед образами:  
Нема дітей!.. Чудно якось  
Діється між нами!

### III.

Аж три пари на radoщах  
Кумів назбірала,  
Та в-вечері й охрестили  
І Марком назвали.  
Росте Марко. Старі мої  
Не знають, де діти,

Де посадить, де положити  
І що з ним робити  
Минає рік. Росте Марко,  
І дійна корова  
У роскоші купається.  
Аж ось чорноброва  
Та молода, білолиця  
Прийшла молодиця  
На той хутір благодатний  
У найми проситься.

— „А що-ж?“ каже „взьмем. Насте!“

— „Возмемо, Трохиме,  
Бо ми старі, нездужаєм,  
Та таки й дитина,  
Хоча воно вже й піросло,  
То все-ж таки треба  
Коло його піклуватись.“

— „Та воно-то треба,  
Бо й я свою вже часточку  
Прожив, слава Богу,  
Підтоптався. Так що-ж тепер,  
Що візьмеш, небого?  
За рік, чи як?“

— „А що дасте...“

— „Е, ні! треба знати,—  
Треба, дочко, лічить плату,  
Зароблену плату;  
Бо сказано: хто не лічить  
То той і не має,  
Так отак хіба, небого:  
Ні ти нас не знаєш,  
Ні ми тебе; а поживеш,  
Роздивишся в хаті,  
Та й ми тебе побачимо,—  
Отоді й за плату.  
Чи так, небого?“

— „Добре дягьку!“

— „Просимо ж у хату!“

Поєднались. Молодиця

Рада та весела.

Ніби з паном повінчалась

Закупила села.

І у хаті, і на дворі,

І коло скотици,

У-вечері і в-досвіта;

А коло дитини

Так і пада, ніби мати,

В будень і в неділю

Головоньку йому змиє

Й сорочечку білу

Що-день божий надіває;

Грається, співає,

Робить возики, а в свято

То й з рук не спускає.

Дивуються старі мої

Та моляться Богу.

А наймичка невсищуца

Що-вечір, небога,

Свою долю проклинає,

Тяжко-важко плаче;

І ніхто того не чує,

Не знає й не бачить,

Спріч Марка маленького

Так воно не знає,

Чого наймичка сольозами

Його умиває;

На зна Марко, чого вона

Так його цілує,

Сама не ззість і не допье,—

Його нагодує.

Не зна Марко, як въ колиси!

Часом серед ночі

Проклиметься, ворухнеться,



То вона вжи скочить,  
І укрис й перехрестить,  
Тихо заколише:  
Вона чує з тії хати,  
Як дитина дише.  
В ранці Марко до наймички  
Ручки простягає,  
І „мамою“ невсипущу  
Ганну величає.  
На зна Марко, росте собі,  
Росте, виростає.

#### IV.

Чимало літ перевернулось,  
Води чимало утекло;  
І в хутір лихо завернуло,  
І сліз чимало принесло.  
Бабусю Настю поховали  
І ледве-ледве одводали  
Трохима діда. Прогуло  
Прокляте лихо, та й заснуло.  
На хутір знову благодать  
З-за гаю темного вернулась  
До діда в хату спочивать.

Уже Марко чумакує  
І в-осени не начує  
Ні під хатою, ні в хаті—  
Кого-небудь треба сватать.  
„Кого-ж би тут?“ старий дума  
І просить поради  
У наймчки. А наймчка  
До царівни б рада  
Слать старости: „Треба Марка  
Самого спитати.“  
— „Добре, дочко! спитаємо,  
Та й будемо сватать.“



Роспитали, порадилися,  
Та й за старостами  
Пішов Марко. Вернулися  
Люди з рушниками,  
З святим хлібом обміненим.  
Панну у жупані,  
Таку кралою висватали,  
Що хоч за гетьмана,  
То не сором. Отаке-то  
Диво запопали!

— „Спасибі вам!“ старий каже,  
„Тепер, щоб ви знали,  
Треба краю доводити,  
Коли й де вінчати,  
Та й весілля! Та ще ось-що:  
Хто в нас буде мати?  
Недожила моя Настя!..“  
Та й заливсь сльозами.  
А наймичка у порогу  
Вхопилась руками  
За одвірок, та й зомліла,  
Тихо стало в хаті;  
Тільки наймичка шептала  
„Мати... мати... мати!“

V.

Через тиждень молодиці  
Коровай місили  
На хуторі. Старий батько  
З усієї сили  
З молодицями танцює,  
Та двір вимітає,  
Та прохожих, проїзжачих  
У двір закликає,  
Та вареною частує,  
На весілля просить;

Знай бігає, а самого  
Ледве ноги носять.  
Скрізь гармидер та реготня  
В хати і на дворі,  
І жалоби викотили  
З нової комори.  
Скрізь порання: печуть, варять,  
Вимітають, миють...  
Та все чужі. Де-ж наймичка?  
На прощу у Київ  
Пішла Ганна. Благав старий,  
А Марко аж плакав,  
Щоб була вона за матірь.  
— „Ні, Марку! ніяко  
Міні матірью сидити:  
То багаті люди,  
А я наймичка; ще й з тебе  
Сміятися будуть.  
Нехай Бог вам помагає!  
Піду помолюся  
Усім святим у Києві,  
Та й знову вернуся  
В вашу хату, як приймете.  
Поки маю сили,  
Трудитимусь“.

Чистим серцем

Поблагословила  
Свого Марка, заплакала  
Й пішла за ворота.

Развернулося весилля.

Музикам работа  
І підковам. Вареною  
Столи й лави миють.  
А наймичка шкандибає,  
Поспішає в Київ.  
Приймає в Києві, не спочила,  
У міщанки стала,

Найнялася носити воду,  
Бо грошей не стало,  
На молебствіє Варварі  
Носила, носила,  
Кіп із вісім заробила,  
Й Маркові купила  
Святу шапочку в печера,  
У Йвана святого,  
Щоб голова не боліла  
В Марка молодого;  
І перстеник у Варвари  
Невістці достала,  
І всім сваяним поклонившись,  
До дому верталась.

Вернулася Катерина  
І Марко зостріли  
За ворітьми, ввели в хату  
Й за стіл посадили;  
Напували й годували,  
Про Київ питали,  
І в кімнаті Катерина  
Одпочить послала.

„За-що вони мене люблять?  
За-що поважають?  
О, Боже мій милосердий!  
Може, вони знають?  
Може, вони догадались,—  
Ні, не догадались?..  
Вони добрі...

І наймичка  
Тяжко заридала.

## VI

Тричі крига замерзала,  
Тричі роставала:

Тричі наймичку у Київ  
Катря провозжала,  
Так як матірь. І в четвертий  
Провела небогу  
Аж у поле, до могили,  
І молила Бога,  
Щоб шейденько верталася,  
Бо без неї в хаті  
Якось сумно, ніби мати  
Покинула хату.  
Після Пречистої в неділю,

Та після першої, Трохим  
Старий сидів в сорочці білій,  
В брилі, на призьбі. Перед ним  
З собакою унучок грався,  
А внучка в юпку одяглась  
У Катрину, і ніби йшла  
До діда в гості. Засміявся  
Старий і внучку приїтав,  
Неначе справді молодицю?  
— „А де-ж ти діла палявицю?  
Чи, може, в лісі хто одняв?  
Чи по-просту—забула взяти?  
Чи, може, ще й не напекла?  
Е, сором, сором! лепка-мати!“  
Аж зирк!—і наймичка ввійшла.  
На двір. Побиг старий стрічати.  
З онуками свою Ганну  
— „А Марко в дорозі?“  
Ганна діда питалася.  
— „В дорозі ще й досі.“  
— „А я ледве лодибала  
До вашої хати,  
Не хотілось на чужині  
Одній умирати!  
Коли-б Марка діждатися!

Та щось тяжко стало..."  
І внучатам із клуночка  
Гостинці виймала:  
І хрестики, й дукачки  
Й намиста разóчок  
Ориночці, і червоний  
З фольги образочок:  
А Карпові соловейка  
Та коників пару;  
І четвертий уже перстень  
Святої Варвари  
Катерині; а дідові  
Із воску святого  
Три свічечки; а Маркові  
І собі нічого  
Не принесла: не купила,  
Бо грошей не стало,  
А заробить нездужала.  
„А ось ще осталось  
Пів-бубличка!“

Й по шматочку  
Дітям розділила.

## VII.

Ввійшла в хату. Катерина  
Й ноги умила.  
Й полуднувать посадила.  
Не пила й не їла  
Моя Ганна.

— „Катерино!“

Коли в нас неділя?“

— „Після-завтра.“

— „Треба буде

Акафист найняти  
Миколаєві святому  
Й на часточку дати.—  
Во щось Марко забарився...

Може, де в дорозі  
Занедужав, сохрانی Боже!  
Й покапали сльози  
З старих очей замучених  
Ледве-ледве встала  
Із-за стола.

„Катерино!

Не та вже я стала:  
Зледащила, нездужаю  
І на ноги встати.  
Тяжко, Катре, умірати!  
В чужій, теплій хаті!“

Занедужала небога

Уже й причащали,  
Й маслосвятіє служили,—  
Ні, не помогало!  
Старий Трохим по надвіррю  
Мов убитий ходить;  
Катерина з болящої  
І очей не зводить,—  
Катерина коло неї  
І днює й ночує.  
А тим часом сичі в-ночі  
Недобре віщують  
На каморі. Болящая  
Що-день, що-година,  
Ледве чути, питається:  
„Доню Катерино!  
Чи ще Марко не приїхав?  
Ох, як-би я знала,  
Що діждуся, що побачу,  
То ще б подождала!“

### VIII.

Іде Марко з чумаками,  
Ілучи співає,

Не поспіша до господи,  
Воли попасає.  
Везе, Марко Катерині  
Сукна дорогого,  
А батькові шитий пояс  
Шовку червоного,  
А наймичци на очіпок  
Парчі золоті  
І червону добру хустку  
З білою габсю,  
А диточкам черевички,  
Фиг та винограду,  
А всім вкупі червоного  
Вина з Цариграду  
Відер з трє у барилі,  
І кав'яру з Дону,—  
Всього везе, та не знає,  
Що діється дома!

Їде Марко, не журиться.  
Прийшов, слава Богу!  
І ворота одчиняє.  
І молиться Богу,  
„Чи чуєш ти, Катерино?  
Біжи зустрічати!  
Уже прийшов! Біжи швидче,  
Швидче веди в хату!  
Слава Тобі, Спасителю!  
На-силу діждала!  
І „Отче наш“ тихо-тихо  
Мов скрізь сон, читала.

Старий воли випрягає,  
Занози ховає  
Мережані, а Катруся  
Марка оглядає.

— „А де-ж Ганна, Катерино?

Я пак і байдуже!  
Чи не вмерла?"

— „Ні, не вмерла,  
А дуже нездужа.  
Ходім лишень, в малу хату,  
Поки випрягає  
Воли батько; „вона тебе,  
Марку, дожидає.“

Ввійшов Марко в малу хату  
І став у порогу...  
Аж злякався, Ганна шепче:  
„Слава... слава Богу!  
Ходи сюди, не лякайся!..  
Вийди, Катре, з хати!  
Я щось маю розпитати,  
Де-що розказати“.

Вийшла з хати Катерина,  
А Марко схилився  
До наймички у голови.  
„Марку! Подивися,  
Подивися ти на мене!  
Бач, як я змарніла?  
Я не Ганна, не наймичка.  
Я...“

Тай зацімліла.  
Марко плакав, дивувався.  
Знов очи відкрила,  
Пильно-пильно подивилась,—  
Й сльози покотились.  
„Прости мене! Я каралась  
Весь вік в чужій хаті...  
Прости мене, мій синочку!  
Я... я твої мати!“  
Тай заговкла...



Зомів Марко.

Й земля задріжала.  
Прокинувся... до матері—  
А мати вже спала!

---

Въ 1846 г.

## Лілея.

За-що мене, як росла я.  
Люди не любили?  
За-що мене, як виросла,  
Молодую вбили?  
За-що ж вони тепер мене  
В палатах вітають,  
Царівною називають,  
Очей не спускають,  
З мого цвіту дивуються  
Не знають, де діти?  
Скажи ж міні, мій братіку,  
Королевий цвіте!  
— „Я не знаю, моя сестро!“  
І цвіт королевий  
Схилив свою головоньку  
Червоно-рожеву  
До білого, пониклого  
Личенька лілеї.  
Сам Господь вітав над ними  
І теорив святее  
Землі гришній.. І лілея  
Росою-сльозою  
Заплакала и сказала:

— „Брате мій! З тобою  
Ми давно вже кохаємось,  
А я й не сказала,  
Як була я людиною,

Як я мордувалась...  
Моя мати—вона чогось  
Сердешна журилась,  
І на мене, на дитину,  
Дивилась-дивилась  
І плакала. Я не знаю,  
Мій брате єдиний,  
Хто їй лихо заподіяв...  
Я була дитина,  
Я гралася, забавлялась,  
А вона все вяла,  
Та нашого злого пана  
Кляла-проклинала,  
Та й умерла. А пан отой  
Взяв догодувати  
Малу мене. Я виросла  
У білих палатах.  
І не знала, що байстря я,  
Що його дитина.  
Він поїхав десь далеко,  
А мене покинув.  
І прокляли його люди,  
Будинок спалили,  
А мене... не знаю за-що;  
Убили—не вбили,  
Тільки мої довгі коси  
Остригли, накрили  
Острижену ганчіркою,  
Та ще й реготались:  
Жиди навіть нечестиві  
На мене плювали,  
Отаме-то, бжа іку,  
Було міні в світі!  
Молодого, короткого  
Не дали дожити  
Люди віку... Я умерла  
Зімою під тинен,

А весною прецвіла я  
Цвітом при долині,—  
Цвітом білим, як сніг білий,—  
Аж гай звеселила.  
Люди—Боже мій!—зімою  
В хату не пустили,  
А весною, мов на диво,  
На мене дивились;  
Дівчаточка заквіччались,  
І почали звати  
Лілеєю-снігоцвітом;  
І я процвітати  
Стала в гаї, і в теплиці,  
І в білих палатах...  
Скажи ж міні, мій братіку,  
Королевий цвіте:  
На-що мене Бог поставив  
Цвітом на сім світі?  
Щоб людей я веселила.  
Тих самих що вбили  
Мене й матірѣ! Милосердй  
Святий, Боже милий!“  
І заплакала лилея.  
А цвіт королевий  
Схилив свою головоньку  
Червону-рожеву  
На білее, пониклеє  
Личенько лілеї.

---

## Русалка.

Породила мене мати  
В виских палатах,  
Та й понесла серед ночі  
У Дніпро купати.

Купаючи, розмовляла  
За мною малою:

— „Пливи, пливи, моя доню,  
Дніпром за водою,  
Та випливи русалкою,  
Завтра серед ночі;  
А я вийду гуляти з ним,  
А ти й залоскочеш.  
Залоскочи, моє серце, —  
Нехай не сміється  
Надо мною, молодою;  
Нехай п'є — уп'ється  
Не моїми кров-сльозами, —  
Синьою водою  
Дніпровою нехай собі  
Гуляє з дочкою!  
Пливи ж, моя єдина!  
Хвилі мої, хвилі,  
Привітайте русолоньку!“

І заголосила  
Тай побігла. А я собі  
Плила за водою,  
Поки сестри не зустріли,  
Не взяли з собою.  
Уже з тиждень як расту я  
З сестрими гуляю  
О-півночі, та з будинку  
Батька виглядаю...  
А може вже — поєдналась  
З паном у палатах?  
Може, знову роскошує  
Моя грішна мати!“  
Тай замовкла русалочка,  
В Дніпро поринула,  
Мов пліточка, а лозина  
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти, —  
Не спиться в палагах:  
Пана Яна нема дома —  
Ні з ким розмовляти.  
А як прийшла до берега,  
То й дочку згадала,  
Нагадала, як купала  
І як примовляла, —  
Тай й байдуже! Пішла собі  
У палати слати...  
Та не дійшла: довелося  
В Дніпрі ночувати.  
І не чулась, як зуспіли  
Дніпрові дівчата,  
Та до неї, ухопили,  
Тай й ну лоскотати!  
Родісінкі, що піймали...  
Грались, лоскотали,  
Поки в вершу не запхали,  
Та й зареготались...  
Одна тільки русалонька  
Не зареготалась.

---

Въ 1847 г.

## В і д ь м а.

Молюся, знову уповаю,  
І знову сльози виливаю.  
І думу тяжкую мою  
Нічим стінам передаю.  
Озовітеся ж, заплачте,  
Німії, зо мною  
Над неправдою людською,  
Над долею злою,  
Озовітеся! А за вами,  
Може, озоветься

Безталання невсипуще  
І нам усміхнеться,  
Поздає з неволею  
І з людьми,—і скаже  
Спасибі нам; помолиться  
Й тихо спати ляже.

І примиренному присняться  
І люди добрі, і любов,  
І все добро. І встане рано  
Веселий, і забуде знов  
Свою недолю; і в неволі  
Познає рай, познає волю  
І всетворящую любов.

І.

Росте в полі на могилі  
Осика заклята;  
Отам відьма похована!  
Хрестітесь, дівчата!  
Хрестітеся, і не кваптесь  
На панів лукавих,—  
Бо згинете, осміяні,  
Наробите слави,  
Злої слави на снм світі,  
А на тім... Крий, Боже!  
За гріхи такі великі  
Сам Бог не pomoже.  
Нехай панн знущаються,  
Братами торгують  
Та сльозами кровавими  
Сатану частують,—  
Їх вже душі запродані  
То їм і байдуже,  
А вам треба стерегтися.

Стерегтись—тай дуже!  
Стережиться ж! Кохайтеся  
Хоч із наймитами,—  
З ким хочете, мої любі,  
Тільки не з панами!

Коло осіннього Миколи,  
Обідрані, трохи не голі,  
Бендерським шляхом у-ночі—  
Їшли цигани, а йдучи—  
Звичайне, вольний— співали:  
Їшли, їшли, а потім стали,  
Шатро край шляху розпjali,  
Огонь чималий розвели  
І кругом його посідали:  
Хто з шашликом, а хто і так—  
За те він вольний, як козак  
(Колись-то був). Сидять, куняють,  
А за шатром в степу співає,  
Неначе п'яна, з приданок  
До-дому йдучи, молодичя:

„Ой у новій хаті  
Полягали спати:  
Молодій приснилось,  
Що мати сказала,  
Свекор оженився,  
Батько утопився.  
І... гу!..“

Цигани слухають, сміються:  
„І де ті люди тут везьмуться?  
Оце, мабуть, із-за Дністра,  
Бо-тут все степ... Мара! мара!“  
Цигани крикнули, схопились,  
А перед ними опинилось  
Те, що співало. Жаль і страх!  
В свитані латаній дріжала  
Якась людина, на ногах  
І на руках повиступала

Од служі кров,—зж струпом стала,  
І довгі коси в репяхах  
О поли бились в ковтунах  
Постояла, а потім сіла  
Коло огню і руки гріла  
На самім полум'ї. „Ну, так!  
Оженився неборак!“—  
Сама собі вона шоптала  
І тяжко, страшно усміхалась...  
Що-ж се таке?—Се не мара,  
Моя се мати і сестра,  
Моя се відьма, щоб ви знали.

Ц и г а н и.

А відкіля ти, молодиче?

В і д ь м а.

Хто? я? (Співає):  
„Як була я молодича,  
Цілували мене в лиця;  
А як стала стара баба,—  
Цілували б, була б рада.“

Ц и г а н.

Співуча, нічого сказать!  
Як-би собі таку достать,  
Та ще й з медведем...

В і д ь м а.

Я співаю,  
Чи то сижу, чи то гуляю,  
Все співаю, все співаю,—  
Уже забула говорить.  
А перше добре говорила.

Ц и г а н.

Де-ж ти була, що заблудила?



В і д ь м а.

Хто? я? чи? (Шепче:) Цить лишень, цить:  
Он бач, зо мною пан лежить!

Огонь погас, а місяць сходить,  
В яру пасеться вовкулак... (Усміхнувшись)

Я в приданках була, впилася,

І молода не придалася...

А все то прокляті пани

З дівчатами таке діють...

Ще треба сина оженить.

Піду: без мене не зуміють

І в домовину положить.

Ц и г а н.

Не йди, небого,—будь тут з нами!

У нас, їй Богу, добре жить!

В і д ь м а.

А діти єсть у вас?

Ц и г а н.

Немає.

В і д ь м а.

Кого-ж годуєте-есте?

Кого ви спати кладете?

Кого колишете в-ночі?

Лягаючи і встаючи

За кого молитесь? Ох, діти!

І все діти... І все діти!

Не знаю, де од їх подітись?

Де не піду,—їй вони за мною!

Вони здіять мене колись!..

Ц и г а н.

Не плач, небого, не журись.

У нас дітей нема їй заводу.

В і д ь м а.

Хоч з гори та в воду...

І відьма тяжко заридала.  
Цигани мовчки дивувались,  
Поки поснули, де хто впав,  
Вона ж не спала, не журилась.  
Сиділа, ноги устромила  
В гарячий попіл. Виступав  
Щербатий місяць з-за могили  
І на шатро мов позирав,  
Аж поки хмари заступили.

Чом не спитьсѣ багатому,  
Сивому, гладкому?  
Чом не спитьсѣ убогому.  
Сироті старому?  
Один дума, як би його  
Достроїть палати;  
Другий дума, як би його  
На подзвін придбати.  
Один старий одпочине  
В пишній домовні,  
Другий старий—і так собі  
Де небудь—під тином;  
І обидва спочивають  
І гадки не мають!  
Убогого не сгадають,  
А того ще й лають.

II.

Коло огню старий циган  
З люлькою куняє,  
Позирає на прибуду,  
Й на подзвін не лбає.

Ц и г а н.

Чому не ляжеш, не спочинеш?  
Зірниця сходить—подивись!

В і д ь м а.

Дивилась я вже—ти дивись!

Ц и г а н.

Ми рано рушимо,—покинем.  
Як не проспийся.

В і д ь м а.

Не просплюсь,  
Я вже ніколи не просплюсь!..

Отак де-небудь і загину  
У бурьяні... (Співає тихо):

„Гаю, гаю, темний гаю,

Тихенький Дунаю!

Ой у гаї погуляю,

В Дунаї скупаюсь,

В зеленому баговинні

Трохи одпочину...

Та може ще, хоч каліку,

Приведу дитину.“

Дарма! Аби собі ходило,  
Та вміло матір проклинать...

А он,—чи бачиш? на могилі

Очима лупа котиня!

Іди до мене: кицю, кицю!..

Не йде прокляте бісеня!

А то дала б тобі напитись

З моєї чистої криниці.. (Присвіає:)

„Стоїть кутя на покуті,

А в запічку діти;

Наплодила, наводьла.

Та нема де діти.

Чи то потопити?  
Чи то подушити?  
Чи Жидові на кров продаті,  
А гроши пропити?"

Що, добре наші завдають?  
Сідай лиш близченько, — отут...  
Ото-то й то! А ти не знаєш,  
Що я в Волощині була?  
Я розкажу, як нагадаю...  
Близнят в Бендерах привела  
У білих Яссах колихала,  
У Дунаєві купала,  
В Туреччині сповила,  
Та до-дому однесла, —  
Аж у Київ; та вже дома  
Без кадила, без кропила,  
За три шаги охрестила,  
А три шаги пропила...  
Упилася, упилась!..

І досі п'яна!..

І вже ніколи не просплюся,  
Бо я вже й Бога не боюся  
І не соромлюся людей.  
Коли-б міні отих дітей  
Найти де-небудь! Ти не знаєш.  
Чи є в Туреччині війна?

Ц и г а н.

Була колись, — тепер нема:  
Умер найстарший старшина.

В і д ь м а.

А я думала, що й досі,  
Аж уже немає...  
Слухай лишень! Скажу тобі,  
Кого я шукаю.

Я шукаю Наталочку,  
Та сина Івана...  
Дочку свою Наталочку.  
Та шукаю пана,  
Того Ирода, що знаєш?..  
Стривай! Нагадала...  
Як була я молодою—  
І гадки не мала,  
По садочку похожала,  
Квіччалась, пишталась,  
А він мене і набачив,—  
Ирод! І не снилось,  
Що я була кріпачкою,  
А то б утопилась,—  
Було б легше... От набачив  
Та й бере в покої,  
І стриже, неначе хлопця,  
І в поход з собою  
Бере мене. У Бендери  
Прийшли ми; стояли  
З москалями на кватирах,—  
А москалі за Дунаєм  
Турка воювали.  
Тут дав Бог міні близнята,  
Як-раз против Спаса  
А він мене і покинув, —  
Не вступив і в хату,  
На дітей своїх не глянув,  
Люципер проклятий!  
Пішов собі з москалями,  
А я з байстрюками  
Повертала в Україну  
Степами, тернами,  
Острижена: тай байдуже!..  
У селах питала  
Шлях у Київ... І ще з мене  
Люди насміялись!..

Трохи була не втопилась,  
Та жаль було кинуть  
Близняточок. То с'як, то так  
На свою країну  
Придигала. Одпочила,  
Вечора діждалась,  
Та й у село. Хотилось, бач,  
Щоб люди не знали.  
От я крадусь по-під-тинню  
До своєї хати.  
В хаті темно: нема дома,  
Або вже ліг спати  
Мій батечко одинокий.  
Я ледве ступаю...  
Вхожу в хату,—аж щось стогне,  
Ніби умірає:  
То мій батько.. І нікому  
Ні перехрестити,  
Ні рук скласти... О, прокляті,  
Лукаві діти,  
Що ви дієте на світі!..  
Я перелякалась...  
Хата пусткою смерділа.  
От я заховала  
Близнят своїх у коморі;  
Ббігаю в хату,  
А він уже ледве дише.  
Я до його: „Тату!  
Мій таточку! Це я прийшла!“  
За руки хватаю.  
„Це я,“ кажу. А він міні  
Шепче: „Я прощаю...  
Я прощаю“— тільки й чула...  
Здається, я впала  
І заснула... Як-би була  
До віку проспала!  
О півночі прокинулась:

Як у ямі—в хаті,  
А за руку батько давить...  
„Тату“—кричу—„тату!“  
А він уже так, як крига...  
На-силу я руку  
Випручала... Що, цигане,—  
Як-би таку суку  
Тобі дочку,—що б ти зробив?

Ц и г а н.

Єй-Богу, не знаю.

В і д ь м а.

Та мовчи вже, бо забуду,—  
Потім не згадаю...  
Дітей, бач-ся, годувала,  
Та в засік ховала...  
Та очіпок—се вже в-ранці—  
Клеччям вимощала,  
Щоб не знать було, що стрига  
Прибралась, ходила,  
Поки люди домовину  
На дворі робили.  
Доробили, положили,  
Понесли, сховали,—  
І одна я, як билина  
На полі, осталась  
На сім світі... Були діти—  
І тих не осталось!..

(Плаче і співає:)

„Через яр ходила,  
Та воду носила,  
Коровай сама бгала—  
Дочку оддавала,  
Сина оженила...  
І... гу!...“

III.

Ц и г а н.

Не скигли, бо ти всіх побудиш

В і д ь м а.

Хіба я скиглю, навісний?

Ц и г а н.

Та добре, добре! Що даліше буде?  
Розкажуй даліше!

В і д ь м а.

Що даси?

Навариш завтра мамалиги?  
Я кукурузи принесу.  
Нагадала, нагадала!  
З дочкою ліг спати,  
Зивдав сина у лакеї,  
Громадою з хати  
Виганяли... Нагадала!..  
Я собак дражнила  
По-під вікнами з старцями,  
І байстрят носила  
За плечима,—щоб привчались...  
Аж і пан приїхав.  
Отоді було громаді,  
І всім досталося,  
Щоб мене не виганяли  
З батьківської хати!  
Та й взяв мене з близнятами  
До себе, в палати.  
Ростуть мої близняточка,  
А я утішаюсь.  
І з лютою гадюкою  
Я знову кохаюсь.



Докохалася до краю:  
Сина у лакеї  
Занапастив, а з дочкою...  
Чи чуєш?—з своєю...  
Чи це не гріх по вашому?  
Чи в вас так уміють?  
А міні дав карбованця  
Та послав у Київ,  
Послав Богу молитися  
Ото ж я й ходила  
І молилась... Ні, цигане,  
Я марне молилась!..  
Чи в вас єсть Бог який-небудь?  
В нас його немає;  
Пани вкрали, та в шкатулі  
У себе ховають.

Вертаюся із Києва, —  
Замкнуті покої.  
Він узяв її з собою,  
Та й поїхав з нею,  
З Наталею... Чи чуєш ти?  
І остриг, проклятий,  
Дитя своє. Полетіла  
Я його шукати  
В Волощину. Та й шукаю,  
Совою літаю  
Над байраками, та діток,  
Діточок шукаю.  
Наталоньку!.. Чи тее—ні!  
Я шукаю пана!  
Задущу!.. Возьміть до себе  
І мене, цигани!  
Я медведя водитиму;  
А як найду ката,  
То й спущу його на його...  
Огоді, проклятий!..

Ні, не спущу,—сама його  
Загризу... Чи чуєш?  
Одружимось, мое срече!  
Я й досі діваю;  
А сина вже оженила,  
А дочка й так буде:  
Лазитиме по-під-тинню,  
Поки найдуть люди  
Неживою... Чи ти бачив?  
Там такий хороший,  
Мій син Іван!.. Ух, холодно!  
Позич міні грошей:  
Намиста доброго куплю  
Та й тебе повішу,  
А сама піду до-дому...  
Дивись: миша, миша  
Несе у Київ мишенят  
Не донесеш, утопиш десь  
Або пан одніме...  
Чи я найду моїх діток.  
Чи так і загину?..

Тай замовкла, мой заснула.

Цигани вставали,  
Розбірали шатро своє,  
В дорогу рушіали,—  
Та й рушили Пішли, степом:  
І вона, небога  
Безталанна, встала мовчки,  
І піби-то Богу  
Нишком собі молилася  
Та й пошкандибала  
За циганами, а йдучи.  
○ Гихенько сгівала:  
„Кажуть люди, що суд буде,  
А суда не буде,  
Бо вже мене осудили  
На сім світі люди..“

IV.

Із за Дністра пішли цигани  
І на Волинь, і на Україну.  
За селом село минали,  
В городи ходили,  
І марою за собою  
Приблуду водили.  
І співала й танцювала,  
Не пила й не їла,—  
Неначе смерть з циганами  
По селах ходила.  
Потім разом схаменулась,  
Стала їсти й пити,  
І ховатись за шатрами,  
І Богу молитись:  
Щось таке їй поробила  
Стара Маріула,—  
Якимсь зіллям напувала  
То воно й минулось.

Потім її стала вчити  
І лікарювати:  
Які трави, що од чого,  
І де їх шукати;  
Як сушити, як варити.—  
Всьому, всьому вчила  
Маріула; а та вчилась  
Та Богу молилась.

Минуло літо: уже й друге,  
І третє настало.—  
Уже прийшли в Україну...  
Жаль їй чогось стало.  
Поклонилась Маріуді  
За науку в ноги,

Попрощалась з циганами,  
Помолилась Богу,  
Тай пішла собі, небога  
На свою країну,  
Рада-рада та весела,  
Мов мала дитина.  
Які села проходила,—  
Болящих питала,  
І травами напувала,  
І всім помагала.  
В-осени прийшла до-дому  
Пустку затопила,  
Вимазала, упоралась,  
І легко спочила.  
Мов у раї. Все забула:  
Злее і незлее,  
Всіх простила, всіх любила,  
І мов над землею  
Святим ангелом вітала,  
Так їй легко стало!  
Мов в палатах, в своїй хаті  
Жити вона стала.  
І сусіди не цурались,  
Все село любило,  
Бо вона все по болящих  
День і ніч ходила.  
І всім людям помагала,  
І плати не брала,  
А як брала, то калікам  
Зараз оддавала;  
Або свічечку в неділю  
Спасові поставить  
За всіх грішних, а у себе  
Й шага не оставить.  
„На-що міні (було, каже):  
Чи то в мене діти?“  
Та й заплаче. Отак вона

Сама собі в світі  
Вік недовгий доживала.

Дівчата, бувало,  
І днювали, й ночували,  
Й хату прибірали,  
І мазали, і квіччали,  
І їсти варили;  
І ворожить не просили—  
Так собі любили!..  
В хатиночці чисто, тихо,  
Ясно, мов у раї,  
І, знай, двері поскрипують—  
Ніхто не минає:  
Той добридень, прийде, скаже,  
Той зілля попросить,—  
Той калачик, паляничку,  
Всього понаносять,—  
Аби було з ким пожити,  
Добром поділитись.  
Отак вона жила дома  
І вкрита, і сита;  
І любили, й поважали,  
І всього давали  
А все-таки покриткою  
І видмою звали...

V.

З подагрою і подушками,  
З трьома, чи й більше, лікарями,  
Із-за німецької землі  
Весною пана привезли,  
Самого тільки... Де-ж ті діти?  
Дочку на хорта проміняв,  
А сина в карти проіграв.  
(І так трапляється на світі!  
А що-ж ми маємо робить?)

Ото-ж взяли його лічить,—  
Лічили, аж у-трьох лічили,  
Уже чого з ним не робили?!  
Та ба! не буде вже грішить  
А ще б хотілося... Простила!  
Святого зілля наварила,  
І, милосердая, з села  
Лічити ворога пішла  
В палати сумні. Просила,  
Щоб пана зіллям напоїть  
Божилася, що буде жить!  
Та лікарі не допустили,  
Прогнали, трохи ще й не били  
Взяла горщечок, та й пішла;  
Ідучи, діточок згадала.  
Заплакала, і жаль їй стало  
Що панові не допомгла!

Весна зіму проганяє,  
І зелений по землі  
Весна килим розстилає;  
Із ирію журавлі  
Летять високо ключами,  
А степами та шляхами  
Чумаки на Дін пішли.

І на землі і на небі  
Рай. І я не знаю,  
Якого ще люди раю  
У Бога благають!

А тим часом непростений  
Грішний умірає;  
Уже його, лукавого,  
Сакраментували,  
Клали долі на соломі  
І стелю знімали,—  
Не вмірає... І лікарі  
Нічого не вдіють!..

Якось трохи полегшало:  
„Покличте Лукію!“  
Шепнув, та аж затрусився.  
Привели в палати  
Мою відьму. І лікарі  
Вже стали благати,  
Щоб допомгла... Прийшла вона  
І у ногах стала,  
І нищечком за грішного  
„Отче-наш“ читала.  
Пан неначе прокинувся,  
Глянув кругом себе,  
І на неї... та й закричав:  
„Не треба, не треба!  
Іди собі!.. Або стрівай...  
Чи ти не забула?  
Прости мене! Прости мене!..  
І сльози блиснули  
В-перше зроду.—„Я прощаю.  
Я давно простила...“  
І свічечку дала в руки  
І перехрестила.  
Заснув ворог перед нею  
Як тая дитина,  
А її за свою душу  
Молитись покинув.

VI.

Сорокоусти наймана,  
У Київ ходила  
Та за пана, за ворога,  
Господа молила.

І в-осени вернулася  
В село зімувати.  
Ніби матір, привітали  
Ласкаві дівчата,

І знов стали на досвітки  
До неї ходити;  
І знов стали, як матери,  
Лукиї годити.  
А вона їх научала,  
Як на світі жити:  
Розказує, як і вона  
Колись дівувала,  
І як пана полюбила  
Покриткою стала,  
І як стригною ходила.  
Близнят породила,  
Як блукала з циганами,  
І як її вчила  
Лікарювать Маріула,  
І все, що робилось,—  
Усе було, розказує  
Аж плачуть дівчата  
Та хрестяться, жахаються,—  
Ніби пан у хаті...  
А вона їх розвожає,  
Просить, закликає,  
Щоб з панами не кохались,  
Бо Бог покарає;  
Що підете й ви по світу  
Так, як я ходила,  
Батька матір погубите  
Як я погубила;  
Дітей своїх, на сміх людям,  
Пустите по світу  
Так, як я... як я... пустила...  
Діти мої діти!"

Отак вона научала.  
Дівчата хрестились  
Та плакали, а у-ночі  
Пани все їм снились;



і з рогами, і з хвостами  
Одрізують коси.  
Та кусають, та сміються,  
І престоволосих  
На собак, то-що, миняють.  
У дьогти купають,  
І виводять на улицю,  
І людей скликають,  
Дивитися. Отаке-то  
Дівчаточкам снилось!  
А все-таки на досвітки  
До неї ходили.

Прийшла весна зелена.

Стара моя встала,  
Пішла в поле шукать зілля,  
Та там і осталась.  
І обідать і вечерять  
Тарили дівчата,  
Та не знали, де ділася  
Їх нерідна мати.  
Пастухи в селі сказали,  
Що коло могили  
У калюжі стару відьму  
Чорти утопили.  
Найшли її, громадою  
Без попа сховали,  
На могилі й осиковий  
Кілок забивали.  
А дівчата уквіччали  
Могилу квітками,  
І осику поливали  
Дрібними сльозами.  
І виросла на могилі  
Осика заклята,—  
Отам відьма похована  
Хрестітесь, дівчата!

Хрестітеся, не кваптеся  
На панів лукавих,  
Во згинете осміяні,  
Наробите слави.

---

## Вечір.

Са́док вишневий коло хати,  
Хруці над вишнями гудуть,  
Плугатарі з плугами йдуть,  
Співають ідучи дівчата,  
А матері вечерять ждуть.

Семья вечера коло хати,  
Вечі́рня зіронька встає;  
Дочка вечерять подає...  
А мати хоче научати,  
Так соловейко не лає.

Поклала мати коло хати  
Маленьких діточок своїх,  
Сама заснула коло їх.  
Затихло все... Тільки дівчата  
Та соловейко не затих.

---

## Н. І. Костомарову.

Веселе сонечко ховалось  
В веселих хмарах весняних;  
Гостей зачинених своїх  
Сердешним чаєм напували,  
І часових переміняли  
Синемундирих часових.  
І до дверей, на ключ замкнутих,  
І до решітки на вікні  
Привик я трохи,—і міні

Не жаль було давно одбутих,  
Давно похованих, забутих,  
Моїх кровавих тяжких сльоз,—  
А їх чимало розлилось  
На марне поле! Хоч-би рута.  
А то нічого не зійшло!  
І я згадав своє село:  
Кого я там коли покинув?  
І батько й мати в домовині...  
І жалем серце запеклось  
Що нікому мене згадати...  
Дивлюсь: твоя, мій брате, мати,  
Чорніша черної землі  
Іде, з хреста неначе знята...  
Молюся, Господи, молюсь!  
Хвалить Тебе не перестану,  
Що я ні з ким не поділю  
Мою тюрму, мої кайдани...

---

Міні однаково, чи буду  
Я жить в Україні, чи ні,  
Чи хто згадає, чи забуде  
Мене в снігу на чужині—  
Однаковісенько міні!

В неволі виріс між чужими,  
І, не оплаканий своїми,  
В неволі плачучи умру,  
І все з собою заберу,  
Малого сліду не покину,  
На нашій славній Україні,  
На нашій—не своїй землі.  
І не помяне батько з сином,  
Не скаже синові: „Молись,  
Молися, сину: за Вкраїну  
Його замучили колись“.

Міні однаково, чи буде  
Той син молитися, чи ні...  
Та не однаково міні,  
Як Україну злиї люди  
Присплять, лукаві, и в огні  
Її, окраденую, збудять...  
Ох, не однаково міні!

---

Ой одна я одна,  
Як бילוночка в полі,  
Та не дав міні Бог  
А-ні щастя, ні долі;  
Тільки дав міні Бог  
Красу, карії очі,  
Та й ті виплакала  
В самотині дівочій.  
А-ні братіка я,  
Ні сестрички не знала,  
Між чужими зросла,  
Долі щастя не мала...  
Де-ж дружина мая?  
Де ви, добрії люди?  
Їх нема... Я сама,  
А дружини—й не буде!..

---

„Не кидай матері!“ казали,  
А ти покинула, втекла;  
Шукала мати—не найшла,  
Та вже й шукати перестала:  
Умерла, плачучи. Давно  
Не чуть нічого, де ти гралась;  
Собака десь помандрувала,  
І в хаті вибите вікно;  
В садочку темному ягнята

У-день пасуться, а в-ночі  
Віщують сові да сичі  
І не дають сусідам спати.  
І твій барвіночок хрещатий  
Заріс богилою, ждучи  
Тебе неквіччану; і в гаї  
Ставочок чистий висихає,  
Де ти купалася колись;  
І гаї сумує, похилився,  
У гаї пташка не співає—  
И її з собою занісла;  
В яру криниця завалилась,  
Верба усохла, похилилась,  
І стежечка де ти ходила,  
Колючим терном поросла.  
Куди полинула, де ділась?  
До кого ти перелетіла  
В чужій землі, в чужій семьі  
Кого ти радуєшь? до кого,  
До кого руки приросли?  
Біщує серце, що в палатах  
Ти роскошуєш, і не жаль,  
Тобі покинутої хати...  
Благаю Бога, щоб печаль  
Тебе до віку не збудила,  
Щоб у палатах не найшла;  
Щоб Бога ти не осудила,  
І матері не прокляла!

---

### За байраком байрак

А там степ та могила.

Із могили козак

Встає сивий, похилий;

Встає сам у-ночі.

Іде в степ, а йдучи

Співає, сумно співає:

— „Наносили землі,  
Та й до-дому пішли,  
І ніхто не згадає.  
Нас тут триста як шкло  
Товариства лягло,  
І земля не примає.  
Як запродав гетьман  
У ярмо християн,  
Нас послав поганяти,—  
По своїй по землі  
Свою кров розлили  
І зарізали брата;  
Кровью брата впились,  
І отут полягли  
У могилі заклятій“...  
Тай замовк зажурився  
І на спис похилився,  
Став на самій могилі;  
На Дніпро позирав,  
Тяжко плакав-ридав,—  
І з ним плакали хвили;  
З-за Дніпра, із села  
Луна гаєм гула,  
Треті півні співали.  
Провалився козак,  
Стрепенувся байрак,  
І могила стогнала.

---

## Три шляхи

Ой три шляхи широки!  
До-купи зійшлися;  
На чужину з України  
Брати розійшлися;  
Покинули стару матір,

Тай жінку покинув,  
А той—сестру, а найменший—  
Молоду дівчину.

Посадила стара мати  
Три ясени в полі,  
А невестка посадила  
Високу тополю;  
Три явори посадила  
Сестра при долині,  
А дівчина заручена  
Червону калину.

Не прийнялись три ясени  
Тополя всихала,  
Повсихали три явори,  
Калина зовяла.  
Не вертаються три брата,—  
Плаче стара мати,—  
Плаче жінка з діточками  
В нетопленій хаті;  
Сестра плаче—йде шукати  
Братів на чужину,  
А дівчину заручену  
Кладуть в домовину...

Не вертаються три брата,  
По світу блукають,  
А три шляхи широкі  
Терном заростають.

---

„Чого ти ходиш на могилу?  
На-силу мати говорила:  
„Чого ти плачешь ідучи?  
Чого не спиш ти у-ночі,  
Моя голубка сизокрида?“  
— „Так, мамо, так!“...

І знов ходила,  
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі  
В-ночі процвітає,—  
То дівчина заручена  
Калину сажав  
І сльозами поливав.  
І Господа просить,  
Щоб послав він дощі в-ночі  
І дрибні роси,  
Щоб калина прийнялася,  
Роспустила віти:  
„Може пташкою прилине  
Милий з того світа;  
Зовью йому кубелечко  
І сама прилину,  
І будемо щебетати  
З милим на калині;  
Будем Бога вихваляти,  
Тихо розмовляти,  
Будем в-купочці у ранці  
На той світ літати“.

І калина прийнялася,  
Віти розпустила,  
І три літа на могилу  
Дівчина ходила.  
На четверте... Не сон-трава  
В-ночі процвітає,—  
То дівчина з калиною  
Плаче—размовляє:

„Широкая, високая  
Калино моя,  
Не водою до схід сонця  
Поливаная!



Широкий сльози-ріки  
Тебе полили,—  
Їх славою луавою  
Люди понесли.  
Зневажають подруженьки  
Подругу свою,  
Зневажають червону  
Калину мою.  
Калиночко червона,  
Світе мій ясний!  
Повий мою головоньку,  
Росою умий  
І вітами широкими  
Од сонця зокрий!  
В-ранці найдуть мене люди.  
Мене осміють;  
Широкий твої віти  
Діти обірвуть“.  
В-ранці рано на калині  
Пташка щибетала!  
Під калиною дівчина  
Спала не вставала!  
Утомилось молодеє  
На віки спочило..  
Всавало сонце з-за могили.  
Раділи люди встаючи:  
А мати й спати не лягала,  
Дочку вечерять дожидала  
І тяжко плакала ждучи.

---

По-над полем іде,  
Не покоси кладе,  
Не покоси кладе—гори:  
Стогне земля, стогне море  
Стогне та гуде.

Косари у-ночі  
Зустрівають сичі:  
Тне косарь не спочиває,  
Ні на кого не вважає,  
Хоч і не проси.

Не благай, не проси:  
Не клепає коси;  
Чи то пригород, чи город,—  
Як бритвою старий голить  
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,  
Сироту кобзаря;  
Приспуває старий, косить,  
Кладе горами покоси,  
Не мина й царя.  
І мене не мине.  
На чужині зотне,  
За решеткою задавить...  
Хреста ніхто не постав;  
І не помяне!

---

Чи ми ще зійдемося знову,  
Чи вже на віки розійшлись,  
І слово правди і любови  
В степи-вертепи понесли?  
Нехай і так! Не наша мати,  
А довелось поважати!  
То воля Господа!.. Гадіть,  
Смиріться, моліться Богу  
І згадуйте один другого;  
Свою Україну любить,  
Любить її... во время люте,  
В останню, тяжкую минуту  
За неї Господа молить!

---

Не спалося,—а ніч, як море  
(Хоч діялось не в-осени,  
Так у неволі). До стіни  
Не заговориш, ні про горе,  
Ні про „младенческие сны“.  
Верчуся, світу дожидаю;  
А за дверима про своє  
Солдательское нежитіє  
Два часовіє розмовляють

Першій.

*Така ухабіста собою,  
И меньше бѣлой не дарила;  
А баринъ бѣдненькой такой!  
Меня-то, слышь, и подсмотрѣли  
Свезли въ Калугу и забрили.  
Такъ вотъ-тъ случай-то какой!*

Другий.

А я—аж страшно, як згадаю!—  
Я сам пішов у москалі.  
Таки-ж у нашому селі  
Познав я дівчину. Вчащаю  
І матірь удозу еднаю;  
Так пан заклятій не дає:  
„Мала“,— каже. Нехай, дождуся,—  
І, знай, вчащаю до Ганусі.  
На той рік знову за своє:  
Пішов я з матірью просити.  
„Шкода, каже, і не проси!  
Пятьсот, каже, коли даси,  
Бери хоч зараз!“ Що робити?  
Головка бідна! Позичать?  
Та хто таку позичить силу!  
Пішов я, брате, гароблять.  
І де вже ноги не носили!

Поки ті гроші заробів,  
Я годів зо два проходив  
По Чорноморії, по Дону.  
Вертаюсь в-осени до-дому,  
І подарунків накупив  
Найдорогіших. От, вертаюсь  
В село до дівчини в-ночі,  
Аж тільки мати на печі,  
Тай й та, сердешна, умірає,  
А хата пустою гние.  
Я викресав огню, до неї—  
Од неї пахне вже землею,  
Уже й мене не пізнає.  
Я до попа та до сусіди...  
Привів попа, та не застав,—  
Вона вже вмерла. Нема й сліду  
Моеї Ганни. Я спитав,  
Таки сосіду, про Ганнусю.  
„Хіба ти й досі ще не знаєш?  
Ганнуся на Сібір пішла:  
До панича, бачиш, ходила,  
Поки дитину привела,  
Та у криниці й затопила“.  
Неначе згага запекла,..  
Я ледве ледве вийшов з хати  
Ще не світало. Я в палати  
Пішов з ножем, не чув землі...  
Аж панича вже одвезли  
У школу в Київ. От як, брате!  
Осталися і батько й мати,  
А я пішов у москалі.  
І досі страшно, як згадаю:  
Хотів палати запалить,  
Або себе занапастити,  
Та Бог помилував. А знаєшь  
Його до нас перевели  
Із армії, чи що?

Першій.

*Такъ что-жсе?  
Ну, вотъ теперъ и приколи!*

Другий.

Нехай собі! А Бог поможе,  
То й так забудеться колись.

Вони ще довго говорили:  
Я став перед-світом дрімать.  
І паничі міні приснились,  
І не дали, погані, спать.

---

В неволі тяжко... хоча й волі,  
Сказать по правді, не було;  
Та все-таки якомсь жилось—  
Хоть на чужому—та на полі...  
Тепер же злої тії долі,  
Як Бога, ждати довелось.  
І жду її, і виглядаю,  
Дурний свій розум проклинаю.  
Що дався дурням одурить,  
В калюжі волю утопить.  
Холоне серце, як згадаю,  
Що не в Україні похобають.  
Що не в Україні буду жить,  
Людей і Господа любить.

---

Рано в-ранці новобранці  
Виходили за село,  
А за ними молодими  
І дівча одно пішло.  
Подибала стара мати  
Доню в полі доганяти,—

І догнала, привела;  
Нарікала, говорила,  
Поки в землю положила,  
А сама в старці пішла.

Минули літа, а село  
Не перемінилось,  
Тільки пустка на край села  
На бік похилилась;  
Коло пустки на мильці  
Москаль шкандибає.  
На садочок позирає,  
В пустку заглядає...  
Марне, брате! Не вигляне  
Чорнобрива з хати,  
Не покличе стара мати  
Вечеряти в хату.  
А колись, давно колись-то,  
Рушники вже ткались.  
І хустина мережалась,  
Шовком вишивалась:  
Думав жити, веселитись,  
Та Бога хвалити,  
А довелось—ні до кого  
В світі прихилитись!  
Сидить собі коло пустки,  
На дворі смеркає,  
А в вікно, неначе баба,  
Сова виглядає.

---

Думи мої, думи мої!  
Ви мої єдині!  
Не кидайте хоч ви мене  
При лихій годині!  
Прилітайте, сизокрилі

Мої голубята,  
Із-за Дніпра широкого  
У степ погуляти  
З Киргизами убогими!  
Вони вже убогі,  
Уже голі, та на волі  
Ще моляться Богу.  
Прилітайте ж, мої любі!  
Тихими речами  
Привітаю вас, як діток,  
І заплачу з вами.

---

## Княжна.

Зоре моя вечірняя!  
Зійди над горою,—  
Поговорим тихесенько  
В неволі з тобою.  
Роскажи, як за горою  
Сонечко сідає.  
Як у Дніпра веселочка  
Воду позичає;  
Як широка сокорина  
Віти розпустила,  
А над самою водою  
Верба похилилась,  
Аж по воді розіслала  
Зелені віти.  
А на вітах гойдаються  
Нехрещені діти;  
Як у полі на могилі  
Вовкулак ночує,  
А сич в лісі та на стрісі  
Недолю віщує,  
Як сон-трава при долині  
В-ночі розцвітає

А про людей—та нехай їм!  
Я їх, добрих, знаю,—  
Добре знаю!.. Зоре моя,  
Мій друже єдиний!  
Що вони, поганці, діють  
В нас на Україні!..  
Роскажу я те, що знаю,  
Тобі, й спать не ляжу,  
А ти рано тихесенько  
Богові розкажеш.

I.

Село! І серце одпочине..  
Село на нашій Україні—  
Неначе писанка: село  
Зеленим гаєм поросло;  
Цвітуть сади, біліють хати,  
А на горі стоять палати  
Неначе диво, а кругом  
Широколистії тополі;  
А там і ліс,—і ліс, і поле,  
І сині гори за Дніпром:  
Сам Бог вітає над селом!..

Село! село! Веселі хаті!  
Веселі здалека палати—  
Бодай ви терном поросли!  
Щоб люди й сліду не найшли:  
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селі,  
На нашій славній Україні,—  
Не знаю, де вони взялись,  
Приблуда князь,—була й княгиня  
Ще молоді собі були,  
Жили самі, були багаті:  
Високі на горі палати,



Чималий у яру ставок,  
Зелений по горі садок,  
    І верби, и тополі,  
    І вітряки на полі,  
І долом геть собі село  
По над-водою простяглося.

Колись там весело було!  
Бувало, літом і зимою  
Музика тне, вино рікою  
Гостей неситих налива;  
А князь аж синій, похожає,  
Та сам несмілих наливає,  
Та ще й покрикує: „віват!“  
Гуляє князь, гуляють гості,—  
І покотились на помості.  
А завтра знову ожива,  
І знову п'є, і и знов гуляє;  
І так за днями день минає.  
Мужицькі душі аж пищать,  
Судовики благають Бога;  
П'явиці, знай собі, кричать.  
— *И патріотъ, и братъ убогихъ!*  
*Нашъ славный князь! Виватъ! виватъ!*

А патріот, убогих брат,  
Дочку й теличку однімає  
У мужика,—і Бог не знає...  
А може знає, та мовчать!

II.

Княгиня в-заперті сидить,  
Ії і в сїни не пускає  
Убогих брат. А що-ж робить?  
Сама втекла і повінчалась;  
І батько й мати не пускали,  
Казали: в гору не залазь!  
Так ні—за князя! От і князь!

От і пишайсь тепер, княгине!  
Загинеш, серденько, загинеш,  
Мов ряст весною у-ночі  
Засохнеш, не знатимеш нічого:  
Не знатимеш, як хвалять Бога,  
Як люди люблять, живучи.  
А жить—так, Господи, хотілось!

Хотілось любити  
Хоч годочок, хоч часочок  
На світ подивитись.  
Не довелось,—а все було.  
Всього понадбала  
Стара мати; саму тебе  
Мов намалювала,—  
Хоч молись перед тобою,  
Мов перед святою...  
Красо моя молодая,  
Горенько з тобою!  
Жить би, бить та славить Бога  
І добро творити,  
Та божою красою  
Людей веселити,—  
Так же ні! А молодії  
Та карії очі  
Щоб марніли в самотині...  
Може, Бог так хоче?  
Боже, Боже! Даєш волю  
І розум на світі,  
Красу даєш, серце чисто,  
Та не даєш, жити!  
Не даєш на рай веселий  
На світ Твій великий  
Надивитись, намолитись  
І заснуть на-віки!  
Не весело на світі жить,  
Коли нема кого любить.

Отак і їй, одній-єдиній,  
Ще молодій моїй княгині,  
Красу і серце засушить  
І марно згинуть в самотині —  
Аж страшко! А вона полагась  
І жить у Господа просилась,  
Бо буде вже кого любить:  
Вона все матірью ходила,  
Уже пишалась і любила  
Своє дитя. І дав дожить  
Господь їй радости на світі:  
Узрить його, поцілувать  
Своє єдинеє дитя,  
І матірью себе назвать...  
Ох, діти, діти, діти!..  
Велика Божа благодать!

### III.

Сльози висохли, пропали,  
Сонце просіяло.  
І княгиня з дитиною  
Не тією стала:  
Ніби на світ народилась,  
Гралась; веселилась,  
І княжні своїй маленькій  
Сорочечки шила  
І маленькі рукавчата  
Шовком вишивала,  
І купала, й колихала,  
Сама й годувала.  
• Бо княгині тільки вміють  
Привести дитину,  
А годувать та доглядать  
Не вміють княгині;  
А потім оха: „Забуває  
Мене мій Поль, або Філат!“

За що ж воно тебе згадає?  
 За те хіба, що привела?  
 А моя свою дитину  
 Сама доглядала,  
 А п'яного свого князя  
 І не допускала.

Мов яблочко у садочку,  
 Кохалась дитина,  
 І говорить уже стало;  
 І вчила княгиня  
 Тільки „мамо“ вимовляти,  
 А „тато“ не вчила...  
 І книжечок з кунштिकाми  
 В Ромні накупила,  
 Забовляла, розмовляла,  
 І Богу молитись  
 І азбуку по кунштिकाх  
 Заходила вчити;  
 І що-божий день купала  
 Рано спати клала,  
 І пилиночки на неї  
 Впасти не давала;  
 І всю ніченьку над нею  
 Вітала не спала,  
 Надивлялась, любовалась  
 Княжною своєю...  
 І жениха їй єднала.  
 І раділа з нею,  
 І плакала; довгі коси  
 Уже розплітала  
 І,—лишенько!—свого князя  
 П'яного згадала  
 У мундірі... та й закрила  
 Зиплакані очі.  
 А дитині ніби спитьсья,  
 Мов вимовить хоче:

— „Не плач, мамо! Не розплітай  
 Мої довгі коси—  
 Посічуться“... Що-день божий  
 Радості приносить  
 Своїй матер: щасливій  
 Дочка уродлива;  
 Мов тополя, виростає  
 Світові на диво,  
 Виростає,—та недовго  
 Буде веселити  
 Свою матір. Бог карає  
 Княгиню на світі.  
 А за-віщо? Чудно людям  
 Бо люди не знають,  
 Чому добре умирає,  
 Злеє оживає?..

Занедужала княгиня—

І князь схаменувся,  
 За бабами-знахарками  
 По селах метнувся.  
 Наїхали, заходились:  
 Лічили, лічили,  
 Поки її, безталанну,  
 В труну положили.

#### IV.

Не стало на світі княгині,  
 І гусла снова загулили  
 А сирота її в селі,  
 Її єдина дитина,—  
 Мов одірвалось од гіллі:  
 Ненагодоване і босе,  
 Сорочечку до зносу носить,  
 Спеклося бідне на жару.  
 Лопуцьки їсть, ставочки гатить  
 В калюжах з дітьми у яру...

Умійся, серденько! Бо мати  
 Он дивиться й не пізнає  
 Межи дітьми дитя своє.  
 І думає: тебе не стало...  
 Умійся, серце щоб пізнала  
 Тебе, єдиную свою,  
 І Господа б благословляла  
 За долю добрую твою.  
 Умилася: а добрі люди  
 Прибрали, в Київ отвезли  
 У інститут. А там що буде?  
 Побачим.

Гусла загули...  
 Гуляє князь, гуляють гості;  
 Ревуть палати на помості,  
 А голод стогне на селі...

І стогне він, стогне по всій Україні,  
 Кара Господева, тисячами гинуть  
 Голодні люди. А скирти гниють,  
 А пани й полову Жидам продають.  
 Та голоду раді, та Богу благають,  
 Щоб ще хоч годочок хлібець не рожар,  
 Тоді б і в Парижі, і іншому краї  
 Наш брат хуторянин себе показав!..  
 Чи Бог тее знає?—Бо се було б диво.  
 Щоб чути і бачить, і не покарать  
 Або вже аж надто довготерпеливий.

Минають літа. Люди гинуть  
 Лютує голод в Україні,  
 Лютує в княжому селі.  
 Скирти вже княжі погнили,—  
 А він байдуже: п'є, гуляє,  
 Та Жида з гршми виглядає.  
 Нема Жидка.. Хліба зійшли:

Радіють люди, Бога просять...  
Аж ось—із Київа привозять  
Княжну... Мов сонечко зійшло  
Над обкраденим селом.

V.

Чорнобрива, кароока,  
Вилитая мати,  
Тільки смутна, невесела...  
Чого б сумувати?  
Або, може, вже такою  
Вона й уродилась?  
Або, може, молодее  
Чи не полюбило  
Кого-небудь? Ні, нікого...  
Весело гуляла;  
Мов ласочка з кубелечка  
На світ виглядала  
З того Київа, аж поки  
Побачила села  
Знівечені, з тог• часу  
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,  
Село облетіла;  
У всіх була, всіх бачила  
Всі повеселіли...  
Там словами привітала,  
Там нагодувала;  
Що-день Божій обходила  
Село, помагала  
Усякому; а сироти  
До неї в покої  
Приходили і матірью  
Своею святою  
її звали, і все село .  
За неї молились.

А тим часом Жиди в селі  
З грішми появились.  
Радіє князь, запродує  
С половою жито,  
І молотить виганяє  
Людей недобитих.  
Змолотили, нівроку їи,  
За одну годину  
І з клунею провіяли...  
Князь і не спочинув:  
На могорич закликає,  
Та пьє, та гуляє  
Аж у гаї,—бо в покоях  
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гаї,  
Срамотні співи; аж лишить  
Жіночий регіт; завиває.  
Рече хазяїн: „Будем пить;  
Аж поки доня наша спить!“

## VI.

А доня в заперті сидить  
В своїому сумному покої  
І дивиться, як над горою  
Червоний місяць аж горить  
З-за хмарч тихо виступає,—  
І нби гоги оживають;  
Дуби з діброви мов дива  
У плє тихо одхожають,  
І пугач пуга, і сова  
З плє рихи в поле вилітас,  
І крики крикають, гудуть.  
І тьма, очі молодії  
І в сніг встать, встать,  
І сидить місяць, червоніє;  
І зтея, поки вас грє,  
І зри спати не дають!



І оловою молодою  
На руку схилилась,  
До півночі невесела  
На зорі дивилась  
Княжна моя... Дивилася  
Та й плакати стала...  
Може серце яке лихо  
Тихо прошоптала?  
Та байдуже! Поплакала  
Трешки, усміхнулась,  
Помолилась, та й спать лягла.  
І тихо заснула.

## VII.

В гаю все покотом лежале—  
Пляшки і гості; де що впало,  
Там і осталося. Сам не впав,  
Остатню каплю допивая,  
Та й ту допив Встає, не падає,  
Іде в покої.. Скверний гаде!  
Куди ти лізешь? Схаменись!  
Не схаменувся: ключ виймає  
Прийшов, і двері одмикає,  
І лізе до дочки... Прокинись,  
Прокинись, чистая! Схопись  
Убий гадюку—покусає!..  
Убий,—і Бог не покарає,—  
Як тая Ченчію колись  
Убила батька кардинала,  
І Саваофа не злякалась.  
Ні, не прокинулася, спить.  
А Бог хоч бачить, та мовчить,  
Гріхам великим потурає...  
Не чуть нічого... Час минає.  
А потім крик, а потім гвалт  
І плач почули із палат,

Почули сови... Потім знову  
Не чут нічого... І в той час  
Скирти і клуня зайнялись.—  
І зорі зникли... Хоч-би слово,  
Хоч-би де голос обізвавсь!  
Пани и гаю не ворушились,  
А люде збіглись та дивились,  
Як дим до неби підіймавсь...

Прокинулись в-ранці гоеті,

Аж бачать, що лихо;  
Покинули свого князя;  
Та любо, та тихо...  
Так і ми його покинем  
Так і Бог покине.  
Тебе тільки не покине  
Лихая година,  
Книжна моя безталанна,  
Знівечений світе!  
Ти ще будеш покутувать  
Гріхи на сім світі,  
Гріхи батькови. О, доле,  
Лукавая доле!  
Покинь її хоч на старість,  
Хоч на чужім полі,  
На безлюдді! Не покинеш,  
Поведеш до краю,  
До самої домовини,  
Сама й похорашеш...

В селі не бачили й не чули,  
Де вона поділась,  
Думали, на пещариці  
Небога згоріла..

### VIII.

Стоїть село невеселе,  
На горі палати

Почорніли. Князь хиріє,  
 Нездужає встати;  
 А підвести нема кому,  
 Ніхто й не загляне  
 До грішного болящого  
 В будинки погані.  
 Люду трохи очунали;  
 Господа благають,  
 Щоб княжна до їх вернулась.  
 А її немає  
 И не буде вже святої...  
 Де-ж вона поділась?  
 У Києві пресвятому  
 В черниці постриглась.

Родилась на світ жить любить,  
 Сіять Господньою красою,  
 Вітать над грішними святою,  
 І якому добро творить,  
 А сталось ось-як: у черницях  
 Занастилося добро...

Блукаючи по Україні,  
 Прибивсь якимось я в Чигирин  
 І в монастир отой дівочий,  
 Що за пісками, на болоті,  
 У лозах, самотній стоїть  
 Отам міні і розказала  
 Стара черниця новину,  
 Що в монастир до їх зайшла  
 Княжна якась із-за Дніпра  
 Позаторік: одпочивала  
 Та й Богу душу отдала...  
 „Вона була ще молодою  
 І прехорошая собою:  
 На сонці дуже запеклась,  
 Та й занедужала. Лежала

Недовго щось, седмиці з три,  
 І все до крихти розказала  
 Мїні і Ксенїї сестрі,  
 І вмерла в нас. І де ходила,  
 В яких-то праведних містах,  
 А в нас сердешна опочила...  
 Оце її свята могила...  
 Ще не поставили хреста“.

---

## Хустина.

Чи то на те Божа воля?  
 Чи такая її доля?  
 Росла в наймах, виростала,  
 З сиротою покохалась;  
 Неборак, як голуб з нею,  
 З безталанною своєю,  
 Од зіроньки до зіроньки  
 Сидять собі у вдівоньки,—  
 Сидять собі, розмовляють  
 Пречистої дожидають.  
 Діждалися...

### З Чигирину

По всій славній Україні  
 Заревли великі дзвони,  
 Щоб сіддали хлоці коні,  
 Щоб мечі-шабли гострили  
 Та збирались на весілля  
 На веселе погуляння  
 На криваве салицяння.

У неділеньку та ранесенько  
 Сурми-труби вийгравали;  
 В поход у дорогу славні компаніїці  
 До схід сонечка рушали.

Випровожала вдова свого сина,  
Ту єдиную дитину,  
Випровожала сестра свого брата,  
А сірому—сиротина  
Випровожала: коня напувала  
До зірниці із криниці,  
Виносила зброю—шаблю золотую  
І рушницю-гаківницю,  
Випровожала три поля, три милі,  
Прощалася при долині,  
Дарувала шиту шовками хустину,  
Щоб згадував на чужині.

Ой хустино-хустиночко,  
Мережана-шита!  
Тільки й слави козацької  
Сіделечко вкрити!

Вернулася, журилася,  
На шлях битий дивилася,  
Квиччалась, прибіралась,  
Що-день божий сподівалась,  
А в неділеньку ходила  
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге;  
А на третє—линуть  
Преславній компаніїці  
В свою Україну.  
Іде військо, іде й друге,  
А за третім з-тиха—  
Не дивися, безталанна!—  
Везуть тобі лихо:  
Везуть труну дубовую,  
Китайкою криту,  
А за нею з старшиною  
Іде, в чорній свиті,

Сам полковник компанійський,  
Характерник з Січи;  
З ним ідуть есаули,  
Та плачуть ідучи.  
Несуть пани есаули  
Козацькую зброю:  
Панцир битий порубаний,  
Шаблю золотую,  
Три рушниці-гаківниці  
І три самопали.  
А на зброї... козацькая  
Кров позасизала.  
Ведуть коня вороного,—  
Розбиті копита,  
А на йому сіделечко  
Хустиною вкрите.

---

Ой стрічечку до стрічечки  
Мережаю три ніченьки,  
Мережаю, вишиваю,—  
У неділю погуляю!  
Ой плахточка-червчаточка,—  
Дивуйтеся, дівчаточка!  
Дивуйтеся, парубки,  
Запорожські козаки!  
Ой дивуйтеся, лицяйтеся,  
А з іншими вінчайтеся,—  
Подавані рушники...  
Отаке-то козаки!

---

Самому чудно. А де-ж дітись?  
Що діяти і що почать?  
Людей і долю проклинать.—

Не варт, ей-Богу! Як же жити  
На чужині, на самоті?  
І що, робити в-заперті?  
Як-би кайдани перегризть,  
То гриз по-троху б... Так не ті,  
Не ті їх ковалі кували,  
Не так залізо гартували,  
Щоб перегризти... Горе нам,  
Невольникам і сиротам,  
В степу безкраїм за Уралом!

---

## Чернець.

(П. Кулішу).

У Київі на Подолі  
Було колись і ніколи  
Не вернеться, що діялось,  
Не вернеться сподіване...  
Не вернеться... А я, брате,  
Таки буду сподіватись,  
Таки буду виглядати,  
Жалю серцю завдавати.

У Київі на Подолі  
Братерська наша воля,  
Без холопа і без пана,  
Сама собі у жупані  
Розвернулася весела,  
Оксамитом шляхи стеле  
І едвабом застилає,  
І нікому не звертає.

У Київі на Подолі  
Козаки гуляють:  
Як ту воду, цебром-відром  
Вино розливають;  
Льохи, шинки з шинкарками.

З винами, медами  
Закупили Запорожці  
Тай тнуть коряками!  
А музика реве грає,  
Людей звеселіє;  
А із Братства те бурсацтво  
Мовчки виглядає:  
Нема голій школі волі,  
А то б догодила!..  
Кого-ж там з музиками  
Люди обступили?

В червоних штанах оксамитних  
Матнею улицю иете—  
Іде козак. Ох, літа, літа!  
Що ви творите? На то-те ж  
Старик ударив в закаблуки,  
Аж встала курява. Отак!  
Та ще й приспівує козак:  
„По дорозі рак, рак,  
Нехай буде так, так!  
Як-би таки молодиці  
Посіяти мак, мак!  
Дам лиха закаблукам,  
Дам лиха закаблам.  
Останеться й передам!  
А вже ж тії закаблуки  
Набралися лиха-муки.  
Дам лиха закаблукам,  
Дам лиха закаблам,  
Останеться й передам!“

Аж до Межигорського Спаса  
Потанцював сивий,  
А за ним і товариство  
І ввесь святий Київ.  
Дотанцював аж до брами,  
Крикнув, „Пугу, пугу!“



Привітайте святі ченці,  
Товарища з Лугу!  
Свята брама одчинилась,  
Козака впустили;  
І знов брама зачинилась,  
На вік зачинилась  
Козакові.

Хто ж цей сивий  
Попрощався з світом?  
Семен Палій Запорожець,  
Лихом недобитий.

„Ой високо сонце сходить  
Низенько заходить,—  
В довгій рясі по келії  
Старий чернець ходить.  
Іде чернець у Вишгород  
На Київ дивитись,  
Та посидить у-пригорі  
Та хоч пожуритись.  
Іде чернець дзвонькову  
У яр воду пити,  
Та згадує, як-то тяжко  
Було в світі жити!  
Іде чернець у келію  
Між стіни німи,  
Та згадує літа свої,  
Літа молодії;  
Верє письмо святе и руки,  
Голосно читає,  
А думкою старий чернець  
Далеко літає...

І тихнуть Божії, слова,  
І в келії, неначе в Січі,  
Братерство славне ожива,  
А сивий гетьман, мов сова,  
Ченцеві зазирає в вічі.

Музика... танці... і Бердичів...  
Кайдани брязкають... Москва...  
Бори, сніги і... Єнісей...  
І покотились із очей  
На рясу сльози...

„Бий поклони  
І плоть старечу усмиряй,  
Святе писаніє читай!  
Читай, читай та слухай дзвона  
А серцеві не потурай:  
Воно табе в Сібір водило,  
Воно тебе ввесь вік дурило;  
Приспи ж його і занехай  
Свою Борзну і Хвастовщину:  
Загине все, ти сам загинеш,  
І не згадають—щоб ти знав...“

І старець тяжко зоридав,  
Читать писаніє покинув,  
Ходив по келії, ходив,  
А потім сів і зажурився?  
„Для чого на світ я родився?  
Свою Україну любив?—

До утрени завив з дзвіниці  
Великий дзвин; чернець мій встав,  
Надів клобук, взяв патерицю,  
Перехрестився чотки взяв...  
І за Україну молитись  
Святий чернець пошкандибав.

---

Згадайте братія моя—  
(Бодай те лихо не верталось!),  
Як ви гарнесенько і я  
Із-за решотки визирили

І, певне думали: „Коли  
На раду тиху, на розмову,—  
Коли ми зійдемося знову  
На сій зубоженій землі?“  
— Ніколи, братія, ніколи!  
З Дніпра у-купі не піємо,  
Розійдемося, рознесемо  
В степи, в ліси свою недолю,  
Повіруєм ще трохи в волю  
А потім жити почнемо  
Між людьми, як люди.

А поки те буде,  
Любітеся, брати мої,  
Україну любіте,  
І за неї безталанну,  
Господа моліте!  
А його забудьте, други  
І не проклиняйте;  
І мене в неволі лютій  
Ніколи згадайте!..

---

Привикне, кажуть, собака за возом  
бігти, то біжить і за саньми.

**Т**о так і я тепер пишу:  
Папір тільки, чорнило трачу...  
А перш (ей Богу, не брешу!)  
Згадаю що, чи що пабачу,  
То так утну, що аж заплачу  
І ніби сам перелечу  
Хоч на годину на Україну;  
На неї гляну, подивлюсь  
І мов добро кому зроблю  
Так любо серце одпочине.

Як-би сказати що не люблю,  
Що я Україну забуваю,  
Або лукавих проклинаю  
За те, що я тепер терплю.—  
Єй-Богу, братія, прощаю  
І Милосердому молюсь.  
Щоб ви лихим чим не згадали.  
Хоч я вам кривди не робив  
Та все таки між вами жив,  
То може де-що і осталось.

---

## А. О. Козачковському.

Давно то діялось! Ще в школі.  
Таки в учителя-дяка.  
Гарненько вкраду пятака  
(Бо я було трохи не голе  
Таке убоге), та й куплю  
Папиру аркуш, і зроблю  
Маленьку книжечку; хрестами  
І визерунками з квітками  
Кругом листочки обведу  
Та й списую „Сковороду“  
Або „Три царіє со дари“.  
Та сам собі у бурьяні,  
Щоб не почув хто, не пабачив  
Виспівую, було, та плачу...

І довелось знов міні  
На старість з віршами ховатись  
Мережать книжечки, співати  
І плакати у бурьяні,—  
І тяжко плакати? І не знаю,  
За-що мене Господь карає...  
У школі мучилось росло.

У школі й сивіть довелось,  
А школі дурня й поховають.  
У все за того пятака.  
Що вкрав маленьким у дяка.  
Отак Господь мене карає...

Ось сдихай же, мій голубе  
Мій орле-козаче,  
Як конаю я в неволі,  
Як я нужу світом!  
Слухай, брате, та научай  
Сво<sup>я</sup>х малих діток, —  
Научай <sup>я</sup>х, щоб не вчились  
Змалку віршувати.  
Коли ж яке похвапиться,  
То нищечком, брате  
Нехай собі у куточку  
І віршує й плаче  
Тихесенько щоб Бог не чув  
Щоб і ти не бачив,  
Щоб не довелось, брате,  
І йому каратись.  
Як я тепер у неволі  
Караюся, брате!

Неначе злодій, по-за валами  
В неділю крадуся я в поле  
Талами вийду по-над Уралом  
На степ широкий, мов на волю.

І болящее, побите  
Серце стрепенеться,  
Мов рибонька над водою,  
Тихо усміхнеться,  
І полине голубкою  
По-над чужим полем,

І я ніби оживаю  
На полі, на волі...  
І на гору високою  
Вихожу, дивлюся,  
І згадаю Україну—  
І згадать боюся...  
І там степи, і тут степи.  
Та тут не такий:  
Руді, руді, аж червоні;  
А там голубні.  
Зелені, мережані  
Нивами, ланами,  
Високими могилами,  
Темними лугами...

А тут бурьян, піски, тали,  
І хоч-би на сміх де могила  
О давнім-давні говорила...  
Неначе люди не жили!

Од спокон-віку і до-нині  
Ховалась од людей пустиня  
А ми таки її знайшли;  
Уже й твердині поробили,  
Затого будуть і могили—  
Всього наробимо колись!..  
О, моя доле! Моя країно!  
Коли я вирвусь з цієї пустині  
Чи може (крий Боже!)  
Тут і загину?

І почорніє червоне поле...  
— „Айда в казарми! Айда в неволю!“  
Неначе крикне хто надо мною,—  
І я прокинусь. По-за горою  
Вертаюсь, крадуся по-над Уралом.  
Неначе злодій той, по-за валами.  
Отак я, друже мій, святкую!  
Отут неділеньку святую!

А понеділок? Друже-брате!  
Приходить ніч в смердячу хату,  
Осядуть думи, розіб'ють  
На стократ серце і надію,  
І те, що вимовить не вмію...  
І все на світі проженуть,  
І співнять ніч: часи літами,  
Віками глухо потечуть;  
І я кровавими сльозами  
Не раз постелю омочу.

Не малодушіє в неволі  
В-ночі сльози точить,  
А гріхи мої великі  
Вилитися хочуть—  
Не виллються, не покинуть  
Душу катувати...  
Страшно міні, друже-брате,  
Смерті сподиватись!...

Перелічу і дні і літа:  
Кого я—де—коли любив?  
Кому яке добро зробив?  
Нікого в світі, нікому в світі,  
Неначе по лісу ходив.  
А малась воля, малась сила!  
Та силу позички зносили,  
А воля в гостях упилась,  
В степу, небога заблудила  
Та й упиваться зареклась.  
Не pomoже, милий Бoже!  
Як то кажуть люди:  
Буде каятя на світі,  
Вороття не буде...

Благаю Бога, щоб світало:  
Моз волі, сонця світу жду

Цвіркун замовкне, „зорю“ б'ють—  
 Благаю Бога, щоб смиркало!  
 Бо на позорище ведуть  
 Старого дурня муштрувати  
 Щоб знав, як волю шанувати,  
 Щоб знав, що дурня всюди б'ють.

Так день—и тиждень так минає,  
 І може друже мій отак  
 Минуть останії літа!...  
 Як перед Богом сповідаюсь  
 За правду на світі караюсь

І не клену долі,  
 Тільки Господа благаю:  
 „Не дай, Боже в чужім краю  
 Згинуть у неволі!“

Минають літа молодії;  
 Минула доля, а надія  
 В неволі знову—за своє,  
 Зо мною знову лихо діє,  
 І серцю жалю завдає.  
 А може ще добро побачу?  
 А може лихо переплачу,  
 Води Дніпрової напьюсь,  
 На тебе, друже подивлюсь?  
 І може в тихій твоїй хаті  
 Я буду знову розмовляти  
 З тобою, друже мій?.. Боюсь  
 Боюся сам себе спитати:  
 Чи се коли сподіється?  
 Чи може вже з неба  
 Подивлюсь на Україну,  
 Подивлюсь на тебе?..  
 А іноді так буває,  
 Що й сльози не стане,—  
 І благав би я о смерті..



Так тая Україна,  
І Дніпро крутоберегий,  
І ти, друже-брате,  
Не даєте міні Бога  
О смерті благати!

---

Один у другого питаєм:  
На-що нас мати привела?  
Чи для добра, чи то для зла?  
На-що живем? Чого бажаєм  
І, не дознавшись, уміраєм  
І покидаємо діла?

Які ж мене, мій Боже милий,  
Діла осудять на землі?  
Бодай ті діти не росли,  
Тебе, святого, не гнівили,  
Що у неволі народились  
І стид на Тебе понесли!

---

## Ляхам.

Ще як були ми козаками  
А унії не чуть було,  
Отам-то весело жилось!  
Братались з вольними Ляхами,  
Пишались вольними степами;  
В садах кохалися, цвіли,  
Неначе лілії, дівчата;  
Пишалася синами мати,  
Синами вольними.. Росли,  
Росли сини і веселили  
Старій, скорбній лита...  
Аж поки іменем Христа  
Прийшли ксьондзи і запалили  
Кобзарь.

Наш тихий рай, і розлили  
Широке море сліз і крови,  
А сиріт іменем Христовим  
Замордували, розгяли...

Поникли голови козачі,  
Неначе стоптана трава.  
Україна плаче, стогне-плаче,  
За головою голова  
До долу пада; кат лютує  
А ксьондз скаженим язиком  
Кричить: Те Deum! Алілуя!

Отак-то, Ляше, друже брате,  
Несити ксьондзи, магнати  
Нас порізнили розвели;  
А ми б і досі так жили.  
Подай же руку козакові  
І серце чистее подай!  
І знову іменем Христовим  
Ми оновим наш тихай рай.

Сонце заходить, гори чорніють,  
Пташечка тихне, поле німіє;  
Радіють люди, що одпочинуть.  
А я дивлюся і серцем лину  
В темний садочок на Україну;  
Лину я, лину, думу гадаю,  
І ніби серце одпочиває.  
Чорніє поле, і гай, і гори.  
На синє небо виходить зоря.  
Ой зоре зоре!—і сльози капуть.  
Чи ти зійшла вже і на Україні?  
Чи очі карі тебе шукають  
На небі синім? Чи забувають?  
Коли забули, бодай заснули,  
Про мою доленьку щоб і не чули!

Не гріє сонце на чужині.  
 А дома надто вже пекло;  
 Міні не весело було  
 Й на нашій славній Україні:  
 Ніхто любив мене, вітав,  
 І я хилився ні до кого.  
 Блукав собі, молився Богу,  
 Та люте панство проклинав,  
 І загадував літа лихий,  
 Погани, давні літа.  
 Тоді повісили Христа,—  
 Й тепер не втік би син Марії!  
 Ніде не весело мні,  
 Та мабуть весело й не буде.  
 І на Україні добрі люди,—  
 Отже такі й на чужині!  
 Хотілося б (та й то для того,  
 Щоб не робили Москалі  
 Труни із дерева чужого).  
 Аби хоч крихотку землі  
 Із-за Дніпра мого святого  
 Святиї вітри принесли...  
 Та й більш нічого! Так-то, люди,  
 Хотілося б... та що й гадать!  
 На що вже й Бога турбувать  
 Коле по-нашому не буде!

---

Міні тринадцятий минало,  
 Я пас ягнята за селом  
 Чи то так сонечко сіяло,  
 Чи так міні чого було—  
 Міні так любо, любо стало,  
 Неначе в Бога...  
 Уже прокликали до паю,  
 А я собі у бур'яні

Молюся Богу; і не знаю  
Чого маленькому міні  
Тоді так приязно молилось,  
Чого так весело було.  
Господне небо і село.  
Ягня, здається, веселилось,  
І сонце гріло—не пекло.

Та не довго сонце гріло.  
Не довго молилось;  
Запекло, почервоніло  
І рай запалило.  
Мов прокинувся,—дивлюся:  
С'ело почорніло,

Боже небо голубеє—

І те помарніло.

Поглянув я на ягната—

Не мої ягната;

Обернувся я на хати—

Нема в мене хати.

Не дав міні Бог нічого!

І хлинули сльози...

Тяжкі сльози... А дівчина

При самій дорозі,

Недалеко коло мене

Плоскінь вибирала,

Тай й почувала, що я плачу:

Прийшла, привітала

Утирала мої сльози,

І поцілувала.

Неначе сонце засіяло,

Неначе все на світі стало

Мое: лини, гай, сади...

І ми, жартуючи, погнали

Чужі ягнята до води.

Бридня! А й досі, як згадаю

То серце плаче та болить:

Чому Господь не дав дожить

Малаго віку у тім раю!  
 Умер би орючи на ниві,  
 Нічого б на світі не знав,  
 Не був би в саїті юродивим,  
 Людей і [Бога-б] не прокляв!

## Іржавець.

Наробили колись Шведи  
 Великої слави:  
 Утікали с Мазепою  
 В Бендери з Полтави:  
 А за ними й Гордіенко,  
 Кішовий із Січи,  
 Веде своїх недобитків  
 Та плаче ведучи,—  
 Того плаче, що поради  
 Не подала мати,  
 Як пшениченьку пожати,  
 Полтаву достати?  
 Ой пожали б, як-би були  
 Одностайне стали  
 Та з Хвастовським полковником  
 Гетьмана еднали;  
 Не стремили б списи в стрісі  
 У Петра у свата,  
 Не втікали б із Хортиці  
 Славні небожата,  
 Не спиняв би їх Прилуцький  
 Полковник поганий,  
 Не плакала б Матір'ь Божа  
 В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч  
 Як покидали Запорожці  
 Великий Луг і матір-Сич,

Взяли з собою Матір'я Божу,  
 А більш нічого не взяли,  
 І в Крим до хана понесли  
 На нове горе—Запорожжя.

Заступила чорна хмара  
 Та білу хмару,  
 Опанував Зопорожцем  
 Поганий Татарин;  
 Хоч позволив хан на пісках  
 Новим кошом стати,  
 Та не зволив Запорожцям  
 Церкву будувати;  
 У наметі поставили  
 Образ Пресвятої  
 І крадькома молилися...

Боже мій з тобою,  
 Мій краю прекрасний, роскошний, багатий?  
 Хто тебе не мучив? Як-би розказать  
 Про якого-небудь одного магната  
 Історію-правду, то перелякать  
 Саме пекло можна! А Данта старого  
 Полупанком нашим можна здивувать.  
 І все-то те, лихо, все, кажуть, од Бога!  
 Чи вже-ж йому любо людей мордувать  
 А надто сердешну мою Україну!?  
 Що вона зробила? За-що вона гине?  
 За ще її діти в кайданах мовчать?

Кобзарі нам розказали  
 Про війни і чвари,  
 Про тяжкеє лихоліття,  
 Про лютиї кари,  
 Що Ляхи нам завдавали,  
 Як нас распинали.  
 Що ж діялось по Шведчині,—  
 То й Ляхи б злякались.

Оніміли б з переляку  
П'яні небораки!  
Отак її воеводи,  
Петрові собаки,  
Рвали, гризли... І здалека  
Запорожці чули,  
Як дзвонили у Глухові  
З гармати ревнули  
Як ногнали на болото  
Столицю робити,  
Як плакали по батькові  
Голоднії діти.  
А як потім на Орелі  
Линію копали.  
І як у тій Фінляндії  
В снігу пропадали.  
Чули, чули Запорожці  
З далекого Криму.  
Що конає Гетьманщина,  
Неповинно гине;  
Чули, чули небожата,  
Чули та мовчали,  
Бо ї їм добре на чужині  
Мурзи завдавали;  
Мордувались сіромахи,  
Плакали,—і з ними  
Заплакала Матір' Божа  
Сльозами святими;  
Заплакала Милосерда  
Неначе за сином,—  
І Бог зглянувс на ті сльози  
І на Україну:  
За козацькі і за тії  
Пречистії сльози  
Побив Петра, побив ката  
На наглій дорозі.  
Вернулися Запорожці,

Принесли з собою  
 В Гетманьщину той чудовий  
 Образ Пресвятої;  
 Поставили в Иржавиці  
 В мурованім храмі.  
 Отам вона й досі плаче  
 Та за козаками.

---

## С О Н.

Гори мої високий!  
 Не так і високі,  
 Як хороші, хороші,  
 Блакитні з-далека—  
 З Переяслава старого,  
 З Виблої могили.  
 Ще, старшої, мов ті хмари,  
 Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,  
 Дивлюсь, аж он передо мною  
 Неначе дива виринають  
 Із хмари тихо виступають;  
 Обрив високий, гай, байрак,  
 Хатки біленькі виглядають  
 Мов діти в білих сорочках  
 У піжмурки в яру гуляють  
 А долі сивий наш козак—  
 Дніпро з лугами виграває;  
 А он-де, он-де за Дніпром,  
 На пригорі, ніби капличка,  
 Козацька церква невеличка  
 Стоїть з похиленим хрестом —  
 Давно стоїть, виглядає  
 Запорожця з Лугу,



З Дніпром своїм розмовляє,  
Розважає тугу;  
Оболонками старими,  
Мов мертвець очима  
Зеленими, позирає  
На світ з домовини.  
Може, часш оновлення?  
Не жди тії слави!  
Твої люди окрадені,  
А панам лукавим  
На-що здалась козацькая  
Велика слава?

І Трахтемирів геть горою  
Нечепурні свої хатки  
Розкидав з долею лихою,  
Мов п'яний старець торбинки.  
А си старе Манастрище,  
Колись козозацьке село.  
Чи те воно тодіи було?  
Та все пішло царям на грище:  
І Запорожжя, і село,  
І монастирь святий, скарбниця—  
Все, все неситі рознесли,  
А ви,—ви, гори, оддали...  
Бодай ніколи не дивиться  
На' вас, проклятий!.. Ні, ні!  
Не ви прокляті, а гетьмани,  
Усобники, Ляхи погані...

Простіть, високий, міні,  
Високий і голубий,  
Найкращі в світі, найсвятій!  
Простить! Я Богу помолюсь..  
Я так її, я так люблю  
Мою Україну убогу,  
Що прокляню святого Бега.  
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо  
На кручі, ніби сирота  
Прийшла топитися в глибокім  
В Дніпрі широкому, отак  
Стоїть одним-одна хатина,  
З хатини видно Україну,  
І всю Гетьманщину кругом.  
Під хатою дідусь сивенький  
Сидить... А сонечко низенько  
Уже спустилось над Дніпром  
Сидить, і дивиться, і дума,  
А сльози капають. „Гай-гай!“  
Старий промовив: „Недоуми!  
Занапали божий рай!

Гетманщина!..“ І думнее  
Чоло похмаріло:  
Мабуть, щось тяжке—тяжкее  
Вимовить хотілось  
Та не вимовив...

„Блукав я по світу чимало,  
Носив і свиту і жупан.  
На-що вже лихо за Уралом  
Отим Киргизам,—отже й там,  
Єй-же Богу, лучче жити,  
Ніж нам на Україні!  
А може тим, що Киргизи  
Ще не христіяни?..  
Наробив Ти, Христе, лиха  
А переіначив  
Людей божих? Котилися  
І наші козачі  
Дурні голови за правду,  
Та віру Христову,  
Упивались і чужої,  
І своєї крові...  
А получали? Ба, де го!

Ще гіршими стали!  
Без ножа і авто-да-фе  
Людей закували,  
Та й мордують... Ой-ой пани  
Пани христіяни!"

Затих мій сивий, битий тугою,  
Поник старою буй-головою.  
Вечірнє сонце гай золотило,  
Дніпро і поле золотом крило;  
Собор Мазепин сясє-біліє,  
Батька Богдана могила мріє;  
Київським шляхом верби похилі  
Требоватні давні могили вкрили,  
З Грубайлою Альта між осокою  
Зійшлись, зведнались, мов брат з сестрою.  
І все те, радує очі,  
А серце плаче, глянуть не хоче?

Попрощалось ясне сонце  
З чорною землею;  
Виступає круглий місяць  
З сестрою зорею,  
Виступають із-за хмари:  
Хмари звеселіли.  
А старий мій подивився,—  
Сльози покотились.  
Молюсь Тобі, Боже мили  
Господи великий,  
Що не дав міні загинуць  
Небесний владико!  
Що дав міні добру силу  
Пересилить горе,  
І привів мене, старого,  
На сі святі гори  
Одинокий вік дожити,  
Тебе восхвалити,

І Твоєю красотою  
Серце веселити,  
І поховать побитее  
Гріхами людськими,  
На горах оцих високих,  
І вітать над ними!“

Утер сльози нехолодні,  
Хоч не молодії,  
І згадував літа свої,  
Давнії, благиї:

„Де, як, коли і що робилось?  
Було що справді, а що снилось?  
Які моря перепливав?  
І темний гайок зелененький,  
І черnobривка молоденька,  
І місяць з зорями сіяв,  
І соловейко на калині  
То затихав, то щибетав,  
Святого Бога вихваляв  
І все то, все то в Україні!“  
І усміхнувся сивий дід:  
„Бо, може—ніде правди діть—  
Було таке, що й женихались,  
Та Розійшлися не побрались:  
Покинула самого жить,  
В хатині віку доживати“.  
Старий мій знову зажурився;  
Ходив довгенько коло хати,  
А потім Богу помолився,  
Пішов у хату почувати,  
А місяць хмарою повився.

Отакий-то на чужині  
Сон міні приснився!  
Ніби знову я на волю,  
На світ народився.

Дай же, Боже, коли-нибудь,  
Хоч на старість, стати  
На тих горах окрадених  
У маленькій хаті;  
Хоча серце замучене,  
Поточене горем  
Принести і положити  
На Дніпрових горах!

---

## N. N.

О, думи мої! О, славо злая!  
За тебе марно я в чужому крає  
Караюсь, мучуся... але не каюсь!  
Люблю, як щиру, вірною дружини,  
Як безталанну свою Україну!  
Роби, що хочеш, з темним зомною,  
Тільки не кидай... В пекло з тобою  
Пошкандибаю. . . . .

Ти привітала

Нерона лютого, Сарданапала,  
Ирода, Каїна, Христа, Сократа.  
О непотребная! Кесаря—ката  
І грека доброго ти полюбила  
Однаковісінько, бо заплатили.  
А я убогий, що принесу я?  
За що сірому ти поцілуєшь?  
За пісню—думу: „Ой, гаю мій, гаю?“  
І не такі, як я, дармо співають!  
І чудно й нудно, як поміркую,  
Що часто котяться голови буї  
За тее диво... Мов пси гризуться  
Брати з братами, і не схаменуться.  
А тее диво, всіми кохане:  
В шинку покритка, а люди—пьяні!..

---

## Москалева криниця.

(Я. Кухаренку).

„Не варт, ей Богу, жить на світі!..“  
„То йди топись...“ — „А жінка, діти?“  
„Ото-то, бачиш, не бреши!  
А сядь лишень та напиши  
Оцю бувальщину, — то може  
Инако скажете, небоже!  
Пиши отак: „Було  
Село...“

Та щоб не лізти на чужину,  
Пиши: „у нас на Україні.  
А в тім селі вдова жила,  
А у вдови дочка була  
І син семиліток...  
Добро, мавши діток,  
У роскоші, — хвалить Бога...  
А вдові убогій,  
Мабуть, не до Його  
Бо залили за шкуру сала, —  
Трохи не пропала:  
Думала — в черниці,  
Або йти топиться, —  
Так жаль маленьких діток стало:  
Звичайно, мати, що й казати!  
Та, може, снівся таки й зять  
(Бо вже Катруся підростала)...  
Чи вже ж їй вік продіувати,  
Зносити брівоньки ні за-що?  
Ні, дівонька вона не та!

Таки ж у тім селі, трудящий  
(Бо всюди сироти — ледацькі)  
У наймак виріс сирота,  
Невчуча б'ється дитина!

То с'як, то так.  
Придбав сірома грошенят,  
Одежу справив, жупанину,  
Та ні відсіль і ні відтіль—  
На ту сирітську копійчину  
Купив садочок і хатину,  
Подякував за хліб, за сіль  
І за науку добрим людям,  
Та до вдівни навпростець  
Шелесть за рушниками!  
Не торгувались з старостами:  
(Як те буває між панами),  
Не торгувавсь і пан-отець  
Усім на диво та на чудо,—  
За три копи звінчав у будень!..

Просохли очі у вдови.  
Отак-то друже мій живи—  
Той й весело на світі буде  
І буде варт на світі жить,  
Як матимешь кого любить.  
Хоч кажуть от ще що, небоже!  
Себе люби то й Бог поможе!  
А доведеться умірать?  
Здихать над грішми? Ні, небоже!  
Любов—Господня благодать!  
Люби ж, мій друже, жонку, діток,  
Діли з убогим зарбіток,  
То легше буде й зароблять!“  
Спочинем трохи, поговорим...  
Що, ярина ще не зійшла?

#### Д р у г і й.

Та де та ярина взялась?  
У мене ще на жито орють.  
Отим-то й ба що живе

Відколи, дядьку, а не чули—  
А може й чули, та забули,—  
Журнал друкують...

Пер ш и й.

Те-те-те!

Д р у г и й.

Та що ви думаете: польський  
Або „Хозяїн“ той московський?  
Не та ловись! Журнал *Ресу*,  
Чи те... *Ла-Мод*,—купив для Паші  
Торік в Ромні...

Пер ш и й (нишком),  
Так от як наші!  
Не чув, як на світі живу!..

Д р у г и й.

У самому тому журналі  
Моя Пашета начитала,  
Як Німці сіяли траву,  
А потім вижали серпами!  
І все написано стихами,  
Та не такими, як у нас...

Пер ш и й.

Як би ти, брате свині пас..  
За слово вибачай!

Д р у г и й (мов не чує).  
Гей, хлопче!

(Ходить, посвистує, а потім співає):

„Хлопче, молодче,  
З карими очима!



На-що тобі жінка—  
Камінь за плечима!..“

Першій.

Та годі вже тобі співать!

Другий.

Що, може, хочете кончать?  
А я, признаться, думав—теє..

Першій.

А я—так думаю инее:  
Що випьемो та поснемо.  
А там і ладу не дано.  
Сідай лиш та пиши, небоже,  
Та кончимо, як Бог поможе!  
„Одружились небожата.  
Дивувались люди:  
Як-то вони, ті сироти,  
На світі жить будуть?  
Минає рік, минув другий,—  
Знову дивувались.  
Де в тих сиріт безталанних  
Добро теє бралось?  
І в коморі, і на дворі,  
На току й на ниві;  
І діточки, як квіточки,  
Й самі чернобриві.  
У жупанах похожають,  
Старців закликают  
На обіди, а багаті—  
То й так не минають.  
Не минали себелюби  
Та все жалкували,

Що сироти таким добром  
Старців годували!  
„Коли гние, то спродали б:  
Адже ж у їх діти!..“  
Ось слухай же, що то роблять  
Заздрощі на світі  
І ненатля голодная!  
Ходили, ходили,  
Поки́ в-ночі, жалкучи,  
Хату запалили...  
Нехай би вже були непевні  
Які вельможі просвіщенні,  
То і не жаль було б,—чи так?  
А то сірісінький сіряк  
Отак лютує... Тяжко, брате,  
Людей на старість розпізнати,  
А ще гірше—з-замолоду  
Гадину кохати:  
Очарує зміїними  
Карими очима...  
А, пек тобі! Забув; дурню,  
Що смерть за плечима?

До стебла все погоріло,  
І діти згоріли,  
А сусіди,—і багаті,  
І вбогі,—раділи.  
Багатії, бач раділи.  
Що багаччі стали.  
А вбогії тому раді,  
Що з ними зрівнялись!  
Посходились жалкувати,  
Жалю завдавати:  
„Шкода, шкода! Яко-би знаття—  
Копійчину б дбати,  
То все б таки не так воно...  
А що пак, Максиме!

(Во його Максимом звали)  
Попродай скотину,  
Та ходи до мене в найми:  
Що буде, те й буде!  
Будем знов чумакувати,  
Поки вийдем в люди,  
А там знову...“ Подякував  
Максим за пораду.  
— „Побачу, ще, як там буде;  
Коли не дам ради,  
То тоді вже, певне, треба  
Іти в найми знову...  
Де то моя Катерина,  
Моя Черноброва!..  
Вона мене все радила  
І тепер порадить!..

Та остання ся рада  
На віки завадить...  
Воли твої і корови  
Разом поздихали,  
А Катруся з москалями  
Десь помандрувала.

Тепер отак пиши небоже!  
„Максим подумав, пожурився.  
А потім Богу помолився,  
Промовив двічі: „Боже, Боже!“  
Та й більш нічого.

Од царії  
Прийшов указ—лоби голить,  
„Не дам же й з торбою ходить!“  
Сказав Максим,—і грунт покинув,  
Бо вдовиного, бачиш, сина  
В прийом громада повезла.

Такі-то темні діла  
Творються нишком на сім світі!

А вас, письменних, треба б бити  
Щоб не кричали: „ах, Аллах!..“  
Не варт, не варт на світі жити!..“  
А чом пак темні не кричать?..

Д р у г и й.

Хіба ж живуть вони і знають,  
Як ви сказали,—благодать,  
Любовь?..

П е р ш и й.

...Що, що? Недочуваю!..

Д р у г и й.

Вони, кажу вам, прозябають,  
Або, по вашому, ростуть,  
Як та капуста на городі.

П е р ш и й.

Отак, по-вашему,—ну годі ж!  
Нехай собі и не живуть...  
А все скажу таки: як хочеш,  
А ви їм жить не даєте,  
Бо ви для себе живете,  
Заплющивши письменни очі.

Д р у г и й.

Отже як будемъ так писать,  
То ми й до вечора не кончим.  
Ну, де той безталанний зять?

П е р ш и й.

„Вернувсь вдовиченко до-дому,  
А зять пішов у москалі;

Не жаль було його нікому,  
Та ще й сміялись у селі!

Отже, далєбі, не знаю,  
Чи вона верталась,  
Катерина, до матері,  
Чи так і пропала?  
Була чутка, що стрижену  
В Умані водили  
По улицях: украла щось...  
Потім утопилась.

Та все-то те,—знаєш, люди  
Втоплять і задушать,—  
А може то така правда,  
Як на вербі груші.  
Знаю тільки, що про неї  
І пісню проклали,—  
Я чув тоді, на досвітках  
Дівчата співали.

„Шелесь, шелесь по дубині,  
Шапки хлопці погубили;  
Тільки наймит не згубив,  
Удовівну полюбив..“

Соромітна... нехай їй лихо!

Минали літа тихо-тихо.

(Отак пиши),—і за гріхи  
Карались Господом Ляхи  
І пугав Пугач над Уралом,  
Пііти в одах вихваляли  
Войну й царицю,—тільки ми  
Сиділи нишком, слава Богу!

Після великої зими  
Вернувся і Максим безногий  
В поході, каже 'загубив—  
Та срібний крестик заробив!

Чого він придибав? Нема в його хати,  
Ні сестри, ні брата, нікого нема.  
Чого ж він приппентав? А хто його зна!  
Чи чув ти що кажуть; легше умірати  
Хоч на пожарині в своїй стороні,  
Ніж в чужій—в палатах! Чи чув ти? Ба ні...

Д р у г и й.

Ей, дядечку! Швидче будемо писати  
Бо хочеться спати і вам, і міні...

П е р ш и й.

Зажурився москаль-каліка:  
Де йому подітись?  
Вдовиченко в пікінерах,  
Вдова на тім світі!  
Де кого ж він прихилиться?  
До перезімує?  
Уже осінь; незабаром  
Зіма залютує,  
Нема йому в світі долі:  
Полинула в попе...  
Попросився зімувати  
До дяка у школу,  
Бо таки й письма, спасибі,  
Москалі навчили.  
І в косі був, бо й москалі  
Тоді, бач, носили  
Сиві коси з кучерями.—  
Усі до одного—  
І борошном посипали,  
Бог їх зна для чого?  
Максим,—таки як письменник  
Було, допомагає  
І на клірасі дякові,  
І псалтирь читає

Над покойними, й хавтури  
З школярами носить,  
А в Пилипіївку, сірома,  
Христа-ради просить.

(Нічого! знай своє пиши  
Та перед людьми не бреш!)  
Хоч би тобі лихе слово

Почув хто од його!  
„І талан, і безталання—  
Все, каже, од Бога!“

А ні охне, ні заплаче,  
Неначе дитина,  
І собаки не кусали  
Москаля Максима;

А в неділю або в свято,  
Мов причепуриться,  
Шкандибає на вдовину  
Пустку подивиться.

Сяде собі у садочку,  
І вдову згадає,

І за її грішну душу  
Псалтирь прочитає.

Катерину „о здорові“  
Тихенько помяне,

Утре сльози: „все од Бога!“  
Й веселенький стане.

А в Петрівку і в Спасівку  
Не спочине в школі,—

Бере заступ і лопату,  
Шкандибає в поле

І край шляху, при долині—  
Отже не вгадаєш,

Що каліка виробляє?—  
Криницю копає!

Та й викопав. На те літо  
Криницю святили—

На самого Маковія,

І дуб посадили  
На прикмету проїзжачим.  
А на друге літо  
Москаля вже неживого  
Найшли в балці діти  
Коло самої криниці:  
Вийшов подивиться  
Останній раз, сіромаха,  
На свою криницю.  
Громадою при долині  
Його поховали,  
І долину, і криницю  
На пам'ять назвали  
Москалевою. На Спаса  
Або Маковія  
І досі там воду святять;  
І дуб зеленіє.  
Хто йде, іде, — не минають  
Зеленого дуба  
В холодочку посідають,  
Та тихо, та любо,  
П'ючи воду погожую,  
Згадають Максима...

Оттак живіть, недоуки,  
То й жить не остине!

---

Въ 1848 г.

## Титарівна.

Давно це діялось колись  
Ще як борці у нас ходили  
По селах, та дівчат дурили,  
З громади кпили, хлопців били,  
Та верховодили в селі,



Як ті гусари на „постої“;  
Ще за гетьманщини святої—  
Давно це діялось колись.

У неділю на селі,  
У оранді, на столі  
Сиділи лирники, та грали  
По шелягу за танець.  
Кругом аж курява вставала  
Дівчата танцювали  
І парубки.—„Уже й кінець!  
А ну-те иншу!“—„Та й це добра!“  
І знову ліри заревли,  
І знов дівчата, мов сороки,  
А парубки, узявшись в боки,  
Навприсідки пішли...

Найкращий парубок Микита  
Стоїть на лаві в сірій свиті,  
Найкращий хлопець, та байстрюк,  
Байстрюк собі, та ще й убогий.  
Так і нікому не до його!  
Стоїть собі, як той...  
Плечима стелю підпирає,  
Та дивиться, і замірає,  
На титарівну. А та в квітах,  
Мов намальована, стоїть  
Сама собі і на Микиту  
Неначе глянула. Горить,  
Горить Микита в сірій свиті!

Шеляга виймає  
І за того остатнього  
Музику наймає,  
І нерівню титарівну  
У танець вітає.  
— „Одчепися пройдисвіте!“  
І зареготалась

Титарівна: „Хіба тобі  
 Наймичок не стало?  
 Насміялась титарівна  
 З бідного Микити,  
 Насміялася при людях,  
 Що він в сірій святі.  
 Буде тобі, титарівно!  
 Заплачеш, небого,  
 За ті сміхи!

Де-ж Микита?

В далеку дорогу  
 Пішов собі... З того часу  
 Не чуть його стало.  
 З того часу титарівні  
 Щось такеє сталось...

До-дому плачучи прийшла,  
 І спати плачучи лягла,  
 І не вечеряла!... Не спала:  
 Яка лягла, така і встала,  
 Мов одуріла. Що робить?  
 Сама не знає. А Микита,  
 Неначе сич у серій святі  
 Перед очима все стоїть:  
 Мара та й годі! Титарівно,  
 В недобрий час з того нерівні  
 Та насміялась! Стало жаль  
 Тоби його... Нудьга печаль  
 І сором душу оступили,  
 І ти заплакала... Чого?  
 Того, що тяжко, полюбила  
 Микиту бідного того!

Диво дивнеє на

З тим серцем буває:  
 У-вечері цурається,

В-ранці забажає,  
Та так тяжко забожає,  
Що хочь на край світа  
Шукать піде. Отак тепер  
Не знає, де дітись,  
Титарівна Хоч у воду,  
Аби до Микити!..

. . . . .  
Стережіться, дівчаточка,  
Сміяйтесь з перівні,  
Щоб не було і вам того,  
Що титарівні!

Як та билина, засихала  
А батько-мати турбовались;  
На прощу в Київ повезли,  
Святими травами поїли,  
І все-таки не помогли.  
Втоптала стежку на могилу,—  
Все виглядають його ходила.  
І стежка стала заростать,  
Бо вже невдужає і встать.  
Так от що сміхи наробили!

А він канув, провалився;  
Його вже й забули,  
Чи й був коли. Год за годом,  
Три года минули.  
На четвертий год в неділю.  
У оранді на селі,  
На широкому столі  
Сліпі лірники сиділи;  
По шелягу брали  
І ту саму грали,

Що й позаторік. Дівчата  
Так само дрібно танцювали,  
Як і позаторік.

Завзятий,  
У синій шапці, у жупані,  
В червоних, як калина, штанях,  
Навприсідки вліта козак,  
Та щей приспівує отак:

„Та спасибі батькові,  
Та спасибі матері,  
Що нас добули!  
Як нас добували,  
Жито розсипали  
В-ночі на печі..“

— „Горілки! меду! Де отман  
Громада сотський? Препогане,  
Мерзене, мерзле парубоцтво!  
Ходіте биться, чи бороться!  
Бо я борець...“

Не неділю,  
Не дві, не три і не чотири,  
Як тій болячці, як тій хирі,  
Громадою годили  
Тому борцеві. Вередує,  
Як той панич. І де взялось  
Таке хирення! Все село  
Проклятого не нагодує;  
А він собі гуляє, пье,  
Та хлопцям жалю завдає  
Тими дівчатам. Дівчата  
Аж понедужили за ним:  
Такий хороший та багатий!  
Уже й не бореться ні з ким,

А так собі гуляє!  
Та вечорами у садочок  
До титаря вчащає.

А титарівна зострічає,  
Приспівує, примолвляє:  
„Чи не той це Микита,  
Що з вильотами свита?..“

Той, це той, що на селі  
Ти насміялася колись,  
А тепер сама до його  
У садочок ходиш,  
Сама йому, бастрюкові,  
Як панові годиш.  
Не день не два титарівна  
В садочок ходила;  
Не день, не два як панові,  
Микиті годила.  
Догодилась титарівна  
До самого краю,  
І не чулась...

Дні минули.

Місяці минають;  
Миня літо, мина осень;  
Мина осьмий місяць, осьмий, —  
Уже й девятий настає,  
Настане горенько твоє!

. . . . .

У титаря у садочку,  
У яру криниця  
Під вербою. До криниці  
Не води напиться  
Ледве ходить титарівна, —  
Трохи пожуриться,  
Поплакати, погадати:  
Як їй дівувати?  
Де їй дітись од сорома.  
Де їй заховатись?

. . . . .

Раз у-вечері, зимою,  
У одній святині,  
Іде боса татарівна  
І несе дитину,  
То підійде до криниці,  
То знов одступає,  
А з калини, мов гадиня,  
Байстриук виглядає.

Положила на цямрину  
Титарівна сина,  
Та й побігла. А Микита  
Виліз із калини  
Та й укинув у криницю,  
Неначе щеня те.  
А сам пішов співаючи,  
Соцькому сказати,  
Та щоб ішов з громадою  
Дитину шукати.

---

У неділеньку раненько  
Збіралася громадонька,  
Та криницю виливали,  
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,  
Титарівно, в баговинні!  
Ой узяли безталанну,  
Закували у кайдани.  
Сповідали, причащали,  
Батька, матір нарикали,  
Громадою осудили  
І живу положили  
В домовину,—й сина з нею,—  
Та й засипали землею.  
Стовп високий мурували,

Щоб про неї люди знали,  
 Дітей своїх научали,  
 Щоб навчалися дівчата,  
 Коли не вчить батько-мати.

Борця того в сепі не стало.  
 А люди в Польщі зустрічали  
 Якогось панича,—питав:  
 — „Чи жива каже, титарівна,  
 Чи насміхається з нерівні?“  
 Ото він самий! Покарав  
 Його Господь за гріх великий—  
 Не смертю: він буде жить  
 І сатаною-чоловіком  
 Він буде по світу ходить.  
 І вас, дівчаточка, дурить  
 Во віки.

Та не дай, Господи, нікому.  
 Як міні тепер старому  
 У неволі пропадати,  
 Марне літа коротати.  
 Ой пійду я степом-лугом  
 Та разважу свою тугу...  
 — „Не йди!—кажуть: з цієї хати  
 Не пускають погуляти!“

Добро, у кого є господа,  
 А в тій господі є сестра,  
 Чи мати добрая! Добра,  
 Добра такого токи з роду  
 У мене, правда, не було,  
 А так собі якось жилось...

І довелось колись міні  
В чужій далекій стороні  
Заплакати, що не має роду  
Нема пристанища господи...

.....  
Ми довго в морі пропадали;  
Прийшли в Дарью, на якорь стали;  
З „ватаги“ письма принесли,  
І всі тихенько зачитали.  
А ми з колегою лягли,  
Та щось такеє розмовляли.  
Я думав: де б того добра,  
Письмо чи матір, взять на світі?  
„А в тебе есть!“ — „Жона і діти,  
І дім, і мати, і сестра, —  
А письма нема...“

.....

---

Ой гляну я подивлюся  
На той степ, на поле:  
Чи не дасть Бог милосердий  
Хоч на старість волі?  
Пішов би я в Україну,  
Пішов би до-дому;  
Там би мене привітали,  
Зраділи б старому;  
Там би я спочив хоч мало,  
Молившись Богу;  
Там би я... та шкода й гадки:  
Не буде нічого!..  
Як же його у неволі  
Жити без надії?  
Навчіть мене, люди добрі,  
А то одурію!

---



## В а р н а к.

Тиняючи на чужині  
По-над Елеком, стрів я діда  
Вельми старого—наш земляк  
І недомучений варнак  
Старий той був. Та у неділю,  
Якось у полі ми зустрілись  
Та й забалакались. Старий  
Згадав свою Волинь святую  
І волю-долю молодую,  
Свою бувальщину. І ми  
В траві за валом посідали,  
І розмовляли, сповідались  
Один другому. „Довгий вік!“  
Старий промовив: „Все од Бога,  
Од Бога все! А сам нічого  
Дурний не вдіє чоловік!  
Я сам, як бачиш, марне, всує  
Я сам занівечив свій вік.  
І ні на кого не жалкую,  
І ні у кого не прошу я  
Нічого на світі. Отак,  
Мій сину, друже мій єдиний,  
Так і загину на чужині,  
В неволі.“—І старий варнак  
Заплакав нишком.—Сивий брате!  
Поки живе надія в хаті,—  
Нехай живе: не виганяй!

Нехай пустку нетоплену  
Іноді нагріє.  
І потечуть з очей старих  
Сльози молоді;  
І, умітеє сльозами,  
Серце одпочине,

І полине із чужини  
На свою країну!

„Багато де-чого не стало“, —  
Сказав старий: „Води чимало  
Із Ікви в море утекло,  
Над Іквою було село;  
У тім селі, на безталання  
Та на погибель, виріс я...  
Лихая доленько-моя!  
У нашої старої пані  
Малиї панівчі були—  
Таки однолітки зо мною.  
Вона й бере мене в покої  
Синкам на виграшку. Росли,  
Росли нанята, виростали...  
Як ті щенята, покусали  
Не одного мене малі.

„Ото-ж і вчити почали  
Письму панят. На безголовья  
І я учуся. Слізьми, кровью  
Письмо те полилося! Нас,  
Дешевших панської собаки,  
Письму учить? Молитись Богу,  
Та за ралом спотикатись,  
А больше нічого  
Не повинен знать невольник—  
Така його доля!..  
Ото-ж і вивчився я, виріс,  
Прошу собі волі;  
Не дає—і в москалі,  
Проклята, не голить!  
Що тут на світі робити?  
Пішов я до рала...  
А паничів у гвардію  
Поопреділяли.

„Година тяжкая настала  
Настали тяжкії літа!..  
Ото-ж працюю я за ралом;  
Я був убогий сирота,  
А у сусіда виростала  
У наймах дівчина. І я—  
О, доле, доленько моя!  
О, Боже мій! О, мій єдиний!  
Воно тоді було дитина,  
Воно... Не нам Твої діла  
Судить, о Боже наш великий!  
Ото-ж вона міні на лихо  
Та на погибель підросла.  
Не довелось і надивитись...  
А я вже думав одружитись,  
І веселитися, і жить,  
Людей і Господа хвалить.  
А довелося...

„Накупили  
І краму, й пива наварили,—  
Не довелося тільки пить.  
Старої пані бахур сивий  
Окрав той крам, розлив те пиво—  
Пустив покриткою... Дарма!  
Минуло... годі!.. Не до-ладу  
Тепер і згадувать! Нема.  
Нема!.. Минулося, пропало!..  
Покинув ниву я і рало,  
Покинув хату і город,—  
Усе покинув. Чорт нарадив,—  
Пішов я в писарі в громаду.

„То сяк, то так минає год  
Пишу собі, з людьми братаюсь  
Та добрих хлопців добіраю.  
Минув і другий!.. Паничі

На третє літо позыїзжались,  
 Уже засватані. Жили,  
 В дворі гуляли, в карти грали,  
 Свого весілля дожидали,  
 Та молодих дівчат в селі,  
 Мов бугаї перебірали—  
 Звичайне, паничі! Ждемо,  
 І ми ждемо того весілля...

„Ото-ж у клечальну неділю  
 Їх і повінчано обох,  
 Таки в домашньому костьолі:  
 Вони Ляхи були. Ніколі,  
 Нічого кращого сам Бог  
 Не бачив на землі великій,  
 Як молодії ті були...  
 Заграла весело музика,—  
 Їх із костьола повели  
 В возобновленній покої...  
 А ми й зустріли їх, і всіх—  
 Княжат, панят і молодих—  
 Всіх перерізали. Рудою  
 Весілля вмилося! Не втік  
 Ні-же єдиний католик,—  
 Всі полягли, мов поросята  
 А багні смердячому. А ми,  
 Упоравшись пішли шукати  
 Нової хаті; і найшли  
 Зелену хату і кімнату  
 У гаї темному. В лугах,  
 В степах широких, в байраках  
 Крутих, глибоких—всюди хата!  
 Було де в хаті погуляти  
 І одпочити де було.

„Мене господарем обрали;  
 Семья моя що-день росла

І вже до сотни доростала,  
Мов пороссяча, кров лилась!  
Я різав все, що паном звалось,  
Без милосердя і зла,—  
А різав так... і сам не знаю,—  
Чого хотілося міні?  
Ходив три года я з ножами,  
Неначе п'яний той різник.  
До сльоз, до криви, до пожару—  
До всього, всього я привик,  
Було, мов жабу ту, на списі  
Спряжеш дитину на огні,  
Або панянку білолицю  
Розіпнеш голу на коні,  
Та й пустиш в степ...  
Всього тоді, всього бувало—  
І все докучило міні.  
Одурів я. Тяжко стало  
У вертепах жити;  
Думав сам себе зарізати,  
Щоб не нудить світом,  
І зарізає би... Та диво,  
Диво дивне сталось  
Надо мною, недолюдом.  
Вже на світ займалось...  
Вийшов я з ножем в халяві  
З Броварського лісу,  
Щоб зарізатись; дивлюся,—  
Мов на небі висить  
Святий Київ наш великий!  
Святим дивом сяють  
Храми божі, ніби з самим  
Богом розмовляють.  
Дивлюся я, а сам млію...  
Тихо задзвонили  
У Києві, мов на небі...  
О, Боже мій милий!

Який дивний Ти!.. Я заплавав,  
До полудня плавав...  
Та так міні любо стало!  
І малого знаку  
Нудьги тії не осталося,—  
Мов переродився...  
Подивився кругом себе—  
І, перехрестившись,  
Пішов собі тихо в Київ  
Святим помолитись,  
Та суда—суда людського  
У людей просити“.

---

У Бога за дверми лежала сокира.

(А Бог тоді з Петром ходив  
По світу, та дива творив).

А кайзак, на хирю  
Та на тяжке лихо,  
Любенько та тихо  
І вкрав ту сокиру,  
Та й потяг по дрова  
Въ зелену діброву;

Древину вибравши, та й цюк!  
Як вирветьст секира з рук—  
Пішла по лісу косовиця  
Аж страх, аж жаль було дивиться:  
Дуби і всякі дерева  
Великоліпні, мов трава  
В покоси стелиться; а з яру  
Встає пожар, и диму хмара  
Святеє серце покрива.  
І стала тьма, і од Уралу  
Га до Тингизу до Аралу  
Кипіла в озерах вода.  
Палають, села города.

Ридають люди, виють звірі  
І за Тоболом у Сибірі  
В снігах ховаються. Сім літ  
Сокира божа ліс стинала,  
І пожарище не вгасало,  
І мерк за димом божий світ.

.....  
На восьме літо у неділю,  
Неначе ляля в льолі білій,  
Святеє сонечко зійшло.  
Пустиня циганом чорніла:  
Де город був або село—  
І головня уже не тліла,  
І попіл вітром рознесло,  
Билини навіть не осталось;  
Тільки одним-одно хиталось  
Зелене дерево в степу.

Червоніє по пустині  
Червона глина та печина,  
Бурьян колючий, та будяк,  
Та инде тирса з осокою  
В яру чорніє під горою;  
Та дивий инколи кайзак  
Тихенько виїде на гору  
На тім захилім верблюді.  
Непевне діється тоді:  
Мов степ до Бога заговорить,  
Верблюд заплаче, і кайзак  
Понурить голову і гляне  
На степ і на Кара-бутак.  
Сингич-агач кайзак вспомяне,  
Тихенько спуститься з гори  
І згине в глиняній-пустині.

Одним-едине при долині  
В степу край дороги,  
Стоїть дерево високе,  
Покинуте Богом;

Покинете сокирою,  
Огнем непалиме,  
Шепочеться з долиною  
О давній годині.  
І кайзаки не минають  
Дерева святого,  
На долину заїзжають,  
Дивуються з його  
І моляться, і жертвами  
Дерево благають,  
Щоб парости роспустило  
У їх біднім краю.

---

А нумо знову віршувать!  
(Звичайне нишком!) Нумо знову,  
Поки новинка на основі,  
Старинку божу лицювать,  
А сіріч... як би вам сказать,  
Щоб не збрехавши? нумо знову  
Людей і долю проклинать!  
Людей за те, щоб нас знали  
Та нас шанували,—  
Долю за те, щоб не спала  
Та нас доглядала.  
А то, бач, що наробила:  
Кинула малого  
На розпутті, та й б'йдуже...  
А воне убоге  
Молодее, сивоусе  
Звичайне, дитина!  
І подибало тихенько  
По під чужим тином  
Аж за Урал. Опинилось  
В пустині, в неволі...  
Як же тебе не проклинать,  
Лукавая доле.



Не прокляну ж тебе, доле,  
А буду ховатись  
За валами, та нищечком  
Буду віршувати,  
Нудить світом, сподіватись  
У гості в неволю  
Із-за Дніпра широкого  
Тебе моя доле!

---

Ну, що б, здавалося, слова?  
Слова та голос—більш нічого!..  
А серце б'ється, ожива,  
Як їх почує. Знать, од Бога  
І голос той, і ті слова  
Ідуть між люди.  
Помолившись,  
Не те, щоб дуже зажурившись  
А так на палубі стояв  
І сторч на море поглядав,  
Мов на Іуду. Із туману,  
Як кажуть, стала виглядати  
Червонолиця Діяна.  
Я вже думав спать лягати,  
Та й став, щоб трохи подивитись  
На круглотицю молодичцю...  
Чи тее—дівчину. Матрос,  
Таки земляк наш з Островної,  
На вахті стоя,  
Журився сам собі чогось;  
Та й заспівав,—звичайно, тихо,  
Щоб капітан не чув бо з-лиха  
Якийсь лихий, хоч і земляк.  
Співа матрос, як той козак,  
Що в наймах виріс сиротою,  
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись  
Я чув, як, стоя під вербою,  
Тихенько дівчина співала;  
І жаль міні малому стало  
Того сірому сироту;  
„Що він утомився,  
На тин похилився,—  
Люди кажуть і говорять:  
Мабуть, він упився“.  
І я заплакав: жаль малому  
Було сіроми сироти.

. . . . .

Чого-ж тепер заплакав ти?  
Чого тепер тобі старому  
У цій неволи стало жаль?  
Що світ завязаний, закритий?  
Що сам єси тепер москаль?  
Що серце порване, побите?  
І що хароше-дороге  
Було в йому, то розлилося?  
Що ось як жити довелося?  
Чи так, лебедику?..—Еге!

---

### Г. З.

Немає гірше, як в неволі  
Про волю згадувать... А я  
Про тебе, воленько моя,  
Оце нагадую: ніколи  
Ти не здавалася міні  
Такою свіжо-молодою  
І прехорошою такою,  
Так, як тепер на чужині  
Та ще й в неволі... Доле! доле!  
Моя проспівана воле!

Хоч глянь на мене з-за Дніпра,  
Хочу усміхнися з-за...

І ти, моя єдина,  
Встаєш із-за моря,  
З-за туману, слухняная  
Рожевая зрє!  
І ти, моя єдина,  
Ведеш за собою  
Літа мої молодії—  
І передо мною,  
Ніби море, заступають  
Широкиї села  
З вишневими садочками  
І люди веселі...  
І ті люди, і село те,  
Де колись, мов брата,  
Привітали мене. Мати!  
Старесенька мати!  
Чи збіруються ще й досі  
Веселиї гості  
Погуляти у старої,  
Погуляти просто  
По-давньому, по старому—  
Од світу до світу?  
А ви, мої молодії  
Чорняві діти,  
Веселиї дівчаточка,  
І досі в старої  
Танцюєте? А ти, доле?  
А ти, мій покою?  
Мое свято чернобриве,—  
І досі між ними  
Тихо, пишно похожаєшь?  
І тими очима,  
Аж чорними—голубими,  
І досі чаруєш  
Людські душі? Чи ще й досі

Дивуються всує  
На стан гнучий? Свято моє,  
Єднее свято!  
Як отступлять тебе, доле,  
Діточки-дивчата  
Й защебечуть по своєму  
Доброму двичаю,—  
Може й мене ненароком  
Діточки згадають;  
Може яка і про мене  
Скаже яке лихо,  
Усмихнися, моє серце,  
Тихесенько-тихо,  
Щоб ніхто і не побачив,  
Тай більше нічого...  
А я, доленько, вь неволі  
Помолюся Богу.

---

## П С.

Не жаль не злого: коло його  
І сава сторожем стоїть;  
А жаль на добраго такого,  
Що й славу вміє одурить.  
І досі нудно, як згадаю  
Готичеський з часами дом,  
Село обідране кругом,  
І шапочку старик знімає,  
Як флаг побичить: значить пан  
У себе з причетом гуляє.  
Оцей годований кабан,  
Оце ледащо—щирий пан,  
Потомок гетьмана дурного  
І презавзятий *патріот*,  
Тай христіянин ще до того:

У Київ їздить всякий год,  
У світі ходить між панами,  
І пье горилку з мужиками,  
І вольнодумствує вь шинку:  
Отут він весь, хоч надрюкуй!  
Та ще в селі своїм дівчаток  
Перебирає; та спроста  
Таки своїх байстрят з десяток  
У год подержить до хреста,  
Та й тільки-ж то... Кругом паскуда!  
Чому-ж його не так зовуть?  
Чому на його не плюють?  
Чому не топчуть? Люди, люди!  
За шмат гнилої ковбаси  
У вас хоч матірь попроси,—  
То оддасте... Не жаль на його,  
На п'яного Петра кривого,  
А жаль великий на людей,  
На тих юродивих дітей!..

---

Мов за подушне, оступили  
Оце мене на чужині  
Нудьга і осінь. Боже милий!  
Де ж заховатися міні?  
Що діяти? уже й гуляю  
По цім Аралу, і пишу,  
Віршую нищечком, грішу,  
Бог-зна колишнії случаї  
В душі своїй перебіраю  
Та списую,—шоб та печаль  
Не перлася, як той москаль,  
В самотню душу. Лютій злодій  
Впирається таки, та й годі!..

---

Як-би зустрілися ми знову  
Чи ти б злякалася, чи ні?  
Якее тихее ти слово  
Тоді б промовила міні?  
Ніякого! І не пізнала б.  
А може б потім нагадала,  
Сказавши: снилося дурній...  
А я зрадів би, мое диво,  
Моя ти доле чорнобрива,  
Як-би побачив, нагадав  
Веселее та молодее  
Колишне лишенько лихее.  
Я зарідав би, зарідав  
І помоливсь, що не правдивим,  
А сном лукавим розійшлось.  
Слізьми—водою розлилось  
Колишнее святее диво.

---

Як-би міні черевики,  
То пішла б я на музики...  
Горенко моє!  
Черевиків немає,  
А музика грає, грає...  
Жалю завдає!

Ой піду я боса полем,  
Пошукаю свою долю  
Доленько моя!  
Глянь на мене, чорнобриву!  
Моя доле неправдива,  
Безталанна я!

Дівчаточка на музиках  
У червоних черевиках—  
Я світом нужу..

Без роскоші, без любови,  
Зношу свої чорні брови,  
У наймах зношу!..

---

Породила мене мати  
У високих у палатах,  
Шовком повила,  
У золоті, в оксамиті,  
Мов та квіточка укрита  
Росла я, росла.

І виросла я на диво:  
Кароока, чернобрива,  
Білолиця.  
Убогого полюбила  
Мати заміж не пустила,—  
Осталася я.

У високих у палатах  
Увесь вік свій дівувати...  
Ндоля моя!  
Як билина при долині  
В одинокій самотині  
Старіюся я;  
На світ божий не дивлюся,  
Ні до кого не горнуса...  
А матір стару—  
Прести мене, моя мати!  
Буду тебе проклинати,  
Поки не умру.

---

По улиці вітер віє  
Та сніг заметає;  
По улиці по-під-тинню  
Вдова шкандибає—

Під дзвіницю, сердешная,  
Руки простягати  
До тих самих, до багатих,  
Що сина в салдати  
Позаторік заголили...  
А думала жити:  
Хоч на старість у невістки  
В добрі одпочити...  
Не довелось!.. Виблагала  
Тую копійчину,—  
Та Пречистій поставила  
Свічку за сина...

---

## Марина.

Неначе цвяшок в серце вбитий,  
Отсю Марину я ношу.  
Давно б списать несамовиту,  
Так що-ж? сказали б, що брешу:  
Що на панів, бачиш, сердитий,  
То все такеє і пишу,  
Про їх собачії звичаї  
Сказали б просто: дурень лає  
    За те, що сам крепак,  
    Неодукований сіряк.  
Неправда! Єй-Богу, не лаю!  
Міні не жаль, що я не пан,  
А жаль міні, і жаль великий  
На просвіщенних християн.  
.....  
І звір того не зробить дикий,  
    Що ви, бьючи поклони,  
З братами дієте. Закони  
Катами писані за вас,—  
Т вам байдуже! В добрий час



У Київ їздите що-року,  
Та сповідаєтесь, нівроку,  
У схимника!

Та й те сказати;  
Чого турбуюсь?  
А-ні злого, ні доброго  
Я вже не почую.  
А як, кажу, хто не чує,  
То тому й байдуже.  
Прилітай же з України,  
Єдиний мій друже,  
Моя думо пречистая,  
Вірная дружино,  
Та розкажи, моя зоре,  
Про тую Марину:  
Як вона у пана злого  
І за-що страдала—  
Та нишечком, щоб не чули,  
Або не дознались;  
А то скажуть, що на шляхах  
Чинимо разбої,  
Та ще дальше запровторають,—  
Пропадем обое!

I.

. . . . .  
. . . . .  
. . . . . Недавно се було.  
Через село весілля йшло,  
А пан з костьолу їхав,—  
Чи управитель, а не пан.  
За вихилясами придан,  
За зиком та за сміхом  
Ніхто й не бачив, як проїхав  
Той управитель. Лях ледачий,

А він так добре бачив,  
А надто молодую.  
За-що пак милує Господь  
Лихую тварь такую,  
Як цей правитель? Другий год,  
Як він я німецькими плугами  
Забравсз голой и цей куток—  
А що тих бідних покриток  
Пустив по світу з байстриюками!  
Отже й нічого! А жонатий.

І має двоє діточок,  
Як янголяточок,  
Дивітесь: вийшла погуляти,  
Мов краля, пани молодая  
З двома маленькими дітьми.  
Із коча пан мій вилізає,  
І посила за молодим;  
А потім діточок вітає  
І жінку, кралю молодую,  
Аж тричі, бідную, цілує,  
І, розмовляючи, пішли  
Собі в покої. Незабаром  
І молодого привели.  
На завтра в город одвезли  
Та й заголили в москалі.  
Отак по нашому звичаю,  
Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть, без пари  
Судилось Господом зносить  
Краку і молодість. Мов чари,  
Розсипалось та розлилось...  
І знову в люди довелось  
Проситись в найми? Ні, не знову:  
Вона вже панна покойова,  
Уже Марисею зовуть.  
А не Мариною. Найпаче

Сердешній плакати не дають;  
Вона ж сховається, та й плаче.  
Дурна! їй шкода мужика,  
Та жаль святого сіряка.  
А глянь лиш гарно кругом себе:  
І раю кращого не треба!  
Чого ти хочеш—забажай.  
Всього дадуть, та ще й багатс.  
Не треба,—кажеш,—дайте хату?  
Цього вже луче й не благай!  
Бо це—сама здорова знаеш...  
Дивися, огирем яким  
Сам пан круг тебе помагає:  
Уже ти добрим, чи лихим,  
А будеш панською роднею  
Хіба повісишся...

За нею

Приходила мати  
У пана просити;  
Звелів не пускати,  
А як прийде—бити.  
Що тут їй робити?

Пішла ридаючи в село:  
Одним-одно дитя було,  
Та й то пропало...

. . . . .

II.

Неначе ворон той, летячи,  
Про непогоду людям криче:  
Так я про сльози та печаль  
Та про байстрят отих ледачих,  
Хоч і нікому їх не жаль,  
Розказую та плачу

Міні їх жаль... Мій Боже милий!  
Даруй словам святую силу—  
Людськеє серце пробивать  
Людськії сльози проливать,  
Щоб милость душу осінила  
Щоб спала тихая печаль  
На очі їх, щоб стало жаль  
Моїх дівчаток, щоб навчились  
Путями добрими ходити,  
Святого Господа любити,  
І брата миловати!...

### На-силу

Прийшла до-дому. Подивилась  
Цвіти за образом святим,  
І на вікні стоять цвіти;  
На стінахъ фарбами хрести,  
Неначе добрая картина,  
Понамальовані. Марина,  
І все Марина, все сама...  
Тільки Мариночки нема...  
І ледве-ледве вийшла з хати.  
Пішла на гору, на прокляті  
Палати глянуть, та й пішла  
Аж до палат. Під тином сіла  
І ніч цілісіньку сиділа  
Та плакала. Уже з села  
Ватажники ватагу гнали,  
А мати плакала ридала,  
Уже і сонечко зійшло,  
Уже й зайшло, смеркати стало,—  
Не йде, сердешная в село,  
Сидить під тином. Проганяли,  
Уже й собаками цькували,—  
Не йде, та й годі...

А Марина в сукні білім,  
Неначе білиця,

Богу молиться, та плаче,  
Замкнута в світлиці.  
Опріч пана, у світлицю  
Ніхто не вступає:  
Сам і їсти їй приносить,  
І просить благає,  
Щоб на його подивилась,  
Щоб утерла очі,—  
І дивитися не хоче,  
І їсти не хоче.  
Мордується Лях поганий,  
Не зна що й почати;  
А Марина вяне, сохне  
У білих палатах.  
Уже і літо минулося,  
Зіма вже на дворі;  
А Марина сидить собі,  
Уже й не говорить  
І не плаче. Отак її  
Доканав небогу,  
Той правитель! А все-таки  
Не вдіє нічого,  
Хоч заріж її та й годі!  
Така вже вродилась!

Раз у-вечері зимою  
Марина дивилась  
На ліс чорний; а з-за лісу  
Червоний, діжою,  
Місяць сходив.— „І я колись  
Була молодою!“  
Прошептала, задумалась,  
Потім заспівала:

„Хата на помості,  
Наїхали гості;  
Розплітали коси,  
Та стрічки знімали,

А пан просить сала,  
А чорт їсти просить.  
Гуси, гуси білі  
В ирій полетіли,  
А сірі—на море.“

. . . . .

### III.

Завили пси на дворі,  
Зареготалися псарі,  
А пан, червоний—аж горить,  
Іде в світлицю до Марини,  
Як Кирик п'яний.

Ніби в хаті,  
На холоді сердешна мати  
Під тином, знай, собі сидить.  
Стара неначе одуріла.  
Мороз лютує, аж скрипить,  
Луна червона побіліла,  
І сторож боязно кричить,  
Щоб злого пана не збудить.  
Аж глядь!—палати зайнялися.  
Пожар! пожар!.. І де взялися  
Ті люди в Бога! Мов з землі  
Родилися і тут росли,  
Неначе хвилі напливали,  
Та на пожар той дивувались.  
Та й диво там таки було!  
Марина гола на-голо  
Перед будинком танцювала  
У-парі з матірью, і—страх!—  
З ножем окровленим в руках,  
І приспівувала:

„Чи не це-ж та кумася,  
Що пидтикалася?

Як була я пані  
В новому жупані —  
Паничі лицялись,  
Руку цілували.“ (До матері:)

— А ви до мене на весілля  
З того світу прийшли?  
Міні вже й косу расплели.  
Та пан приїхав. Гиля! гиля!  
Чи то не гуси,—то пани!  
Дивися—в ирій полетіли...  
Агу! Гиля! До сатани,  
До чорта в гості!.. Чуєш! чуєш?  
У Києві всі дзвони дзвонять.  
Чи бачиш? Он огонь горить,  
А пан лежить собі, читає  
І просить пити. А ти знаєш.  
Що я зарізала його?..  
Дивися! Он-де головнею  
Стоїть на комині... Чого,  
Чого ти дивишся на неї?  
Це мати, мати! Не дивись—  
А то ззіси. Ось на—давись!

(Дає дулі і співає:)

„Полюбила москаля,  
Та ще й зуби вискала!  
Москалі, москалі  
Запасок навезли;  
Паничі—  
Дукачів,

А поповичі з міста  
Навезли наміста.

Бий, дзвоне, бий!  
Хмару розбий!  
Нехай хмари  
На Татари,

А сонечко на християни!  
Бий, дзвоне бий!“

М а т и.

Мариночко! Ходімо спати!

М а р и н а.

Ходімо спати, бо завтра рано  
До церкви підемо. Поганий—  
Дивися!—лізе цілувать.  
Ось тобі на!

М а т и.

Ходимо спати! (До людей:)  
Хрещені люди, допоможіте!

• М а р и н а.

Беріть мене! Беріть, в'яжіть!  
Ведіть до пана у світлицю!  
А ти чи підеш подивиться,  
Якою панною Марина  
У пана в-заперті сидить?  
І вяне, сохне, гине, гине  
Твоя єдина дитина—  
Твоя Мариночка? (Співає:)  
„Ой гиля, гиля, сірії гусі  
Гиля на Дунай!  
Завязала Головоньку,  
Тепер сиди та думай!“  
І пташкам воля,—в чистім полі  
І пташкам весело літать,  
А я зов'янула в неволі. (Плаче:)  
Хоча-б намисто була взять:  
Оце б повісилась... От бачиш,  
Тепер і шкода!.. Хоч топись!  
Чого-ж ти, мамо моя, плачеш?  
Не плач, голубочко! Дивись:  
Це я, Мариночка твоя!



Дивися: чорная змія  
По снігу лізе... Утечу!  
У ирїй знову полечу!  
Бо я зозулею вже стала...  
Чи він у гості не приходив?  
Убили, мабуть, на війні...  
А знаєш, снилося міні:  
У-день неначе місяць сходив,  
А ми гуляєм по-над морем  
У-двох собі. Дивлюся: зорі  
Попадали неначе в воду,  
Тільки осталася одна,  
Одна-однісенька на небі.  
А я, неначе навісна,  
В Дунаєві шукаю броду,  
З байстрам розхрістана бреду.  
Сміються люди надо мною,  
Зовуть покриткою, дурною,  
І ти смієшся, а я плачу.  
Ба ні, не плачу регочусь...  
Дивися, як я полечу,  
Бо я—сова...

Та й замахала,  
Неначе крилами, руками  
І пострибала через двір  
У поле, виючи мов звір.  
Пошкандибала стара мати  
Свою Марину доганяти,  
Пани до одного спеклись,  
Неначе добрі поросята:  
Згоріли білії палати,  
А люди тихо розійшлись.  
Марини й матері не стало...  
Уже весною, як орали,  
Два трупа на полі найшли  
І на могилі поховали.

---

Між скалами, неначе злódій,  
По-над Дністром іде в-ночі  
Козак, і дивиться йдучи  
На каламутну темну воду,  
Неначе ворогові в очі,  
Неначе вимовити хоче:

— „Дністре, водо каламутна!  
Винеси на волю,  
Або втопи принамені,  
Коли така доля!“

Та й роздягся на камені  
У воду кинувся, пливе,  
Аж хвиля синяя реве,  
І, ревучи, на той беріг  
Козака виносить.  
Стрепенувся сіромаха:  
І голий, і босий,  
Та на волі, й більш нічого  
У Бога не просить.  
Постривай лиш: може, брате,  
На чужому полі  
Талану того попросиш  
Та тієї долі...

Пішов собі темним яром,  
Та співає йдучи:

„Ой з-під гори, та з-під кручі  
Ішли мажі рипучи,  
А за ними йде та чорнявая,  
Та плаче—рида йдучи.“

Уже як хочете: хоч лайте,  
Хоч і не лайте, й не читайте—  
Про мене! Я і не прошу,—  
Для себе, братіки, спишу,  
Ще раз то оливо потрачу;

А може, дасть Бог, і заплачу,—  
То й буде з мене...

Нумо знов!

Покинув матір'ю і господу,  
Покинув жінку; жаль, та й годі!  
На Бессарабію пішов  
Оцей козак. Погнало горе  
До моря пити. Хоч говорять:  
Аби файда в рукахъ була,  
А хлопа, як того вола,  
У плуг голоднаго впряжешь.

. . . . .  
Троха лишень, чи так?  
Ще з-малку з матір'ю старою  
Ходив з торбами цей козак.  
Отак і виріс сиротою  
У наймах. Сказано,—шарпак.  
То й одружився собі так:  
Узяв херошу, та убогу,—  
Звичайне, наймичку. А пан...  
(І неталан наш і талан,—  
Як кажуть люди,—все од Бога)  
Нагледив, клятий: панські очі!—  
Та й ну гостинці засилать.  
Так і гостинці брать не хоче,  
Не хоче й пана закохать.  
Що тут робить?—За чоловіка,  
Укоротивши йому віка...  
А жінку можна привітать.  
Трохи не сталося отак!  
До нитки звівся мій козак,  
Усе на панщині проклятій.  
А був хозяїн . . . . .

А жіночку свою любив,  
І—Господи єдиний!—

як те паня, як ту дитину,  
У намистах водив.  
Та знемігся неборака;—  
Хоч продавай хату  
Та йди в найми! Отак його  
Отой пан проклятий  
Допік добре! А жіночка,  
Мов цього й не знає,—  
У доброму намистечку  
В садочку гуляє,  
Як та краля.— „Що тут робить?“  
Сердега міркує:  
„Покину їх та утечу?  
Хто-ж їх негодує?  
Хто догляне? Одна—стара,  
Не здужає встати;  
А другая—молодая,  
Дума погуляти.  
Як же його? Що діяти?  
Горе мов, горе!“

Та й пішов, торбину взявши,  
За синее море  
Шукать долі. Думав прийти,  
Та хоч жінку взяти,—  
Стара мати і тут буде—  
Віку доживати  
На господі.

Так отак-то  
Трапляється в світі!  
Думав жити, поживати,  
Та Бога хвалити,  
А довелось на чужині  
Тільки сльози лити,—  
Більш нічого! Нудно йому  
На чужому полі.

Всього надбав роботяга,  
Та не придбав долі,  
Талану того святого.

. . . . .  
Світ божий немилий—  
Нудно йому на чужині,  
І добро остило.  
Хочеться хоч подивиться  
На свій край на милий,  
На високиї могили,  
На степи широкі.  
На садочок, на жіночку,  
Кралю карооку,  
Та й поплив Дністром на сей бік,  
Покинувши волю,  
Бродягою. О, Боже мій!  
Яке ти, поле,—  
Своє поле!—яке-то ти  
Широке, широке,  
Як та воля!..

. . . . .  
Прийшов до-дому у-ночі.  
Стогнала мати на печі,  
А жінка у коморі спала  
(Бо пан нездужа). Жінка встала,  
Неначе п'явка та впилась  
І, мов водою залилась  
Дрибними, як горох, сльозами.  
(І це трапляється між нами,  
Що ніж на серце наставля,  
А сам цілує). Ожила  
Мов сердешна молодиця:  
І де ті в Господа взялися  
Усякі штучнії іства!  
Сама ж, неначе нежива,  
На плечі пада. Напоїла  
І нагодувала.

І спать його, веселого,  
В коморі поклала.  
Лежить собі, неборака,  
Думає-гадає.—  
„Як то будем мандрувати“.—  
І тихо дримає.

А жіночка молодая  
Кинулась до пана,  
Росказала: отак і так!  
Любо та кохано  
Прийшли, взяли сіромаху,  
Та й повезли з дому  
Пройдисвита, велоцюгу,  
Прямо до прийому.

І там доля не кинула.  
Дослуживсь до чину,  
Тай вернувся в село своє,  
І служить покинув.  
Уже матір поховали  
Громадою люди  
І пан умер. А жіночка  
Московкою всюди  
Хиляється—і по Жидах  
І по панах, боса.  
Найшов її, подивився  
І сивоволосій,  
Підняв руки калічені  
До святого Бога,  
Заридав, як та дитина,  
І—простив небогу.

Отак, люди, научайтєсь  
Ворогам прощати,  
Як сей неук!..  
Де-же нам грішним  
Добра цього взяти?

. . . . .

---

## Сичі.

На ниву в жито у ночі,  
На полі, на роздоллі,  
Зліталися по волі

Сичі—

Пожартувать,  
Поміркувать,  
Щоб бідне птаство затопить,  
Орлине царство заступить,  
І геть спалить,  
Орла ж повісить на тичині  
І, при такій годині,  
Республіку зробить.  
І все б, здавалося? А ні!  
Щоб не толочили пашні,—  
Воно було б на диво,  
Як би хто инший на тій ниві,  
Сільце поставав, а то зирк—  
Таки голісинький мужик  
Поставив любо, та й пішов  
В копиці спать собі, а рано,  
Не вмившися, зайшов  
Гостей довідать. Та й погані,—  
Усі до одного сичі!  
Оце тобі вари й печи!  
Щоб не нести до дому  
Таке добро, то повбивав,  
А инших гратися оддав  
Приборканих воронам,  
І не сказав нікому,

---

І небо невмите, і заспані хвилі  
І по-над берегом геть-геть,  
Неначе п'яний, очерет

Без вітру гнеться... Боже милий!  
Чи довго буде ще міні  
В оцій незамкнутій тюрмі,  
По-над оцим нікчемним морем,  
Нудити світом? Не говорить,  
Мовчить і гнеться, мов жива,  
В степу пожовкляя трава,  
Не хоче правдоньки сказать...  
А більше ні в кого спитать.

---

## Пророк.

Неначе праведних дітей,  
Господь, любя своїх людей,  
Послав на землю їм пророка—  
Свою любов благовістить,  
Святому розуму учить.  
Неначе наш Дніпро широкий,  
Слова його лились текли  
І в серце падали глибоко,  
І ніби тим огнем пекли  
Холодні душі. Полюбили  
Пророка люди, і молились  
Йому, і сльози, знай лили,  
А потім?.. Люди, род лукавий,  
Господнюю святую славу  
Ростлили... і чужим богам  
Пожерли жертви, омерзились,  
І мужа свята — горе вам!—  
На стогнах каменем побили,  
І заходилися гулять,  
Святою кров'ю шинкувать.  
І праведно Господь великий  
На вас на лютих, на вас диких  
Кайдани повелів кувать,  
Глибоки тюрми мурувать,



І—роде лживий і жестокий!—  
Во-місто кроткого пророка —  
Царя вам повелів ізбрать!

---

Ой я свого чоловіка  
В дорогу послала,  
А од шинку та до шинку  
Стежечку топтала,  
Та до куми заходила  
Пшона позичати,  
Отих дітей годувати  
В нетопленій хати.

І нагадувала,  
І спати поклала,  
Сама пішла до дядка  
Рубувати пятака,  
Та й заночувала.

А із Криму чоловік  
Ледве ноги доволік;  
Воли поздыхали,  
Вози поламались,  
З батіжками чумаченьки  
До-дому вертались.

Бвійшов у хату,  
Ударивсь об поли:  
Лазят діти у запічку,  
Голодні и голі.  
„А де ваша, діти, мати?“  
Сердешний питає.  
— „Тату! тату! Наша мати  
У шинку гуляє“.

---

Полюбилася я,  
Одружилася я  
З безталанним сиротою—  
Така доля моя!  
Люди гордиї, злі  
Розрізнили, взяли  
Та повезли до прийому—  
Оддали в москалі!  
І московкою я,  
Одинокою я  
Старіюся в чужій хаті—  
Така доля моя!

---

І багата я,  
І вродлива я,  
Та не маю собі пари,  
Безталанна я!  
Тяжко, тяжко в світі жить  
І нікого не любить,  
Оксамитові жупани  
Одинокій носить!  
Полюбилась би я,  
Одружилась би я  
З чорнобривим сиротою,  
Та не волз моя!  
Батько — мати не сплять,  
На сторожі стоять,  
Не пускають саму мене  
У садочок гулять!  
А хоч пустять, то з ним.  
З препоганим старим,  
З моїм нелюбом багатим,  
З моїм ворогом злиим!

---

І виріс я на чужині,  
 І сивію в чужому краї,  
 То самотньому міні  
 Здається— кращого немає  
 Нічого в Бога, як Дніпро  
 Та наша славна Країна.  
 Аж бачу, там тільки добро,  
 Де нас нема. В лиху годину,  
 Якось недавно довелось  
 Міні заїхати в Україну,  
 У те найкраще село,—  
 У те, де мати повивала  
 Мене малого, і в-ночі  
 На свічку Богу заробляла;  
 Поклони тяжкої бьючи,  
 Пречистій ставила, молила,  
 Щоб доля добрая любила  
 Її дитину... Добре, мамо,  
 Що ти зарані спати лягла!  
 А то-б ти Бога прокляла  
 За мій талан.

Аж страх погано  
 У тім хорошому селі:  
 Чорніше чорної землі  
 Блукають люди; повсихали  
 Сади зелені, погнили,  
 Біленькі хати, повалились;  
 Стави, бурьяном поросли.  
 Село неначе погоріло,  
 Неначе люди подуріли,—  
 Німі на панщину ідуть  
 І діточок своїх ведуть.

. . . . .  
 І я, заплакавши, назад  
 Поїхав знову на чужину.

І не в однім отім селі,  
А скрізь на славній Україні  
Людей у ярма запрягли  
Пани лукаві. Гинуть, гинуть  
У ярмах лицарські сини,  
А препоганії пани  
Жидам, братам своїм хорošим,  
Остатні продають штани...

. . . . .

Погано дуже, страх погано  
В оцій пустині пропадать;  
А ще поганше на Україні  
Дивитись, плакати,—і мовчать.

А як не бачиш того лиха,  
То скрізь, здається, любо, тихо,  
І на Україні добро;  
Між горами старий Дніпро,  
Неначе в молоці дитина,  
Красується, любуется  
На всю Україну,  
А по-над ним зеленіють  
Широкі села;  
А у селах у веселих  
І люди веселі.  
Воно б, може, так і сталось,  
Як-би не осталось  
Сліду паньського в Україні!..

. . . . .

---

Коло гаю, в частім полі,  
Но самій могилі,  
Дві тополі високої  
Одна одну хилить,  
І без вітру\*тойдаються  
Мов борються в полі.

Ото сестри чарівниці—  
Отії тополі.

Закохалися обидві  
В одного Івана;  
А Іван, козак звичайний,  
Обох їх не ганив,  
А лицявся то з тією,  
То з другою любо,—  
Поки в яру, у-вечери,  
Під зеленим дубом  
Не зійшлися усі троє.  
— Отак то ти, кате,  
Знущаєшся над сестрами!..

І пішли шукати  
Трути-зілля, щоб Івана  
Завтра отруїти,  
Найшли зілля, накопали  
І стали варити;  
Заплакали, заридали,—  
А нема де дітись,  
Треба варить!  
Наварили;  
Йвана отруїли,  
Й поховали коло гаю  
В полі на могилі.

І байдуже? Ні, не дуже.  
Бо сестри ходили  
Що-день божий, в-ранці рано  
Плакать над Іваном,  
Поки самі потруїлись  
Тим зіллям поганим.

• А Бог людям на науку  
Поставив їх в полі  
На могилі тополями.

І тії тополі  
Над Іваном, на могилі,  
Коло того гаю,  
І без вітру гойдаються,  
І вітер гойдає.

---

Ой виострю товариша,  
Засуну в халяву,  
Та піду шукати правди  
І тієї слави.  
Ой піду я не лугами  
І не берегами,  
А піду я не пляхами,  
А по-над шляхами;  
Та спитаю в Жидовина,  
В багатого пана,  
У шляхтича поганого  
В поганім жупані,  
І у ченця, як трапиться:—  
Нехай не гуляє,  
А святе письмо четає,  
Людей поучає  
Щоб брат брата не різали  
Та не окрадали.  
Та в москалі вдовиченка  
Щоб не отдавали.

---

Не для людей, тієї слави,  
Мережані та кучеряві  
Оці вірші віршую я—  
Для себе, братія моя!  
Мені легше в неволі,  
Як я їх складаю:  
З-за Дніпра мов далекого

Слова прилітають  
І стеляться на папері,  
Плачучи, сміючись,  
Мов ті діти, і радують  
Одиноку душу,  
Убогую. Любо міні,  
Любо міні з ними,  
Мов батькові багатому  
З дітками малими.  
І радий я, і веселий.  
І Бога благаю,  
Щоб не приспав моїх діток  
В далекому краю.  
Нехай летять до-домоньку  
Легенькі діти  
Та розкажуть, як то тяжко  
Було їм на світі!..  
І в семьї веселій тихо  
Дітей привітають,  
І сивою головою  
Батько покиває,  
Мати скаже: „Бодай тії  
Діти не родились!“  
А дівчина подумає:  
„Я їх полюбила!“

---

Ой сяду я під хатою,  
На улицю гляну,  
Як то тії дівчаточка  
Без своєї Ганни,  
Без моєї Ганнусеньки,  
У хрещика грають.

І граються невесело,  
І не так співають

Дівчаточка... А моєї  
Голубки немає:  
У свекрухи десь воркує,  
Мене виглядає.

---

Закувала зозуленька  
В зеленому гаї:  
Заплакала дівчинонька—  
Дружини немає.  
А дівочі молодії  
Веселії літа,  
Як квіточка за водою,  
Пливуть з цього світа.

---

## Ч у м а.

Чума з лопатою ходила,  
Та гробовища рила-рила,  
Та трупом-трупом начиняла,  
І „со святими“ не співала,—  
    Чи городом, чи то селом—  
    Мете собі, як помелом.

Весна. Садочки зацвіли,  
Неначе полотном укриті,  
Росою божою умиті,  
Біліють. Весело землі:  
Цвіте красується цвітами,  
Садами темними, лугами;  
А люди біднії в селі,  
Неначе злякані ягнята,  
Позамикалися у хатах,  
Та й, мруть. По улицах воли



Ревуть голодні; на городі  
Пасуться коні—не виходить  
Ніхто загнать, нагодувать,  
Неначе люди тії сплять,  
Заснули,— добре, знать, заснули!  
Святу неділеньку забули,  
Бо дзвона вже давно не чуть;  
Сумують комини без диму;  
А за городами, за тином  
Могилы чорнії ростуть.  
Під хатами, по-між садами,  
Защиті в шкуру і в смолі,  
Гробокопателі в селі  
Волочать трупи ланцюгами  
За царину,— і засипають  
Без домовини. Дні минають  
Минають місяці. Село  
На-вік замовкло, оніміло  
І кропивою поросло.  
Гробокопателі ходили,  
Та й ті під хатами лягли.  
Ніхто не вийшов в-ранці з хати,  
Щоб їх, сердешних, поховати,—  
Під хатами і погнили.

Мов оазис в чистім полі.

Село зеленіє,  
Ніхто в його не заходить;  
Тільки вітєр віє,  
Та разносить жовте листя  
По жовтому полю.  
Довго воно зеленіло,  
Поки люди з поля  
Пожарище не пустили  
Та не запалили  
Села того зеленєго.  
Згоріло, зотліло,

Попіл вітром розмахала,  
І сліду не стало.

Отаке-то людям горе  
Чума виробляла!

---

**Н**а улиці невесело,  
В хаті батько лає,  
А до вдови на досвітки  
Мати не пускає.  
Що-ж міні робити?  
Де міні подітись?  
Чи то з иншим полюбитись,  
Чи то утопитись?

Ой надіну я сережки  
І добре намисто  
Та піду я на ярмарок  
В неділю на місто;  
Скажу йому: „Сватай мене,  
Або одчепися!  
Бо як міні у матері—  
То лучче топиться.“

---

**І**з-за гаю сонце сходить.  
За гай і заходить,  
По долині у вечері  
Козак смутний ходить.  
Ходить він годину,  
Ходить він і другу,—  
Не виходить чернобрива  
Із темного луку.

Не виходить, зрадлива...

А з яру та з лісу,  
З собаками та псарями,  
Іде пан-гульвіса.

Цькують його собаками,  
Крутять назад руки,  
І завдають козакові  
Смертельнії муки.

У льох його, молодого,  
Той пан замикає,  
А дівчину покриткою  
По світу пускає...

---

Ой люлі, люлі, моя дитино,  
В-день і в-ночі...

Підеш, мій сину, по Україні,  
Нас кленучи.

Сину мій. сину! Не кляни тата,  
Не помяни!

Мене прокляту: я—твоя мати,—  
Мене клени!..

Мене не стане,—не йді між люди,—  
Іди ти в гай:

Гай не питає, й бачить не буде,—  
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,  
То й пригорнись!..

Бо я любила, моя дитино,  
Ї колись.

Як підеш в села, тії хати,  
То не журись:

А як побачиш з дітками матерь,  
То—не дивись!

---

Ой пішла я у яр за водою,  
Аж там милий гулиє з другою,  
А другая тая,  
Розлучниця злая,—  
Багата сусідонька,  
Вдова молодая,

А я вчора з нею,  
З цією змією,  
В полі плоскінь вибирала,  
Та все й розказала,  
Що як мене любить,  
Женитися буде,  
І до себе, злую суку,  
Просила в придани.

Йване мій, Іване.  
Друже мій коханий!  
Псбий тебе сила божа  
На наглій дорозі!

---

Ой не пьються пива, меди,  
Не пьється вода;  
Прилучилась з чумаченьком  
У степу біда;

Заболіла головонька,  
Заболів живіт,  
Упав чумак коло воза,  
Упав та й лежить.

Із Одеси преславної  
Завезли чуму;  
Покинули товарища,—  
Геренько йому!

Воли його коло воза  
Понуро стоять;  
А із степу гайворини  
До його летять.

„Ой не клійте, гайворони,  
Чумацького трупу:  
Наклювавшись, подохнете  
Коло мене в-купі,

Ой полетіть, гайворони,  
Мої сизокрилі,  
До батечка, та скажіте,  
Щоб службу служили,

Та за мою грішну душу  
Псалтир прочитали,  
А дівчині молоденькій  
Скажіть, щоб не ждала!“

---

## Швачка.

Ой не пьється горілочка,  
Не пьються й меди;  
Не будете шинкувати,  
Прокляті Жиди!  
Ой не пьється тее пиво,  
А я буду пить:  
Не дам же я вражим Ляхам  
В Україні жить,  
Ходім, батьки-отамани,  
У Хвостов в неділю,  
Та надінем вражим Ляхам  
Кошуленьку білу,—  
Ні, не білу, а червону...  
Ходім, погуляем,

Та в пригоді свого батька  
Старого згадаєм,  
Полковника хвастовського,  
Славного Семена.  
Ходім, брати! Не згините,  
Хлопці коло мене“.

В Перепяті гайдамаки  
Нишком ночували,  
До схід сонця у Хвастові  
Хлопята гуляли.  
Прийди з того Межигорья  
Наш славний Палію,  
Подивися, що той Швачка  
У Хвастові діє!  
Добре діє!.. У Хвастові,  
У славному місті  
Покотилось Ляхів, Жидів  
Не сто і не двісті,  
А тисячи. Базарами  
Кров почервоніла,  
А оранди з костьолами,  
Мов свічки згоріли.  
В самім замку невеличку  
Церковку святую  
Не спалено,—отам Швачка  
Співа: „алілуя“!  
Хвалить Господа, веселий,  
І каже сідлати  
Коня свого вороного:  
Має погуляти  
У Бихові, славнім місті,  
З Левченком у-купі,  
Потоптала жидівського  
Й шляхетського трупу

---

У тієї Катерини  
Хата на помості:  
Із славного Запорожжя  
Наїхали гості;  
Один Семен Босий,  
Другий Іван Голий,  
Третій, славний вдовиченко,  
Іван Ярошенко.

— Зїздили ми Польщу  
І всю Україну,  
А не бачили такої,  
Як се Катерина!  
Один каже: „Брате!  
Як-би я багатий,  
То оддав би все золото  
Оцій Катерині  
За одну годину.“  
Другий каже: „Друже!  
Як-би я був дужий,  
То оддав би я всю силу  
За одну годину  
Оцій Катерині.“  
Третій каже: „Діти!  
Нема того в світі  
Чого б міні не зробити  
Для цієї Катерини  
За одну годину.“

Катерина задумалась  
І третьому каже:  
„Єсть у мене брат єдиний,  
У неволі вражій,  
У Криму десь пропадає  
Хто його достане,  
То той міні, запорожці  
Дружиною стане!“

Разом повставали,  
Коней посідлали,  
Поїхали визволяти  
Катриного брата.  
Один утопився  
У Дніпровім гирлі;  
Другого в Козлові  
На кіл посадили;  
Третій, Іван Ярошенко,  
Славний вдовиченко,  
З лютої неволі,  
Із Бакчисараю,  
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері  
У великій хаті.  
„Вставай, вставай, Катерино,  
Брата зустрічати!“  
Катерина подивилась,  
Та й заголосила:  
— Це не брат мій, це—мій милий!  
Я тебе дурила.—  
„Одурила!“ І Катрина  
До-долу скотилась  
Головонька. „Ходім, брате,  
З погані хати!“  
Поїхали Запорожці  
Вітер догоняти.

Катерину чорнобриву  
В полі похсвали,  
А славній запорожці  
В степу побратались.

---



Не так тії вороги,  
Як добрії люди—  
І окрадуть жалкуючи,  
Плачучи осудять,  
І попросять тебе в хату,  
І будуть вітати,  
І питать тебе про тебе,  
Щоб потім сміятись,  
Щоб з тебе сміятись,  
Щоб тебе добити.  
Без ворогів можна в світі  
Як-небудь прожити;  
А ці добрі люди  
Найдуть тебе всюди.  
І на тім світі, добряги,  
Тебе не забудуть!

---

І знов міні не привезла  
Нічого почта з України  
За грішній, мабуть, діла  
Караюсь я в оцій пустині  
Сердитим Богом. Не міні  
Про тее знать, за що караюсь;  
Та й знать не хочеться міні!  
А серце плаче, як згадю  
Хоч невеселії случаї  
І не веселії ті дні,  
Що пронеслися надо мною,  
В моїй Україні колись,  
Колись божились та клялись,  
Братались, сестрились зо мною,  
Поки, мов хмара, розійшлись  
Без сльоз, роси тії святої.  
І девелося знов міні  
Людей на старості... Ні, ні!

Вони з холери повмірали—  
А то б хоч клаптик переслали  
Того паперу...

Ой із журби та із жалю,  
Щоб не бачить, як читають  
Листи тії, погуляю,  
Погуляю по-над морем,  
Та розважу своє горе,  
Та Україну згадаю,  
Та пісеньку заспіваю.  
Люди скажуть, люди зрадять,  
А вона мене порадить,—  
І порадить і розважить,—  
І правдоньку міні скаже.

---

У Вільні, городі преславнім,  
Оце лучилося недавно,—  
Ще був тоді (от як на те  
Не вбгаю в віршу сього слова!)—  
Тоді здоровий-прездоровий,—  
Зробили з його лазарет,  
А бакаляріз розігнали  
За те, що шапки не ламали  
У Острій Брамі.. Дурня знать  
По походу! Отже назвать  
Сій-Богу я його не вмію—  
Того студента що-нам діять?!

То синок був литовської  
Гордої графині:  
І хороше, і багате,  
І одна дитина,  
І училось не паничем,  
І шапку знімало

В Острій Брамі. Добре було,  
Та лихо спіткало:  
Улюбилось сердешне  
(Було молодее)  
У Жидівку молодую,  
Та й думало з нею,  
Щоб сього не знала мати,  
Звичайне побратись,  
Бо не можна ради дати,  
Що то за проклята!  
Мов змальована сиділа  
До самої ночі  
Перед вікном і втирала  
Заплакані очі,—  
Бо й вона таки любила  
І страх як любила!  
Та на бульвар виходила,  
І в школу ходила,  
Усе з батьком, то й не можна  
Було ради дати;  
І банкир якийсь із Любська  
Жидівочку сватав.  
Що тут на світі робити?  
Хоч іти топитись  
До Закрету: не хочеться  
Без Жидівки жити  
Студентові. А Жид старий  
Ніби тее знає—  
Дочку свою одиночку  
В хаті замикає,  
Як іде до лавок в-ранці,  
І найма сторожу,  
Стару Рухлю. Ні, небоже,—  
Рухля не pomoже!  
Уже де вона на світі .  
Роман сей читала  
З шовковою драбині . ?

І Рухля не не знала;  
Може, сама догадалась;  
Тільки заходилась  
Та сплела й собі такую,  
І в ночі спустилась  
До студента на улицю.  
І де-б утікати?  
А вони (звичайне, діти!)  
Любо цілуватись  
Коло воріт заходились.  
А Жид із-надвору,  
Мов скажений, вибігає  
З сокирою. Горе!  
Горе тобі, стара мати!  
Нема твого сина:  
На улиці валяється  
Убита дитина,  
Убитая Жидовином.  
Горе тобі, мати!  
Жидівочка... (де та сила  
Взялася в дитяти?!)  
Вихватила ту сокиру,  
І батькові в груди  
Аж по обух вгородила!

Отаже-то чудо  
У тім місті преславному  
У тій Вільні сталось.  
Дивувались довго люди:  
Де вона сховалась,  
Жидівочка та гадюча,  
Що батька убила?  
А вона в-ночі любенько  
В Вільї втопилась.  
Бо найшли її в Закреті,—  
Там і поховали.  
А графиня без дитини,

Сердешна, осталась,  
Поїхала у Рим, кажуть,  
Та десь опинилась,  
Та з маркизом якимсь голим,  
Кажуть, одружилась,  
Може й брешуть, бо, звичайне,  
На те вони люди:  
І вдовицю не забудуть,  
І тую осудять.

---

І широкою долину,  
І високою могилу,  
І вечірнюю годину,  
І що снилось, говорилося—  
Не забуду я.  
Та що з того? Не побрались,  
Розійшлися, мов не знались.  
А тим часом дорогиї  
Літа тії молодії  
Марне пронеслись.  
Помарніли ми обоє,  
Я—в неволі, ти—вдовою;  
Не живем, а тільки ходим  
Та згадуем тії годи,  
Як жили колись.

---

У неділеньку та ранесенько,  
Ще сонечко не зіходило,  
А я молоденька  
На шлях, на дорогу  
Невеселая виходила.  
Я виходила за гай на долину,  
Щоб не бачила мати,

Того молодого  
Чумаченька свого  
Зострічати.

Ой зострілась я  
За тими лозами  
Та з чумацькими возами:  
Ідуть його воли,  
Воли половії,  
Ідуть, ремигають;  
А чумаченька мого молодого  
Коло воликів немає.

Ой копали йому в степу при дорозі  
Та притиками яму;  
Завернули його у тую рогожу,  
Та й спустили Івана  
У ту яму глибокую  
На високій могилі.  
Ой Боже милий,—милий, милосердий,  
А я так його любила!...

---

У неділеньку у святую,  
У досвітнюю годину,  
У славному-преславному  
Місті Чигирині,  
Задзвонили в усі дзвони  
З гармати стріляли,  
Превелебную громаду  
До-купи скликали.

З святими корогвами,  
Та з пречестними образами  
Народ з попами  
З усіх церков на гору йде,  
Мов та божа бджола гуде.

З монастиря святого  
У золоті, аж сяє,  
Сам архимандрит в хожає,  
Акафист читає,  
Поклони покладає.

Поважно та тихо,  
У ранню пору,  
На високу гору  
Сходились полковники.  
І військо, як море.  
З знаменами, з бунчугами  
З лугу виступало,  
Та на трубахъ вигравало,  
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,  
Оніміли дзвони,  
І громада покладає  
Земній поклони.  
Молебствіє архимандрит  
Сам на горі править.  
Святого Бога просить, хвалить,  
Щоб дав їм мудрості дознати,  
Гетьмана добраго обрати.  
І одногласно, одностайно  
Громада вибрала гетьмана,  
Преславного Лободу Івана,  
Лицаря старого,  
Брата військового.

У труби затрубили,  
У дзвони задзвонили,  
Вдарили з гармати,  
Знаменами, бунчугами  
Гетьмана укрили  
Гетьман старий ридає,

До Бога руки здимає,  
Три поклони покладає  
Великій громаді  
І, мов' дзвоном дзвонить,  
Говорить:

— „Спасибі вам, панове молодці,  
Преславнії Запорожці,  
За честь, за славу, за повагу,  
Що ви мені учинили!  
А ще б краще ви зробили,  
Як-би замість старого  
Та обрали молодого  
Завзятого молодця,  
Преславного Запорожця  
Павла Кравченка-Наливайка.  
Я стар чоловік, нездужаю встати,  
Буду йому пораду давати,  
По-батьковськи научати,  
Як на Ляха стати.  
Теперь прелютая година  
На нашій славній Україні:  
Не мені вас, братця,  
На Ляха водити,  
Не мені тепер, старому  
Булаву носити,—  
Нехай носить Наливайко,  
Козакам на славу,  
Щоб лякались вражі Ляхи  
У своїй Варшаві!“

Громада чмелем загула;  
У дзвони задзвонили;  
Гармата заревла,  
І бунчугами вкрили  
Преславного Запорожця  
Павла Кравченка-Наливайка.

---



Ой чого ти почорніло,  
Зелене поле?  
— Почорніло я од крові  
За вольную волю.  
Круг містечка Берестечка,  
На чотири милі,  
Мене славні Запорожці  
Своїм трупом вкрили,  
Та ще мене гайворони  
Укрили в півночі—  
Клюють очі козацькії.  
А трупу не хочуть.  
Почорніло я, зелене,  
Та за вашу волю.  
Я знову буду зеленіти,  
А ви вже ніколи  
Не вернетесь на волю,—  
Будете орати  
Мене зтиха, та орючи  
Долю проклинати...

---

Туман, туман долиною—  
Добре жити з родиною;  
А ще лучче за горою  
З дружиною молодою.  
Ой піду я темним гаєм  
Дружиноньки пошукаю.  
„Де ти? де ти? озовися!  
Прийди, серце, пригорнися.  
Нумо, серце, лицятися,  
Та поїдем вінчатися,  
Щоб не знали батько й мати,  
Де ми будем ночувати.“

Одружилась, заховалась...  
Бодай була не кохалась!  
Легче було б самій жити,  
Як з тобою в світі битись.

---

У перетику ходила  
По горіхи,  
Мірошника полюбила  
Для потіхи.  
Мельник меле, шеретує,  
Обернеться, поцілує—  
Для потіхи.

У перетику ходила  
По опеньки,  
Лимаренка полюбила  
Молоденька.  
Лимарь кичку зашиває  
Мене горне, обнімає—  
Молоденьку.

У перетику ходила  
Я по дрова,  
Та бондаря полюбила  
Чорноброва.  
Бондарь відра набиває,  
Мене горне, пригортає—  
Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,  
Моя мати,  
Кого будеш попереду  
Зятем звати -  
Усіх, усіх, моя мамо,  
У неділеньку зятими  
Будеш звати.

---

## На Різдво.

(Є. М. Лазаревському).

Не до-дому в-ночі йдучи  
З куминої хати,  
І не спати лягаючи,  
Згадай мене, брате!  
А як прийде нудьге в гості  
Та й на ніч засяге,  
Отоді мене, мій друже,  
Зові на пораду!  
Отоді згадай в пустині,  
Далеко над морем,  
Свого друга веселого,  
Як він горе боре,  
Як він, свої думи тії  
І серце убоге  
Заховавши, ходить собі  
Та молиться Богу,  
Та згадує Україну  
І тебе, мій друже,  
Та іноді й пожуриться...  
Звичайне, не дуже,  
А так тільки... На дворі, бач  
Наступає свято,—  
Тяжко його друже-брате,  
Самому стрічати  
У пустині... Завтра рано  
Заревуть дзвіниці  
В Україні, завтра рано  
До церкви молиться  
Підуть люди; завтра ж рано  
Завне голодний  
Звірь в пустині, і повіє  
Ураган холодний

І занесе піском, снігом  
Курінь,—мою хату.  
Отак міні доведеться  
Свято зустрічати!

Що ж діяти? На те й лихо,  
Щоб з тим лихом битись...  
А ти, друже мій єдиний,  
Як маєш журитись,—  
Прочитай оцю цідулу  
І знай, що на світі  
Тільки й тяжко, що в пустині  
У неволі жити...  
Тай й там живуть, хоч погано...  
Що ж діяти маю?  
Треба б вмерти,—так надія,  
Брате, не вмірає!

---

**Н**е тополю високою  
Вігер нагинає—  
Дівчиночка одинока  
Долю зневажає.  
— Еодай тобі, доле,  
У морі втопитись,  
Що не даєш міні й досі  
Ні з ким полюбитись!  
Як дівчата цілуються,  
Як їх обмімають.  
І що тоді їм діється—  
Я й досі не знаю...  
І не знатиму. Ой мамо!  
Страшно дивувати,  
Увесь вік свій дивувати,  
Ні з ким не кохатись.

---

**Н**авгороді коло броду  
Барвінок не сходить;

Чомусь дівчина до броду  
По воду не ходить.

Навгороді коло тину  
Сохне на тичині  
Хміль зелений; не виходить  
Дівчина з хатини.

Навгороді коло броду  
Верба похилилась;  
Зажурилась чернобрива,  
Тяжко зажурилась.

Плаче, плаче та ридає,  
Як рибонька б'ється...  
А над нею, молодою,  
Поганець сміється.

---

Утоптала стежечку

Через яр,  
Через гору, серденько  
На базар.

Продавала бублики  
Козакам,  
Вторгувала, серденько,  
Пятака.

Я два шаги, два шаги  
Пропила.

За копійку дудника  
Найняла.

Заграй міні, дуднику,  
На дуду,—

Нехай своє лишенько  
Забуду!

Отака я дівчина,  
Така я!

Сватай мене, серденько,—  
Вийду я!

---

„Не хочу я женитися,  
Не хочу я братись,  
Не хочу я у запічку  
Дітей годувати.  
Не хочу я, моя мати,  
За плугом ходити,  
Оксамитові жупани  
На ріллі носити.  
А пиду я одружуся  
З моїм вірним другом,  
З славним батьком запорожським  
Та з Великим Лугом.  
На хортиці у матері  
Буду добре жити,  
У оксамиті ходити,  
Меди-вина пити!“

Пішок козак нерозумний  
Слави добувати,—  
Осталася сиротою  
Старенькая мати.  
Ой згадала в неділеньку,  
Сідаючи їсти:  
„Нема мого сина Йвана,  
І немає вісти!“

Не через два, не три літа,  
Не через чотири  
Вернувся наш Запорожець,  
Як та хиря-хиря,  
Обідраний облатаний,  
Калікою в хату.  
Оце тобі Запорожжя  
І сердешна мати!  
Нема кому привітати,  
Ні з ким пожуритись!  
Треба було б молодому,

Треба б одружитись.  
Минулися молодії  
Веселії літа, —  
Немає з ким остилого  
Серденька нагріти;  
Нема кому зострінути,  
Затопити хату;  
Нема кому води тії  
Каліці подати!

---

**В** неволі, в самоті немає,  
Нема з ким серце поєднать,  
То сам собі оце шукаю  
Когось-то, з ним щоб розмовлять.  
Шукаю Бога, — а нахожу  
Таке, що цур йому й казать!  
От-що зробили з мене годи  
Та безталання! Та ще й те,  
Що літечко моє святе  
Минуло хмарно, ще немає  
Ні-же єдиного случаю,  
Щоб до-ладу було згадать,  
А душу треба розважать.  
Бо їй так хочеться, так просить  
Хоч слова тихого... Не чуть!  
І мов у полі сніг заносить  
Неохолонувший ще труп.

---

**Н**е вернувся із походу  
Гусарин-москаль.  
Чого-ж міні його шкода  
Чого його жаль?  
Що на йому жупан куций,  
Що гусарин черноусий,  
Що Машою звав?

Ні, не того мені шкода,—  
А марніє моя врода,  
Люди не беруть;  
А на улиці дівчата  
Насміхаються, прокляті,  
„Гусаркою“ звать!..

---

Ой умер старий батько  
І старенькая мати,  
Та нема кому щирої  
Тії радоньки дати.  
Що міні на світі  
Сироті робити?  
Чи йти в люди жити,  
Чи дома журитись?  
Ой піду я в гай зелений,  
Посажу я руту:  
Як що зійде моя рута —  
Остануся тута.  
Прийде милий в мою хату  
Хазяїнувати;  
А як же ні, то я піду  
Доленьки шукати.  
Посходила тая рута  
В гаї зеленіє,—  
А дівчина-сиротина  
У наймах марніє!

---

Заступила чорна хмара  
Та білу хмару:  
Виступали з-за Лиману  
З турками Татари;  
Із Полісся шляхта лізе,  
А гетьман попович



Із-за Дніпра напирас,  
Дурний Самойлович  
З Ромоданом; мов та галіч,  
Вкрили Україну  
Та й клюють, слико-мога.  
А ти, Чигирине!  
А ти, старий Дорошенку,  
Запорожський брате!  
Нездужаєш, чи боїшся  
На ворога стати?  
— „Не боюсь я, отамани,  
Та жаль України!“  
І заплакав Дорошенко,  
Як тая дитина:  
— „Не розсиплем вражу силу,  
Не встану я знову.  
Возьміть мої гетьманські  
Клейноди, панове,  
Та однесіть Москалеві:  
Нехай Москва знає,  
Що гетьмана Дорошенка  
На світі немає.  
А я, брати Запорожці  
Возьму собі рясу.  
Та піду поклони бити  
В Межигір'я до Спаса.“

Задзвонили в усі дзвони,  
Гармата грімала;  
У дві лави Задніпрянці  
З Москалями стали,  
Аж на милю. Між лавами  
Понесли клейноди.  
Годі тобі, Петре пити  
Із Тясмина воду!  
Положили ті клейноди  
Попенкові в ноги;—

Іди, Петре, в Межигор'є  
Молитися Богу!  
Не пустили Дорошенка,—  
У рясі пізнали,  
Закували у кайдани,  
В Сосницю послали;  
А з Сосниці в Ярополче  
Віку доживати.  
Отак тобі довелося  
Запорожський брате!  
Виглянуло над Чигрином  
Сонце із-за хмари:  
Потягли в свої улуси  
З Турками Татари.  
А Ляхи з своїм Чарнецьким,  
З поганим Степаном,  
Запалили церкву божу,  
І кості Богдана  
Й Тимошеві в Суботіві  
Гарненько спалили,  
Та й пішли собі у Польщу,  
Мов добре зробили.  
А Москалі з Ромоданом.  
В неділеньку рано  
Пішли собі з поповичем  
Шляхом „Ромоданом.“  
Мов орел той приборканий  
Без крил та без волі,  
Знеміг славний Дорошенко,  
Сидячи в неволі,  
Та й умер з нудьги. Остило  
Волочить кайдани!  
І забули в Україні  
Славого гетьмана.  
Тільки ти, святий Ротовський  
Згадав у темниці  
Свого друга великого,

І звелів капліцю  
Над гетьманом змурувати  
І Богу молитись  
За гетьмана, панахиду  
За Петра служити.  
І досі ще, що-рік божий,  
Як день той настане,  
Ідуть править панихиду  
Над нашим гетьманом  
В Ярополчі.

---

Въ 1849 г.

За сонцем хмаронька пливе,  
Червоні поли розстилає,  
І сонце спатоньки зове  
У синє море; покриває  
Рожевою пеленою,  
Мов мати дитину...  
Очам любо... Годиночку,  
Малую годину  
Ніби серце 'одпочине,  
З Богом заговорить...  
А туман, неначе ворог,  
Закриває море  
І хмароньку рожевую,  
І тьму за собою  
Розстилає туман сивий.  
І тьмою німою  
Оповіє тобі душу,  
Й не знієш, де дітись.  
І ждеш його, того світу,  
Мов матері діти.

---

**Я**к маю я журитися,  
Докучати людям,  
Піду собі світ-за-очі:  
Що буде, те й буде!  
Найду долю—одружуся,  
Не найду—втоплюся,  
Та не продамся нікому,  
В найми не наймуся.

Пішов же я світ-за-очі...  
Доля заховалась,  
А воленьку люди добрі  
І не торгували,  
А без торгу закинули  
В далеку неволю,—  
Щоб не росло таке зілля  
На нашому полі...

---

**Н**еначе степом чумаки  
У-осени верству проходять,  
Так і мене минають годи;  
А я й байдуже:  
Мережаю та начиняю  
Таки віршами; розважаю  
Дурную голову свою  
Та кайдани собі кую,  
Як ці добродії дознають...

Та вже нехай хоч розіпнуть,  
А без вірши не улежу:  
Уже два годи промережав,  
І третій в добрий час почну.

---

## Сотник.

I.

У Оглаві .. Чи по знаку  
Кому сей Оглав білохатий?  
Троха лиш! Треба розказати,  
Щоб з жалю не зробить сміху.

Од Борисполя недалеко,—  
А буде так як Борисполь,—  
І досі ще стоїть любенько  
Рядом на вигоні тополь;  
Неначе з Оглава дівчата,  
Ватагу вийшли виглядати,  
Та й стали.

Буде вже давно—  
Огут, бувало із-за тину  
Вилась квасоля по тичині;  
І з оболонками вікно  
В садочок літом одчинялось,  
І хата, бачите, була  
За тином, сотникова хата.  
А сотник був собі багатий,  
То в його, знаєте, росло  
На божій харчі, за дитину,  
Чись байстря. А може й так—  
Узяв собі старий козак  
Чию сирітку за дитину,  
Та й доглядає в затишку  
Як квіточку, чужу дочку.  
А сина (сотник був жонатий,  
Та жінка вмерла)—сина дав  
У бурсу в Київ обучатись,  
А сам Настусю піджидав,  
Таки годованку, щоб з нею

Собі зробитися ріднею:  
Не сина я нею поеднать,  
А забандюрилось старому  
Самому в дурнях побувать.  
А щоб не знать було нікому,  
То ще й не радився ні з ким,  
А тізько сам собі гадає;  
А жиночки—лихий їх знає!  
Уже сміялися над ним:  
Вони цю страву носом чують...

## II.

Сидить сотник на причілку  
Та думку гадає;  
А Настуся по садочку  
Пташкою літає.  
То посидить коло його,  
Руку поцілує,  
То усами страшенними  
Сивими пустує,—  
Ну, звичайне, як дитина,  
Пестує старого.  
А старому не до того:  
Іншого якогось,  
Гріховного пестування  
Старе тіло просить.  
І пальцями старий сотник  
Настусини коси,  
Мов дві гадини великі,  
Цо-купи сплітає;  
То росплете, то круг шиї  
Тричі обмотає.  
А вона моя голубка  
Нічого не знає,—  
Мов кошеня на припічку  
З старим котом грає.

Сотник.

Та одчепись, божевільна!  
Дивись лишень: коси,  
Мов русалка, растріпала.  
А чому ти й досі  
Ніколи не вплетешь кісники,  
Оті, що тітка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,  
То я б кісники заплела  
Наділа б жовті черевики,  
Чорвону б юпку одягла,  
Заквітчала б барвинком коси...

Сотник.

Стривай, стривай, простоволоса!  
Дурненька: де б же ти взяла  
Того барвінку заквітчатись?

Настя.

А коло тину... Там такий  
Поріс зелений, та хрещатий,  
Та синій—синє-голубий,  
Зацвів...

Сотник.

Не будеш дівувати!

Настя.

А що-ж, умру хіба?

Сотник.

Бачі!

А снилось в-осени міні,—  
Тоді як щепи ми щепили—  
Як приймуться... мені приснилось...  
Як приймуться то в-осени  
Ти вийдеш заміж.

Н а с т я .

Схаменись!

І щепи ваші поламаю!

С о т н и к .

І як барвінок зацвіте...

Н а с т я .

То я й барвінок позриваю!

С о т н и к .

А од весілля не втечеш!

Н а с т я .

Ба ні, втечу, та ще й заплачу. (Плаче).

С о т н и к .

Дурна ти, Насте, як я бачу:

І посміяться не даси!

Хіба не бачиш,—я жартую.

Піди лиш, скрипку принеси,

Га з лиха гарно потанцюєш,

А я заграю.

Н а с т я .

Добре, тату!

(І веселенька—шасть у хату!)

С о т н и к .

Ні, трохи треба подождать

Воно б то так, та от-що, брате,

Літа не ждуть, літа летить;

А думка проклята марою

До серця так і приросла.



— А ти вже й скрипку принесла?  
Яку ж ми вчистимо з тобою?

Н а с т я .

Е, ні, стривайте! Цур не грать!  
А то не буду й танцювать.  
Поки барвінку не нарву,  
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(іде недалечко, рве барвінок, квітчається і співає.  
Сотник налагоджує скрипку).

С о т н и к .

Отже одна вже й увірвалась,  
Стривай, і другу увірву!

Н а с т я .

(Вертається заквітчана, співаючи:)

Як-би міні крила, крила  
Соколинї,  
Полетіла б я з милим,  
За дружиною;  
Полетіла б у діброву,  
У зелений гай,—  
Полетіла б, черноброва,  
За тихий Дунай!

ІІІ.

Тим часом, як вона співає, у садочок входить  
молодий хлопець в солом'яному брилі, в корот-  
кому синьому жуптику, в зелених шароварах,  
з торбиною за плечима і з нагаси).

П е т р о .

З тим днем, ще сьогодні,  
Боже помагай!

Н а с т я.

Тату! тату! Петро, Петро  
Із Київа прийшов!

С о т н и к.

А, видом-видати, слихом-слихати! Чи по  
волі, чи по неволі?;

П е т р о.

По волі, тату, та ще й богословом.

С о т н и к.

Ов!

Н а с т я.

Богословом! Аж страшно!

С о т н и к.

Дурна, чого ти боїшся. (Підходить до сина,  
крестить його і целує). Боже тебе благослови,  
моя дитино! Настусю! Поведи його в покої,  
та нагодуй, бо він ще може й не обідав.

П е т р о.

Та таки й так. (Іде в світлицю з Настюсею).

С о т н и к (сам).

І дарував же міні Бог  
Таке дитя, такого сина!  
І богослов уже... причина,  
Причина мудра. (Задумується). Чого,  
Чого я думаю? У попи!  
А як не схоче, то на Січ—  
І там не згине вражий хлопець,

Іти лишь в хату. От ще річ:  
Заставить треба богослова,  
Щоб дома байдиків не бив,  
Щоб він гуляючи навчив  
Настусю заповідь—щоб знову  
Не довелось дяка наймать,  
Як для покойної. А знаю,—  
Без цього вже не повинчаз  
Отець Хома. Піти сказать,  
А то забуду. (Іде в хату).

IV.

Жить би, жить хвалити Бога,  
Кохатися в дітях—  
Так же ні: самому треба  
Себе одурити.  
Оженитися старому  
На такій дитині!  
Схаменися, не женися:  
І вона загине.  
І сам сивим посмішищем  
Будеш в своїй хаті!  
Будеш сам оте весілля  
По-вік проклинати!  
Будеш плакать, і нікому  
Ті сльози старечі  
Буде втерти! Не женися,—  
І гич не до речі!  
Дивися: рай кругом тебе  
І діти, як квіти.  
За-ще ж ти їх, молоденьких  
Хсчеш погубити?  
  
Ні, старий мій чепуриться,  
Аж бридко дивиться,  
А Настуся з богословом  
Заповіді вчитьсья

Он дивіться: у садочок  
Вийшли погуляти,—  
У-двох собі похожають,  
Мов ті голубята.  
А старого нема дома  
То їм своя воля  
Награтися. Дивіться:  
Там коло тополі  
Стали собі, та й дивляться  
Одно на другого.  
Отак ангели святії  
Дивлються на Бога,  
Як вони одно на друге.  
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти отсе, Настусю,  
Справді не читаєш?

Настя.

А хіба я школяр, чи що? Не хочу, та й г

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сьогодні  
вивчи, хоч п'яту!

Настя.

І п'ятої, і шостої,—ніякої не хочу!

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не ві  
тимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі... Е, ні! Нехай по-  
вінчає!

Петро.

Та читай же! А то...

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую, ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш цілуй собі, а я таки не  
читатиму!

Петро (цілує її і примовляє:)

Оце тобі раз оце тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату,  
не давши знаку).

Настя (пручається).

Годі бо вже, годі! Незабором батько  
прийде,—треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

Діти! Годі вже вам учиться! Чи не час  
обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату).

Сотник (сам).

Навчилась, нічого оказати!  
Оце дитина! Ні, Настусю!  
Я коло тебе захожуся  
Теперь, лебеденько, не так!  
Поки сто раз не поцілує,  
Й читати не хоче. А бурсак!..  
Собачий сину, знаєш смак!  
Ось я тебе попомуштрую—  
Не так, як в бурсі! Помелом!  
Щоб духу в хаті не було.  
Великий світ наш,—не загинош  
Дивися, пся його личина,  
Оце-то так, ще богослов!..  
У батька краде! Добре свате!  
Які-то стали люди злі! —  
А що то діється у хаті?  
Там знову, знать, мої малі  
Читають... Треба розігнати.

V.

Отакі батьки на світі,—  
На-що вони дітям?  
На наругу перед Богом!  
А шануйте чтіте,  
Поважайте його, діти!  
Бо то батько сивий,  
Батько мудрий. Добро отим  
Сиротам щасливим,  
Що не мають отих батьків,  
То й не согрішають!

Н а с т я (вибігає заплакана з хати):

Не дає і пообідать.  
В Київ прогоняє

А, Боже мій милостивий!  
Що міні робити?—  
Помандрую. (Дивиться в хату, таміра виходить)  
Ух, який сердитий!  
Та не вдарить... А я таки  
У Київ з Петрусем  
Помандрую, хоч що хочеш...  
Я не побоюся,—  
Серед ночі помандрую!..  
А відьма злякає?..  
Ні, не зляка (Загляда знову).  
Сердешненький!  
Книжечки складає  
У торбину і бриль бере.  
Прощай, мов, любе,  
Мое серце!.. У-вечері?  
За царину? буду,  
Раньше буду! ось на, лови!  
(Кидає через тин цвіток).  
Чуєш? Дожидайся-ж! (Виходить сотник)

Н а с т я (співає).

Не ходи, не нуди, не залицяйся!  
Не сватай, не піду, не сподівайся!"

С о т н и к.

А їй байдуже, мов не знає!  
Неначе та сорока скаче.  
Настусю! Чом же ти не плачеш?  
Адже-ж Петруся вже немає.

Н а с т я.

Дивітеся, яка печаль!  
То й плачте коли жаль!

Сотник.

Міні байдуже...

Настя.

А міні

Ще байдужіше,—він не мій.

А я вже заповіді знаю

Усі до до одної!

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає  
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.

А пов'ячаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говіли;  
Як одговіємось—тоді.

Сотник (цилує її).

Моя голубко сизокрила,  
Моя ти ягідко! (Танцює і приговорює).

У горох

В четирьох

У-ночі ходила;

У-ночі

Ходячи,

Намисто згубила.

Настя.

Та годі вам вже з тим намистом! Ішли  
б швидче до отця Хоми, та поредалися. От що!



Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько! Та завітчайся! Та не жди мене, бо бути має, що я остануся і на вечерню. (Цилує її і йде).

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму,  
Не ждатиму, не ждатиму,  
У святину вдягитимусь,  
У намисто уберуся,  
Доганятиму Петруся,

Обнімемось, поцілуемось, поберемося за рученьки, та й підем у-двох собі аж у Київ. Треба завітчатися,—мож, в останній раз! Бо він кавав, що у Броварях і позінчаємося!  
(Квітчається і співає).

„Ой піду я не берегом-лугом,  
Зострінуся з несуженим другом.  
Здоров, здоров, несужений друже!  
Любилися ми з тобою дуже;  
Любилися, та не побралися,  
Тільки жалю серцю набралися.“

Оце нагадала яку! Цур їй, яка погана! Побіжу лиш швидче. Оставайтеся здорові, мої високий тополі і хрещатий мій барвіночку! (Виходить).

VI.

Іде до-дому у-ночі  
П'яненський сотник, а йдучи  
Собі веселий розмовляє:  
— „Нехай і наших люди знають!  
Нехай і сивий, і горбатий,

А ми... хе! хе! А ми жонаті!  
А ми...“ — На-силу вліз у хату.  
Та й ліг собі тихенько спати,  
Щоб Настю, бачте, не збудить,  
Та сорома не наробить.  
Уже й „Достойно“ оддзвонили,  
Уже до-дому люди йдуть,—  
Не йде Настусенька, не чуть.  
Насилу сотника збудили,  
Та розказали: „так і так!“  
Перехрестився неборак;  
Коня найкращого сідлає  
І скаче в Київ. В Броварях,  
Уже повінчана гуляє  
Його Настуся молода.  
Вернувся сотник мій до-дому.  
Три дні, три ночі не вставав.  
Нікому й слова не сказав  
І не пожалувавсь нікому.

. . . . .

Турбується, заробляє  
А того не знає,  
Що на старість одуріє  
І все занекаїть.  
Оттак тепер і з сотником.  
З дурним моїм, сталося:  
Розігнав дітей по світу,  
А добро осталося,—  
Немає з ким поділити.  
Довелось самому  
Роскидати, росточити,  
І добра нікому  
Не зроби ні на шеляг,  
І притчею стати  
Добрим людям, і бхати  
У холодній хаті

Під кожухом, і нікому  
Хату затопити  
І вимести; по смітнику  
Хадити, нудити,—  
Поку пугач над стріхою  
В вікно не завіє,  
А наймичка холодного  
Труп не накриє  
Кожушиною старою,  
А ключ од комори  
Ія-за поясо украде...

Отаке-то горе  
Із сотником оце сталось:  
Не минуло году,  
Як Настусеньки не стало,  
А вже на горді  
Не осталося нічого,—  
Свині та телита  
Уже бродять. А барвінок,  
Барвінок хрещатий,  
Притоптаний коло тину  
Засихає, вяне.  
А сам сотник у кожусі,  
Одутлий, поганий,  
Коло клуні похожає.  
І стоги некриті,  
І покої немазані,  
І сволок немитий.  
І челяді нема дома,  
Й худоби немає...  
А наймичка задріпана,  
Та й та помикає  
Старим паном. Так і треба,  
Не розганяй діток,  
Сивий дурню!

Не довго жив  
На свій заробіток  
П'яний сотник. Ще минуло  
Літо коло світа,  
А в осени на улиці  
Сотника убито;  
А, може, вмер неборака,  
Од шинкарки йдучи.—  
Байдуже кому питати!  
Забрали й онучі  
Добрі люде, а самого  
Гарно поховали  
У леваді, і хрестика  
Над ним же вкопали.  
Аж жаль його: був багатий!  
І рідня, і діти  
Єсть у його, а нікому  
Хресть постансвити!  
Умер сотник, і покої  
Згнили, повалились;  
Все пропало, погинуло.  
Тільки і остались,  
Що тополі на вигоні:  
Стоять, мов дівчата  
Вийшли з Оглава, ватагу  
З поля виглядати.

---

Як-би міні, мамо, намисто,  
То пішла б я завтра на місто,  
А на місті, мамо, на мсті—  
Там музика грає троїста;  
А дівчата з парубками  
Лицяються... Мамо, мамо!  
Безталанна я.

Ой піду я Богу помолюся,  
Та піду я у найми наймуся,

Та куплю я, мамо, черевики,  
Та найму я троїсті музики,—  
Нехай люди не здивують,  
Як я, мамо, потанцюю...  
Доленько моя!  
Не дай міні вік діувати,  
Коси мої плести-заплітати,  
Бровенята дома зносити,  
В самотині віку дожити!  
А поки я заробляю,  
Чорні брови полиняють...  
Безталанна я!

---

На-що міні жениться?  
На-що міні братись?  
Будуть з мене, молодого,  
Козаки сміятись.  
„Оженився“,—вони скажуть,—  
„Голодний і голий,  
Занапастив, нерозумний,  
Малодую волю!“  
Воно й правда... Що-ж діяти?  
Навчіть мене, люди!  
Іти хіба до вас в найми?  
Чи до-паду буде?  
Ні, не буду чужі воли  
Пасти, заганяти;  
Не буду я в чужій хаті  
Тещу поважати.  
А буду я красуватись  
В голубім жупані,  
На конику вороному  
Перед козаками.  
Найду собі чернобривку  
В степу при долині—

Внескою могилоньку  
На тій Україні.

На весілля товариство  
Вийде погуляти,  
Та винесе самопали,  
Вокотить гармату.  
Як понесуть товариша  
В нову світлицю,—  
Загомонять самопали,  
Гукнуть гаківниці.

Як положать отамана  
В новій хаті спати,—  
Заголосить, як та мати,  
Голосна гармата.  
Гукатиме, кричатиме  
Не одну годину,  
І рознесе тую славу  
По всій Україні.

---

Заросли шляхи тернами  
На тую Вкраїну—  
Мабуть, я її на-віки,  
На-віки покинув!  
Мабудь, міні не вернутись  
Ніколи до-дому,  
Мабудь, міні доведеться  
Читати самому  
Оці думи... Боже милій,  
Тяжко міні жити!  
Маю серце широке—  
Ні з ким поділити.  
Не дав-еси міні долі—  
Молодої долі,  
Не дав-еси нікого!

Ніколи, ніколи!  
Не дав серця молодого  
З тим серцем дівочим  
Поєднати. Минулися,  
Мої дні и ночі  
Без радости, молодії—  
Так собі минули  
На чужині! Не найшлося  
З ким серцем ділитись,  
А тепер немаю навіть  
З ким поговорити.  
Тяжко міні, Боже милий,  
Носити самому  
Оці думи і не ділить  
Ні з ким, і нікому  
Не сказать святого слова  
І душу убогу  
Не радовать, і не корить  
Чоловіка злого.  
І умерти... О, Господи!  
Дай міні хоч глянуть  
На народ отой убогий,—  
На тую Україну,—  
Не дай міні згннуть  
Отут на чужині!

---

— Як-би тобі довелось  
В нас попанувати,  
То знав би ти, пане-брате,  
Як їх називати,  
Оттих твоїх безталанних  
Дівчаток накритих;  
А то верзе біси-зна-що.  
Та й думає: ми-то,  
Ми-то людям покажемо  
Отсих безталанних,

Та навчимо шануватись  
Паничів поганих.  
Шкода й праці! Поки села,  
Поки пани в селах,  
Будуть собі тинятися  
Покритки воселі  
По шиночкам с москалями,—  
І не турбуйсь, брате!  
— Добре, скажу.—А все-таки  
Невеличку нате  
Оцю одну останнюю...  
Слухайте ж, панята!

Дівчата на луці гребли,  
А парубки копиці клали,  
Та знай, на сонце позирали,  
Та нісенітницю верзали —  
Звичайне, хлопці! А дівчата  
Мов ті сороки, цокотали,  
Та до криниці учащали—  
У яр погуляти.  
Найкращая з всього села  
Давненько вже у яр пішла,  
Узявши глечик, та й немає;  
А лановий і не шукає,  
Мов і не бачить. Не новий  
Оцей лукавий лановий:  
Стара собака, та ще й бита.  
У біді стало щось кричать;  
Побігли хлопці рятувать.  
Аж там панич несамогитий,  
Не вміє так говорити—  
Сердечну дівчину мордує;  
Сердечна дівчина кричить...  
Прибігли хлопці: не рятують  
Бояться пана. А один  
Що наймолодший, озирнувшись,



Та вилами пана  
І просадив, мов ту жабу.  
Застогнав поганець,  
Та й опрігся. Порадились,  
Дали в город знати.  
Суд наїхав; подивились,  
Попились завзято  
Судовики. Закували  
Хлопця молодого,  
Та в тюрму захвасували,  
Та й більше нічого.

На верстовім шляху в полі  
Корчма під вербою  
Стоїть собі в холодочку;  
А по під корчмою  
Сидять в путах арестанти,—  
Трохи отпочини  
Позволено бідодахам,  
Та води нап'ялись.  
Сидять собі, розмовляють,  
А де-хто й куняє.  
А з-за гори поїзжане  
На шлях виїзжають.  
Аж три трійки.—і звичайне,  
Коло корчми стали  
Дати коням одпочити;  
Та й дружки пристали,  
Співаючи. Ото-ж стали;  
Молодая встала,  
Взяла квартиру оковити,  
Та й почакувала  
Сердешного невольника  
І його сторожу.  
Коли дивиться, погляне,—  
Боже, милий Боже!  
Між невольниками в путах

Той самий єдиний  
Її местник безталанний,  
Несе з України  
Аж у Сибір ланцюг, пута...  
А ти будеш тут  
У роскоші, і не будеш  
Ні знати, ні чути  
Його плачу всєднєвного!  
Не почастувала  
Свого местника святого  
І не привітала,—  
Тільки глянула на його,  
Та й більше нічого.

По-переду поїзжане,  
Рушили в дорогу,  
А за ними й невольники  
Побрязкали путем  
По-над шляхом,—і нікого  
Не видно, не чути  
Коло корчми... Одна собі  
Поки-що осталась  
З шинкаркою. Кругом неї  
Димом розстилалась  
В полі курява...

І смерклося.  
(І вік не великий—  
Не тільки день!)... На хуторі  
Танці та музики  
Аж до півночі. Придани  
Постіль пішли слати  
У комору; а молода  
Вийшла мовчки з хаги,—  
Та й пропала. Скрізь шукали,  
До світу шукали,  
Та не нашли... Де-ж поділась?

— Де? Помандрувала  
За невольником убогим  
У Сібір... Та й годі!

---

Ой крикнули сірі гуси  
В яру на ставу;  
Стала на все село слава  
Про тую вдову.  
Не так слава, не так слава,  
Як той поговір,  
Що заїздив козак з Січі  
До вдови на двір;  
Вечеряли у світлиці,  
Мед-вино пили,  
І в кімнаті на кроваті  
Спочити лягли.  
Не минула слава тая,  
Не марне пішла:  
Удовиця у мясниці  
Сина привела.  
Вигодувала малого,  
До школи дала,  
А із школи його взявши,  
Коня купила;  
А коня йому купивши,  
Сідельце сама  
Самим шовком вишивала  
Золотом окула;  
Одягла його в червоний  
В жупан дорогий,  
Посадила на коника:  
„Гляньте вороги!  
Подивіться!“ Та й повела  
Коня вдовж села,  
Та й привела до обозу,  
В військо отдавала,

А сама на прощу в Київ—  
В черниці пішла..

---

Буває, іноді старий  
Не знає сам, чого зрадіє,  
Неначе стане молодий  
І заспіває, як уміє;  
І стане ясно перед ним  
Надія ангелом святим,  
І зоря, молодість його,  
Вітає весело над ним!  
Що-ж се зробилося з старим?  
Чого зрадів отсе? Того,  
Що бачите, старий подумав  
Добре якесь комусь зробить.  
А що-ж, як зробить? Дабре жить  
Тому, чия душа і дума  
Добро навчалася любить:  
Не раз такому любо стане,  
Ні раз барвінком зацвіте.  
От так, буває, в темну яму  
Святее сонечко загляне,  
І в темній ямі, як на те,  
Зелена травка поросте.

---

І золотої й дорогої  
Міні, щоб знали ви, но жаль  
Мосї долі молодой  
А іноді така печаль  
Оступить душу—аж заплачу!  
А ще до того, як побачу  
Малого хлопчика в селі:  
Мов одірвалось од гіллі,  
Одно-однісенько під тином  
Сидить собі в старій ряднині...

Міні здається, що се я,  
Що се-ж та молодість моя;  
Міні здається, що ніколи  
Воно не бачитиме волі,  
Святої воленьки! Що так  
Даремне, марне пролетять  
Його найкращії літа,  
Що він не знатимо, де дітись  
На сім широкім вольнім світі,  
І піде в найми; і колись,  
Щоб він не плакав, не журивсь,  
Щоб він де-небудь прихиливсь,—  
То оддадуть у москалі..

---

**М**и в-осени таки похожі  
Хоч капельку на образ божий,—  
Звичайне, що не всі, а так,  
Хоч де-які.

Крутий байрак,  
Неначе циган чорний, голий,  
В діброві вбитий або спізь:  
А по долині по раздоллі  
Із степу перекотиполе  
Рудим ягнятчком біжить  
До річечки собі напиться.  
А рчечка його взяла  
Та в Дніпр широкій понесла,  
А Дніпр у море, на край світа;  
Билину море покотило,  
Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,  
Малої билини.  
Підеш собі зажуривщись  
Гаєм по долині.

Гай шепоче, гнуться лози  
В яру при дорозі...  
Думи душу осідають,  
І капють сльози,  
І хочеться сповідатись,  
Серце росповити;  
І хочеться—Боже милий,  
Як хочеться—жити!  
І любити Твою правду,  
І весь світ обняти!..

Благо тобі, друже-брате,  
Як є в тебе хата!  
Благо тобі, як у хаті  
Є з ким розмовляти.  
Хоч дитина немовляща—  
І воно згадає  
Твої думи веселії...  
Сам Бог розмовляє  
Непорочними устами.

А тобі, мій одинокий,  
Мій друже єдиний,  
Горе тобі на чужині  
Та на самотині!  
Хто з тобою заговорить,  
Привітає, гляне?  
Кругом тебе простяглася  
Трупом бездиханням  
Помарнілая пустиня  
Кинутая Богом...

---

Задвіла в долині  
Червона калина,  
Її засміялась  
Дівчина-дитина

Любо, любо стало!  
Пташечка зраділа  
І защебетала...  
Почула дівчина,  
І в білій свитині  
З біленької хати  
Вийшла погуляти  
У гай на долину.

І вийшов до неї  
З зеленого гаю  
Козак молоденький:  
Цілує, вітає,—  
За руки хватає.  
І йдуть по долині  
Тихою ходою  
І йдучи співають,  
Як діточек двоє;  
Під тую калину  
Прийшли, мосідали—  
І поцілувались...

Якого-ж ми раю  
У Бога благаєм?  
Рай у вічі лізе,  
А ми в церкву лізем  
Заплющивши очі:  
Такого не хочем!  
Сказав би я правду,  
Та що з неї буде?  
Самому завадить,  
А попам та людям  
Однаково буде...

---

**Н**а великдень, на соломі  
Проти сонця, дити  
Грались собі крашанками,

Га й стали хвалитись  
Обновами. Тому к святкам  
З лиштвою пошили  
Сорочечку, а тій стьожку,  
Тій стрічку купили;  
Кому шапочку смушеву.  
Чобітки шкапові;  
Кому світку... Одна тільки  
Сидить без обнови  
Сиріточка, рученята  
Сховавши в рукава.  
— Міні мати купувала...  
— Міні батько справив...  
— А міні хрещена мати  
Лештву вишивала.  
„А я в попа обідала!“  
Сирітка сказаза.

---

У нашім раї, на землі,  
Нічого кращого немає,  
Як тая мати молодая  
З своїм дитяточком малим  
Буває иноді; дивлюся,  
Дивуюсь дивом,— і печаль  
Окватить душу; стане жаль  
Міні її, зажурюся  
І перед нею помолюся,  
Мов перед образом святим  
Тієї матері святеї,  
Щов в'мир наш Бога принесла.  
Тепер їй, любо, любо жити:  
Вона серед ночі встає,  
І стороже добро своє,  
І дожидає того світу,  
Щоб знов на його надивитись,



Наговоритись. „Це мое,  
Мое!..“—І дивиться на його,  
І молиться за його Богу,  
І йде на улицю гулять,  
Гордіше самої цариці,  
Щоб людям, бачте, показать  
Свое добро: „А подивіться!  
Мое найкраще над всіми!“  
І ненароком инший гляне,—  
Весела, рада, Боже мій,  
Несе до-дому свого Йвана:  
І їй здається—все село  
Весь день дивилося на його,  
Що тільки й дива там було,  
А більше не було нічого...  
Щасливая!..

Літа минають,  
По-троху діти виростають:  
І вирости, і розійшлись  
На заробітки в москалі.  
А ти осталася, небого,  
І не осталося, нікого  
З тобою дома. Наготи  
Старої нічим одягти  
І витопить зімою хати;  
А ти нездужаєш і встати,  
Щоб хоч огонь той розвести...  
В холодній молишся оселі  
За їх, за діточок...

А ти,  
Великомученице? Села  
Минаєш плачучи в-ночі,  
І полем-степом ідучи.  
Свого ти сина закриваєш,  
Бо й пташка иноді пізнає  
Кобзарь.

І защебече: „Он байстря  
Несе покритка на базар!“

Безталанная! Де ділась  
Краса твоя тая,  
Що всі люди дивувались?  
Пропала, немає!  
Все забрала дитиночка,  
І вигнала з хати;  
І вийшла ти за царину,  
З хреста ніби знята;  
Старці тебе цураються  
Мов тії прокази;  
А воно таке маленьке,  
Воно ще й не лазить;  
І коли-то воно буде  
Гратись і промовить  
Слово „мамо“,—велике,  
Найкраще слово!  
Ти зрадієш, і розкажеш  
Дитині правдиво  
Про панича лукавого,—  
І будеш щаслива...  
Та недовго: бо не дійде  
До зросту дитина,—  
Піде собі сліпця водить,  
А тебе покине  
Калікою на розпутті,  
Щоб собак дражнила.  
Та ще вилаз—за те, бач,  
Що на світ родила;  
І за те ще, що так тяжко  
Дитину любила...  
І любитимеш, небого,  
Поки не загинеш  
Межи псами, на морозі,  
Де-небудь під тинами!..

Отим міні і жаль стало  
Матері нобоги,  
Що вона його так любить,  
Так гине за його,  
Та те чадо поганее,—  
Занапастить в світі  
Найкраще добро своє,  
Молодїї літа.  
А' воно, буває, з його  
Не вийде нічого,  
Або вийде недолюдок,  
Сатана безрога,—  
І ніколи із байстряти  
Не матиме мати  
Собі доброї дитини,  
Хоч вона й багата.  
Добре отим панам жити:  
Нічого не знають!  
І не знають, як ті діти  
У їх виростають,—  
Бо матері там немає,  
А мамку наймають.

---

**М**и в-купочці колись росли,  
Маленькими собі любились,  
А матері на нас дивились  
І говорили, ще колись  
Одружимо їх... Не вгадали!  
Старі зараня повмірали,  
А ми малими розійшлись,  
Та вже й не слодились ніколи.  
Мене по волі і неволі  
Носило всюди; принесло  
На старість ледве і до-дому.  
Веселеє колись' село

Чомусь тепер міні старому  
Здавалось темним і німим,  
Таким, як я тепер, старим.  
І бачься, в селі убогim—  
(Міні так бачиться!)—нічого  
Не виросло і не сгнило,—  
Таке собі, як і було;  
І яр, і поле, і тополі,  
І над криницею верба  
Нагнулася, як та журба  
Далеко в самотній неволі,  
Ставок, гребелька і вітряк  
З-за гаю крилами махає;  
І дуб зелений, мов козак  
Із гаю вийшов та й гуляє  
По-під горою; по горі  
Садочок темний, а в садочку  
Лежать собі у холодику,  
Мов у раю, мої старі.  
Хрести дубові посхилялись,  
Слова дощем позаливались...  
І не дощем, і не слова  
Гладесенько Сатурн стирає!..  
Нехай з святими спочивають  
Мої старі!.. „Чи жива  
Ота Оксаночка?“ питаю  
У брата тихо я.—„Яка?“  
— „Ота маленька, кучерява,  
Що з нами гралася колись...  
Чого-ж ти брате, зажурились?“  
— „Я не журуюсь... Помундрувала  
Ота Оксаночка в поход  
За москалями, та й пропала;  
Вернулася, правда, через год,  
Та що з того! З байстрам вернулася,  
Острижена. Було, в-ночі  
Сидить під тиним, мов зозуля,

Та кукає, або кричить,  
Аба тихесенько співає,  
Та ніби коси росплітає.  
А потім знов кудись пішла;  
Нікто не знає, де поділась,  
Занапастилась, одуріла...  
А що за дівчина була,—  
Так-так що крала! І не вбога,  
Та тапану Господь не дав...“  
— „А мож й дав, та хтось украв  
І одурив Святого Бога...“

---

Було роблю що, чи гуляю,  
Чи Богу молюся,  
Усе думаю про його  
І чогось боюся.  
Дурна була, молодая,  
Я все виглядала,  
Чи не шлє за рушниками,—  
І не сподівалась,  
Що він мене, дурну, дурить.  
А серце боліло,  
Ніби знало, що так буде,—  
Сказати не вміло.  
А як-би було сказало,  
То я б не любила;  
Може, була б до криниці  
У гай не ходила.  
А то в-ранці і в-вечері  
Ходила, гуляла,—  
Доходила: осталася,  
На-віки осталась  
Дівувати. Тяжко міні  
У матері в хаті  
Старитися, а своєї

Вже хати не мати.  
А ще й досі, чи роблю що,  
Чи то так гуляю,  
Усе думаю про його;  
І сама не знаю,  
Чого думаю, чого я  
У той гай ходила,  
І за-ще його так давго,  
Так тяжко любила.

---

Дурні та горді ми люди  
На всіх шляхах, по всій-усюді!  
А хвалимось, що десь-то ми  
І над землею, і водою,  
І од палат та до тюрми—  
Усе царі... а над собою—  
Аж деспоти—такі царі.  
І на престолі і в неволі.  
І все-то те—по добрій волі.  
По волі розуму горить,  
Як той маяк у синім морі,  
Чи те... в житейськім. Само так  
У нас у костяній коморі  
Горить розумной той маяк,  
А ми оливи наливаєм,  
Та байдуже співаєм  
Чи то в годину, чи в напасть.

Орли, орли ви сизокрилі,  
Поки вам лихо не приснилось,—  
Хоч невеличке, хоч на час!  
А там—під лавою в шиночку  
Сховається у холодочку;  
Огонь небесний той погас,  
І в тую костяну комору

Полізли свіни із-надвору,  
Мов у калюжу, та й сопуть,

І добра роблять, що кують  
На руки добриї кайдани,  
Та чарки в руки не дають  
Або ножа, а то зарані  
Гарненько з лиха б напились,  
А потім з жалю заридали  
Та батька-матір'я проклиjali  
І тих, що до хреста держали  
А потім—ніж .. і потекла  
Свиняча кров, як та смола,  
З печінок ваших поросячих,  
А потім...

---

Хіба самому написати  
Таки посланіє до себе,  
Та все до-чиста розказати,—  
Усе що треба, що й не треба!  
А то не діждешся його,  
Того писанія святого,  
Святої правди ні од кого.  
Та й ждати не маю од кого,  
Бо вже б, здавалося, пора:  
Либонь, уже десяте літо,  
Як людям дав я „Кобзаря“,  
А їм неначе рот зашили:  
Ніхто й не гавкне, не лайне,  
Неначе й не було мене!  
Не похвали собі, громадо,—  
Без неї може обійдусь—  
А ради жду собі, поради:  
Та, мабуть, в яму перейду  
І не вельї, а не діждусь ..

Міні, було, аж серце мліло,  
Мій Боже милий, як хотілось,  
Щоб хто-небудь міні сказав  
Хоч слово мудре, щоб я знав,  
Для кого я пишу, для чого,  
За-що я Україну люблю?  
Чи варт вона огня святаго?  
Бо хоч зостаріюсь за того,  
А ще не знаю, що роблю;  
Пишу собі щоб не міняти  
Часа святаго так-на-так,  
Та иноді старій казак  
Верзеться грішному—усатий,  
З своєю волею, міні  
На чорнім вороні-коні.  
А більш нічого я не знаю,  
Хоч я за це і пропадаю  
Тепер в далекій стороні...  
Чи доля так оце зробила?  
Чи мати Богу не молилась,  
Як понесла мене, що я,  
Неначе лютая змія,  
Ростоптана, в степу здихає,  
Захода сонця дожидає?  
Отак-то я тепер терплю,  
Та смерть із степу виглядаю  
А за-що? Їй-Богу не знаю!  
А все таки її люблю,  
Мою Україну широку,  
Хоч я по їй і одинокий  
(Бо, бачте, пари не найшов)  
Аж до погібелі дійшов.

Нічого, друже! Не журися!  
Въ дулевину себе закуй,  
Гарненько Богу помолися  
А на грома... х... ч... ..



Вона капуста головата!  
 А в-тім — як знаєш, пане-брате:  
 Не дурень — сам собі міркуй!

Готово! Парус розпустили:  
 Посунули по синій хвилі  
 По-між кугою и Сир-Дарою,  
 Байдару та баркас чималий.  
 Прощай, убогий Кос-Арале!  
 Нудьгу закливаю мою  
 Ти розважав таки два літа  
 Спасибі, друже! Похвалисьь,  
 Що люди і тебе знайшли  
 І знали, що з тебе зробити.  
 Прощай же, друже! Ні хвали,  
 А-ні ганьби я не сплітаю  
 Твоїй пустині; в іншій краю,  
 Не знаю, може й нагадаю  
 Нудьгу колишнюю колисьь...

Въ 1850 г.

Буває, в неволі иноді згадаю  
 Свое стародавне; шукаю — шукаю,  
 Щоб чим похвалитись, що й я таки жив  
 Що и я таки Бога колить-то хвалив;  
 Шукаю — шукаю... Господи б, хотілось  
 Згадати хоч що-небудь! Та оце й наткнувсь  
 На таке погане, що так і заснув,  
 Богу не молівсь. От, міні приснилось  
 (Свиною заснувши — звичайне такий  
 І сон поверзеться), ніби край могили  
 Пасу я ягнята, а я ще малий.  
 Дивлюся; могила ніби розвернулась,

А з неї виходить неначе козак,  
 Уже й сивоусий собі неборак,  
 Та і йде до мене... Я собі звернулось,  
 Щеня мов під тином,—звичайне, мале,  
 То й перелякалось. От мене бере  
 Неначе на руки, та несе в могилу;  
 А чорна могила ще гірше розкрилась  
 Дивлюся—в могилі усе козаки:  
 Який безголовий, який без руки,  
 А хто по коліна неначе одтятий;  
 Лежать собі хлопці, мов у теплій хаті.  
 — „Дивися, дитино, оце козаки!“  
 Ніби міні каже:—„На всій Україні  
 Високи могили. Дивися, дитино:  
 Усі ті могили—усі отаки,—  
 Начинені нашим благородним трупом,  
 Начинені туго. Оце воля спить.  
 Лягла вона славно, лягла вона в купі  
 З нами—козаками. Бачиш як лежить!  
 Неначе сповита! Тут пана намає:  
 Усі ми однако на волі жили,  
 Усі ми однако за волю лягли,  
 Усі ми і встанем,—та Бог його знає  
 Коли-то те буде. Дивися же, дитино  
 Та добре дивися! А я розкажу,  
 За-що Україна наша стала гинуть,  
 За-що й я між ними в могилі лежу.  
 Ти ж людям, розкажеш, як виростеш, сину,  
 Слухай же, дитино!..“

А потім ягнята

Приснились у житі; лановий біжить,  
 Та б'є мене добре і ніби, проклятий,  
 Свитину здирає... І досі болить,  
 Як сон той згадаю! А як нагадаю  
 Козака в могилі, то й досі не знаю,  
 Чи те було справді, чи то було так—

Мара яка-небудь Міні той козак  
Розказував ось що:

— „Не знаю, як тепер Ляхи живуть  
З своїми вольними братами;  
А ми браталися з Ляхами;  
Аж поки третій Сигизмунд  
З проклятими його ксьондзами  
Не роз'єднали нас. Отак  
Те лихо діялося з нами.

Во імя Господа Христа  
І матері Його святої  
Ляхи пришли на нас войною;  
Святі божі міста  
Ксьондзи скажені осквернили,  
Земля козака зайнапась,  
І кровью, сину, полилась,  
І за могилою могила  
Неначе гори, поросли  
На нашій, синочку, землі.

Я жив на хуторі...

.....  
Я стар був, немощен. Послав  
З табун я коней до обозу.  
Гармату, гаківниць два вози,  
Пшона, пшениці, що придбав,  
Я всю мізерію оддав  
Мойй Україні—небозі  
І трьох синів своїх. Нехай.  
Я думав грішний передь Богом,  
Нехай хоть часточка убога  
За мене піде, за наш край,  
За церков Божую, за люди,  
А я молитись в хаті буду,  
Бо вже не здужав, сину, стати.  
Руки на ворога підняти.

Зо мною,—слухай же,—остались  
Данило, чура мій, та я,  
Та Пріся, донечка моя,—  
Воно ще тільки виростало,  
Ще тільки-тільки наливалось,  
Мов та чершенька. За гріх,  
За тяжкий, мабуть, гріх великий,  
Не дав міні святий Владика  
Очей нарадувать старих  
Моїм дитятком.

Не ходили  
Ксьондзи по селах, а возили  
На людях їх з села в село.  
Такее-то у нас було!  
Якось їх, клятих, і до мене  
В-ночі на хутір занесло;  
А з ними челядь їх скажена,  
Та ще драгуни. Дай міні  
Хоч коли-небудь, Боже милий,  
На світ Твій виглянуть з могили—  
Спряжу всю шляхту на огні!  
Вони, вони—не бійся сину!—  
Вони, ксьондзи, мою дитину  
З собою в хату завели,  
Замкнулись, п'янії... я бачив...  
А челядь п'яна полягала  
У клуші на соломі спать,  
Драгуни тож. А ми з Данилом  
Соломи в сіни вчорашні,  
А клушу просто запалили  
Не встануть, прокляті, онять  
Дітей козачих мордувать:  
Усі до одного сторили!  
І Пріся бідная моя  
Згоріла з клятими. А я  
На пожарищі хрест з Данилом

Поставили, та помолились.  
Заплакали, та й потягли,  
На коней сівши, до обозу.  
Синів всіх трьох моїх найшли,  
Та в добрий час і полягли  
Отут у купі...

.....  
А як ми бились, умирали  
За-що ми голови складали  
В отці могили? Будеш жить,  
То може й знатимеш, небоже!  
Бо слава здорово кричить  
За наші голови... А може  
І про могили, і про нас  
З старцями божими по селах  
Правдива дума, невесела  
Між людьми ходить...

---

І станом гнучим, і красою  
Пренепорочно-молодою  
Старії очі веселю  
Дивлюся иноді, дивлюсь,—  
І—чудно!—мов перед святою,  
Перед тобою помолюсь.  
І жаль міні старому стане  
Твоєї божої краси  
Де з нею дінешся-еси?  
Хто коло тебе в світі стане  
Святим хранителем твоїм?  
І хто заступить? хто укріє  
Од зла людського в час лихий?  
Хто серце чисте нагріє  
Огнем любови? хто такий?  
Ти сирота: нема нікого,  
Опріче проведного Бога...

Молися ж, серце! Помолюсь  
І я з тобою.

Щось пророче  
Міні вже зазирає в очі—  
І я вже Богу не молюсь,  
Уже й на тебе не дивлюсь  
Міні приснилось: ти вже мати,  
Не в оксамитах, не в палатах  
Твое голодне дитя.  
І вянеш ти. А дні летять.  
Несуть все добре за собою.  
Уже й надію понесли,  
А ти—осталась на землі  
Одна-однісенька: з тобою  
Єдине добро було—  
Твое дитя, поки росло,  
В колодочки поки вбивалось,  
Оперилось,—і ти осталась  
Стара і немощна. Людей,  
Людей неприязних благаєш  
І Христа ради простягаєш,  
Коло зачинених дверей  
Старій руки.

Отак я іноді тобою,—  
Тобой, серце, молодою  
Старій очі веселю,  
Дивлюся іноді, дивлюсь  
На стан твій гуңчай, і за тебе  
Тихенько Богу помолюсь.  
Молися й ти з святого неба  
На тебе, серце, не зішла  
Твоя...

Ми заспівали, розійшлись  
Без сліз і без розмови.  
Чи зійдемося ж знову,  
Чи заспіваето коли?  
А може й те... та де? якими?  
І заспіваето яку?  
Не тут, і, певне, не такими,  
І заспіваето не таку!  
І тут невесело співали,  
Бо й тут невесело було,  
Та все-таки якось жилось.  
Принаймні в-купі сумовали,  
Згадавши той веселий край,  
І Дніпр той дужий крутогорий,  
І молодець тее горе  
І молодий той грішний рай.

---

## Петрусь.

(Поэма).

I.

Були на хуторі пани---  
І пан і пані небагаті,  
І дочечка у їх росла,  
Уже чимала піднялась;  
І генерал її посватав,  
Бо страх хорошая була,  
А генерал був страх багатин.  
От і талан Господь послав  
На вбогий хутір... Ублагали  
Царя небесного! Взяли,  
Її гарненько одягли,  
Та у неділю й повінчали,  
І генеральшою назвали,  
І цугом в Київ поехали.

Було на хуторі погане  
Мало байстря, — синей пасло,  
Петрусем звалось; на придане  
Воно за панною пішло  
У генеральське село —  
У свиней же пасти, безталанне.

За балом бал у генерала.  
За генеральшою чимала  
Орда панів і паничів;  
І генеральша у-ночі  
Тихенько плакати собі стала.  
— „Занапастила мене мати!  
Зов'яне марне у палатах  
Краса і молодість моя!“  
— „Ти, душко, плачеш?“ — „Хто се? я?  
Ні, я не плачу...“ — „Знаєш, Маню?  
У городі теперь Армяне:  
Купи собі, Маню шаль!“  
— „Міні не треба тій шлі!“  
— „Не завдавай же серцю жалю. —  
Купи, голубцю! Не печаль  
Мого ти серця! А весною  
В Париж по демо з тобою,  
Або по демо в село, —  
Як хочеш, серце...“

Тихо-тихо  
Зіма минала; кралось лихо,  
Та в самім серці й уляглось  
У генеральші молоді,  
Поїхали в село весною;  
В селі бенкети загули;  
А генеральша плаче-плаче,  
А генерал того не бачить,  
А всі вже бачили в селі.



## II.

З нудьги, із двору погуляти  
 Якось задумавшись пішла  
 Та аж за церину зайшла,  
 Та й бачить, що пасе ягнята  
 Мале хлопятчко в стерні,  
 — „О горе горенько міні!  
 Що я робитиму на світі?..  
 Се ти, Петрусю?“ — „Аже-ж я.“  
 „Ходім до мене! Будем жити  
 Як там на хуторі колись  
 Жили, жили.“ — Та й похилилась,  
 Очей не зводячи, дивилась  
 На Петруся. Одним-одна  
 І виростала, й діувала,  
 І за старого генерала  
 Занапалили-продали,  
 І в-купі гроші пропили...  
 І тяжко—тяжко заридала  
 „Ходімо, серце, погулять!  
 Ходім, Петрусю, в сад, в палати!“  
 — „А хто-ж тут буде доглядать?  
 Хто попасе мої ягнята?“  
 — „Нехай, хто хоче!“

Й повела ..  
 Його в палати; а в палатах  
 Причепурила, одягла,  
 А потім в школу оддала,—  
 І любо їй. Нехай радіє,  
 Поки надію серце гріє,  
 Поки росте з того зерна  
 Або кукіль, або пшениця,  
 Бо ми не знаєм, що твориться  
 У Його там.. А Бóg хоч зна,  
 Та нам не скаже. Як-би знала

Матуся горенько твое,  
Чи оддала б за генерала  
Дитя единеє своє?  
Не оддала б. А в-тім—не знаю,  
Бо всякі матері бувають...

Минають дні собі поволі;  
Петрусь до школи та із школи  
З книжками ходить та ресте,  
Сама аж ніби молодіє;  
І генерал собі радіє,  
Що діло бачите, святе  
У-двох таки вони зробили.

Петра на волю одпустили;  
Зімою в Київ одвезли,  
І там у школу оддали,  
І там чимало поповчили.  
Вернувся з Київа Петрусь  
Уже Петром і папичем,  
І кучері аж по плече,  
І висипався чорний вус,  
І ще... Та се ще не втече,—  
Роскажем иноді колись  
Про те, ще снилося Петрові.  
А генеральші чорнобрівій  
Що тепер снилося, то ми  
Оце й розкажемо...

### III.

Перед іконою Пречистої  
Горить лампада у-ночі.  
Поклони тяжкої бьючи,  
Ридала, билася,—нечистую,  
Огненную сльозу лила;  
Вона благала Пресвятую,  
Щоб та її.. щоб та спасла.

Щоб одуріт їй не дала,  
Пренепорочная. І всує:  
Молитва їй не допомогла—  
Вона, сердешна, одуріла:  
Вона, небога, полюбила  
Свого Петруся. Тяжко їй  
Душі негрішній, молодій,—  
Та що-ж робить? Не стало сили,—  
Сердега разом одуріла.  
Та й як його одній, святій  
Прожити літа молодій?  
Вони ж не вернуться!.. Як хоч,  
А лихо, кажуть перескоч,  
А то задавить. Генеральша  
Не перескочила, бо їй  
Хотілось жити молодій!  
Хотілося б... Густенька каша,  
Та каша, бачте, то не наша,  
А наш несолений куліш:  
Як знаєш так його і їж!  
— „Петрусю! друже мій єдиний!  
Моє ти серце! мій ти сину!  
Рятуй мене рятуй, рятуй!  
О Матір' Божая, нескуй  
Мою ти душу! — І ридала,  
І батька й матір' проклинала.  
І все на світі. А Петрусь,  
Її єдина дитина,  
Гуляв собі пренеповинний  
В саду, та зрю якусь  
Мугикав стиха. Більш нічого  
Петрусь не бачив. А небога  
Сама не знає, що робить  
І що їй діяти з собою?  
Або сховатись під водою?  
Або принамені розбити  
О стіну голову?..

— „Поїду в Київ, помолюся:  
Молитва, може прожене  
Діявола... О, мій Петрусю!  
Молитва не спасе мене!..  
Я у Дніпрові утоплюся!“

Моліте Господа, дівчата!  
Моліте Господа, щоб мати  
І вас отак не завдала  
За генерала, за палати,  
І вас отак не продала!  
Любітьсь, диточки, весною!..  
На світі є кого любити  
І без користи; молодію,  
Пренепорочною, святою,  
В малій хатині буде жити  
Любов та чистая, і буде  
Святий покой ваш стерігти  
І в домовині.

Що-ж то буде  
З превосходительною? Що ти  
Тепер робитименш з собою,  
З своєю бсжою красою?  
Хто стерігтиме твій покой,  
Украдений твоїм Петрусем?  
Хіба архистратиг? Та й той  
Не встеріже тепер! Боюся,  
І вимовить боюсь тепер  
Твоє грядущє...

#### IV.

У Київ їздила, молилась .  
Аж у Печєві була;  
Чудовная не помогла,  
Не помогла святая сила .

А ти аж плакала—молилась  
Та й занехаяла. Везла  
Назад гадюку в серці люту,  
Та трошки в пляшечці отрути.  
Не їла три дні й не пила,  
Вернувшись з проці, і три ночі  
Не спала: впали карі очі,  
Засохли губи, і в-ночі  
Щось ходи шепче сміючись.  
Аж тиждень так собі нудила,  
А потім трути розвела  
І генерала напоїла,  
Та й спать упоровшись лягла.

— „Теперь старого поховаю,  
А молодого привітаю,  
Та буду жить собі та жить,  
Петруся—серденько любить...“—  
Подумала чи то сказала,  
Хотіла спать, але не спала;  
І ждала світу, а дожить  
До світу божого боялась.

І зазвонили в-ранці рано  
По генераловій душі;  
Заговорили щось погане  
До генерала ілучи  
Присядуть люди. Аж гуле,  
З усіх-усюд народу йде,  
То щось шепчуть про отруту  
І судових неначе ждуть,  
І разом стихли на минуту:  
Приїхали. Ножі беруть  
І генерала розчиняють,  
І яд находять в животі.  
Громада глухо присягає,  
Заприсягла. Питає суд:  
— „Теперь скажіте, христіяне,

Хто отруїв його?—Гудуть,  
Мов з-тиха дзвоні: „Пані, пани!“—  
Громада зично загула.

Тоді на ганок вихожає  
І до громади промовляє  
Петрусь, і каже: „Я зробив!  
Я генерала отруїв,  
А ви не знаєте нічого!“—  
Взяли Петруся молодого,  
Та в город в путах одвезли.

Його недового мордували  
В тюрмі, в суді, а в добрий час  
В кайдани добре закували,  
Переголили про запас.  
Перехрестивсь, отак убраний,  
І поволік Петрусь кайдани  
Аж у Сібір...

---

Лічу в неволі дні і ночі—

І лик забуваю!  
О, Господи! Як то тяжко  
Тії дні минають!  
А літа пливуть за ними,  
Пливуть собі зтиха,  
Забірають за собою  
І добро і лихо...  
Забірають—не вертають  
Ніколи, нічого,  
І не благай, бо пропаде  
Молитва за Богом.

Каламутними болотами  
Між бур'янами, за гадами

Три годи сумно протекли;  
Багато де-чого взяли  
З моєї темної комори,  
І в море нишком однесли,  
І нишком прожевтнуло море  
Мое не злато-серебро—  
Мої літа, моє добро,  
Мою нудьгу, мої печалі  
Тії незримий скрижалі,  
Незримим писани пером...

І четвертий рік минає  
Тихенько, йоволи—  
І четверту починаю  
Книжечку в неволі  
Мережати. Змережаю  
Кров'ю та сльозами  
Мое горе на чужині:  
Бо горе словами  
Не розкажеться нікому  
Ніколи, ніколи,  
Ніде на світі! Нема слів  
В далекій неволі!  
Немає слів, немає сльоз,  
Немає нічого;  
Нема навіть кругом тебе  
Великого Бога!  
Нема на що подивитись,  
З ким поговорити  
Жити не хочеться на світі,  
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?  
Щоб не губить душу?..  
Не варт вона того жалю!  
Ось для чого мушу  
Жити на світі, волочити

В неволі кайдани:  
 Може, ще я подивлюся  
 На мою Україну...  
 Може, ще я подлюся  
 Словами-сльогами  
 З дібровами зеленими  
 З тенними лугами;  
 Бо немає в мене роду  
 На всій Україні,  
 Та все-таки не ті люди,  
 Що на цій чужині.  
 Будь би я по-над Дніпром  
 По степу, слава,  
 Та страв би свої думи  
 Цієї несеє ці.  
 Не дожити, подивитись.—  
 О, Боже, мій милий,  
 На ланці ті зелені  
 І ті долини!  
 А не дай то донеси  
 На мою країну.  
 Мні сльоза; бо я, Боже,—  
 Сама не гіну!  
 Боже, мій на чужині.  
 Завтра легше буде,  
 Зі мною в Україні  
 Завтра ти будеш!  
 Не дай ж, мій Боже милий  
 Давати надію  
 Пошири в душу!.. Бо нічого  
 Нічого не адію  
 Чогось золотого;  
 Бо одне долоне,  
 Як гадуваю, що може  
 Мене похоронять  
 На чужині, і ці думи  
 Зо мною сховають,



І мене на Україні  
Нікто не згадає!

А може тихо за літами  
Мої мережані сльозами  
І долетять коли-небудь  
На Україну, і падуть,  
Реначе роси над землею.  
На щире серце молодее,  
Сльозами тихо упадуть.  
І покивне головою  
І буде плакати зо мною,  
І може, Господи, мене  
В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде;  
Чи то плисти, чи то брести!  
Хоч доведеться росі-естись,  
А я таки мережать буду  
Тихенько білії листи.

---

Міні здається—я не знаю,  
А листи справді не вірають:  
А черв'як ще живе  
В свиню, або-що, та й живе.  
Купається собі в калюжі,  
І в тарш купається в гріхах  
І справді так! Міні байдуже  
За простих сірих сірсах—  
Вони і Господом забуті—  
Так що ж міні тут гріти-дути?  
А де оті? Невже в саках  
Годує хам собі на сало?  
А може й так! Добра чимало  
Вони творили на землі:

Ріками сльози розлили  
А кров—морями... Люди знають,  
Кого годують доглядають.  
І що-ж ви скажете: за славу  
Лили вони моря кроваві,  
Або за себе? Ні! За нас,  
За нас, сердешних, мир палили,  
Поки їх в сіж не засадили.  
Як-би не те, то певне б пас  
Свинар в толоці. Кляті! кляті!  
Де-ж слава ваша? На словах!  
Де ваше золото, палати?  
Де власть великая? В склепах,  
В склепах, поваплених катами,  
Такими-ж самими, як ви!  
Жили ви лютими звірми,  
А в свині перейшли...

Де-ж ти,  
Великомучениче святий,  
Пророче божий? Ти між нами,—  
Ти, прісносуций, всюди з нами.  
Вітаєш ангелом святим.  
Ти, любий друже, заговориш  
Тихенько-тихо—про лкбов,  
Про безталанную, про горе,  
Або про Бога, та про море,  
Або про марне литу кров  
З людей великими катами;  
Заплачеш тяжко перед нами—  
І ми заплачемо... Жива  
Душа постова святая,  
Жива в святих своїх речах,  
І ми, читая, ожигаєм  
І чуєм Бога в небесах.

Спасибі, друже мій убогий!  
Ти, знаю, лепту розділив

Свою єдину,—перед Богом  
Багато, брате заробив!  
Ти переслав міні в неволю  
Поета нашого,—на волю  
Мені ти двері одчинив.  
Спасибі, друже! Прочитаю  
Собі хоч мало—оживу,  
Надію в серці привітаю,  
Тихенько-тихо заспіваю,  
І Бога Богом назову!

---

**Н**е молилася за мене,  
Поклони не клала  
Моя мати; а так собі  
Мене повивала,  
Співаючи: „Нехай росте  
Та здорове буде!“  
І виріс я, хвалить Бога,  
Та не виліз в люди.  
Лучче було не родити  
Або утопити,  
Як мав би я у неволі  
Господа гнівити.

А я так мало, небагато  
Благав у Бога: тільки хату,  
Одну хатиночку в гаю,  
Та дві тополі коло неї,  
Та безталанну мою,  
Мою Оксаночку,—щоб з нею  
У-двох дивитися з гори  
На Дніпр широкий, на яри,  
Та на лани золотополі,  
Та на високі могили,—  
Дивитись, думати гадать:  
Коли-то їх понасіпали?

Кого там люди поховали?  
 І в-двох тихонько заспівать  
 Ту думу сумную, днедавну,  
 Про лицаря того гетьмана,  
 Що на огні Ляхи спекли.  
 А потім би з гори зійшли,  
 По-над Дніпром у темнім гаї  
 Гуляли б, поки не смеркає,  
 Поки мир божий не засне,  
 Поки з вечірньою зорькою  
 Не зійде місяць над горою  
 Туман на лан не прожене.  
 Ми б подивились, помолились,  
 І розмовляючи пішли б  
 Вечеряти в свою хатину.

.....  
 Дась ти, Господи єдиний,  
 Сади панам в твоім раю,  
 Дась високі палати,—  
 Пани ж неситні, нузаті  
 На рай твій, Господи, плюють,  
 І нам давитись не дають  
 З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раї  
 Благов, і досі ще благаю,  
 Щоб хоч умерти на Дніпрі,  
 Хоч на малесенькій горі.

**Я**к-би ви знали папичі,  
 Де люди плачуть живучи,  
 То ви б елегій не творили,  
 Та марне Бога б не хвалили,  
 На наші сльози сміючись.  
 За що, не знаю, називають

309

Хатину в гаї тихим раєм;  
Я в хаті мучився колись,  
Мої там сльози пролились,  
Найперші сльози! Я не знаю,  
Чи єсть у Бога люте зло.  
Щоб у тій хаті не жило?  
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм  
Тії хатиночки у гаї  
Над чистим ставом, край села:  
Мене там мати повила  
І повиваючи співала,  
Свою нудьгу переливала  
В свою дитину; в тим гаю  
У тій хатині, у раю,  
Я бачив пекло... Там неволя,  
Робота тяжкая,—ніколи  
І помолитись не дають.  
Там матір добрую мою,  
Ще молодую—у могилу  
Нужда та праця положила;  
Там батько, плачучи з дітьми  
(А ми малі були і голі),  
Не витерпів лихої долі,  
Умер на панщині... а ми  
Розлізлися межі людьми,  
Мов мишенята. Я до школи  
Носити воду школярам,  
Брати на панщину ходили,  
Поки лоби їм поголили.  
А сестри... Сестри? Горе вам,  
Мої голубки молодії!  
Для кого в світі живете?  
Ви вь наймах вирости, чужії,  
У наймах коси побіліють,  
У наймах, сестри, й умрете.

Мені аж страшно, як згадаю  
Оту хатину край села  
Такої, Боже наш, діла  
Ми творимо у нашім раї  
На праведній Твоїй землі!  
Ми в раї пекло розвели,  
А в Тебе другого благаєм...  
З братами тихо живемо,  
Лани братами оремо,  
І їх сльозами поливаєм.  
А може й те ще... Ні, не знає,  
А так здається—сам еси...  
(Бо без Твоєї Боже, волі  
Ми б не нудились в раї голі!)  
А може й сам на небеси  
Смієшся, батечку, над нами,  
Та може радишся з панами,  
Як править миром?! Бо дивись:  
Он гай зелений похилився,  
А он з-за гаю виглядає  
Ставок, неначе полотно,  
А верби геть по-над ставом  
Тихесенько собі купають  
Зелені віти... Правда, рай?  
А подивися та спитай.  
Що там твориться у тім раї!  
Звичайне, радість та хвала  
Тобі єдиному святому,  
За дивнії Твої діла...  
Отим-бо й ба! Хвали — нікому,  
А кров, та сльози, та хула,—  
Хула всьому! Ні, ні! Нічого  
Нема святого на землі!  
Мені здається, що й самого  
Теби вже люди прокляли...

---

На батька бісового я трачу  
І дні, і пера, і напір!  
А иноді то ще й заплачу,  
Таки аж надто... Не на мир  
І на діла його дивившись,  
А так—як иноді упившись,  
Дідусь сивесенький рида  
Того, бачте, що сирота.

---

Чи то недоля та неволя,  
Чи то літа ті, летячи,  
Розбили душу? Чи ніколи  
Й не живу я з нею? Живучи  
З людьми в паскуді, опаскуді  
І душу чистую?.. А люде  
(Звичайне, люде), сміючись,  
Зовуть її і молодую,  
І непорочною, святою.  
І ще якоюсь... Вороги!  
І люті, люті! Ви ж украли,  
В багно погане заховали  
Алмаз мій чистий, дорогий,  
Мою, колись, святую душу,  
Та й смієтесь! Нехристіяне!  
Чи не між вами ж я, погані.  
Так опоганився, ще й не знають,  
Чи й був я чистим коли-небудь?  
Бо ви мене з сьвятого неба  
Взяли між себе, і пишуть  
Погані вірші научили!  
Ви тяжкий камінь положили  
Посеред шляху і розбили  
О його, Бога боячись,  
Мое малес, та убоге,  
То серце, праведне колись.

Теперь іду я без дороги,  
Без шляху битого... А ви  
Дивуетесь, що спотикаюсь,  
Що вас і долю проклинаю,  
І плачу тяжко, і, як ви,  
Душі убогої цураюсь,  
Своєї грішної душі!

---

І досі сниться, під горою,  
Між вербами, та над водою  
Біленька хаточка; сидить,  
Неначе й досі, сивий дід  
Коло хатиночки і бавить  
Хорошее та кучеряве  
Своє маленькеє внуца.  
І досі сниться: вийшла з хати  
Воселая сміючись мати,  
Цілує діда і дитя—  
Аж тричі весело цілує,  
Прийма на руки і годує,  
І спать несе; а дід сидить  
І усміхається, і з-тиха  
Промовить нишком: „Де-ж те лихо?  
Печалі тії, вороги?“  
І нищечком старий читає  
Перехрестившись „Отче-наш“.  
Крізь верби сонечко сіяє  
І тихо гасне.. День погас,—  
І все почило. Сивий в хату  
Й собі пішов опочивати.

---

Огні горять, музика грає,  
Музика плаче, завиває!  
Алмазом добрим, дорогим



Сіають очі молодії,  
Вітає радість і надія  
В очах веселих. Любо їм,  
Очам негрішним, молодим!  
І всі регочуться, сміються,  
І всі танцюють. Тільки я,  
Неначе саклятий, дивлюся  
І нишком плачу, плачу я...  
Чого-ж я плачу? Мабуть, шкода,  
Що без пригоди, мов негода,  
Минула молодість моя.

Въ 1857 г.

## Неофіти.

Сія глаголетъ Господь: сохрани-  
те судъ и сотворите правду,  
приблизися бо спасеніе мое прійти.  
и милость моя открыеться.

(Исаія, глава LIV, ст. 1).

(М. С. Щепкину на память 24. XII. 1857).

Возлюбленнику муз і грацій!  
Ждучи тебе, я тихо плачу  
І думу скорбную мою  
Твоїй душі передаю.

Привітай же благодуже  
Мою сиротину,  
Наш великий чудотворче,  
Мій друже єдиний!  
Привітаеш: убогая,  
Сірая, з тобою  
Перепливе вона Лету,  
Кобзарь.

І огнем-сльозою  
Упаде колись на землю,  
І притчею стане  
Розпинателям народнім,  
Грядущим тиранам.

## П Р О Л О Г.

• Давно вже я сижу в неволі,  
Неначе злодій в-заперті,  
На шлях дивлюся, та на поле,  
Та на ворону на хресті  
На кладовищі,—більш нічого  
З тюрми не видно; слава Богу  
Й за те, що бачу! Ще живуть,  
І Богу моляться, і мруть  
Хрещені люди.

Хрест високий  
На кладовищі, трохи з-боку,  
Златомальований стоїть.  
(Не вбогий, мабуть, хтось лежить!..  
І намальовано: розпятий  
За нас Син Божий на хресті.  
Спасибі сиротам багатим,  
Що хрест поставили. А я—  
Такая доленька моя!—  
Сижу собі та все дивлюся  
На хрест високий із тюрми...  
Дивлюсь, дивлюся, помолюся,  
І горе, горенько мое,  
Мов нагодована дитина,  
Затихне трохи, і тюрма  
Неначе ширшає; спиває  
І плаче серце, оживає,  
І в Тебе, Боже, і в святих  
Та праведних Твоїх питає:

Що їм зробив він, той святий,  
Той Назорей, той Син єдиний  
Богом ізбранної Марії,  
Що він зробив їм? І за що  
Його святого мордували,  
Во узи кували,  
І главу його честную  
Терном увінчали,  
І вивели з злодіями  
На Голгофу-гору  
І повісили між ними?  
За що?—Не говорить  
Ні сам сивий Верхотворець,  
Ні його святії  
Помощники, поборники.

. . . . .

Чи не за те, що й ми тепер  
(Сам себе питаю)  
Отакими злодіями  
Тюрми начиняєм,  
Як і Син отой Марії?  
Ми не розпинаєм,  
Як ті люті фарисеї,  
На хресті живого  
Праведного чоловіка;  
Ми молимося Богу,  
І на храмах його честний  
Хрест златокований  
Поставили, та й молимося,  
Та б'ємо поклони.  
А то були фараони,  
Кесарі,—то погань,  
Погань лютая, без Бога,  
Сказано—дракони!  
А Назорей милосердий  
Назвав їх братами,—

За те й повісили Його,  
Неначе злодія...

Не знаю,  
Для чого, справді, ми читаєм  
Святую заповідь Його!  
Честную кров Його п'ємо,  
Мов у шинкарки меду чарку...  
О, суєслови! На Жидах?..  
Не на Жидах,—на нас лукавих,  
На дітях наших препоганих  
Святая кров Його!.. Кати!  
Собаки без очей скажені,—  
Ви і не бачите, земні  
Б'єте поклони, за хрести  
Хвалятесь од сатани,

І просите з-тиха  
Супостатам християнам  
То чуми, то лиха  
То всякого безголовья—  
А все по закону...  
А, бодай вас!

Та цур же вам  
Новим фараонам  
І кесарям людодідам!

Перелечу во время оно,  
Як той мерзений Рим з Неронсм  
В паскудних оргіях конав  
А новий день із тьми-неделі  
На Колізей і Капітолій  
Уже світив, уже сів;  
Уже огненні язики  
Із краю в край, по всій землі  
Святее слово пронесли,  
І никли гордій владики  
Перед святим його хрестом!

Перенесись во время оне,  
Душе моя, і стоном-дзвоном,  
І трубним гласом возгреми  
Із мурів темної тюрми!

Благословенная в женах  
Святая, праведная Мати  
Святого Сина на землі!  
Не дай в неволі пропадати,  
Летучі літа марно тратить,  
Скорблящих радосте! Пошли.  
Пошли міні святеє слово,  
Святої правди голос новий,  
І слово розумом святим  
І оживи і просвіти!  
І розкажу я людям горе,  
Як тая мати р'ки—море  
Сльози кровавої лила,  
Так як і Ти,—і прийняла  
В живує душу світ незримий  
Твойого розп'ятого Сина.  
Ти, матір' Бога на землі,  
Ти сл'ози матері до краю,  
До каплі вилила. Ридаю,  
Молю ридаючи; пошли,  
Подай душі убогій силу,  
Щоб огненно заговорила,  
Щоб слово плачем взялось,  
Щоб людям серце растопило  
І на Україну понеслось,  
І на Україні святилось  
Те слово—Божее кадило,  
Кадило істини! Амінь.

I.

Не въ нашім краї, Богу милім,  
Не за гетьманів і царів,

А в римській идольській землі  
Се беззаконіє творилось:  
Либонь, за Деція царя,  
Чи за Нерона—сподаря,—  
Сказать за певне не з умію;  
Нехай за Нерона!

Росії

Годі й на світі не було,  
Як у Італії росло  
Мале дівча і красотою,  
Святою, чистою красою,  
Як тая лілія, цвіло.  
Дивилася на неї мати  
І молодила, і дівчаті  
Людей шукала, і знайшла;  
Та помолившись Гіменею  
В своїм веселім гінекеї,  
Б чужий веселий одвела.  
Незабаром зробилась мати  
Із доброї тії дівчати:

Дитину-сина привела.

Молилася своїм пенатам  
І в Капітолій принесла  
Немалі жертви!.. Ублагала  
Капітолійський той синклит  
Щоб первенця її вітали  
Святі ідоли. Горить  
І день і ніч перед пенатом  
Святий огонь; радіє мати.  
В Алкида син її росте;  
Росте... лицяються гетери,  
І перед образом Венери  
Лампади світять.

II.

Тоді вже сходилa заря  
Над Вифлеємом,—правди слово,  
Святої правди і любови,  
Зоря всесвітня зійшла.  
І мир і радість принесла  
На землю людям. Фарисемі  
І вся мерзенна Іудея  
Заворушилась, заревла,  
Неначе гадина в болоті  
І Сина Божія во плоті  
На тій Голгофі розпяла  
Межи злодіями. І спали,  
Упившись кровію, кати,  
Твоею кровію! А Ти  
Возстав от гроба! Слово встало,  
І слово правди понесли  
По всій невольничій землі  
Твої апостоли святії.

III.

Тоді ж ото її Алкид,  
Та ще гетери молодії  
Та козлоногий п'яний дід  
Над самим Аппієвим шляхом  
У гай гарно роздяглись,  
Та ще гарніше попились  
Та й поклонялися Пріапу.  
Аж гульк!—іде святий Петро,—  
Та йдучи в Рим благовістити,  
Зайшов у гай води напитись  
І одпочити.—„Благо вам!“  
Сказав апостол утомлений,  
І оргію блгословив.

І тихим, добрим кротким словом  
Благовістив їм слово нове:  
Любов, і правду, і добро,  
Добро найкраще на світі—  
То братолюбіє. І ситий,  
І п'яний й голий Фовн оттой,  
І син Алкид твій, і гетери—  
Всі, всі упали до землі  
Перед Петром, і повели  
До себе в терми на вечерю,  
Того апостола...

#### IV.

І в термах оргія. Горять  
Чертоги пурпуром і златом,  
Куряться амфори, дівчата,  
Трохи не голий, стоять  
Перед Кипридою, і в-лад  
Співають гимн. Приуготован...  
Веселий пир, і полягали  
На ложах гості. Регіт, гомін  
Гетери гостя привели  
Сивобородого... І слово  
Із уст апостола святого  
Драгим елеєм потекло,—  
І стихла оргія. А жриця  
Киприди, оргії париця,  
Поникла радісним чолом  
Перед апостолом, і встала,  
І всі за нею повставали,  
І за апостолом пішли  
У катакомби І єдиний  
Твій син Алкид пішов за ними  
І за апостолом святым,  
За тим учителем своїм.



А ти весела вийшла з хати  
На шлях із гаю ваглядати  
Свого Алкида... Ні, нема!  
Уже й не буде! Ти сама  
Помолишся своїм пенатам,  
Сама вечерять сядеш в хаті,—  
Ні, не вечерять а ридать,  
Себе і долю проклинать,  
І сивіть кленучи! І горе!  
Умреш-еси на самоті,  
Мов прокаженна!..

V.

На хресті  
Стрімглав повісили святого  
Того апостала Петра,  
А несфітіз в Сир-кузи,  
В підземній страшній узи  
В кайданах од-езли. І син,  
Твій син Алкид, твоя дитина,  
Твоя единая родина,  
Любов единая твоя  
Гниє в неволі, у кайданах.  
А ти, прескорбная, не знаєш  
Де він конає, пропадає,—  
Ідеш шукать його в Сибір,  
Чи тес... в Скивію. І ти,—  
І чи одна ти? Божа мати,  
І заступи вас, і укрий!  
Немає сямі, немає хати,  
Немає брата, ні сестри,  
Щоб незаплакані ходили,  
Не катувалися вь тюрмі,  
Або в далекій стороні,  
В британських, гальських легіонах  
Не муштрувались... О Нероне,  
Нероне лютий! Божий суд

Правдивий, наглий серед шляху  
Тебе осудить... Припливуть  
І прилетять зо всього о -світа  
Святії мученики—діти  
Святої волі; круг одра,  
Круг смертного твого предстануть  
В кайданах, і... тебе простять:  
Вони—брати і христіяне,  
А ти—собака, людоїд,  
Деспот екажений!..

VI.

Аж кишить  
Невольника у Сиракузах  
В льохах і тюрмах, а Медуза  
В шинку з старцями п'яна спить,—  
От-от прокинеться—і п'отом  
І кров'ю вашою, деспоти,  
Похмілля справить.

Скрізь шукала  
Дитину мати: не найшла...  
І в Сиракузи поплила,  
Та там 'уже його в кайданах  
Найшла, сердешная, в тюрмі.  
Не допустили їй подивитись!  
І мусіла вона сидіти  
Коло острогу, ждять і ждять,  
Як Бога з неба, виглядять  
Свогого сина,—аж поки-то  
Його в кайданах поженуть  
Бульвар мести.

А в Римі свято,  
Велике свято! Тиск народу,  
Зо всього царства воеводи,  
Преторіане і сенат.

Жерці і ліктори стоять  
Круг Капітолія, і хором  
Співають гимн і курять дим  
З кадил і амфор. І з собором  
Іде сам Кесарь: перед ним  
Із бронзи литую статую  
Самого Кесаря несуть.

VII.

Непевне видумали свято  
Патриції-аристократи  
І мудрий кесарів сенат.  
Вони бач, Кесаря хвалили  
На всі лади, що аж остило  
Самим ледащо вихвалять;  
То заразом щоб доканать,  
Вони на раді й присудили,  
Щоб просто Кесаря назвать  
Самим Юпітером—та й годі!  
І написали воеводам  
По всьому царству: так і так,  
Що Кесарь—бог, що більш од бога,  
І майстрові дали ковать  
Із бронзи Кесаря; до того,  
(Так, *нота-бене*), додали,  
Що бронзовий той Кесарь буде  
І милувать. Сердешні люде,  
Неначе в ирїй, потягли  
У Рим на прощу. Приплила  
Із Сиракуз і та небога,  
Благати Кесаря і бога.  
І чи одна вона? Мій Боже!  
Прийшло їх тисячі в сльозах,  
Прийшло з-далека...

Горе з вами!  
Кого благати ви прийшли?

Кому ви сльози принесли?  
Кому ви принесли з сльозами  
Свою надію? Горе з вами,  
Раби незрячі! Кого,  
Кого благаєте, благий?  
Раби незрячі, сліпі?  
Чи-ж камін милує кого?  
Молітесь Богові одному,  
Молітесь правді на землі,  
А більше на землі нікому  
Не поклоніться!

### VIII.

Перед Нероном,  
Перед Юпитером новим,  
Молились вчора сенатори  
І всі патриції,—і вчора  
Лилася божа благодать:  
Кому чи чином, чи грошима,  
Кому—аренду Палестину,  
Байстрятам де що, а кому  
Сами благоволили дати  
Свою підложницю в супруги,  
Хоча й підтоптану—нічого:  
Аби з-під Кесаря! А в кого  
Сестру благоволили взяти  
У свій гарем,—і се нічого;  
На те він бог! А ми під бога  
Й себе повинні підкладат,  
Не тільки сестер...

Преторіане помолилися,  
Преторіанам дав указ,  
Щоб все, що хочуть, те й робили,—  
А Ми помилуємо вас.  
І ви—плебей-гречкосої.  
І ви молилися,—та нас

Нікто не милує: не вміють  
Вас і помилувать горазд...

IX.

На третій день уже пустили  
Молитися за христіян.  
І ти приходила, молилась,—  
І милосердий істукан  
Звелів везти із Сиракузів  
У рим в кайданах христіян.

І рада ти і весела,  
Кумирові знову  
Помолилась. А кумир той  
Юпітер той новий,  
Ось побач, якеє свято  
Буде завдавати  
В Колизеї! А тим часом  
Іди зустрічати  
Свого сина, та не дуже  
Радій лиш, небого:  
Ще не знаєш ти новаго  
Ласкавого бога!

X.

А поки-що з матерями  
Алкидова мати  
Пішла його зустрічати,  
Святих привитати  
На березі. Пішла-єси,  
Трохи не співаєш.  
Та Кесаря-Юпитера  
Хвалиш—вихваляєш:  
„От Юпітер так Юпітер!  
Не жаль і назвати  
Юпитером. А я, дурна,  
Ходила благати  
У Афини Юпитера...

Дурна, — більш нічого!  
І нищечком помолилась  
Кесареві-богу,  
Та й пішла по-над болотом,  
На Тибр поглядає.  
А по Тибру із-за гаю  
Байдак впливає,  
Чи галера. На галері  
Везуть твого сина  
З неофитами в кайданах\*;  
А твоя дитина  
Ще й до щогли прикована:  
Не неофіт новий,  
А апостол великого  
Хрестового слова...  
Отакий-то він! Чи чуєш?  
У путах співає  
Твій мученик:

„Псалом новий Господеві

І новую славу  
Воспоєм честним собором,  
Серцем нелукавим;  
Во псалтирі і тимпані  
Воспоєм благая,  
Яко Бог кара неправих,  
Правим допомає;  
Преподобнії во славі  
І на тихих ложах  
Радуються, славословлять,  
Хвалять имя Боже;  
І мечі в руках їх добрі,  
Острі обоюду,  
На отмщеніє язикам  
І в науку людям.  
Гоують царей неситих  
В залізній пута.

І їх, славних, окозами  
Ручними окрутять;  
І осудять неправедних  
Судом своїм правим,  
І во-віки стане слава,  
Преподобним слава!“

ХІ.

А ти на березі стояла,  
Неначе темная скала,  
Не слухала і не ридала,  
А *Аллілуя* подала  
За матерями христіянам.  
Мов дзвони, загули кайдани,  
На неофітох; а твій син,  
Єдиний твій, апостол новий,  
Перехрестившись, возгласив:  
„Моліться братія, моліться  
За брата лютого! Його  
В своїх молитвах помяніте;  
Перед гординею його,  
Брати мої, не поклоніться!  
Молитва—Богові! А він  
Нехай лютує на землі,  
Нехай пророка побиває,  
Нехай усіх нас розпинає!  
Уже внучата зачались;  
І виростуть вони колись:  
Не местники внучата тії—  
Христові воїни святії!  
І без огня, і без ножа  
Стратеги Божії воспрянуть,  
І тьми і тисячі поганих  
Перед святими побижать!  
Моліться братія!“—

Молились,  
 Молилися перед хрестом,  
 Закуті в пута неофіти  
 Молились радісно. Хвала,  
 Хвала вам, душі молодії,  
 Хвала вам, лицарі святії,  
**Во віки-віки похвала!..**

## ХІІ.

І в Рим галера приплила.  
 Минає тиждень. П'яний Кесарь,  
 Постригши сам себе в Зевеса,  
 Завдав Зевесу юбілей.  
 Лікує Рим. Перед кумиром  
 Везуть возами ладан мірро,  
 Женуть гуртами християн  
 У Колизей... Мов у різниці,  
 Кров потекла Лікує Рим...  
 І гладіатор, і патрицій—  
 Обидва п'яні,—кров і дим  
 Іх упоїв; руїну слави  
 Рим пропивав, тризну править  
 По Сціпіонах. Лютий, лютий,  
 Мерзений старче! Роскошуй  
 В своїх гаремах! Із-за моря  
 Уже встає святая зоря.  
 Не громом праведним, святим,  
 Тебе уб'ють,—ножем тупим  
 Тебе заріжуть, мов собаку,  
**Уб'ють обухом!**

## ХІІІ.

Другий день  
 Резь арена. На арені



Лідійський золотий пісок  
Покрився пурпуром червоним,  
В болото крові змісівався;  
А Сиракузских Назореїв  
Ще не було у Колізеї  
На третій день і їх в кайданах  
Сторожа з голими мечами  
Гуртом в різницю привела.  
Арена звірем заревла...  
А син твій гордо на арену,  
Псалом співаючи, ступив,—  
І п'яний Кесарь, мов скажений,  
Зареготавсь. І леопард  
Із льоху вискочив на сцену...  
Ступив, зирнув,—і полилась  
Святая кров. По Колизею  
Ревучим громом пронеслась  
І стихла буря...

Де-ж була?

Де ти сховались? Чом на його,  
На Кесаря свого святого,  
Не кинулась?—Бо стерегли:  
Кругом в три лави оступили  
Зевеса ліктори; за ним,  
Твоїм Юпітером святим,  
Залізну браму зачинили.  
А ти осталася одна,  
Одна-однісінька на дворі.  
І що ти зможеш?—„Горе! горе!  
О, горе лютеє мое!  
Моя ти доленько! Без його  
Що я робитиму? До кого  
Я прихилюся? ... І небога  
Кругом зиркнула,—і о мур,  
Об мур старою головою  
Ударилась, і трупом пала  
Під саму браму.

## XIV.

З позорища у-вечері  
 У терми сховався  
 Святий Кесарь з лікторами.  
 Колізей остався  
 Без Кесаря і бес Римлян,—  
 І ніби заплакав.  
 Сполохнувшись, сумно-сумно  
 Над ним ворон крякав,  
 Одинокий, моя гора та  
 На полі, чорніє  
 Колізей той серед Риму.  
 Тихо тихо віє  
 Із-за Тибру, із Альбано,  
 Вітер по-над Римом.  
 А над чорним Колізеєм,  
 Ніби із-за диму,  
 Пливе місяць круглолиций,—  
 І мир первозданний  
 Одпочив на лоні ночі.  
 Тільки ми, Адаме,  
 Твої чада преступніі.  
 Не одпочиваєм  
 До самої цомовини  
 У проспаним раї.  
 Гриземося, мов собаки  
 За маслак смердячий,  
 Та тебе ще зневажаєм,  
 Праотче ледачий!..

## XV.

Трохи одпочила  
 Стара мати недобита,—  
 Живущую силу

Сила ночі оживила.  
Встала, походила  
Коло замкнутої брами  
Та щось шепотала:  
Чи не Кесаря святого  
Нишком проклинала?  
А може й так,.. Тихесенько  
До брами підкралась,  
Послухала, усміхнулась  
І щось прошептала—  
Якесь слово... І нищечком  
Коло брами сіла  
Й зажурилась. Незабаром  
Брама одчинилась.

І на возах, на колесницях,  
Із Колізея, із різниці  
Святі вивезли тіла,  
І повезли на Тибр,—тілами  
Святих убитих годували  
Для царського таки стола  
У тибрі рибу.

Встала мати,  
Кругомь оглянулась, взялась  
За биту голову руками,  
І тихо, мовчки за возами  
Марою чорною пішла  
На Тибр. А Скифи сіроокі,  
Погоничі, рабів раби,  
Подумали: сестра Морока  
Із пекла вийшла провозать  
У пекло Римлян. Поскидали  
У воду трупи та й назад  
З возами Скифи повертали.

А ти осталася одна  
На березі, і ти дивилась,  
Як розстелалися, стелились  
Круги широкі над ним,  
Над сином праведним твоїм...  
Дивилась поки не осталось  
Живого сліду на воді.  
І усміхнулася тоді,  
І тяжко-страшно заридала,  
І помолилася в перший раз  
За нас Розп'ятому.

І спас  
Тебе розп'ятий Син Марії,  
І ти слова його живії  
В живу ю душу прийняла,  
І на торжища і в чертоги  
Живого істинного Бога  
Ти слово правди понесла!

---

## Москалева криниця.

(Поема).

(Я. Г. Кухаренкові на пам'ять 7 квітня 1857 р.)

Не на Україні, а далеко,  
Аж за уралом, за Елеком,  
Недобиток старий варнак  
Міні розказував оттак  
Про сю криницю москалеву:  
А я, сумуючи, списав,  
Та рифму нищечком додав,  
Та невеличку і дешеву  
(Звичайно, крадене!) зобгав  
Тобі поему на спомини,  
Мій друже щирий, мій єдиний!

I.

— Після Великої зими,  
За Катерини за цариці,  
Москаль ту викопав криницю;  
А як він викопав,—то ми  
Оце й розкажемо в пригоді,  
А ви записуйте: не шкодить  
Такою річ і записать,  
Бо се не казка, а билиця,  
Або бувальщина, сказать.

Отак пишть: була криниця  
Ні, не криниця, а село—  
Пишть:—Давно колись було  
Межи садами, при долині,—  
Таки у нас, на Україні,  
Було те божеє село.  
В селі тому вдова жила,  
А у вдови дочка росла  
І син малоліток.  
Добре мати діток  
Багатому: хвалить Бога  
В роскошах; а вбогій  
Вдові не до того  
(Бо залили за шкуру сала:  
Трохи не пропала)—  
Думала іти в черниці,  
Або вбитись, утопитись.  
Так жаль маленьких діток стало  
(Звичайне, мати,—що й казати!)  
Та може ждався таки й зять,  
Бо вже Катруся підросла  
(Катрусєю вдовівна звалась)—  
Чи вік же їй продівувать,  
Зносити брівоньки ні-за-що?  
Хіба за те, що сирота?

А красота-то красота!  
Мій Боже милий! А трудяще,  
А чепурне, та роботяще,  
Та тихе! Бач, і сирота,  
А всім була на-вдивовижу;  
Бувало, вигляне із хижі,  
Як тая квіточка з роси,  
Як тее сонечко з-за хмари,  
Весь похолону, неживий  
Стою бувало...

А-ні кара,  
Ні муки, кайдани,  
Ні-же літа, сину,  
Тії сили не втомили,  
Оттак і загину,  
Так і згину:—бо дивися—  
Смерти сподіваюсь,  
А ридаю, мов дитину,  
Як я нагадаю  
Катерину... Слухай, сину,  
Мій друже єдиний!  
Слухай добре, та записуй,  
Та на Україні,  
Як Бог тебе допровадить,  
То розкажи, сину,  
Що ти бачив дівола  
Своїми очима!..

## II.

Так бачиш, дівонька отта  
Росла собі; і роботящий  
(Бо всюди сироти—ледащо)  
У наймах виріс сирота,  
Неначе батькова дитина.

Отто-ж той самий сиротина  
У наймах, сяк собі, то так,  
Придбав, сирома, грошенят,  
Одежу справив, жупанину,  
Та—ні відсіль і ні відтіль—  
Купив садочок і хатину,  
Подякував за хліб і сіль  
І за науку добрим людям,  
Та до вдовівни на-впростець—  
Шелесть за рушниками.  
Не торгувались з старостами  
Як те бува з багатирями,  
Не торгувавсь і пан-отець  
(На диво людям та на чудо!):  
За три копи звінчав у-будень,  
Без пихи, так, як довелось...  
Оттут-то, голубе мій сизий,  
Оттут-то й лихо почалось.

### III.

Уже, либонь після Покрови.  
Вертався з Дону я, та знову  
(Бо я вже двічі посилав  
До дівчини за рушниками)  
Послать і в-третє міркував,—  
Та з чумаками, та з волами  
Як-рас в неділю на весілля  
До удовівни причвалав.  
Пропало. Все добро пропало,—  
А-ні щетинки не осталось!..  
Пропав і я,—та не в шинку,  
А на „кобилі“... На віку  
Всі люди бачать лихо, сину;  
Але такого, мій єдиний,  
Такого лютого—ніхто,  
Ніхто і з-далека не бачив,

Як я, лукавий! А тим часом  
 Просохли очі у вдови;  
 Неначе в Бога за дверима,  
 У зятя та в сина  
 Стара собі спочиває,  
 А на Катерину,  
 На дитя своє єдине,  
 Тільки поглядає.  
 А я в шинку з п'яницями  
 Душу пропиваю,—  
 Та й пропив; запродав душу,  
 І душу і тіло:  
 Тіло катові, а душу...  
 О, Боже мій милий!  
 Хотілося б жить на світі,  
 Та ба! Треба вчитись,  
 Ще з-малечку треба вчитись,  
 Як на світі жити,  
 А то битимуть, та й дуже!..  
 Не знаю, мій друже,  
 Чи сатана лихо коїв,  
 Чи я занедужав,  
 Чи то мене злая доля  
 Привела до того.—  
 Таки й досі ще не знаю  
 Не знаю нічого;  
 Знаю тільки, що тверезий  
 (Бо вже а-ні вина,  
 Ні меди, ні оковита  
 Не пилися, сину!)...  
 Отаке-то сподіялось!  
 Вмер батько і мати,  
 Чужі люди поховали,  
 А я, мов проклятий,  
 Мов Іуда одринутий  
 І людьми і Богом,  
 Тиняюся, ховаюся,—



І дійшло до того,  
 Що я, в-ночі підкравшись,  
 Максимову хату  
 (Бо його Максимом звали,  
 Вдовиного зятя)  
 Запалив! Згоріла хата,

А душа проклята  
 Не згоріла... моя душа!..  
 Мій друже, мій брате,  
 Не згоріла, а осталась,  
 Тліє, і досі тліє...  
 І коли вона злотіє,  
 Коли одпочине,—  
 Святий знає...

## IV.

З переляку.

Вмерла Катерина;  
 А Максим на пожарище  
 Та на попелище  
 Поднявся—нема ради!  
 Тільки вітер свище  
 У димарі та в комині...  
 Що на світі дять?  
 І що тепер йому почати?  
 Подумавши, перехрестивсь—  
 Та й знов пішов у наймити  
 Голодні злидні годувати.  
 Вдова осталась не сама,  
 А з сином парубком; жинити  
 Його збиралась в-осени,—  
 Аж гульк! Од матушки-царниці.  
 Таки із самої столиці,  
 Прийшов указ, лоби голить:  
 Се в перший раз такий указ  
 Прийшов з Московщини до нас,

Бо на Україні в нас, бувало,  
У казаки охочі йшли,  
А в пікінери вербували,—  
Та теж охочих. На селі  
Зібралася громада радить,  
Кого голить у москалі.

Порадили громадою  
Та скурвого сина,  
Вдовиченка ледащицю,  
Забили в скрепицю,  
Та й повезли до прийому.  
Он яке твориться  
На сім світі,—яка правда  
У людей, мій сину!..  
Така й досі, я думаю,  
В нас на Україні;  
Та другої і не буде  
В невольниках-людях.

V.

„Ні вже“, каже,—„добрі люди,  
Не так воно буде,—  
Оттак хіба!“—Максим каже:  
„Які з мене люде  
У наймитах! Іду служити;  
Нехай“ каже—“вдовин син  
Та не стане під аршин.  
А я стану“.

Із прийому  
Вернувся до-дому,  
До матері вдовиченко;  
А Максим з прийому  
Пішов собі у москалі,  
Помолившись Богу.

Мені полегшало—а з чого,  
З чого полегшало міні?  
З того, що ворога не стало?..  
Якого ж ворога, мій Боже?  
Моя пекельная душа  
Кого боялася? Максима?  
Ні не Максима, а когось,  
Когось боялася, проклята:

Люциперові служила,  
Та його й страшилась!

VI.

Через год отто, й Велика  
Зіма наступила;  
До Зеленої неділі  
В байраках білили  
Сніги білі; тоді-ж отто  
І Очаков брали  
Москалі, а Запорожжя  
Перше зруйнували.  
Розбрелось товариство...  
А що то за люди  
Були тії Запорожці!  
Не було й не буде  
Таких людей!

Під Очаков  
Погнали й Максима;  
Там-то його скалічено,  
Та на Україну  
Повернено з одставкою:  
Еачиш, праву ногу,  
Чи то ліву, підстрелено...  
Міні не до того  
Було тогді; знову люта  
Гадина впилася

В саме серце, кругом його  
Тричі повилася,  
Як той Ирод. Що тут робить?  
Не дам собі ради;  
А Максимові кривому  
Нічого не вадить:  
Шкандибає на милиці,  
І гадки не має;  
А в неділеньку святую  
Мундір надіває,  
І медаль і хрест причепить,  
І заплете косу  
Та ще й борошном посипле...  
(Я не знаю й досі,  
На-що воно москалі ті  
Коси заплітали,  
Мов дівчата, та святеє  
Борошно псували?  
На іграшку, я думаю,  
Так собі, абі-то!)  
Ото-ж було, мов генерал,  
Максим сановито  
Прибереться у неділю,  
Та й пошкандибає  
У храм божий; на криласі  
Стане та й співає  
З дяком таки, а то возьме  
Та ще й прочитає  
Апостола серед церкви  
(Вивчився читати  
У москалях). Непевний був  
Максим оттой, брате,  
Та трудящий, роботящий.  
Та тихий до того,  
Та ласкавий; було тобі  
Ні-же а-нікого  
Не зачепить, ні-же ділом,

Ні-же яким словом.

„І талан і безталання—  
Все“—каже—„од Бога,  
Вседержителя святого,  
А більш ні од кого.“  
Преблагий був муж на світі  
Максим оттой, сину;  
А я, а я—не вимовляю,  
Моя ти дитино!—  
Я... вбив його!.. Постривай лиш,  
Трохи одпочину;  
Та тогді вже...

VII.

Так ти кажеш,  
Що бачив криницю  
Москалеву? що ще й досі  
Берут з неї воду?  
І хрест, кажеш, коло шляху  
І досі Господній  
Стоїть собі на раздоллі...  
А не розказали  
Тобі люди там нічого?  
Вже повимірали  
Тії люди, мої свідки,  
Праведнії люди;  
А я й досі караюся.  
І каратись буду  
Й на тім світі...

Ось послухай,—  
Доводить до чого  
Сатана той душу нашу:  
Як не схаменеться  
Та до Бога не вернеться,  
То так і ввіпьється

Пазурами в саме серце...  
Ось слухай же, сину  
Про Максима праведного!  
Було, не спочине  
Ніколи він, а в неділю  
Або в яке свято,  
Бере святий псалтир в руки  
Та й іде читати  
У садочок (у садочку  
Та у холодочку  
Катерину поховали).  
Ото-ж у садочку  
За упокой душі її  
Псалтир прочитає;  
Потім собі тихесенько—  
Тихо заспіває  
„Со святими“,—та й заплаче,  
А потім помяне  
„О здорові“ тещу з сином,  
І веселий стане.  
„Все од Бога“, скаже собі:  
„Треба вік дожити!“  
Отакий-то муж праведний  
Був він на сім світі.  
А у буден, то він тобі  
Не посідить в хаті;  
Все нишпорить по-надвірью:  
„Треба работати!“  
Було скаже по-московськи:  
„А то, лежа в хаті,  
Ще опухнеш.“ Та взяв якось  
Заступ і лопату,  
Та й пішов собі у поле  
Криницю копати.  
„Нехай“—каже—„колись люде .  
Будуть воду пити,  
Та за мою грішну душу

Господа помити.“  
Вийшов в поле, геть од шляху,  
У балку спустився,  
Та й викопав при долині  
Глибоку криницю  
(Не сам один: толокою  
Йому помагати  
И добрі люди приходили  
Криницю копати);  
І виложив цямриною,  
І над шляхом в полі  
Височенний хрест поставив,—  
Зо всього роздолля  
Широкого було видно;  
Се, бачиш, для того,  
Щоб знать було, що криниця  
Єсть коло дороги,  
Щоб заходили з криниці  
Люди воду пити,  
Та за того, що викопав,  
Богу помолитись.

### VIII.

А тепер уже—он бачиш,  
Доходить до чого?  
Що я стратить наміряюсь  
Максима святого...  
От аке-то! А за-віщо?  
За те, за що Каїн  
Убив брата праведного  
У світлому раю.

Чи то було у неділю,  
Чи в якеє свято  
(Слухай, сину, як навчає  
Сатана проклятий!):  
„Ходим“—кажу—„Уласович,

344

На твою криницю  
Подивитесь! — „Добре“, — каже,  
„Ходімо напитись  
Води з неї погожої“.  
Та й пішли обое.  
І відерце і віжечки  
Понесли з собою.  
От приходим до криниці—  
Я перш подивився,  
Чи глибока. „Власовичу!“  
Кажу, — „потрудися  
Води достать: я не вмю.“  
Він і нахилився,  
Опускаючи відерце;  
А я... я за ноги  
Вхопив його, та й укинув  
Максима святого  
У криницю...

Таке-то  
Сотворив я сину...  
Такого ще не творилось  
В нас на Україні,  
Та й ніколи не створиться  
На всім світі, брате!..  
Всюди люди, а я один  
Диявол проклятий!..

## IX.

Через тиждень вже витягли  
Максима з криниці,  
Та у ґалці й поховали;  
Чималу каплицю  
Поставили громадою,  
А його криницю  
„Москалевою“ назвали...



От тобі й билиця  
Про ту криницю москалеву,—  
Нелюдська билиця!  
А я... пішов у гайдамаки,  
Та на Сибірі й опинивсь  
(Бо тут Сибірсь була колісь),  
І пропадаю, мов собака,  
Мов той Іуда... Помолись  
За мене Богу, мій ти сину,  
На тій преславній Україні  
На тій веселій стороні—  
Чи не полегшає міні?

---

Въ 1858 г.

## С л а в а .

А ти, задрипанко, шинкарко,  
Перекупко п'яна!  
Де ти в ката забарилась,  
З своїми лучами?  
У Версалі над злодієм  
На-бор розпустила?  
Чи з ким иншим мізкаєшся  
З нудьги та з похмілля?  
Горнись лишень ти до мене,  
Та витнемо з лиха;  
Гарнесенько обіймемось,  
Та любо, та лихо  
Пожартуєм, чмокнемося,  
Та й поберемося.  
Моя крале мальована,  
Бо я таки й досі  
За тобою чимчикую.  
Ти хоча й пишалась  
І з п'яними кесарями  
Кобзарь.

По шинках хилялась,

.....  
 Та міні про те байдуже!..  
 Міні моя доле,  
 Дай на себе подивитись,  
 Дай і пригорнутись,  
 Під крилом твоїм любенько  
 В холодку заснути!

## Д о л я.

Ти не лукавила зо мною;  
 Ти другом, братом і сестрою  
 Сіромі стала; ти взяла  
 Мене маленького за руку  
 І в школу хлопця одвела  
 До п'яного дяка в науку.  
 „Учися, серденько! колись  
 З нас будуть люде“—ти сказала  
 А я й послухав, і учивсь,  
 І вичився. А ти збрехала!  
 Які з нас люде?.. Та дарма!  
 Ми не лукавили з тобою,  
 Ми просто йшли,—у нас нема  
 Зерна, неправди за собою...

Ходімо ж, доленько моя,  
 Мій друже вбогий, нелукавий!  
 Ходімо дальше! Дальше слава,  
 А слава—заповідь моя.

## М у з а.

А ти, пречистая, святая,  
 Ти, сестро Феба молодая,  
 Мене ти в пелену взяла  
 І геть у поле однесла;

І на могилі серед поля,  
 Як тую волю на роздоллі,  
 Туманом сивим сповила,  
 І колихала, і співала,  
 І чари діяла... І я...  
 О чарівниченко моя!  
 Мені ти всюди помагала,  
 Мене ти всюди доглядала;  
 В втепу, безлюдному степу,

В далекій неволі,  
 Ти сіяла, пишалася,  
 Як квіточка в полі.  
 Із казарми нечистої  
 Чистою, святою  
 Пташечкою вилетіла  
 І по-надо мною  
 Полинула, заспівала  
 Ти, золотокрила,—  
 Мов живущою водою  
 Душу окропила!

І я живу, і нащо мною  
 З своєю божою красою  
 Гориш ти, зоренько моя.  
 Моя порадонько святая,  
 Моя ти доле моледая  
 Не покидай мене! В-ночі  
 І в день, і в вечері, і рано  
 Вітай зо мною, і учі,—  
 Учи неложними устами  
 Сказати правду! Мономи  
 Молитву діяти до краю:  
 А як умру,—моя святая,  
 Моя ти мамо, положи  
 Свого ти сина в домовину,  
 І хочь єдиную сльозину  
 З очах безсмертних покажи!

## С О Н.

(М. А. Марковичі).

На паищені пшеницю жала;  
 Втомилася; не спочивать  
 Пішла в снопи,—пошкандибала  
 Івана сина годувать:  
 Воно сповитее кричало  
 У холодочку за снопом.  
 Росповила, нагодувала,  
 Попестила, і ніби сном  
 Над сином сидя, задрімала.  
 І сниться їй: той син Іван—  
 І уродливий і багатий,  
 Уже засватаний, жонатий,  
 На вольній, бачиться,—бо й сам  
 Уже не панський, а на волі;  
 І на своїм веселім полі  
 У-двох собі пшеницю жнуть,  
 А діточки обід несуть...  
 І усміхнулася, небога...  
 Прокинулася—нема нічого!..  
 На Йвася глянула; взяла  
 Його, гарненько сповила,  
 І копу дожинать пішла.  
 Поки не чути ланового.

Въ 1859 г.

## Пісня.

(На память Ф. І. Черненку).

Ой по горі ромен цвіте,  
 Долиною козак іде  
 Та у журби питається:  
 Де та доля пиштається?  
 Чи то в шинках з богачами?  
 Чя то в степах з чумаками?

Чи то в полі на раздоллі  
З вітром віється по волі?

Не там, не там, друже—брате!  
У дівчини, в чужій хаті,  
У рушничку та в хустині  
Захована в новій скрині.

---

Колись дурною головою  
Я думав: горенько зо мною!  
Як доведеться в світі жить.  
Людей і Господа хвалить?  
Б багні колодою гнилою  
Валяться старітися, гнить,  
Умерти—й сліду не покинуть  
На обікраденій землі!..  
О, горе, горенько міні!  
І де я в світі заховуюсь?  
Що-день Пилати розпинають,  
Морозять, шкварять на огні...

---

## Сестрі.

Минаючи убогі села  
Понаддніпрянські невеселі,  
Я думав: „Де-ж я прихилюсь  
І де подінуся на світі?“  
І сниться сон міні: дивлюсь,  
В садочку, квітами повита,  
На пригорі собі стоїть,  
Неначе дівчина, хатина.  
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,—  
Сієє батько та горить!  
Дивлюсь: у темному садочку,  
Під вишнею у холодочку,

Многострадалиця святая,  
Неначе в раї спочиває,  
Та з-за широкого Дніпра  
Мене, небога, виглядає.

І їй здається виринає!  
З-за хвилі човон, доплива  
І в хвилі знову порина...  
— „Мій братіку! Моя ти доле!“  
І ми прокинулися: ти—  
На панцині я я—в неволі..

Отак нам довелося йти  
Що з-малечку колючу ниву!  
Молися, сестро; Будем живі,  
То Бог pomoже перейти.

---

Як-би то ти, Богдане п'яний,  
Тепер на Переяслав глянув,  
Та на замчище подививсь,—  
Упився б, здорово упивсь!

І... препрославлений, козачий  
Розумний батьку!.. і в смердячій  
Жидівській хаті б похмеливсь,  
Або-б в калюжі утопивсь,  
В багні свинячим...

Аминь тобі великий муже,—  
Великий, славний, та не дуже!..  
Як-би на світ не родивсь,  
Або в колисці ще угимєсь,  
То не купав би я в калюжі  
Тебе, преславного... Амінь!

---

## N. N.

Така, як ти, колись лілея,  
На Іордані процвіла,  
І вопломила, пронесла,  
Святее слово над землею.  
Як-би то й ти. Дністровий цвіте...  
Ні, ні! Крий Боже! Розипнуть  
В Сибір в кайданах поведуть,  
І ти, мой цвіте неукритий—  
Не вимовлю...

Веселий рай  
Пошли їй Господи, подай!  
Подай їй долю на сім світі,  
І більш нічого не давай!  
Та не бери її весною  
В свій рай небесний, не бери,  
А дай Твою красою  
Надивутись на землі!

---

Ой маю, маю, я оченята—  
Нікого, мати, та оглядати!  
Нікого, серденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята—  
Нікого, матінко, та обнімати!  
Нікого, серденько, та обнімати!

Ой маю, маю і ноженята  
Та ні з ким, матінко, потанцювати!  
Та ні з ким, серденько, потанцювати!

---

## Марку Вовчку.

Недавно я по-за Уралом  
Блукав і Господа благав,  
Щоб наша правда не пропала,  
Щоб наше слово не вмірало.—  
І виблагав! Господь послав  
Тебе нам, кроткого пророка  
І обличителя жестоких,  
Людей неситих. Святе мій,  
Моя ти зоренька святая,  
Моя ти сило молодая!  
Світи на мене, і огрій,  
І оживи мое побите,  
Убоге серце, неукрите,  
Голоднее! І оживу,  
І думу вольную на волю  
Із домовини воззову,  
І думу вольную... О, доле,  
Пророче наш моя ти доне!—  
Твоею думу назову!

---

## Подражаніє Ісаї.

### Глава XXXV.

Радуйся, ниво неполицая!  
Радуйся, земле, не повитая  
Квітчастим злаком! Роспустись,  
Рожевим крином процвіти!  
І процвітеш, позеленієш,  
Мов Іорданови святії  
Луги, зелені береги,  
І честь Кармилова, і слава  
Ливанова, а не лукава,  
Тебе укрий дорогим



Золототканим, хитро шитим,  
 Добром та волею підбитим,  
 Святим омофором своїм.  
 І люди темнії, незрячі  
 Дива Господнії побачать.

І спочинуть невольничі  
 Утомлені руки,  
 І коліна одпочинуть,  
 Кайданами куті.  
 Радуйтеся, вбогодухі!  
 Не лякайтесь дива!  
 Се Бог судить, визволяє  
 Довготерпеливих  
 Вас, убогих, і воздає  
 Злодіям за злая.

Тоді як, Господи, святая  
 На землю правда прилетить—  
 Хоч на годиночку спочить,—  
 Незрячі прозрять, а кривії,  
 Мов сарна з гаю, помайнують,  
 Німим отверзуться уста,  
 Прорветься слово, як вода,  
 І дебрь-пустиня неполита,  
 Сцілющою водою вмита,  
 Прокинеться, і потечуть  
 Веселі ріки, а озера  
 Кругом гаями поростуть,  
 Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,  
 І не верстовії,  
 А вольнії, широкиї,  
 Скривь шляхи святії  
 Простеляться: і не найдуть  
 Шляхів тих владики.  
 А раби тими шляхами,  
 Без гвалту і крику

Позіходяться до-купи,  
Раді та веселі,  
І пустиню опанують  
Веселії села.

---

Во Іудеї, во дні они,  
Во время Ирода царя,  
Кругом Сіона й на Сіоні  
Романські п'яні легіони  
Паскудились. А у царя,  
У Ирода таки самого,  
І у порогу й за порогом  
Зстояли лікторі. А царь,  
Самодержавний государь,  
Лизав у ліктора халяву,  
Щоб той йому на те, на се,  
Хоч пів-динарії позичив.  
А той кишенею трясє,  
Биймає гроші і не лічить,  
Нсначе старцеві дає.  
І п'яний Ирод знову п'є!  
Як ось—не в самім Назареті,  
А у якомусь у вертепі—  
Марія сина привела  
І в Вифлезі з малим пішла.  
Біжить почтарь із Вифлеєма  
І каже : „Царю! так і так!  
Зіновать, кукіль і будяк  
Ростє в пшениці! Кляте племя  
Давидове у нас зійшло,—  
Зотни, поки не піднялось!“  
— „Так що-ж!“ промовив Ирод п'яний:  
„По всьому царству постинать  
Малих дітей; а то погані  
Нам не дадуть поцарювать!“  
Почтарь, нівроку, був підпилий,

Оддав сенатові приказ,  
Щоб тільки в Вифлеємі билі  
Малих дітей.

---

## Подражаніє

ЕДУАРДУ СОВІ.

Посажу коло хатини,  
На спомин дружині  
І яблоньку і грушеньку,  
На спомин єдиній!

Богъ дасть виростуть... Дружина  
Під деревами тими  
Сяде собі в холодочку  
З дітками милими.

А я буду груши рвати,  
Діткам подавати,  
З дружиною єдиною  
Тихо розмовляти:

— Тогді, серце, як бралися,  
Сі древа садив я...  
Щасливий я!— „І я, друже,  
З тобою щаслива!“

---

Въ 1860 г.

## Подражаніє Сербському

Наїхали старости,  
И молодик за ними;  
Зони собі пишло в хату  
З батьком розмовляти;

А я в його, молодого,  
В того черnobривця,  
Беру коня, та й нічого...  
Веду до криниці.  
Кінь утомлений, копита,  
Розкуті, розбиті,  
Сіделечко мережане  
Зопсуге, неvkpите.

— Скажи, коню, до кого це  
Ви так нагло гнались?  
„До якоїсь черnobривки.  
Всю ніч майнували.“  
— Чи ти-ж, коню, будеш пити  
З ашої криниці?  
Чи буде та черnobривка  
Сей рік молодиця?

---

## Плач Ярославни.

### I.

Ви утивлі граді в-ранці рано  
Снпвае-плаче Ярославна,  
Як та зозуленька куге,  
Словами жалю додае:

„Полечу, каже, зигзицею  
Тією чайкою-гдовицею,  
Та под-над Доном полечу,  
Рукав бобровий омачу  
В ріці Каяли, а на тілі,  
На княжім білім помарнілім  
Омию кров суху, отру  
Глибокі тяжкі рани.“  
І квилить-плаче Ярославна  
В Путивлі рано на врану:

„Витрило, мій єдиний,  
Легкий, крилатий господине!  
На-що на дужому крилі  
На вої любії мої,  
На князя, ладо моє миле,  
Ти ханави мотаєш стріли?  
Не мало неба, і землі,  
І моря синього? На морі  
Гойдай насади-кораблі!  
А ти, прелютій... Горе, горе!  
Моє веселіє украв,  
В степу на тирсі розібгав!“

Сумує, квилить, плаче рано  
В Путивлі гради Ярославна,  
І скаже: „Дужий і старий,  
Широкий Дніпре, не малий!  
Пробив-еси високі скали,  
Текучи в землю Паловчана;  
Носив-еси на байдаках  
На Пиловчан, на Кобяка  
Дружину твою Святославлю.  
О, мій Словутицю преславний  
Моє ти ладо принеси,  
Щоб я постиль весела слала,  
У море сліз не посидала,—  
Сльозами моря не долить!“

І плаче-плаче Ярославна  
В Путивлі на валу, на брамі—  
Святез сонечко зійшло—  
І каже: „Сонце просвятеє!  
На землю радість принесло  
І людям, і землі—моєї  
Гуги-нудьги не розвело.  
Святий огнений господине!  
Спалив еси луга, степи,

Спалив і князя, і дружину,—  
 Спали мене на самоті!  
 Або не грій і не світи!..  
 Загинув ладо,—я загину!

II.

З-перед-світа до вечера,  
 А з вечора до досвіта  
 Летить стріла каленая,  
 Брязчить шабля о шеломи  
 Трощать списи гартовані  
 В степу, незнаемому полі,  
 Серед землі Половецької.

Земля чорна копитами  
 Поорана, поритая;  
 Костьми земля засіяна,  
 А Кровлю политая.  
 І журба-туга на тім полі  
 Зійшла для Руської землі.

Що гомонить отам, зичить  
 У-досвіта? То повертає  
 Той Ігорь військо на пригоду  
 Тому буй-туру Всеволоду.  
 І бились день,  
 І другий билися,  
 Та коло полудня на третій  
 Поникли Ігореви стязі.

Отак на березі Каяли  
 Брати різнились, бо не стало  
 Крови-вина! Допирували  
 Хоробрі Русичі той пир,  
 Сватів упоїли,

А сами простяглися  
 За землю руськую. Хилилась  
 І слалась плачучи трава,  
 Високі гнулися дерева,  
 До-долу гнулися, журились ..

## III.

В Путивлі граді в-ранці ране  
 Сумує плаче Ярославна:  
 „Полечу, рече, зозулею,  
 По-над Дунаєм полечу!  
 Рукав бобрянний омачу  
 В ріці Каялі, і смию  
 На княжому дебелим тілі  
 Засохлу кров його... отру  
 Глибокої на любім рани“.

І плаче—плаче Ярославна  
 В Путивлі городі й рече:  
 „Вітрило, вітре, господине!  
 На що ти вієши, несеш  
 На легкому крилі своєму  
 Хановські стріли на мое  
 Єдине ладо и його воі?“

---

**О**й діброво, темний гаю!  
 Тебе одягає  
 Тричі на рік... Багатою  
 Собі батька маєш!  
 Раз укриє тебе рясно  
 Зеленим покровом,—  
 Аж сам собі дивується  
 На свою діброву,  
 Надивившись на доненьку.  
 Любу, молодую,  
 Візьме її та й огорне  
 В ризу золотую.  
 І сповіє дорогою  
 Білою габою,—  
 Та й спать ляже, втомившись  
 Турбою такою.

---

Дівча любе, чернобриве  
Несло з льоку пиво;  
А я глянув, подивився—  
Та аж нохилився.  
Кому воно пиво носить?  
Чому босе ходить?  
Боже сильний! Твоя сила—  
Та тобі ж і шкодить.

---

Колись-то ще, во время оно,  
Помпілій Нума, римський царь,  
Тихенький, кроткий государь,  
Втомившись пишучи закони,  
Пішов любенько погулять  
І одпочить, та спочивавши  
Додумать, ак би то скувать  
Кайдани на Римлян. І взявши  
Гнучкий одноліток лози,  
Каблучку заходивсь плести,—  
Ніз шию б то. Коли погляне—  
У холодочку під платаном  
Дівча завітчанеє спить.  
Дріадам нічого робить  
Перед такою красотою,  
Перед богинею такою!  
Сама Егерія в гаю,  
Кленучи доленьку свою,  
Повісилась. А мудрий Нума  
І на дівча і на цвіти  
Дивується собі і дума:  
Який би ретяз ще сплести?

---

Росли у-купочці, зросли;  
Сміялись, гратись перестали...



Пеначе й справді розійшлись.  
Зійшлись незабаром, побрались;  
І тихо, весело прийшли,  
Душею серцем неповинні,  
Аж до самої домовини.  
А між людьми ж вони жили!  
Подай же й нам всещедрий Боже,  
Оттак цвісти, оттак рости,  
Так одружитися і йти,  
Не сварячись в тяжкій дорозі  
На той світ тихий перейти,—  
Не плач, не вопль, не скрежіт зуба—  
Любов безвічну, сугубу  
На той світ тихий принести!

---

Над Дніпровою сагою  
Стоїть явір між лозою,  
Між лозою з ялиною,  
З червоною калиною.

Дніпро беріг рие, рие,  
Яворові корінь мие;  
Стоїть старий, похилився  
Мов козак той зажурився—

Що без долі, без родини  
Та без вірної дружини,—  
І дружини, і радї—  
В самотині посивіє!

Явір каже: „похилюся,  
Та в Дніпріві скупаюся“.  
Козак каже: „погуляю,  
Та любої пошукаю“.

А калина з ялиною  
Та гнучкою, лозиною,  
Мов дівчаточка із гаю  
Вихожаючи співають—  
Повбірані, заквитчані  
Та з таланом заручені,  
Думки гадоньки не мають—  
Вьються, гнуться та співають.

---

## Л.

Поставлю хату і кімнату,  
Садок-райочок насажу;  
Посижу я і похожу  
В своїй маленькій благодаті,  
Та в одині-самотині  
В садочку буду спачивати.  
Присняться діточки мені,  
Веселая присниться мати,  
Давне-колишній та ясний  
Присниться сон мені... і ти!..  
Ні, я не буду спочивати,  
Бо й ти приснишся! У малий  
Райочок мій з-під-тиха-тиха  
Підкрадешся наробиш лиха,  
Запалиш рай мій самотний.

---

## Ликері.

Моя ти любя! Ми ти друже!  
Не мають нам віри без хреста,  
Не мають нам єри без попа,  
Робіть нам щастя, не журі!

Заснули, мов свиня в калюжі,  
 В своїй неволі. Мій ти друже,  
 Моя ти любо! Не хрестись,  
 І не кленись, і не молись  
 Нікому в світі! Збрешуть люди,  
 І византійський Саваоф  
 Одурить. Не одурить Бог,—  
 Карать і миловать не буде;  
 Ми не раби його,—ми люде!  
 Моя ти любо! Усміхнись,  
 І вольную святую душу  
 І руку вольную, мій друже,  
 Подай мені! То перейти  
 І Він pomoже нам калюжу,  
 Поможе й лихо донести,  
 І поховать лихе дебеле  
 В хатині тихий і веселій.

**Н**е нарікаю я на Бога,  
 Не нарікаю ні на кого:  
 Я сам себе, дурний дурю,  
 Та ще й співаючи. Орю  
 Світ переліг—убогу ниву,  
 Та сію слово: добрі жнива  
 Колись то будуть!.. І дурю  
 Себе таки, себе самого,  
 А більше бачиться, нікого  
     Орися ж ти, моя ниво,  
     Долом та горою,  
 Та засійся, чорна ниво,  
     Волею ясною!  
 Орися ж ти, розвернися,  
     Полям розстелися,  
 Та посійся добрим житом,  
     Долею, полийся!  
 Розвернися ж на всі боки.  
     Ниво-десятина!

Та мосійся не словами,  
А розумом, ниво!  
Вийдуть люди жито жати—  
Веселії жнива!..  
Розвернися ж, розстелися ж,  
Убогая ниво!

Чи не дурю себя я знову  
Своїм химерним добрим словом?  
Дурю! Бо лучше одурить  
Себе таки, себе самого,  
Ніж з ворогом по-правді жить  
І всує нарікати на Бога!

---

Минули літа молодії..  
Холодним вітром од надії  
Уже пов'яло. Зима!..  
Сиди один в холодній хаті:  
Нема з ким тихо розмовляти,  
А-ні порадитись,—нема,  
А-нікогісінько нема!  
Сиди ж один, поки надія  
Одурить дурня, осміє,  
Морозом очі окує,  
А думи гордії розвіє..  
Як ту сніжину по степу..  
Сиди ж один собі в кутку,  
Не жди весни,—святої долі!  
Вона не зійде вже ніколи  
Содочок твоїх позеленить,  
Твою надію оновить,  
І думу вольную на волю  
Не прийде випустить... Сиди—  
І нічогісінько не жди!..

---

Як би з ким сісти, хліба зісти,  
Промовить слово, то воно б,  
Хоч і як-небудь, на сім світі,  
А все б таки ялось жилосьь.  
Та ба! Нема з ким! Світ широкий,  
Людей чимало на землі,  
А доведеться самотим  
В холодній хаті кривобокій,  
Або під тином простягтись!...  
Або... Ні, треба одружитись  
Хоча-б на чортовій сестрі!  
Бо доведеться одурити  
В самотині... Пшениця, жито  
На добрім сіялось лану,  
А люди так собі пожнуть  
І скажуть: „Десь його убито,  
Сердешного, на чужині...“  
О, горе, горенько мені!

---

## Н. Т.

Велокомученице кумо!  
Дурна еси, ти, нерозумна!  
В раю веселому зросла,  
Рожевим цвітом процвіла,  
І раю красною не зріла,  
Не бачила,—бо не хотіла  
Поглянути на божий день,  
На ясний світ животворящий!  
Сліпа була-еси, незряща,  
Недвиги серцем, спала день  
І спала ніч. А кругом тебе  
Творилося, росло, цвіло  
І процвітало, і на небо  
Хвалу і Тваркитеню несно;

А ти кумасю, спала, спала,  
 Пишалася, та діувала,  
 Та ждала, ждала жениха,  
 Та цілемудріє хранила,  
 Та страх боялася гріха  
 Прелюбодійного. А сила  
 Сатурнова іде та йде,  
 І гріх той праведний плете,  
 У сиві косі заплитає.  
 А ті ніби не добачаєш:  
 Дівуєш, молишся, та спиш,  
 Та Матерь Божію гнівиш  
 Своім смиренієм лукавим.  
 Прокинься, кумо, пробудись!  
 Та кругом себе подивись!  
 Начхай на ту дівочу славу,  
 Та щирим серцем, не лукаво,  
 Хоч раз, сердего, соблуді

---

Тече вода з-під явора  
 Яром на долину,  
 Пишається над водою  
 Червона калина.  
 Пишається калинонька,  
 Явір молодіє,  
 А кругом їх верболози  
 И лози зеленіють.  
 Тече вода із-за гаю  
 Та по-під горою;  
 Хлюпошуться качаточка  
 По-між осокою.  
 А качечка впливає  
 З качуром за ними,  
 Повить ряску, розмовляє  
 З дітками своїми.

Тече вода край города—  
Вода ставом стала;  
Прийшло дівча воду брати,—  
Брало, заспівало.  
Вийшли з хати батько й мати  
В садок погуляти,  
Порадись, кого б то їм  
Своїм зятем звати?

---

Титарівна-Немирівна  
Гаптує хустину,  
Та колише московщина,  
Малую дитину.  
Титарівна-Немирівна  
Людьми гордувала,  
А москаля-пройдисвіта  
Нищечком вітала.  
Титарівна-Немирівна  
Почесного роду,  
Виглядає пройдисвіта  
Москаля з походу.

---

І тут, і всюди—скрізь погано!  
Душа убога встала рано,  
Напряла мало, та й лягла  
Одпочивать собі, небога.  
А воля душу стерегла:  
„Прокинься“, каже, „плач, убога!  
Не зійде сонце. Тьма і тьма,  
І правди на землі нема!“  
Ледача воля одурила  
Маленьку душу: сонце йде  
І за собою день веде.  
І вже тії хребетносил.

Уже воруються...  
І буде правда на землі..

---

Зійшлись, побрались, поєднались,  
Помолоділи, підросли,  
Гайок, садочок розвели  
Кругом хатини, і пишались,  
Неначе князі; діти гралась  
Росли собі та виростали...

Дівчаток москалі украли,  
А хлопців в москалі забрали,  
А ми неначе розійшлись,  
Неначе брались—не єднались.

---

І день іде, і ніч іде...  
І голову схопивши вь руки,  
Дивуємся: чому не йде  
Апостол правді і науки?!

---

Чи не покинуть нам небого,  
Моя сусідонька убога,  
Вірші нікчемні віршувать  
Та заходиться рештувать  
Вози в далекую дорогу?  
На той світ, друже мій, до Бога  
Почимчикуем спочивать...  
Втомилися і підтоптались,  
І розуму таки набрались,  
То й буде з нас! Ходимо спать,  
Ходімо в хату спочивать...  
Весела хата, щоб ти знала!



Ой не йдімо не ходімо,—

Рано, друже, рано!  
 Походимо, посидимо,  
 На сей світ поглянем.  
 Поглянемо, моя доле!  
 Бач, який широкий,  
 І широкий та веселий,  
 Ясний та глибокий!  
 Походимо ж, моя зоре!  
 Зійдемо на гору.  
 Спочинемо... А тим часом  
 Твої сестри-зорі  
 Безвічні, по-під небом  
 Попливуть, засають...  
 Підождімо ж, моя сестро,  
 Дружино святая,  
 Та нескверними устами  
 Помоямось Богу,  
 Та й рушимо тихесенько  
 В далеку дорогу.  
 Над Летою бездонною  
 Та каламутною  
 Благослови мене, друже,  
 Славою святою!

А поки те, да се, да оне,  
 Ходімо просто—напростець  
 До Ескулапа на ралець:  
 Чи не одурить він Харона  
 І Парку-прялку?.. І тоді,  
 Поки б химерив мудрий дід  
 Творили б, лежа, епопею—  
 Творили б скріз по-над землею,  
 Та все б гексаметри плели,  
 Та на горище б однесли  
 Мишам на снідання... А потім  
 Співали б прозу—та по нотах,  
 А не як-небудь...

Друже мій!  
О, мій супутниче святий!  
Поки огонь не захолюнув,  
Ходімо лучче до Харона—  
Через Лету бездонную  
Та каламутную  
Перепливеи, перенесем  
І славу святую—  
Безвічною, молодую...  
Або—цур їй друже!  
І без неї обійдуся,—  
Та як буду здужать,  
То над самим Флегетоном,  
Або над Стиксом у раю,  
Неначе над Дніпром широким,  
В гаю, предвічньому гаю,  
Поставлю хаточку,—сабочок  
Кругом хатини насажу:  
Прилинеш ти у холодочок,—  
Тебе, мов кралою, посажу;  
Дніпро, Україну згадаєм,  
Веселі селища в гаях,  
Могили-гори на степах  
І веселенько заспіваєм

К І Н Е Ц .

## ЗМІСТ КНИГИ.

сторінки.

А нумо знову віршувать . . . . .	392
Буває, в неволі иноді згадаю . . . . .	489
Буває, иноді старий . . . . .	476
Було роблю що, чи гуляю. . . . .	485
Варнак . . . . .	385
Великій льох . . . . .	314
Вечір. . . . .	314
Відьма . . . . .	294
Вітер в гаї нагинає . . . . .	61
Вітре буйний . . . . .	30
В неволі, самоті немає . . . . .	447
В неволі тяжко. . . . .	326
Во Іудеї, во дні они, . . . . .	554
Г. З. (Немає гирше, як в неволі) . . . . .	394
Гайдамаки. . . . .	64
Гамалія. . . . .	158
Гоголю Н. В. . . . .	191
Готово! Парус розпустили. . . . .	489
Дівочії ночі . . . . .	179
Дівча любе, чорнобриве. . . . .	560
Добро у кого є господа. . . . .	383
Доля . . . . .	546
До мертвих і живих і ненарождених. . . . .	265
До Основяненка . . . . .	45
Думи мої, думи мої, ви мої єдині . . . . .	326
Думи мої, думи мої, лихо міні з вами . . . . .	58
Дурні та горді ми люди . . . . .	486
„Єретик“ або „Іван Гус“ . . . . .	221
За байраком байрак . . . . .	317
Закувала зозуленька . . . . .	424
Заповіт. . . . .	260

Заросли шляхи тернами. . . . .	470
За сонцем хмаронька пливе . . . . .	451
Заступила чорна хмара. . . . .	448
Зацвіла в долині. . . . .	478
Згадайте, братія моя . . . . .	346
Зійшлись, побрались . . . . .	568
Иржавець. . . . .	357
І богата я . . . . .	418
Іван Підкова . . . . .	56
І виріс я на чужині . . . . .	419
І день іде, і ніч іде . . . . .	568
І досі сниться: під горою . . . . .	512
Із-за гаю, сонце сходить . . . . .	426
І знов міні, не привезла . . . . .	433
І золотої й дорогої. . . . .	476
І небо невмите . . . . .	415
І станом гнучим, і красою . . . . .	493
І тут, і всюди—скрізь погано . . . . .	567
І широку долину . . . . .	437
Кавказ . . . . .	216
Катерина . . . . .	367
Княжна. . . . .	367
Козачковському А. О. . . . .	367
Колось дурною головою . . . . .	547
Колось то ще, во время оно . . . . .	560
Коло гаю в чистім полі . . . . .	426
Костомарову Н. І. . . . .	311
Л. (Поставлю хату і кімнату). . . . .	562
Ликері . . . . .	562
Лил . . . . .	283
Ліну в неволі дні і ночі . . . . .	502
Лія ам . . . . .	353
Маєнькій Марьяні. . . . .	260
Марина. . . . .	400
Марквану Н. . . . .	63
Марку Вогчку . . . . .	552
Ми в осечи таки похожі . . . . .	477

Ми в-купочці колись росли . . . . .	483
Ми заспівали, розійшлись . . . . .	495
Минають дні, минають ночі . . . . .	261
Міні однаково . . . . .	315
Мрнули літа молодії . . . . .	564
Між скалами, неначе злодій . . . . .	410
Міні здається,—я не знаю . . . . .	505
Міні однаково . . . . .	315
Міні тринадцятий мрнуло . . . . .	355
Моя са подушне, оступили . . . . .	397
Мобилева криниця (в драматичній формі) . . . . .	366
Мобилева криниця. Поема. (р. 1857) . . . . .	532
Му . . . . .	546
N. N. (О думи мої, о славо злая!) . . . . .	365
N. N. (Така, як ти, колись лелея) . . . . .	551
N. T. (Великомученица кумо!..)	565
На батька бісового я трачу . . . . .	511
На вгороді коло броду . . . . .	444
На велидень на соломі . . . . .	479
На вічну пам'ять Котляревському . . . . .	27
Над Дніпровою сагою . . . . .	561
Наймичка . . . . .	273
На улиці невесело . . . . .	426
На що міні женитися . . . . .	469
На що міні чорні брови . . . . .	48
Насольник . . . . .	199
Не гріє сонце на чужині . . . . .	355
Не вернувся із походу . . . . .	447
Не для людей, тієї слави . . . . .	422
Не во-дому в-ночі йдучи (На Різдво) . . . . .	443
Не женися на багатій . . . . .	234
Не завидуй багатому . . . . .	220
Не кидай матері . . . . .	316
Не молилася за мене . . . . .	507
Не нарікаю я на Бога . . . . .	563
Неначе степом чумаки . . . . .	451
Неофіти . . . . .	513

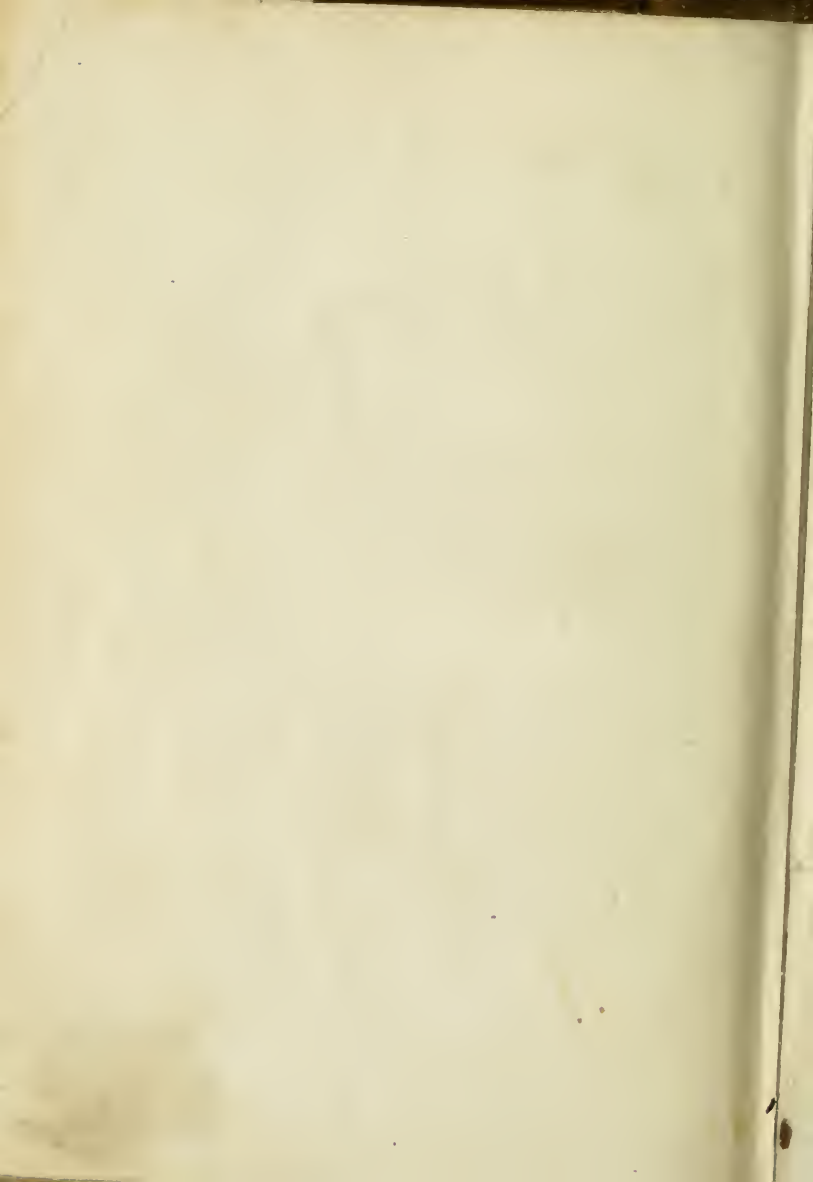
Не спалося, а ніч як море . . . . .	323
Не так тії вороги . . . . .	433
Не тополю високою . . . . .	444
Не хочу я женитися . . . . .	446
Ну, що-б, здавалося, слова? . . . . .	393
Огні горять, музика грає . . . . .	512
Один у другого питаєм . . . . .	353
Ой виострю товарища . . . . .	422
Ой гляну я, подивлюся . . . . .	384
Ой діброво, темний гаю . . . . .	559
Ой крикнули сірі гуси . . . . .	475
Ой люлі, люлі, моя дитино . . . . .	427
Ой маю, маю, я оченята . . . . .	551
Ой не пьються пива, меди . . . . .	428
Ой одна я, одна . . . . .	316
Ой пішла я у яр за водою . . . . .	428
Ой стичечку до стрічечки . . . . .	342
Ой сяду я під хатою . . . . .	423
Ой умер старий батько . . . . .	448
Ой чого ти почорніло . . . . .	441
Ой я свого чоловіка . . . . .	417
П. С. (Не жаль на злого) . . . . .	396
Перебендя . . . . .	38
Петрусь . . . . .	495
Пісня (Ой по горі ромен цвіте) . . . . .	548
Плач Ярославни (Із „Слова о полку Ігоревім“) . . . . .	556
Подражаніє Едуарду Сові . . . . .	555
Подражаніє Ісая, глава XXXV . . . . .	552
Подражаніє Сербському . . . . .	555
Полюбилася я . . . . .	418
По-над полем іде . . . . .	321
Породила мене мати . . . . .	399
По улиці вітер віє . . . . .	399
Причинна . . . . .	31
Пророк . . . . .	416
Псалми Давидови . . . . .	251
Пустяк . . . . .	191

Рано в-ранці новобранці . . . . .	325
Розрита могила . . . . .	164
Росли у-купочі . . . . .	560
Русалка . . . . .	291
Самому чудно . . . . .	342
Сестрі . . . . .	549
Сичі . . . . .	415
Слава . . . . .	545
Сова . . . . .	184
Сон (Гори мої високиї) . . . . .	360
Сон (На панщині пшеницю жала) . . . . .	548
Сон (У всякого своя доля) . . . . .	166
Сонце заходить, гори чорніють . . . . .	354
Сотник . . . . .	453
Суботів . . . . .	214
Та не дай, Господи, нікому . . . . .	383
Тарасова ніч . . . . .	41
Тече вода в сине море . . . . .	26
Тече вода з-під явора . . . . .	566
Титарівна . . . . .	376
Титарівна-Немирівна . . . . .	567
Тополя . . . . .	49
То так і я тепер пишу . . . . .	347
Три літа . . . . .	262
Три шляхи . . . . .	318
Туман, туман долиною . . . . .	441
Тяжко, важко в світі жити . . . . .	62
У Бога за дверми лежала сокира . . . . .	390
У Вільні, городі преславнім . . . . .	434
У нашім раї на землі (Мати покритка) . . . . .	480
У неділеньку та ранесенько . . . . .	437
У неділеньку у святую . . . . .	438
У перетику ходила . . . . .	442
У тієї Катерини . . . . .	431
Утоплена . . . . .	153
Утоптала стежечку . . . . .	445
Хіба самому написать . . . . .	487

Холодний яр . . . . .	232
Хустина (У неділю не гуляла) . . . . .	183
Хустина (Чи то на те Божа воля) . . . . .	340
Чернець . . . . .	343
Черниця Марьяна . . . . .	142
Чигирин . . . . .	180
Чи ще зійдемося знову . . . . .	322
Чи ми не покинуть нам, небого . . . . .	568
Чи то недоля та неволя . . . . .	511
Човен . . . . .	141
Чого ти ходиш на могилу . . . . .	319
Чума . . . . .	424
Швачка . . . . .	429
Як би ви знали, паничі . . . . .	508
Як би з ким сісти . . . . .	565
Як би зустрілися ми знову . . . . .	398
Як би міні, мамо, намисто . . . . .	468
Як би міні черевки . . . . .	398
Як би то ти, Богдане п'яний . . . . .	550
Як би тобі довелося . . . . .	471
Як маю я журитися . . . . .	452









UTL AT DOWNSVIEW



D RANGE BAY SHLF POS ITEM C  
39 15 15 06 05 004 2